

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מעגל שלישי

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין-תחומית

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מעגל שלישי

גיליון 35

סיוון תשפ"ב

מאי 2022

אמ"ץ - תוה"ד - מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית
משרד הביטחון - ההוצאה לאור

The Iranian Challenge - Operational and Strategic Aspects

Dado center for Interdisciplinary Military studies

מפקד מרכז דדו - תא"ל ערן אורטל
מפקד כתב העת - תא"ל (מיל") ד"ר מאיר פינקל
עורך ראשי: סא"ל ד"ר איתי חימיניס
מנהלת כתב העת ועורכת: רס"ן אור בר
המערכת: קמ"א אילון קראוסהר, רב"ט ליה שרטוב

ועדת עורכים: סא"ל (מיל") ד"ר משה אלבו, שמואל שמואל, שאול ברונפלד,
סרן (מיל") גל פרל פינקל.

עורך לשון: אריה שרביט
מנהל תפ"י: יהודה סלומון

תמונת העטיפה: עיצוב: איתן שלמה; תצלום: Depositphotos.

© כל הזכויות שמורות
למדינת ישראל - משרד הביטחון
נדפס בישראל, התשפ"א - 2022

All rights reserved to ©
The Ministry of Defence, Israel
הספר יצא לאור באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי
או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש
מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא
ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Printed in Israel

לפניות למערכת בנוגע לפרסומים עתידיים:
dadocenter1@gmail.com

את מאמרי בין הקטבים ניתן למצוא באתר מרכז דדו (דרך אתר צה"ל)
או באמצעות עמוד ה־Facebook של מרכז דדו.

תוכן העניינים

7	פתח דבר	
11	שער ראשון זיקה בין המעגל השלישי לראשון כחלק מהאסטרטגיה הכוללת של ישראל נגד איראן	
13	אסטרטגיה רבתי לישראל נגד האיום האיראני	עמוס גלעד איתי חימיניס
19	איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל	יעקב עמידרור
35	להתיש את החתול	ערן אורטל
51	צה"ל ופעולה ב"מעגלים רחוקים" - התפתחות העיסוק בצה"ל בנושא והמגבלות הנובעות מפרדיגמת בניין הכוח הקיימת	מאיר פינקל
61	על חילות טילים ודמיון מזרחי - סוגיית התקיפה במעגלים הרחוקים	שמואל שמואל
83	שער שני מרכיבים שונים באיום האיראני על ישראל	
85	איראן בכל מקום - "מלחמה ללא חזית" - התמודדות ישראל עם איום התמ"ס/טמ"ר מאיראן ושלוחיה	רן כוכב
101	למידה והשתנות בחיזבאללה: בדרך לתפיסת הפעלה חדשה?	ד"ר משה אלבו סא"ל ע'
125	פריצה לצורך השפעה - חוסן ככלי התמודדות עם לוחמת סב"ר בעלת יעדים תפקודיים ותודעתיים מצד איראן ושלוחותיה	סא"ל ח' אושרי בריגיל רס"ן (מיל) ת'
151	שער שלישי תפקיד המב"ם מול איראן	
153	המב"ם כביטוי לתחרות האסטרטגית האזורית בין ישראל לאיראן	דנה פרייזלר-סוויירי
169	אנחנו במלחמה?! - המערכה בין המלחמות (המב"ם) כמלחמת מנע נגד איראן ו"צבאות הטרור"	רווה גלילי

191	ביקורת ספרות	
193	פעולה במעגל השלישי	גל פרל פינקל
207	תובנות מ"אורתודוקסיה גרעינית רוסית" מאת דימה אדמסקי	גל פרל פינקל
215	על הכותבים	
219	מאמרים זוכי פרסים שפורסמו ב"בין הקטבים"	
220	גיליונות קודמים	
220	הגיליונות הבאים	

פתח דבר

הגיליון הנוכחי, מספר 35 של כתב העת **בין הקטבים**, הוא הראשון המתמקד בבחינת האתגר שעימו מתמודד צה"ל ב"מעגל שלישי" (להלן מעג"ש) נגד איראן. במקביל לפרסום הגיליון הולך ועולה רף החיכוך הישיר והגלוי בין ישראל לבין איראן גם במישור הצבאי.

תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית, זו שעיצבה את דמותו של צה"ל, גובשה בעולם שבו מדינות ערב שעל גבולות ישראל הציבו את האיום המידי והעיקרי עליה. כתגובה לאיום זה נבנה צה"ל כצבא שעיקרו יבשתי המגובה ביכולות מודיעין ואוויר מעולות. גישת המענה הבסיסית הייתה העברת המלחמה לשטח האויב, לאחר שלב מגננה קצר, והכרעת צבאות ערב זה אחר זה תוך ניצול יתרון הלחימה בקווים פנימיים.

מאז גובשה תפיסה זו השתנה האזור ללא הכר. הסכסוך הישראלי-ערבי פינה את מקומו להתלכדות ערבית-ישראלית נגד איראן. רוב מדינות האזור מכירות בסכנה האיראנית לסדר האזורי, ומייחסות לישראל תפקיד אזורי מרכזי בהתמודדות עם הסכנה.

כיצד צריך להתאים עצמו צה"ל למצב החדש?

שאלה זו מחייבת אותנו להמשיך ולשאול: כיצד צה"ל מבין את תפקידו במסגרת המאבק בין ישראל לאיראן? מהם הכלים ושיטות הפעולה שאותם עליו לפתח על מנת למלא את תפקידו בצורה מיטבית? מהם מאפייני האיום האיראני על ישראל שבהם צה"ל צריך להתמקד? מה מקומה של המב"ם (המערכה שבין המלחמות) בהקשר זה? לשאלות אלה ונוספות מבקש הגיליון הנוכחי להציע כיווני חשיבה מגוונים.

הגיליון הנוכחי הוא גם צעד במילוי הפער המתמשך בחשיבה הצבאית הישראלית ביחס ל"מעגל שלישי". מי שמבקש ללמוד על הנושא, יופתע לגלות כי במהלך העשורים האחרונים לא נכתבו ספרים בעברית על אודות הסוגיה, והפרסום האחרון העוסק באיראן מזווית של לימודי צבא וביטחון יצא לאור ב־2004.¹ אנו מקווים שפרסום הגיליון יעודד כתיבה מחקרית נוספת בנושא. הגיליון מחולק לשלושה שערים.

¹ לקריאה נוספת ראו: אפרים קם, (2004), *מן הטרור ועד לגרעין: משמעותו של האיום האיראני*, הוצאת מערכות.

מאמרי השער הראשון עוסקים בהיבטים שונים של הזיקה בין המעגל השלישי לבין המעגל הראשון כחלק מהאסטרטגיה הכוללת של מדינת ישראל נגד איראן. החטיבה נפתחת במאמרם של **אלוף (מיל') עמוס גלעד**, ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן, ו**סא"ל ד"ר איתי חימיניס**, רע"ן פיתוח ידע מערכתי במרכז דדו, הקוראים לגבש אסטרטגיה רבתי נגד איראן. האסטרטגיה המוצעת קושרת בין השאר בין יכולת הכרעה צבאית של חיזבאללה במעגל הראשון לבין האפשרות שישראל תידרש לפעול צבאית נגד תוכנית הגרעין של איראן. לטענת הכותבים, ישראל צריכה להיערך לתרחיש של מלחמה בלבנון בעקבות תקיפת מתקני הגרעין של איראן. הזיקה בין איום הגרעין של איראן לבין שלוחיה באזור מופיעה גם במאמר השני בשער, מאמרו של **האלוף (מיל') יעקב עמידור**, המציב את המאמץ הצבאי והמדיני המתמשך נגד בניין הכוח של "צבאות הטרור" האיראניים בלבנון ובסוריה כמרכיב המרכזי במאבק נגד איראן, והכול על מנת למנוע תרחיש שבו מקבלי ההחלטות בישראל יירתעו מפעולה צבאית ישירה נגד איראן בשל חשש מתגובת "צבאות הטרור" ובראשם חיזבאללה. המאמר השלישי, מאמרו של **תא"ל ערן אורטל**, מפקד מרכז דדו, מציע לישראל לאמץ נגד איראן אסטרטגיה תחרותית המכירה במגבלות יכולת הקרנת הכוח האזורית של ישראל. על רקע זה מבקש הכותב למקד את מאמציה הצבאיים של ישראל במעגל הראשון ולנקוט גישת התשה נגד איראן לצורך הכלתה והתשתה - גישה הממצה את יתרונותיו היחסיים של צה"ל בתחומי הסב"ר ההתקפי, הלוחמה הכלכלית והמערכה החשאית הישירה. המאמר הרביעי, מאמרו של **תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל**, ראש תחום מחקר במרכז דדו, עוסק בשאלה מדוע צה"ל מתקשה בעשורים האחרונים להסתגל לכך שהוא עלול להידרש לפעול צבאית במעגל"ש נגד איראן. התשובה שמציע המאמר היא אילוטי משאבים וחסמים תפיסתיים, אשר משמרים את מיקוד תהליכי בניין הכוח במעגל הראשון, למרות העיסוק הגובר של צה"ל באתגרים צבאיים הרחק מגבולותיו. המאמר החמישי והאחרון בשער ההיבטים שבין המעגל הראשון לשלישי, הוא מאמרו של מר **שמואל שמואל**, ראש המכון למחקר צבאי במרכז דדו. באמצעות דיון השוואתי בתפיסות של ארה"ב, סין ורוסיה ביחס לשימוש בחימוש מונחה מדויק (חמ"ם) לטווחים ארוכים מבקש הכותב להציג סימני שאלה ביחס למועילות האפשרית של השקעה בהקמת "חיל טילים" לצורך התמודדות עם האתגר האיראני במעגל"ש.

השער השני של גיליון זה ממפה ומנתח מרכיבים שונים באיום האיראני, הישיר והעקיף, על ישראל. המאמר הראשון בחטיבה עוסק באיום הטמ"ר (טילים, מעופפים ורקטות). המאמר שנכתב על ידי **תא"ל רן כוכב**, דובר צה"ל ומפקד ההגנה האווירית בעברו, מציג את הטענה ולפיה מאפייני האיום הבליסטי האיראני, לרבות הפריסה האזורית המתרחבת של "בסיסי אש" איראניים המופנים נגד ישראל, מערערים את תפיסת הביטחון הישראלית ומחייבים לפתח תפיסת הגנה ארצית חדשה. המאמר השני העוסק באיום הסב"ר האיראני נכתב על ידי **סא"ל ח'**

מיחידה 8200, **רס"ן אושרי בר-גיל** ממחלקת מדעי ההתנהגות (ממד"ה) של צה"ל **ורס"ן (מיל') ת' המשרת** במילואים ביחידת מבקר צה"ל. לטענת הכותבים, רמת הדיגיטציה המתקדמת של החברה הישראלית ומוסדותיה הלאומיים, לרבות צה"ל, הופכים את ישראל לפגיעה במיוחד למאמציה התוקפניים של איראן בממד התמודדות עם איום זה מציע המאמר תפיסה חדשה שבמוקדה נמצא חוסן בממד הסב"ר, והכוללת רכיבים רבים ומגוונים החל מחינוך לחשיבה ביקורתית וספקנית ועד פיתוח כלים מבצעיים ומודיעיניים ייעודיים. המאמר השלישי והאחרון בשער זה מתמקד באיום הצבאי מצד חיזבאללה. **סא"ל (מיל') ד"ר משה אלבו** ממרכז דדו **וסא"ל ע'**, כותבי המאמר, בוחנים את התהוותה של תפיסת המלחמה החדשה של חיזבאללה מגישה שבמוקדה נמצא רעיון "הניצחון באמצעות אי-הפסד" לגישה שבמוקדה השגת ניצחון באמצעות פגיעה קשה בישראל - פגיעה העלולה להביא לשיתוק של תשתיות לאומיות ושל מערכי צה"ל, כיבוש שטחים בצפון הארץ והכרעה של כוחות צה"ל בגבול לבנון ועוד. המאמר סוקר בהרחבה את מעצבי ההתהוות המתוארת ומציע ניתוח של ההזדמנויות והסיכונים המגולמים בה בעבור צה"ל.

השער השלישי והאחרון מציג צמד פרשנויות, שונות אך משלימות, לשאלה מהו תפקידה של המב"ם במסגרת המאבק בין ישראל לאיראן. המאמר הראשון בשער זה מציג את המב"ם כביטוי ל"תחרות האסטרטגית" בין המדינות. כותבת המאמר **גב' דנה פרייזלר - סוויירי**, חוקרת במרכז דדו, מתארת ומנתחת את השלבים המרכזיים בהתפתחות המב"ם נגד איראן ושלוחיה בעשורים האחרונים ממערכה שהתמקדה בהעברות אמל"ח מסוריה לחיזבאללה, למערכה אזורית, רב-זירתית, לבלימת איראן ושלוחיה. המאמר השני מציג את המב"ם נגד איראן כ"מלחמת מנע". **סא"ל (מיל') רווה גלילי**, כותב המאמר, מתאר את המב"ם כמערכה צבאית שישראל יזמה נגד איראן במטרה למנוע מלחמה ישירה בין הצדדים ולהבטיח שאם וכאשר היא תפרוץ - היא תתקיים בתנאים מועדפים מבחינתה של ישראל. אחת הטענות המרכזיות המשותפות למאמרים בשער זה היא שחרף חסרונות ומגבלות המב"ם, היא משרתת את יעדיה של ישראל כלפי איראן, ולפיכך היא צפויה להמשיך להיות דפוס הפעולה המרכזי של צה"ל נגד איראן גם בעתיד.

את הגיליון חותם **מדור ביקורת הספרים של "בין הקטבים"**. **גל פרל פינקל**, חוקר במרכז דדו, סוקר במאמרו מספר ספרים על צה"ל ועל צבא ארה"ב על מנת לבחון כיצד התמודד צה"ל עם השתנות אופי האיומים על מדינת ישראל מאז הקמתה, ומה צה"ל יכול ללמוד בהקשר זה מהניסיון הצבאי-האמריקני של פעולה במרחקים גדולים מגבולותיה של ארה"ב. המדור כולל גם מאמר נוסף על אודות ספרו החדש של פרופ' דימיטרי (דימה) אדמסקי: "אורתודוקסיה גרעינית רוסית". פרל פינקל נעזר בדיון שמקיים פרופ' אדמסקי ביחס לזיקה שבין דת ואסטרטגיה במקרה המבחן הרוסי לצורך דיון על הזיקה בין מושגים אלה גם בהקשרים נוספים, ובראשם ההתמודדות של צה"ל עם איראן.

תפקידו המתהווה של צה"ל במסגרת המאבק בין ישראל לאיראן עשוי ללמדנו, אם כך, על פתחה של תקופה חדשה עבורו. בתקופה הראשונה, העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל, שימש צה"ל "קיר הברזל", אשר הדף את האיום הקיומי מצד צבאות ערב, וניצחונותיו בשדה הקרב סללו את הדרך להסכמי השלום עם מצרים וירדן. בתקופה השנייה, מתחילת שנות ה-80 של המאה הקודמת ועד לעשור הראשון של שנות ה-2000, נדרש צה"ל לספק תקופות ממושכות ככל הניתן של שקט ביטחוני על מנת לאפשר לישראל ליהנות מפירות הגלובליזציה חרף התעצמות האיומים הצבאיים בגבולות המדינה. בתקופה השלישית, שבה אנו מצויים כיום, צה"ל אומנם שוב נקרא להדוף איום קיומי מצד מעצמה אזורית, אולם לראשונה המדובר באיום המצוי בעת ובעונה אחת הן הרחק מאוד מגבולותיו והן לכל אורכם. האם צה"ל ישכיל לנצל את הנסיבות הגאו-פוליטיות הייחודיות של התקופה הנוכחית, בראשן השותפות המתהדקת עם חלק ממדינות ערב? האם צה"ל ידע להכיר במגבלות כוחו, חרף הציפיות הגדלות ממנו? האם צה"ל יצליח כבעבר להשתנות תפיסתית, ארגונית וטכנולוגית, כדי להתמודד בצורה טובה יותר עם האיום מצד איראן? גיליון זה משמש, כאמור, ניסיון ראשוני להתמודד עם השאלות שמציבה התקופה הנוכחית בפני צה"ל.

קריאה מועילה!

סא"ל ד"ר איתי חימיניס

עורך ראשי, בין הקטבים

שער ראשון

**הזיקה בין המעגל השלישי לראשון
כחלק מהאסטרטגיה הכוללת של
ישראל נגד איראן**

אסטרטגיה רבתי לישראל נגד האיום האיראני

עמוס גלעד ואיתי חימיניס¹

איראן עלולה להפוך לאיום הקיומי היחיד על ישראל. ישראל חייבת למנוע מאיראן השגת יכולת גרעין צבאית מבצעית ובמקביל להיערך לעימות בלבנון שתכליתו הכרעת חיזבאללה והקמת שלטון מתון במדינה. בין יעדים אלה קיים קשר הדוק משום שישראל זקוקה ליכולת צבאית הכרעתית אם חיזבאללה יחליט לפעול נגדה בתרחיש של תקיפה באיראן. מה גם שלנוכח התקדמות מאמצי בניין הכוח של חיזבאללה גוברת הסבירות להתממשות תרחיש עימות צבאי רב־זירתי. נוסף על כך, נדרש חופש פעולה אסטרטגי על מנת להגדיל את מרחב הפעולה הצבאי במזרח התיכון, וזה יושג באמצעות חיזוק הברית עם ארה"ב והרחבת שיתוף הפעולה עם גורמי כוח אנטי־איראניים באזור. כדי להתמיד במאמצים אלה יש להימנע מעימותים שיסיטו משאבים מההתמודדות עם איראן.

ייחודיותו של האיום האיראני על ישראל

מאז נטשו מדינות ערב את שאיפתן להביס את ישראל בדרך של מלחמה קונבנציונלית, עלולה איראן להפוך לאיום הקיומי היחיד על מדינת ישראל. האיום האיראני נובע משילוב ייחודי בין אידיאולוגיה דתית קיצונית, מוסלמית־שיעית, לבין יעד אסטרטגי ארוך טווח של השמדת מדינת ישראל. איום זה מתורגם למערכת צבאית הנשענת על צמד עוגנים מרכזיים: פיתוח נשק גרעיני, וכוחות צבאיים ברחבי המזרח התיכון המחזיקים ביכולות תמ"ס המאיימות על ישראל. כלומר איראן מייצגת איום יוצא דופן בעבור ישראל בדמות חיבור בין אידיאולוגיה דתית אנטי ישראלית ובין יכולת צבאית מגוונת למימושה.

איראן משקיעה מאמצים רבים, ארוכי שנים, על מנת לבסס תשתית טכנולוגית ומבצעית שתאפשר לה לפתח נשק גרעיני ב"יום פקודה" בנסיבות המתאימות

¹ אלוף (מיל') עמוס גלעד היא ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה ויו"ר כנס הרצליה באוניברסיטת רייכמן. סגן־אלוף ד"ר איתי חימיניס הוא ראש ענף פיתוח ידע מערכתי במרכז דדו.

ותוך פרק זמן קצר. בעוד שההנהגה האיראנית מכחישה את כוונותיה האמיתיות ועושה מאמץ להסתיר את פעולותיה בתחום הגרעין הצבאי, ניכר כי בידי ישראל יש מודיעין המספק ראיות חד־משמעויות באשר לתוכניות האיראניות. תקופת כהונתו של ממשל טראמפ, במיוחד ההחלטה על ביטול הסכם הגרעין, הניעה את איראן לכיוון של מדינת סף גרעינית. בהיעדר הסכם גרעין חדש איראן תמשיך עד אשר תגיע לנקודת אל־חזור מבחינת יכולותיה בתחום הגרעין הצבאי. התגרענותה של איראן תסכן את ביטחונה של ישראל גם כי סביר שתוביל למרוץ חימוש גרעיני אזורי. אם וכאשר מדינות ידידותיות לישראל, כגון מצרים או סעודיה, יתחמשו ביכולות צבאיות גרעיניות, ישראל אינה יכולה להסתמך על כך שהן תשמורנה את האוריינטציה המתונה שלהן כלפיה.

תמונה 1: תותחי נ"מ בסמוך למתקן הגרעיני בנתנז - עיירה במחוז איספהן באיראן (צילום: Hamed Saber)²

ממד מרכזי באסטרטגיה הצבאית של איראן המאיים על ישראל הוא הצלחתה של איראן לנצל מרחבים מדינתיים בעלי ריבונות מוחלשת - סוריה, עיראק ותימן - ולבסס בהם את השפעתה באופן שיאפשר לה לאיים באש על מטרות בחזית ובעומק ישראל. יכולת התמ"ס האיראנית מורכבת ממספר רבדים: תעשייה צבאית מתקדמת, אלפי פריטי חימוש הקיימים בידי חיזבאללה, יכולות דיוק שאיראן שוקדת על המשך שכלולן, כטב"מים חמושים וטילי שיוט המועברים לשלוחיה. לכך יש להוסיף את כוונותיה להפעיל כוחות התקפיים בשטח ישראל - החל ממנהרות חיזבאללה

² <https://www.flickr.com/photos/hamed/237790717>, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=2817131>

וחמאס וכוחותיהם הקרקעיים ועד למיליציות העומדות לרשותה בשטחי עיראק וסוריה. נוסף על כך, איראן פועלת במטרה לערער את יציבות שותפותיה של ישראל באזור, כגון ירדן וסעודיה, במטרה לחזק את מעמדה היחסי במאזן הכוחות האזורי ובאופן הפוגע באינטרסים ישראלים שונים (למשל ביטחון הגבול המשותף עם ירדן).

מה על ישראל לעשות?

ראשית, ישראל נדרשת לזהות את איראן כאיום המרכזי שאליו עליה להפנות את כלל המשאבים והמאמצים הדיפלומטיים, הצבאיים, המודיעיניים והביטחוניים הנחוצים לכך. עלינו להכיר במגבלות כוחנו וידיעותינו בהקשר זה, ואנו עלולים להיות מופתעים לרעה כבעבר.

הפעילות הצבאית הישראלית במסגרת המב"ם נגד איראן ושלוחיה בשנים האחרונות שחקה את יכולותיה הצבאיות של איראן, האטה את קצב התחמשות חיזבאללה ופגעה בהתבססותה בסוריה, אך היא עלולה לטשטש את סדרי העדיפויות האסטרטגיים של ישראל. עלינו לשמר את המב"ם כנדבך חשוב אך לא באופן שיסיט אותנו מהמיקוד בתוכנית הגרעין האיראנית. איראן ללא אופציה גרעינית צבאית לא תוכל לאיים על קיומה של ישראל באמצעות שלוחיה. לחלופין, איום גרעיני יאפשר לאיראן להכפיל מאמציה ולבנות יכולות בליסטיות מאיימות מבחינת הכמות והאיכות כאחת.

מרכיב מרכזי באסטרטגיה, אולי המרכזי ביותר, של ישראל נגד איראן הוא מרחב הפעולה הצבאי שלה ויכולתה לפעול באופן עצמאי נגד איראן ושלוחיה באזור. מרחב הפעולה נחוץ בראש ובראשונה לצורך יישומה של "דוקטרינת בגין" – פעולה צבאית נגד כל מדינה במזרח התיכון שתתור להשגת יכולת גרעינית צבאית, אך גם לצורך שלילת יכולות צבאיות משלוחיה של איראן המאיימות על ישראל.

מה עלינו לעשות לצורך הגדלת מרחב הפעולה הצבאי נגד איראן? להלן מספר מאמצים הנחוצים לכך:

- פיתוח יכולת צבאית שתאפשר לנו פעולה עצמאית מכרעת להסרת כל איום, אם במעגל ראשון ואם במעגלים רחוקים יותר. בניין הכוח הצבאי צריך להתמקד בכך גם על חשבון מאמצים אחרים. יכולת צבאית זו תעצים גם את כושר ההרתעה של ישראל וגם את יכולתה להשפיע על אופי מהלכים מדיניים בין-לאומיים עם איראן, וסביר שהיא תתרום גם לחיזוק יחסיה עם ארה"ב ומדינות נוספות באזור המתנגדות לאיראן.
- מאמץ ביטחוני, דיפלומטי ומודיעיני לשימור היתרון הצבאי האיכותי של צה"ל כצבא החזק ביותר במזרח התיכון. היתרון הצבאי האיכותי של צה"ל נחוץ להרתעת תוקפנות מצד שכניה של ישראל וחשוב מכך על מנת להבטיח שבעת הצורך יוכל צה"ל להתמודד עם כל תרחיש הסלמה אזורי בעקבות עימות בין ישראל לאיראן.

- היערכות מדינית וצבאית למלחמה אפשרית עם חיזבאללה בתרחיש של תקיפה באיראן. חשיבות ההיערכות לתרחיש מלחמה בלבנון נובעת גם לנוכח ההתקדמות בתהליכי בניין הכוח של הארגון, בפרט בתחום פרויקט הדיוק, המגדילה את הסבירות לעימות בין ישראל לחיזבאללה, גם אם אף מהצדדים אינו מעוניין בכך. מומלץ כי התכלית הצבאית תהיה הכרעתו הצבאית של הארגון באופן שיאפשר הקמת שלטון חדש שייצג את כלל גורמי הכוח בלבנון, ושיזכה לתמיכה וסיוע מצד המערב ומדינות המפרץ, גם כמשקל נגד להשפעה האיראנית בארץ הארזים. מבחינה צבאית עלינו להכיר בכך שהמענה הצבאי הנוכחי לאיום מצד הארגון חסר. חיל-האוויר לבדו, על אף עוצמתו האדירה, אינו יכול לתת מענה להיקף ולדיוק של האש של חיזבאללה. גם ההגנה האקטיבית, ככל שנחזקה, לא תבטיח את הנדרש ממנה. על צה"ל לבנות את כוחו אחרת לנוכח האיום מצד חיזבאללה, ובעיקר עליו לשקם את כוחו של צבא היבשה על מנת שיהיה כוח מחץ מכריע ומהיר. הדבר דורש שיח טוב יותר ופתוח יותר עם הדרג המדיני על מנת שיכיר טוב יותר את יכולות צה"ל ואת מגבלותיו בתרחיש של מלחמה עם חיזבאללה. לצד זאת ההיערכות המדינית למלחמה צריכה להתמקד ביצירת קשרים חשאיים עם כלל גורמי הכוח בלבנון, ואלה ישמשו את הבסיס לשלטון החדש שיאפשר נסיגה מהירה מלבנון ושיח מקדים עם ארה"ב ועם מדינות נבחרות באירופה ובאזור לצורך רתימתן למאמץ יצירת סדר חדש בלבנון בתרחיש של מלחמת אין ברירה.
- חיזוק היחסים האסטרטגיים עם ארה"ב כעמוד התווך של הביטחון הלאומי הישראלי. עלינו לחתור להבנות אסטרטגיות עם הממשל האמריקני, אשר יאפשרו לישראל לפעול נגד איראן עצמה ונגד שלוחיה באופן עצמאי ובהתאם לאינטרסים הלאומיים שלנו. בתוך כך עלינו להימנע מקשירתנו להתחייבויות, כגון ברית הגנה, שיגבילו את מרחב הפעולה שלנו, אך גם להימנע מלאתגר את היחסים עם ארה"ב, למשל בשל היחסים המתפתחים עם סין. העצמאות של צה"ל ביחס למדיניות האמריקאית היא חיונית גם לנוכח ההבנה כי ארה"ב החליטה לצמצם את מעורבותה הצבאית במזרח התיכון, ושנסיגתה באוגוסט 2021 מאפגניסטאן היא רק ביטוי עדכני לכך.
- צה"ל צריך להרחיב את מעורבותו ב"מעגלים רחוקים" יותר, כגון עיראק ותימן, בתיאום עם ארה"ב ומדינות המפרץ, כמרחבים שבהם לאיראן יש אינטרסים חשובים, ושפגיעה בהם יכולה להעצים את תחושת האיום של השלטון האיראני ולשבש את תוכניותיו להגמוניה אזורית. מנגד, עלינו להימנע מעימותים צבאיים ב"מעגל ראשון", אשר אינם הכרחיים, ואשר עלולים להעיב על הנכונות או היכולת לפעול בצורה נחרצת נגד איראן. הדבר נכון גם ביחס למדינות או לגורמים לא מדינתיים המאתגרים את ישראל (מטורקיה ועד לחמאס), ושעימם עלינו לחתור להגיע להסדרה ולו זמנית.

- להעצים את שיתוף הפעולה עם מדינות ערב הסוניות ובראשן מצרים, ירדן וחלק ממדינות המפרץ. ישראל צריכה לדעת שהיא יכולה לפעול צבאית נגד איראן בלי לחשוש מתגובת מדינות אלה או מהשפעת פעולותיה על מערכת היחסים עימן. נוסף על כך, שת"פ עימן מפנה את ישראל מעיסוק בסוגיות ביטחוניות אחרות משניות בחשיבותן ביחס לאיום האיראני ומבצר מערכת בריתות אזורית נגד איראן. מכאן גם נובע האינטרס הישראלי ביציבותן של מדינות אלה. ההתקדמות החיובית ביחסים עם מדינות אלה, ששיאה האחרון ב"הסכמי אברהם", אומנם מגלמת פוטנציאל להרחבת שיתוף הפעולה הביטחוני, הצבאי והמודיעיני, אולם ישראל צריכה להכיר בכך שלא תוכל לרתום אותן לפעולה משותפת במסגרת קואליציה או לגייסן לפעולה עצמאית נגד איראן.
- מאמץ מתמשך לערעור יציבות שלטונו של המשטר האיראני עד כדי הדחתו, על אף שהסיכויים להצלחה בכך אינם גבוהים. לחצים כלכליים, לרבות הסנקציות, אינו בכוחן להשיג יעד זה. עם זאת, הן מחלישות את המשטר - מגמה שיש להעצימה ככל הניתן.

מרכיב מרכזי באסטרטגיה של ישראל נגד איראן הוא מרחב הפעולה הצבאי שלה ויכולתה לפעול באופן עצמאי נגד איראן ושלוחיה באזור

- מאמץ חשאי, עצמאי ועם שותפות נוספות, שתכליתו שיבוש התקדמותה של תוכנית הגרעין ולו לצורך הרחקת המועד שבו איראן תוכל לעשות את קפיצת המדרגה ליכולת גרעין מבצעית צבאית. לכך יש להוסיף מאמץ דיפלומטי ומודיעיני רחב ומתמשך מול מדינות העולם וארגונים רב-לאומיים לצורך הרחבת הלגיטימציה המדינית של ישראל לפעול צבאית נגד איראן בעת הצורך ועל מנת להדוף צעדי ענישה מדיניים ואחרים "ביום שאחרי".
 - העמקת התיאום הטקטי עם רוסיה (De-confliction). לשתי המדינות קיים אינטרס משותף שיש למנפו. רוסיה אינה מעוניינת, בדומה לישראל, בנוכחות איראנית רחבה ומשפיעה בסוריה. עלינו לנצל זאת לצורך הפעילות הצבאית נגד יעדים איראניים בסוריה ולצורך סיכול איומים מתהווים משטח המדינה. עם זאת, רוסיה רואה בסוריה בת חסות, ובכוונתה לתמוך בצבא סוריה ולבנות את כוחו, עד כדי הפיכתו לכוח צבאי המאיים, כבעבר, על שלמותה הטריטוריאלית של ישראל וביטחון אזרחיה.
- לסיכום, ישראל צריכה להציב את סיכול תוכנית הגרעין האיראנית במוקד סדר היום האסטרטגי שלה. צה"ל הוא הכלי המרכזי שיש ברשותה של ישראל לצורך כך,

ועליו להכווין את בניין כוחו בהתאם. לא ניתן יהיה להרתיע את איראן מחתירתה ליכולת גרעינית צבאית, ועל ישראל לבנות יכולת צבאית מכרעת. מרחב הפעולה הצבאי של ישראל נגד איראן תלוי בראש ובראשונה בבניין כוח ייעודי, כמו בהצלחת התיאום האסטרטגי עם ארה"ב על מנת שיתאפשר לישראל לפעול בצורה עצמאית נגד איראן אם תידרש לכך.

ההמלצות השונות שפורטו במאמר זה, בוודאי מחייבות להתייחס לשאלה של סדר עדיפויות, ולאלו מבין ההצעות שהוצגו, יש להעניק דחיפות מיוחדת. על רקע זה ולנוכח הערכה כי לישראל קיים עוד מרחב השפעה על תוכנית הגרעין האיראנית באמצעים דיפלומטיים, אך גם חשאיים וחסויים, מומלץ להתמקד בראש ובראשונה בבניין כוח מואץ לקראת האפשרות של מלחמה עם חיזבאללה. כוח צבאי מכריע שכזה יקנה בסופו של דבר גם מרחב פעולה אסטרטגי למקבלי ההחלטות הישראליים אשר ידעו כי גם אם ייאלצו להורות על פעולה צבאית ישירה נגד מתקני הגרעין של איראן, צה"ל יוכל להתמודד עם התגובה לכך, אם ישירות מצד איראן ואם מצד חיזבאללה.

סוגיות ביטחוניות נוספות העומדות על מוקד סדר יומה של ישראל, חשובות ככל שתהיינה, במיוחד העימות המתמשך עם חמאס בעזה, אסור שתסטנה את תשומת הלב של ישראל מהאיום האיראני כאתגר המרכזי לביטחון הלאומי של ישראל.

איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל¹

יעקב עמידרור²

המאמץ הצבאי הישראלי למנוע מאיראן להקים "צבא טרור" דמוי חיזבאללה בסוריה ולהאט את בניין הכוח של חיזבאללה בלבנון הינו חיוני לצורך שימור מרחב פעולה צבאי נגד פרויקט הגרעין האיראני. על ישראל להמשיך בכך גם במחיר מלחמה עם חיזבאללה או עימות צבאי ישיר עם איראן. מאמציה המדיניים של ישראל מול רוסיה וארה"ב צריכים להתמקד בשימור מרחב הפעולה בסוריה, ולפי הפרסומים גם בעיראק, נגד איראן ושלוחיה ונגד פרויקט הגרעין באיראן. כישלון מאמציה הצבאיים והמדיניים של ישראל והצלחת איראן לבסס "טבעת אש" סביב ישראל עלולים להרתיע את מקבלי ההחלטות הישראליים מלפעול נגד הפיכת איראן לבעלת גרעין צבאי ולהקשות על ישראל להגן על עצמה מפני איום על עצם קיומה.

מבוא

איראן היא אתגר חשיבתי ומעשי ברמה הלאומית משום שהיא משלבת איום אידיאולוגי-דתי חסר פשרות עם מאמץ להשיג יכולת גרעינית ומהלכים רחבי היקף לבנייתה של "טבעת אש" רבת עוצמה סביב ישראל - בלבנון, בסוריה, בעיראק ובתימן. המאמצים הללו משולבים. טבעת האש אמורה להרתיע את ישראל מלפעול בכוח נגד בניית היכולת הגרעינית - יכולת שאם תתממש תיצור את המטרייה שתאפשר לאיראן לנצל עד תום את כוחה ולהרחיב את המדיניות האגרסיבית שלה במזרח התיכון בלא שישאל תוכל למעשה לעצור אותה. הבנת מורכבות הגישה האיראנית

¹ גרסה מוקדמת של המאמר פורסמה באוגוסט 2020 באתר מכון ירושלים לביטחון ואסטרטגיה וזמינה בקישור הזה:

<https://jiss.org.il/he/amidror-irans-conduct-in-the-middle-east-and-the-logic-of-israels-action-to-contain-it-in-syria>

² אלוף (מיל') יעקב עמידרור כיהן כראש המטה לביטחון לאומי, ראש חטיבת המחקר באגף המודיעין, מפקד המכללות הצבאיות והמוכיר הצבאי לשר הביטחון.

והרבדים השונים של הסכסוך בין ישראל לאיראן חיוניים כדי לכוון נכון את מאמציה של ישראל.

ככל איום שיכול להיות סכנה לעצם קיומה של המדינה, וכאשר התממשות חלקים ממנו עלולים להביא לכך שישראל תיקלע למצוקה לאומית - העיסוק באיום האיראני הופך מרכז ההתעניינות של הדרג המדיני והצבאי הבכיר. דרג זה, דרג מקבלי ההחלטות, אמור לגייס למניעת האיום את היכולות הצבאיות, את האפשרויות של קהיליית המודיעין ואת קשריו ברחבי העולם. ברור שאיום מורכב שכזה הופך את העיסוק באיראן ושלוחותיה במרחב למרכז העשייה גם של הצבא בהיבטים של מניעה ושל התכוננות לסיכול אלים של הסכנות השונות.

השיקולים והמאמצים הישראליים לנוכח האיום האיראני

ב־2011, בתחילת המאבק הפנימי האכזרי בסוריה, קיבלה ישראל החלטה חד־משמעית שלא להתערב במלחמה שבין הרוב הסוני, "המורדים" כפי שכינו אותם, לבין משטר אסד המתבסס על המיעוט העלווי, אשר זכה לסיוע רב מצד חיזבאללה, איראן ורוסיה, ובלעדיהם הוא ככל הנראה לא היה שורד.³ עם זאת, לאחר בחינת המצב לאשורו ישראל הבינה שאין במאבק זה מי שאוהד אותה, וכי שני הצדדים עוינים לישראל ואכזריים זה כלפי זה באותה המידה. לא הייתה שום סיבה מוסרית, ולא היה היגיון פוליטי או אסטרטגי להעדיף את אחד מהכוחות הלוחמים אלה באלה.

אילו התפתחה קבוצת מורדים תחת השפעתן ובסיוען של סעודיה ומדינות המפרץ, אולי הייתה ישראל מעדיפה את הקבוצה הזאת על פני המשטר המגובה על ידי איראן. אלא שזאת נותרה שאלה תאורטית, כי קבוצת מורדים כזאת מעולם לא התקיימה במציאות.⁴ עם זאת, החל מראשית העשור הקודם נאלצה ישראל לפעול נגד התחזקותם של שליחי איראן, חיזבאללה בלבנון והמיליציות השיעיות וכוחות אל־קודס בסוריה. קיימות לכך צמד סיבות בעלות קשר הדוק ביניהן:

הסיבה הראשונה - הצורך למנוע את היכולת הנבנית על ידי איראן לחנוק את ישראל וללחוץ אותה בשתי חזיתות, מסוריה ומלבנון, בתיאום ובשליטה איראנית, כמו מחזית שלישית במערב עיראק.

הסיבה השנייה - למנוע את הקמת "מחסום ההרתעה" בלבנון ובסוריה שעלול לשלול את היכולת של ישראל לקבל את ההחלטה לפגוע בתוכנית הגרעין הצבאית האיראנית כשתתחדש.

³ הייתה זאת מלחמה ארוכה ועקובה מדם, ובין תוצאותיה ככל הנראה נמנו למעלה מ־600 אלף איש הרוגים וכ־12 מיליון (מתוך כ־24 מיליון כלל תושבי סוריה ערב המלחמה) גלו בעקבותיה, כמחצית מהם בתוך סוריה וכמחצית אל מחוץ לה. זהו "ניקוי אתני" בקנה מידה היסטורי שנעשה באופן מחושב ושיטתי, וללא ספק ניתן להגדיר את האמצעים שבהם השתמש המשטר כ"פשעי מלחמה", כולל שימוש בנשק כימי.

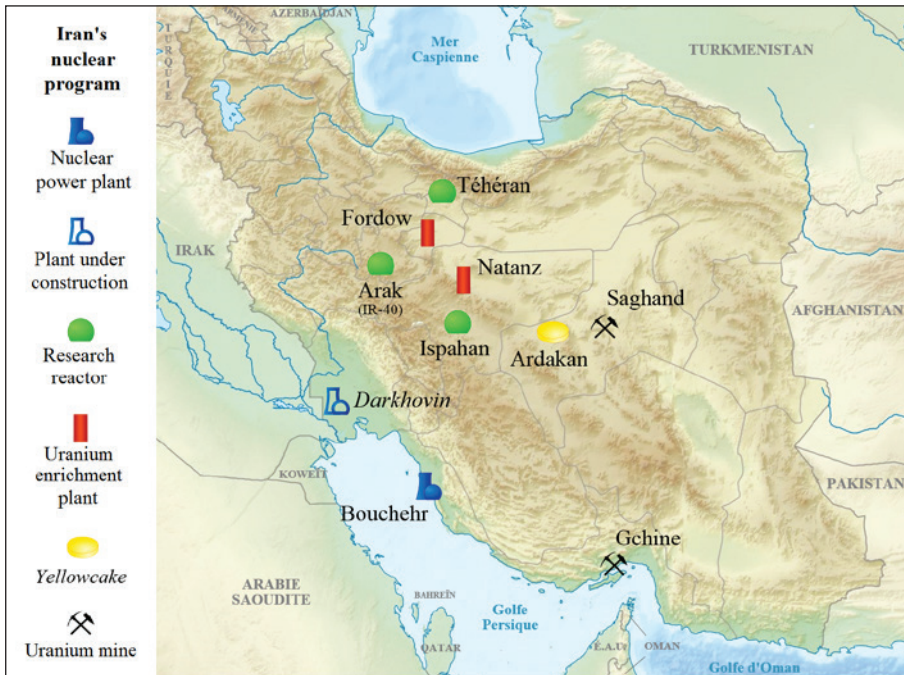
⁴ כישלון זה משמש עוד הוכחה לחולשת הרוב הסוני בעולם הערבי, רוב שאין לו הנהגה, יכולת ארגון ולוגיסטיקה, אל מול הנחרצות והמנהיגות שמגלה איראן כמובילת העולם השיעי.

ישראל החלה להפעיל את כוחה הצבאי בסוריה רק כשהסתבר בסוף 2012 שאיראן וחיזבאללה מנצלים את התוהו ובוהו הסורי כדי לחזק את חיזבאללה בלבנון. יש מקום לדעה כי על ישראל להסתכן במלחמה ובלבד שתשמיד בזמן את היכולת המדויקת של חיזבאללה, משום שאסור לישראל להיות מורתעת בשל איומי חיזבאללה ולאפשר את בניין יכולת הדיוק של חיזבאללה בלבנון. הימצאות כמות טילים כפי שיש היום בלבנון רבים מהם מדויקים ביותר, תחייב מלחמה קשה שונה מאשר בעבר – מלחמה שבה יוסרו חסמים לא מעטים, דוגמת אלה שישראל לקחה על עצמה במבצעים המוגבלים בעזה בגלל קרבתם של אזרחים פלסטינים למרכזי הלחימה של החמאס. כשחיזבאללה יפעיל אלפי טילים אל ערים מרכזיות בלב ישראל ואל מטרות תשתית חיוניות, וכשהדבר ייעשה מלב ליבה של אוכלוסייה אזרחית בלבנון, התוצאה של הלחימה העזה לנטרול יכולת השיגור של חיזבאללה תהיה חמורה ביותר: אלפים רבים של נפגעים לבנוניים, חלקם אזרחים תמימים, והרס ניכר ביותר בכל רחבי לבנון. כנראה שלא יהיה מנוס מכניסתם של כוחות יבשה גדולים ללבנון כדי להרוס את היכולות הצבאיות של חיזבאללה. ישראל תהיה חייבת לממש את יכולות צבא היבשה שנבנו לאורך זמן ושחוזקו לאחרונה בזכות טכנולוגיות מתקדמות, כדי לנטרל את מרב יכולת השיגור של חיזבאללה, וכדי למנוע את התחזקותו העתידית של הארגון לאחר הלחימה והחזרה לשגרה. מטרת המלחמה נגד חיזבאללה צריכה להיות ברורה במונחי המצב שלאחריה: על המלחמה לייצר מצב שיאפשר לישראל לפעול ברצף נגד התחזקות צבאית כל שהיא של חיזבאללה, בלי שלחיזבאללה תהיה יכולת לפגוע בישראל או להרתיע אותה באמצעות איום של שימוש בכוח.⁵

ניצחון של צה"ל במלחמה נגד חיזבאללה, ככל שיתבטא בהשמדת חלק ניכר מיכולותיו, אמצעיו ולוחמיו – יגרום לפגיעה של ממש ביכולת איראן לממש את רצונותיה במרחב. הצלחה בלחימה בחיזבאללה תהיה, אם כן, בעלת משמעות רחבה יותר מאשר עצם הפסקת האיום בלבנון נוכח ההשפעה הרחבה על יכולותיה של איראן במרחב. כל זאת נוסף על הפגיעה המשמעותית בשמה הטוב של איראן כמי שדואגת לשלוחיה ובונה את יכולותיהם. כישלון הארגון הרציני ביותר שהיא בנתה במשך עשרות שנים, יוכיח כי איראן טובה יותר במלל מאשר בשדה הקרב כמסייעת לארגון שהיא יצרה במו ידה. לכל התועלות הללו מהצלחת ישראל בלחימה נגד

⁵ המצב שנוצר בשטח לאחר המבצע ב־2006, מצביע על כך שהסתמכות על החלטת מועצת הביטחון 1701 כבסיס למנגנון הסיום של הלחימה ב־2006 הסתברה כמייקח טעות, וכדאי לזכור זאת לקראת העימות הבא, אם יתרחש. לאופן שבו מצטייר חיזבאללה מדיווחי האו"ם, אין כל קשר למציאות שנוצרה בלבנון ברבות השנים. כך, למשל, האו"ם לא דיווח ולו פעם אחת על הגעת אמל"ח לחיזבאללה או על פריסתו בדרום לבנון. לעומת זאת, בעולם האמיתי אין ולו דבר חשוב אחד המתרחש בלבנון שאינו יזום, או לפחות מאושר, על ידי חיזבאללה, ובדרום המדינה החיזבאללה הוא הריבון הלכה למעשה. חיזבאללה הוא הארגון הצבאי החזק במדינה, ודאי חזק מצבא לבנון שנענה כמעט לכל בקשה של הארגון. לכן העברת נשק לצבא לבנון היא באופן מעשי חיזוק הכוח שמסייע ושיסייע לחיזבאללה, כי צבא לבנון הוא כיום חלק מהכוח שעליו מתכנן חיזבאללה את מלחמתו בישראל. קטן מאוד הסיכוי שבאיזה שהוא מצב הצבא הזה, שרובו שיעי, יפעל נגד חיזבאללה או אפילו נגד מה שייחשב כאינטרס של הארגון השיעי.

חיזבאללה יש חשיבות החורגת מהתחום הלבנוני, ומעמדה האזורי של ישראל לשתפר ללא הכר בעקבות תבוסה ברורה של חיזבאללה בשדה הקרב.

מפת האתרים העיקריים של תוכנית הגרעין האיראנית⁶

צה"ל פעל בשנים האחרונות גם כאשר התברר שחיזבאללה ואיראן מנסים להקים ברמת הגולן בסיסי פעולה בקרבת הגבול עם ישראל. ישראל הייתה ועודנה נחושה לפעול באופן נחרץ לצורך סיכול מאמצים אלה ואף התחייבה בפומבי שהיא לא תאפשר את התרחבותו של האיום האיראני מסוריה. במעשיה היא מבהירה כי היא מוכנה לקחת את הסיכון שבהידרדרות למלחמה, ובלבד שתעצור את המאמץ האיראני לבניית מכונת הלחימה בכל רחבי סוריה, 1,500 ק"מ מטהראן ו-250 ק"מ בלבד מתל אביב. לבסוף, גם מערב עיראק הפך לאחרונה אזור התעניינות של צה"ל.

במהלכים הכוחניים של צה"ל, בעיקר בהפצצות חיל האוויר, הותוו באופן מעשי הקווים האדומים של ישראל בסוריה: מניעת התחמשותו של חיזבאללה באמצעים "שוברי שוויון" העוברים בסוריה או המיוצרים שם, פגיעה ביכולת צבאית איראנית הנבנית בסוריה בעיקר באמל"ח, ומניעת בנייתם של בסיסים של מיליציות בשליטת איראן או חיזבאללה בקרבת גבולה של ישראל. מעטים המקרים שבהם הקשר

⁶ By Yagasi, translation of the original work by Sémhur - http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Iran_nuclear_program_map-fr.svg, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=35161130>

בין המערכה הטקטית לבין המשמעות האסטרטגית כה ברור ומיידי: בין סדרת המבצעים במסגרת המב"ם, המלחמה בין המלחמות, לבין המאבק המתמשך להכלת איראן בכלל המזרח התיכון ולמנוע ממנה נשק גרעיני. מכאן נובע האתגר הכפול של ישראל בתחום המדיני: ליצור לעצמה חופש פעולה בסוריה - על אף נוכחותם של כוחות צבא רוסיים במרחב - ובעיראק - על אף האינטרסים של ארה"ב במדינה.⁷ בה בעת, וללא פגיעה במרכיב הראשון, ישראל צריכה לגייס את ארה"ב, הרוצה מאוד לחזור להסכם הגרעין הגרוע עם איראן, לפעולה נגד איראן או לפחות להביא לכך שלא תפריע לישראל בפעילות זאת.

מהותו ואופיו של האיום האיראני על ישראל

איראן מצויה מבחינתה בשלב מתקדם של עיצוב המזרח התיכון בהתאם לשאיפותיה. השאיפה האיראנית אינה מקרית, והיא מבוססת על האידאולוגיה הדתית השיעית שהתווה חומייני, מייסד הרפובליקה האסלאמית, בעקבות הצלחת המהפכה באיראן (1979), וממשיך אותה יורשו חמנאי. מאמציה של איראן ברחבי העולם הערבי נובעים מראייתה את עצמה כמנהיגה היחידה של העדה השיעית על כל שלוחותיה בעולם זה, ורצונה לקדם את האינטרסים של העדה ברחבי המזרח התיכון.⁸ התחושה העמוקה שמנחילה איראן היא שהגיע זמנה של השיעה להוביל את העולם המוסלמי בכל רחבי המזרח התיכון. אין לדעת מתי יפנו האיראנים מאמצים למקומות רחוקים יותר, כהודו למשל, שם יש מיעוט שיעי בקרב המיעוט המוסלמי הגדול.⁹ תפיסתה של איראן את תפקידה באזור כולו מושפעת ככל הנראה גם מן החלום הלאומי הפרסי המבוסס על זיכרונות האימפריה הפרסית בגלגוליה השונים. יש לכך הדים בשיח הפנימי באיראן, ואין ספק שבעבור האיראנים זה מרכיב חשוב לביסוס תפיסת המנהיגות שלהם בקרב השיעים במדינות ערב ולהערכה העצמית הגבוהה שלהם גם אל מול תרבות המערב.

בה בעת תחושת העליונות הפרסית, שאינה חדשה בהיסטוריה של האסלאם, מזינה פחדים של ערבים לא מעטים, כולל בתוך העדה השיעית. לא כל השיעים הערבים אוהבים את ההתנשאות הפרסית. בעיראק החיכוך הזה בולט יותר, משום ששם היה בעבר מרכז ההנהגה הדתית של השיעה, ועדיין נג'ף וכרבלה

⁷ המרחק הגדול יותר והאיום האיראני על אינטרסים מובהקים של ארה"ב בעיראק, וחיילים אמריקאים בכללם, עלולים להקטין את יכולתה של ישראל וחופש הפעולה שלה לפעול אל מול בניין הכוח האיראני בעיראק.

⁸ אם כי לא רק שיעים זוכים לסיוע איראני כשהדברים נוגעים ל"מהפכה" או למאבק באויבי איראן.

⁹ גיוסן של מיליציות שיעיות בפקיסטאן ובאפגניסטאן מצביע על כיווני עבודה אפשריים של כוח קודס, האחראי במשמרות המהפכה לביצוע רעיונות מסוג זה. איסמעיל קאאני, העומד עתה בראש הארגון, התמחה באפגניסטאן ובפקיסטאן, אזורים הנמצאים מחוץ לליבו הערבי של המזרח התיכון.

שבעיראק הן הערים הקדושות ביותר לשיעים, ולא קום שבאיראן.¹⁰ הקולות הנשמעים נגד השתלטותה של איראן על הפוליטיקה העיראקית חשובים ביותר, וכוללים מנהיגים דתיים ומנהיגים פוליטיים שקולם משמעותי בקרב עדת הרוב השיעית. ההצלחה האיראנית כמובילה יחידה של האינטרס השיעי ברחבי המזרח התיכון בולטת מאוד נוכח הכישלון הסוני להעמיד הנהגה דומה לרוב הסוני הברור במדינות ערב.

מקומה של ישראל בתפיסת איראן והמאמצים האיראניים נגדה

ישראל אינה המוקד היחיד של הפעילות האיראנית, אך ודאי שהיא תופסת בו מקום מרכזי. מצוות השמדתה של ישראל היא חלק ממכלול ממאמציה של איראן במזרח התיכון, והנהגת איראן מקדישה לכך לא מעט מאמצים ואמצעים מאז קבע חומייני את עקרונות "ייצוא המהפכה".

למערכה נגד ישראל יש מניעים שונים ומגוונים, דתיים ואסטרטגיים.¹¹ האיראנים, או לפחות מקבלי ההחלטות באיראן, מוכנים להשקיע במערכה זאת הרבה מאוד אנרגיה וכסף ואף להסתכן בעימות מזוין עם ישראל ולשלם מחירים לא פשוטים כדי לקדם את יכולתם לפעול נגד ישראל. קשה להבין זאת על פי המקובל במחשבה מערבית, אך ישראל חזקה היא מעין סתירה לאמונה האסלאמית שיעית הרואה את האסלאם (במתכונתו השיעית) כדת הלגיטימית היחידה במרחב המכונה המזרח התיכון ובקיומה של ישראל מעין הפרה של "המצב הראוי" מבחינה דתית. כל זאת על אף שאין בין ישראל לאיראן סכסוך הנובע ממיקומן הגאוגרפי או עקב ניתוח אסטרטגי אובייקטיבי, שאינו מכליל את תפיסת העולם האידיאולוגית-דתית של המנהיגות האיראנית כסיבה לסכסוך.

הפעילות נגד ישראל היא בעלת עדיפות גבוהה עקב ראייתה כ"ראש חץ" של המערב במרחב. השליטה של התרבות המערבית, על שלל גווניה, של הסדר העולמי המקובל מאז מלחמת העולם השנייה ושל הגישה המדינית והתרבותית של המערב לעולם התמקדה בארה"ב - היא השטן הגדול - ובישראל - היא השטן הקטן. אלא שישראל מצויה בלב המזרח התיכון, האזור שאליו מופנים מאמציה של איראן, ולכן היא בעדיפות לחיסול, ללא כחל וסרק. לא פלא שישראל, "מוצב החוף" של תרבות המערב הנתפס כידה הארוכה של ארה"ב במרחב, היא מוקד המאמץ האיראני. יתר על כן, האיראנים מעריכים שהחלשתה של ישראל, ודאי השמדתה, תקל עליהם מאוד

¹⁰ הניסיון האיראני להעתיק לקום את מרכז הכובד הדתי התחיל בתקופת סדאם חוסיין, עת נמנע משיעים רבים להגיע לעיראק ולשמור על שתי הערים העיראקיות כמרכז הדתי של כל השיעה. עתה אין לכך הצדקה, אומרים עיראקים לא מעטים.

¹¹ כשעלו כוהני הדת מן המחותרת והביאו את המהפכה האיראנית לכדי סיום מוצלח (1979) הייתה לשנאת ישראל שלהם גם סיבה אמיתית, מקומית ומיידית. ישראל סייעה לשאה הפרסי, ובעיקר, כך היה מפורסם וידוע, לארגון ביטחון הפנים שלו הסוואק. ארגון זה היה שנוא ביותר בגלל אכזריותו, ומייד אחרי המהפכה נתפסה ישראל כשותפה לפשעים הרבים שבוצעו על ידו. לא נראה שמוטיב זה חזק היום, אך כלקח לעתיד אין לשכוח אותו.

במאבק לשליטה אזורית, כי ישראל היציבה והחזקה היא אחד המכשולים הגדולים בדרכם. לאחרונה הפכה ישראל בת ברית של המדינות הסוניות הפוחדות מאיראן. לכן גם משיקולים אסטרטגיים קרים, ללא רגש דתי (שקיים כאמור), האיראנים רואים חובה לעצמם לפגוע בישראל ככל האפשר.

מכאן מובן שלא בכדי איראן משקיעה לא מעט בבניין הכוח שתכליתו לאפשר את תקיפתה של המדינה היהודית, ומנהיגיה מדגישים בכל עת, בפומבי ושלא בפומבי, את רצונם לממש את חלום השמדתה. לבעלי תפיסה מערבית (ולנאיביים שבינינו) קשה לעכל זאת, אך הנהגת איראן מחויבת באמת ובתמים לתפיסה שהם מביעים בגלוי לגבי "חובת השמדתה של מדינת ישראל", ויש לכך יותר מביטוי אחד לאורך השנים גם במידע שאינו פומבי. ההיסטוריה לימדה את הריאליים שבקרב מקבלי ההחלטות בישראל להאמין למנהיגים האומרים את שבליבם ביחס לתוכניות ההשמדה של מדינת היהודים. שליחת מל"טים לעבר ליבה של ישראל והמשך המאמצים לבניית הכוח ההתקפי בסוריה, על אף הצלחותיה של ישראל לפגוע במאחזים איראניים במהלך השנים האחרונות, ותוכניות ארוכות טווח לגבי צי איראני קבוע בים התיכון (שהוא בינתיים בבחינת חלום רחוק) מצביעים על הסיכונים שהנהגת איראן מוכנה לקחת לשם כך. למשל, אין שום הגיון בהשקעות העצומות בהתעצמות צבאית בתחום הטילים בסוריה ובלבנון - מלבד הרצון לפגוע בישראל.

במזרח התיכון פועלת איראן סביב ישראל בשלושה מאמצים קרובים, ובשניים רחוקים יותר המובלים על ידי כוח קודס:

המאמץ הראשון מכוון למהפך בכוחו ההתקפי של חיזבאללה. במהלך השנים האחרונות התאמצו איראן וסוריה לגוון את כלי הנשק שבידי חיזבאללה והעבירו לרשותו טילי נ"מ, טילי נ"ט וטילי חוף ים מתקדמים ביותר.

המאמץ האיראני לבניית חיזבאללה בולט בתחום ההתקפי, ועיקרו מבוסס על תוצרת התעשיות הצבאיות בסוריה ובאיראן. כך, למשל, הן הקנו לארגון יכולת שיגור טילים ורקטות מרשימה ביותר בכל קנה מידה עולמי. המדובר בקרוב ל-100 אלף (ויותר) רקטות וטילים בגדלים שונים המכסים בטווחם כל נקודה ברחבי ישראל, כולל כמובן את הערים הגדולות. התוצאה היא שכל מרכזי האוכלוסייה ומטרות התשתית הקריטית של מדינת ישראל חשופים כיום לאש של חיזבאללה. דוגמה לכך הוא היאחזות, לכאורה טיל רוסי להגנת החוף, שהגיע לפי ההערכות לידי חיזבאללה, ושמשמש כלי התקפי המאיים על נמלי ישראל ומערכות הפקת הגז של ישראל בים התיכון.

קפיצת המדרגה הבאה בלבנון היא הניסיון האיראני להביא לשיפור משמעותי בדיוקם של רבים מהטילים שבידי חיזבאללה, בעיקר הכבדים וארוכי הטווח שבהם. המאמץ לחיזוק חיזבאללה מתבצע במקביל גם באמצעות העברת טכנולוגיה איראנית ולאחרונה גם בניסיון לבנות תעשייה צבאית מקומית בסוריה ובלבנון.

המניע למאמץ המקומי נובע מהרצון לייצר יכולות אלה בקרבה מיידית לחיזבאללה כדי להימנע מהצורך לשנע מרכיבי איכות אלה - על מנת שלא ייחשפו למאמצי המודיעין הישראלי וליכולת צה"ל לפגוע בהם בדרכם ללבנון.

השיפור ברמת הדיוק יביא למהפכה של ממש בעוצמת האיום על מדינת ישראל עקב יכולת ההרס שתהיה בידי הארגון. ישראל, כמדינה קטנה שאוכלוסייתה מרוכזת לאורך חוף הים התיכון בין חדרה לאשדוד, חשופה מאוד לאיומים על עורפה האזרחי. אין בישראל אלטרנטיבה או יתירות של ממש לרבות ממערכות התשתית, ולכן פגיעה מדויקת במתקני תשתית יכולה להיות אקוטית בעבורה, שלא לדבר על מספר הנפגעים האזרחים שיהיו באזור כה צפוף (בעיקר בתל אביב ובנותיה). האיום של הטילים המדויקים בכמות שכזאת הוא איום המתקרב לאיום קיומי, כי גם אם מדינת ישראל תמשיך להתקיים אחרי מימושה של היכולת ההולכת ונבנית בתחום הדיוק, יפגע מאוד אורח החיים של אזרחי המדינה וכלכלתה בגלל הפגיעה בתשתית הצבאית והאזרחית, כמו ביטחונם ביכולת המדינה להגן עליהם.

במסגרת המאמץ האיראני-שיעי בכלל המזרח התיכון יש חשיבות גדולה לחיזבאללה, לא רק בהקשר של איום על ישראל. את הפירות של הצלחת הארגון קוטפת עתה איראן עם דעיכת הקרבות בסוריה שבהם נפגעו כעשרת אלפים לוחמי חיזבאללה, מהם כ-2,000 הרוגים. איראן רואה בחיזבאללה לא רק את הזרוע הארוכה שלה בסוריה ולבנון, אלא גם את מאגר הלוחמים האיכותי והחשוב ביותר שעומד לרשות המנהיגות השיעית בטהראן לצורכי הרחבת השפעתה בכל המזרח התיכון. כך אפשר לפגוש אנשי חיזבאללה לא רק בשדות הקרב של סוריה, אלא גם בתימן לצידם של החות'ים, כמו בעיראק שבה אנשי הארגון משתפים פעולה עם אנשי המיליציות השיעיות החזקות ברחבי המדינה.

המאמץ האיראני השני נגד ישראל הוא הניסיון לבנות בסוריה חזית מקבילה ללבנון. הרעיון האופרטיבי המוביל את מאמצי איראן בסוריה חכם מאוד: לקרב את העוצמה הצבאית האיראנית לתל אביב ולירושלים, בעוד טהראן נותרת רחוקה. על פי התוכנית האיראנית לאיראן יהיו כוחות על גבול ישראל בלבנון ובעתיד גם בסוריה ומעט רחוק יותר במערב עיראק - בעוד טהראן נותרה מעבר לאופק, רחוקה מאוד בעבור כוחותיה של ישראל.

מאמץ זה הולך וקורם עור וגידים באיטיות, נוכח התנגדותה הפעילה של ישראל, אך בנחישות מרשימה. עשרות איראנים ממשורות המהפכה בתוספת אנשי חיזבאללה ושאריות מאלפי חברי המיליציות השיעיות שהובאו על ידי האיראנים ונשלטים על ידם, מעיראק, מפקיסטאן ואפילו מאפגניסטאן, הם העושים במלאכה לאחר שבסיוע אווירי רוסי סייעו לאסד להחזיק מעמד כשליט סוריה (חלק ניכר מסוריה, אם להיות מדויק).

התכנון האיראני הוא לבנות בסוריה יכולת צבאית שעיקרה מערך טילים וכטב"מים בחסותה של מדינה ריבונית - יכולת שאיראן יכולה לבנות ותוכל להפעיל

באופן עצמאי. האיראנים ואנשיהם פרוסים כבר היום ברחבי סוריה אוספים שם מודיעין על ישראל ובונים את הכוח.

בעבור אלה המקדמים את חזון ייצוא המהפכה באיראן, בהובלת משמרות המהפכה, הדגם הלבנוני הוא הדגם האידיאלי, אך נראה כי האיראנים הבינו כי אין אפשרות להעתיקו לסוריה. העדה השיעית שם קטנה ביותר וחסרת השפעה, ובסופו של דבר האיראנים תלויים בנכונותו של אסד לאפשר את שהייתם בסוריה, גם לאחר שאין הוא נצרך להם כבעבר לצורך המלחמה במורדים. בכלכלה מסתמנת מעורבות איראנית רבה יותר, אם כי לא ברור מהיכן יימצאו להם מקורות ההשקעה הנדרשים לבנייתה מחדש של סוריה ההרוסה, ומדובר בעשרות מיליארדים של דולרים. בהערכה שקולה נראה כי רוסיה לא תאפשר לאיראן לשלוט בנכסים כלכליים חשובים ותרצה לשמור על האינטרסים הכלכליים שלה בתמורה להשקעתה הגדולה במלחמה לצידו של אסד.

סביר מאוד ש"העולם", כולל ארה"ב, לא יעשה בסופו של דבר את הנדרש כדי למנוע מאיראן להגיע לתכלית האסטרטגית שקבעה לעצמה - בעלות על נשק גרעיני או להיות מדינת סף גרעינית הרחוקה מפצצה חודשים בלבד

נראה שהרוסים, שנוכחותם חיונית להמשך שלטונו של אסד וכוחם הצבאי גדול משל האיראנים באופן משמעותי, מבינים מה איראן עושה ומפני מה ישראל מתגוננת. בינתיים אין הם עושים צעדים של ממש כדי להחזיר את הנמר האיראני אל סוגרו, אך הם מנסים להקטין את כוחו במקומות שבהם החיכוך הישראלי איראני עלול לפגוע קשה בעתידה של סוריה. צריך לקוות שהרוסים ומשטרו של אסד לא יגלו שבסוריה נבנתה מתחת לאפס שלוחה איראנית בלתי ניתנת לעקירה, בעוד שלהערכתם הם שולטים במצב ובעוצמת האחיזה האיראנית.

ראוי להפנים שסוריה חשובה לאיראן כמדינת חזית נגד ישראל, ולשם כך נבנה בה הכוח הצבאי האיראני, אך לא פחות מכך סוריה חשובה לאיראן כמרכז לוגיסטי עורפי וכמדינת מעבר של נשק לחיזבאללה.

כסיוע לשני המאמצים הללו הצליחה איראן לבנות מסדרון קרקעי מאיראן דרך עיראק לסוריה וללבנון. הצלחה זאת היא עוד מרכיב ביישום החלום האיראני הגדול - להגיע לנוכחות איראנית משמעותית בים התיכון ולחופיו - והיא מתכתבת עם החלום האיראני ארוך הטווח לקיים בים התיכון צי צבאי קבוע. האיראנים התקדמו בפרויקט המסדרון היבשתי שכבר משמש אותם בצורה מעשית, אך לא מלאה, ומקל על המאמץ הלוגיסטי הנדרש לשם קיום המאמץ המשולב בלבנון ובסוריה. מאמץ זה יימשך ויתגבר אם יואץ תהליך עזיבתם של האמריקאים את המרחב. המסדרון

היבשתי ישרת את איראן לא רק אל מול ישראל אלא לכל צורך שיהיה במסגרת שליטתה בלבנון או לצורך השפעתה בסוריה. מנקודת המבט הישראלית המאמץ הזה מגביר מאוד את יכולותיה של איראן לבנות את הכוח הנדרש לה למלחמתה בישראל. זה שינוי דרמטי בעבור מי שהיה תלוי עד כה באספקה מן האוויר, ישירות לבירות או ברוב המקרים דרך סוריה.

התחזקות האיראנים לאורך המסדרון היבשתי ובחלק הדרומי של סוריה מעיבה על יציבותה ומשילותה של ירדן, בעלת הברית של ישראל, המצויה מדרום למסדרון ומעבר לגבול הסורי. עד עתה לא צלחה דרכה של איראן לערער השלטון הירדני, אבל נוכח בעיותיה הכלכליות של הממלכה יש לשים לכך לב ולוודא שירדן תקבל כל סיוע אפשרי לבלימת המאמץ האיראני. בעניין זה ישראל יכולה לעשות לא מעט. האינטרסים של שתי המדינות חופפים בנושא, כך שזה בסיס טוב לחיזוק שיתוף הפעולה ביניהן. אין ספק שלאחר ייצוב משטרו של אסד והתבססות האיראנים בסוריה, ובתום המאבק על השליטה בעיראק, יקדישו משמרות המהפכה את כל שנדרש כדי ללחוץ על ירדן. היא חשובה כמאחזי הן נגד סעודיה והן נגד ישראל. יש למנוע זאת בכל מחיר כי גורמים עוינים שייערכו בירדן, יוכלו לנצל את המרחב לתקיפת הבטן הרכה של ישראל, אל מול ממד האורך שלה והמרכז האסטרטגי של מדינת היהודים, המרוחק רק כמה עשרות קילומטרים מגבול ירדן.

המאמץ השלישי של איראן ברובד הגלוי נגד ישראל מכוון לפלסטינים. המאבק בישראל בהקשר זה ממלא גם תפקיד חשוב כמקנה לגיטימציה לאיראן בעולם הערבי, שנכשל במאבק זה בהקשרו הפלסטיני. המאבק נותר פופולרי מאוד בקרב ההמונים במדינות ערב השונות, וככל שאיראן מחריפה את הטון כלפי ישראל כ"כובשת פלסטין", היא קונה לבבות ברחוב הערבי. התמיכה האיראנית בארגונים הפלסטינים הנלחמים בישראל ניכרת קודם כול בתמיכה המסיבית שאיראן נותנת לארגון הג'יהאד האסלאמי, שהוקם ומתוחזק על ידי איראן, ובחיזוק שיתוף הפעולה עם חמאס, השולט בעזה והפעיל ביהודה ושומרון, כאזור מפתח לפגיעה בישראל על ידי הפלסטינים. איראן השיעית מוכנה במקרה זה לסייע לארגונים סוניים מובהקים, כולל חמאס, שהוא ענף של האחים המוסלמים שנוא נפשם הדתית, ובלבד שתהיה להם עוד דרך לפגוע בישראל. האיום על ירדן אמור להשתלב במאמצים אלה, שהרי היא מעין עורף אסטרטגי ליהודה ושומרון כמרחב עוין לישראל.

מעבר למאמצים אלה בקרבתה המיידית של ישראל, מנסה איראן להשיג השפעה של ממש במדינות נוספות במזרח התיכון, החשובות שבהן הן עיראק ותימן.

בתימן - בסיוע לחות'ים, שם האויב המיידית הוא חלקים באוכלוסייה התימנית עצמה הנעזרים בסעודיה, ובצידה, עד לאחרונה, איחוד נסיכויות המפרץ. הצלחת החות'ים ואיראן בתימן יכולה כאמור לעיל להשפיע על חופש התנועה הימית במצרי באב אל-מנדב, בואך תעלת סואץ, ומכאן חשיבות המלחמה שם מעבר למאבקים על ההשפעה במפרץ הפרסי. ההחלטה האמריקאית להפסיק את הסיוע המודיעיני

לסעודיה במלחמתה בחות'ים בתימן לצד הסרת החות'ים מרשימת ארגוני הטרור תיתן רוח גבית למאמץ האיראני במדינה המסוכסכת הזאת, וסכנת השימוש באדמת תימן לפעולה נגד ישראל תגבר בהתאם.

בעיראק - המטרה האיראנית בעיראק תושג, גם בניגוד לדעת הממשלה העיראקית, דרך המיליציות החזקות שהקימו משמרות המהפכה, ואשר סרות באופן מוחלט למרות האיראנים. העולם עוסק באופייה של הממשלה בעיראק ואינו מבין שגורלה יוכרע במידה רבה על ידי המיליציות החזקות, נוסח חיזבאללה, שפועלות ברחבי המדינה, כאמור בשליטה איראנית מלאה. היום גם ברור שבניגוד להערכת גורמי מודיעין חשובים משמרות המהפכה עשו שימוש באדמת עיראק לירי על אויביהם סעודיה ואולי אף על ישראל וירדן, כפי שהם עושים שימוש באדמת תימן כדי לירות טילים, של החות'ים לכאורה, על ערי סעודיה.

החלטת ארה"ב בעידן ביידן להשאיר בעיראק כוחות לשם אימונו של צבא עיראק ולהפסיק את הלחימה נגד שרידי ISIS, ולכן ככל הנראה לרכז את חייליה הנותרים של ארה"ב באזורים עורפיים המשמשים לאימונים, תקל על איראן בניסיון ההשתלטות המעשית שלה על עיראק, גם אם הממשלה הריבונית העיראקית תמשיך לתפקד. האיראנים יודעים לפעול בשטח האפור המותר את השלטון החוקי על כנו, אך המאפשר להם לפעול לטובת האינטרסים האיראניים על פי רצונם. מבחינת ישראל המשמעות של הצלחה איראנית בעיראק כפולה: גם הקלה גדולה למאמץ בניין הכוח בסוריה ולבנון כחלק מהעורף הלוגיסטי של המאמצים בלבנון וסוריה, וגם בנייה של מערך המאיים ישירות על ישראל מטווחים ארוכים יותר אך מוגנים היטב במערב עיראק.

הרובד השני העליון של מאמצי איראן הוא המאמץ האיראני לייצור נשק גרעיני. מאמץ זה עוכב בחלקו במידת מה לאחר שלחץ סנקציות כבדות הביא את איראן לשולחן המשא והמתן שהניב ב-2015 הסכם בדבר הגבלת צעדי האיראנים בתחום למשך כעשור. היה זה הסכם גרוע, מלא חורים שאפשרו לאיראנים לקדם את תוכניתם בלי להפר את ההסכם, כך שבתום זמן חלותו, לאחר כ-15 שנה, הייתה להם לגיטימציה מלאה להתקרב מאוד ליכולת גרעינית צבאית. לאחר יציאת ממשל טראמפ מן ההסכם (2017) והגברת הלחץ הכלכלי של ארה"ב על איראן בעקבות כך עמדה אומנם איראן בפני שבר כלכלי חמור, אך היא האיצה את מהלכי העשרת האורניום כדי להבהיר לעולם את מחיר יציאתה של ארה"ב מההסכם. גם אם יחדשו ארה"ב, תחת הנשיא ביידן, ואיראן את המחויבות שלהן להסכם שנשט טראמפ - הרי שבעוד שנים בודדות יפוג ההסכם, ואיראן תמשיך את דרכה הגרעינית עם לגיטימציה בין-לאומית של מדינה שהקפידה על ביצוע ההסכם ללא רבב, והנוק יגדל כחלוף השנים על התועלת שבדחייה הזמנית. ארה"ב מוכנה לחתום על ההסכם כמות שהוא, וההחלטה נמצאת בידי האיראנים. ההבטחות של הממשל האמריקאי להגיע ל"הסכם ארוך וטוב יותר" (LONGER AND STRONGER) לאחר חתימה

על ההסכם הנוכחי היא חסרת ערך, כי אין שום סיכוי שהאיראנים יכנסו למשא ומתן כזה, שלא לדבר על חתימת הסכם נוסף ומשופר מבחינת ארה"ב. התקדמותה של איראן לאחר יציאת ארה"ב מההסכם הואצה מרגע שהסתבר לאיראנים כי אין סיכוי כי הממשל האמריקאי ישתמש בכוח כדי לבלום אותה, וגם איום ישראלי אמין לא הושמע בהקשר זה. מהלך איראני זה לאחר יציאת ארה"ב מההסכם הביא אותה אל סף סיום הכנת החומר הבקיע הנצרך לבנייתה של פצצה גרעינית אחת, מצב קשה מבחינת היכולת לעצור את איראן בהמשך הדרך אל הפצצה.

פרסום ארכיון הגרעין האיראני על ידי ישראל מצביע בבירור על שתי עובדות ללא מחלוקת:

האחת היא שהאיראנים בנו מערך פיתוח רציני לנשק גרעיני, עמוק ורחב יותר מכל מה שתיארו לעצמם מומחי המודיעין השונים ובניגוד להכחשה האיראנית המתמשכת. מאמץ זה מתועד בארכיון עד 2003. העובדה השנייה היא שהם שימרו את כל הידע הזה בשלמותו בארכיון מסודר, בניגוד להתחייבותם בהסכם, וטרחו לשם כך טרחה יתרה, תוך סיכון לא קטן

האיראנים, או לפחות מקבלי ההחלטות באיראן, מוכנים להשקיע במערכה זאת הרבה מאוד אנרגיה וכסף ואף להסתכן בעימות מזוין עם ישראל ולשלם מחירים לא פשוטים כדי לקדם את יכולתם לפעול נגד ישראל

שיואשמו ברמייה מתמשכת.¹² לא נראה שהם עשו זאת מטעמי נוסטלגיה, אלא ככל הנראה כדי להשתמש בידע שהצטבר עד 2003 בעתיד, כשיחליטו לחזור לסורם ולקדם את בניית הנשק הגרעיני. ארכיון זה, כמו הסתרתם של האמצעים ששימשו אותם בתוכנית עד 2003, אמורים היו לסייע לקצר תהליכים בתחום הכנת הנשק בפועל, מרגע שתיפול על כך החלטה.

משום כך נכון להדגיש כי גם אם לא ישתמשו האיראנים בנשק הגרעיני להשמדתה של ישראל עקב חששם מתגובת העולם, הרי שתחת מטרייה גרעינית יקל עליהם לממש את חלומם להגמוניה אזורית, ואף מעבר לכך. כשבידם יהיה נשק גרעיני הם יוכלו לפעול נגד מדינות האזור, וישראל בראשן, עם הרבה פחות דאגה ביחס לתגובה האפשרית. סביר שהם מעריכים כי כאשר יהיה בידם נשק גרעיני, גם ישראל

¹² עצם מאמצי ההסתרה הקשורים לאתרי הגרעין שהתגלו בעקבות המידע האצור בארכיון הם הפרה איראנית חמורה של ההסכם ומחויבות איראן במסגרת ה-NPT, האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני שעליו חתומה איראן.

תורתע מלפעול נגד אינטרסים איראניים, אפילו אם מאמצי איראן ילכו ויניבו את מנגנוני החנק שהם רוצים להקים סביב המדינה היהודית בלבנון סוריה ועיראק, או אם ייפגעו אינטרסים חיוניים שלה. הנשק הגרעיני אמור להקנות לאיראן גם את חופש הפעולה לפעולותיה לערעור היציבות של מדינות המזרח התיכון בלא לחשוש מתגובות העולם, בעיקר ארה"ב, ולהגן עליה מפני אפשרות של החלפת השלטון בנוסח קד'אפי.¹³

הדרך שבה פועלת איראן על מנת לנטרל את היכולות של ישראל לפגוע בפרויקט הגרעיני, היא ניסיון להביא את היחסים בינה לבין ישראל למעין "תמונת מצב קוריאנית". במרוצת העשורים האחרונים הייתה בחצי האי הקוריאני השכנה הקרובה, דרום קוריאנה, המתנגדת הגדולה ביותר למאמצים לעצור את תוכנית הגרעיני הצפון קוריאני בכוח צבאי. זאת משום שדרום קוריאנה מבינה כי בכל עימות, גם אם ייגמר בהשמדת תוכנית הגרעיני הצפונית, ישלם הדרום מחיר כבד. אלפי קני הארטילריה מסוגים שונים שהצפון יכול להפעיל נגד סיאול, בירת הדרום, והאפשרות של פלישה צבאית לעבר הבירה ובנותיה - הקרובות לגבול בין שתי הקוריאנות - יביאו לכך שאולי לצפון לא יהיה גרעין, אבל בוודאות לדרום ייגרם נזק קשה ביותר ולא תהיה לו עיר בירה. האיום הקונבנציונלי שיצר הצפון על הדרום כה גדול, עד כי הוא משתק את מנהיגי הדרום. האיום הקונבנציונלי כה מוחשי, עד שהוא מונע את המאבק נגד התממשות האיום הלא-קונבנציונלי. אין ספק שמצב זה מקשה גם על ארה"ב כשהיא רוצה להפעיל לחץ על צפון קוריאנה. הלכה למעשה דרום קוריאנה היא בת הערובה בידי הצפון.

איראן בנתה את חיזבאללה כי היא חותרה להגיע למצב דומה אל מול ישראל אך הגיעה למסקנה שאין זה מספיק. לכן האיראנים רוצים לבנות סביב ישראל יכולת צבאית גדולה יותר ובשליטתם, כדי שביום שבו יפנו לגרעין, תהיה ישראל מנועה או מורתעת מלקבל החלטה לעצור אותם בכוח. הם רוצים שבידי חיזבאללה והכוח שהם בונים בסוריה ובעיראק (וככל האפשר גם ביו"ש ובעזה), תהיה יכולת לפגוע כה קשה במדינת ישראל, עד כי שום מנהיג ישראלי אחראי לא יעז לתקוף את התשתית שהם יבנו באיראן כדי לייצר נשק גרעיני.

סיכום ומבט קדימה

נכון לכתובת שורות אלה הרעיון האסטרטגי של איראן נותר על כנו, והיא עושה מאמצים לממשו על אף ההתנגדות הפעילה של ישראל, גם אם בצעדים איטיים יותר: איראן מקרבת את יכולות השיגור שלה לישראל, בעוד איראן נותרת רחוקה מהיכולות של ישראל. המטרה היא להקים מכונת מלחמה איראנית חזקה שתרתיע

¹³ השליט הלובי שוויתר על הנשק הגרעיני ובכך חשף עצמו ללחץ מערבי והרס המשטר והמדינה גם יחד משמש בעבור איראן דוגמה שלילית המצביעה על מה שאסור לה לעשות. האיראנים למדו את לקחי קד'אפי היטב.

את ישראל מלפעול נגד התגרענות איראן, וכשתושלם ההתגרענות, תוכל איראן לפעול ביתר אגרסיביות תחת המטרייה המרתיעה של יכולת הגרעין. המאמץ הישראלי מכוון למניעת בנייתן של יכולות איראניות אלה סביב ישראל כדי לשמור על חופש ההחלטה והפעולה של ישראל כשייווצר הצורך בהשמדת יכולת הגרעין האיראנית. לא נכון להמליץ למקבלי ההחלטות בישראל להניח שאם יהיה בידי האיראנים ארסנל גרעיני, הם יימנעו להפעילו נגד ישראל. הנחה כזאת היא בבחינת הימור שאסור שיהפוך להנחת העבודה בישראל. על ישראל יהיה להשקיע הרבה מחשבה ומאמצים העולים ממון רב כדי למנוע כל מחשבה או ודאי החלטה איראנית שכזאת. עם זאת, ברור ששימוש בפצצה גרעינית אינו עניין של מה בכך, וכי האיראנים יטילו אותה על ישראל או בכל מקום אחר ברגע שיצליחו לבנות פצצה כזאת. הסכנה מורכבת יותר, והדיון על השאלה אם ישתמשו בפצצה ברגע שירכיבו אותה או לא – חוטא למורכבות הזאת. לפצצה יש ערך שלילי חמור ביותר בעצם קיומה בידי האיראנים גם אם לא תוטל על ישראל.

האיראנים ימשיכו לחזק את חיזבאללה, והאיום שיוצר הנשק המדויק שיהיה בידיהם בכמויות גדולות, הופך לאיום אסטרטגי חמור יותר ויותר. שליטי איראן היו רוצים להגיע למידת השליטה שיש להם בלבנון הן בעיראק והן בסוריה, אף על פי שבמדינות אלה ההתנגדות לכך מצד הממשלות והעם אמורה להיות חזקה יותר מכפי שהיא בלבנון. בעיראק הם מצליחים לשחזר את הצלחתם, אם כי בקצב איטי יותר וביתר זהירות כנדרש במדינה שיש בה כוחות שיעים אנטי-איראניים חזקים יחסית, והמעורבות של ארה"ב עדיין בעלת משמעות (התחזקותו של מוסא סדר בבחירות האחרונות מאתגרת את איראן עוד יותר, כי מדובר בגורם שיעי אנטי איראני). בסוריה נשארה השאלה פתוחה. קרי, עד כמה יסכימו אסד והרוסים ללכת לקראת האיראנים בשינוי אופייה של סוריה בלא לאבד שליטה במצב. בינתיים לא ננקטים צעדים של ממש מצד שני גורמים אלה אל מול התחזקותה (האיטית) של איראן ברחבי סוריה, אך ברור שאין התחזקותה של איראן אהודה בקרב הרוסים ואפילו לא בקרב השלטון העלווי בסוריה.¹⁴

לשינוי במדיניות האמריקאית במזרח התיכון, לרבות תהליך של צמצום המעורבות האמריקאית באזור זה, יש השפעה רבה על מרחב הפעולה והביטחון העצמי האיראני. בעבר הייתה ארה"ב פעילה מאוד בצעדים הכלכליים נגד איראן וחיזבאללה, והשאלה הגדולה תחת הנשיא בידן היא כיצד ישתלבו מאמציה של ארה"ב להכלת איראן, בעיקר בעיראק אך גם נגד חיזבאללה, במאמציה לשכנע את איראן לשוב להסכם הגרעין שממנו נסוג הממשל הקודם. עוד לא ברור אם פניה של ארה"ב

¹⁴ הסיבה העיקרית להסכמה הסורית והרוסית עם המשך המאמץ האיראני לבניית כוח עצמאי תחת כנפי הריבונות הסורית היא ההבנה שאין תחליף לכוח האיראני הקרקעי המסייע לצבא סוריה במלחמתו בשארית המורדים וארגוני אסלאם קיצוני שעדיין שולטים בחלקים של הפריפריה הסורית. מה תהיה תמונת המצב של המעורבות האיראנית בסוריה אם וכאשר ייעלמו המורדים השונים מרחבי סוריה – היא שאלה מעניינת, אך לדעתי אין עליה תשובה של ממש בעת הזאת.

לצעדים שונים במטרה לשפר את יחסיה עם איראן על אף עקשנותה של איראן במו"מ הגרעיני, שאליו אין היא ממהרת לחזור, ובחירתו של נשיא קיצוני בדעותיו על ידי ההנהגה האיראנית. נוסף על כך, גם לא ברור עד כמה איראן תשאף לאתגר את ארה"ב ברחבי המזה"ת כדי לייצר עליה לחץ לוותר במו"מ על הגרעין – בהנחה שאיראן תעריך שארה"ב אינה רוצה אסקלציה במזה"ת, וכי היא חפצה מאוד לחזור להסכם הגרעין.

בינתיים הפעילות האיראנית, בעיקר במפרץ נגד אינטרסים סעודים וספנות המזוהה עם ישראל, ולו באופן עקיף, מצביעה על נכונות איראנית לקחת סיכונים ועל חוסר נכונות אמריקאית להגיב בשל כך. איראן לא רואה צורך להגביל את עצמה בפעילותה במרחב שליד הבית כדי להקל על המו"מ הגרעיני, אולי נהפוך הוא. בכך היא משדרת כי אינה ממהרת ואינה לחוצה, ולכן גם לגבי המו"מ עצמו היא מתנהלת בעצלתיים.

סביר מאוד ש"העולם", כולל ארה"ב, לא יעשה בסופו של דבר את הנדרש כדי למנוע מאיראן להגיע לתכלית האסטרטגית שקבעה לעצמה – בעלות על נשק גרעיני או להיות מדינת סף גרעינית הרחוקה מפצצה חודשים בלבד. צריך לקחת בחשבון שהעול ייפול מחוסר ברירה על ישראל, המדינה היחידה היכולה להוות בלם לשאיפותיה הגרעיניות של איראן, ולכן חשוב כל כך לאיראן לנטרל אותה. זאת הייתה ההערכה הפסימית אך הריאלית בעבר, והיא הפכה לכמעט ודאית אחרי הנסיגה האמריקאית מאפגניסטאן והתגובות הפושרות, אם בכלל, לאגרסיביות האיראנית ברחבי המזרח התיכון.

להתיש את החתול

ערן אורטל¹

צה"ל נבנה כצבא טריטוריאלי העונה ליתרון הכמותי הערבי באמצעות יתרון איכותי ולחימה בקווים פנימיים. עליית איראן וטורקיה כאיומים אזוריים שינתה כל זאת. ישראל המשגשגת נתפסת כמעצמה אזורית, וקיימת ציפייה שתגבש גוש נגדי לאיראן. עם זאת, ישראל נותרה בנחיתות גאואסטרטגית מובנית גם בסיטואציה החדשה. מלחמת ההתשה בין איראן לישראל תוכל להיות מוטה לטובתנו באמצעות שני מאמצים עיקריים. הראשון - הבסת חיזבאללה וחמאס וסיום תפקידן כזרועות מרתיעות ומתישות כלפי ישראל; השני - בלימה אזורית של איראן תוך מיצוי התפשטות היתר שלה ושותפויות אזוריות, על מנת להתישה. בתמצית: אסטרטגיה תחרותית המבוססת על הכלה אגרסיבית צבאית ומדינית של איראן ודחיקתה להכרה בכך שהאסטרטגיה שלה כשלה.

מבוא

בסופו של עשור דרמטי שינה המזרח התיכון את מה שנדמה היה כסדרי היסוד שלו. הסדר הערבי שהתבסס על עושר הנפט ורעיון הלאומיות, נשבר (שיפטן, 2020). את מקומו החליפו שורת מאבקי שליטה בין־דתיים, בין־שבטיים, מאמצי הישרדות של משטרים ערביים וחתירתן של איראן ושל טורקיה, כל אחת בנפרד, למעמד אזורי הגמוני. איראן וטורקיה נשענות על היסטוריה עתיקה של דומיננטיות אזורית, עמדה ואינטרסים גאופוליטיים ברורים, ותפיסה עצמית אימפריאלית דתית ולאומנית (נסר, 2021). עיניים רבות באזור ובקהילה הבין־לאומית נשואות לעבר ישראל, שנתפסת כמעצמה אזורית, בתקווה שזו תבלום את התפקיד מערער היציבות של איראן. ציפיות אלה, שנשענות על דימוי עוצמה ישראלי במישורים הצבאי, המודיעיני הכלכלי והתרבותי, הביאו לפריחה ביחסי החוץ של ישראל. ישראל היא ללא ספק מדינה חזקה, אך עם כל עוצמותיה היא עדיין אינה מעצמה אזורית. למעשה,

¹ תת־אלוף ערן אורטל הוא מפקד מרכז דדו.

מתקיימת א־סימטרייה לרעתנו במלחמת ההתשה האיראנית־ישראלית. מכיוון שאין מי שיחליף את ישראל בתפקיד האזורי המיועד לה, וממילא אין לה ברירה אלא לעמוד מול התוקפנות האיראנית, נדרשת לנו אסטרטגיה־תחרותית.

האסטרטגיה התחרותית המקורית של ישראל - תפיסת הביטחון ו"קיר הברזל"

מושג שחוזר על עצמו בדיון האסטרטגי הנוכחי הוא "התחרות בין המעצמות" ("Great-Power Competition"), והוא מקור השראה ל"תחרות אסטרטגית אזורית" שאנחנו מזהים במזרח התיכון. שני המושגים מתייחסים לרעיון של "אסטרטגיה תחרותית" (אדמסקי, 2020).² בן־גוריון אולי לא קרא כך לדברים, אך גם בלב תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל עמד רעיון של אסטרטגיה־תחרותית ארוכת טווח. מדינת ישראל קמה כאי קטן בלב ים של עוינות ערבית. צבאות ערב איימו להשמיד את הישות הצעירה באמצעות יתרון כמותי מוחץ. הא־סימטרייה הישראלית־ערבית התבטאה בכך שבעוד שמדינת ישראל לעולם לא תצליח למחוק את העוינות הערבית בניצחון צבאי אחד, היעד הערבי, שלא היה בלתי מציאותי, היה לפתור את הבעיה הישראלית בדרך זו בדיוק. המענה התבסס על כוח מחץ צבאי שעיקרו מילואים ויתרון איכותי ישראלי (פינקל ופרידמן, 2016) שיעביר את המלחמה לשטח האויב, יכריע את המתקפה הערבית במהירות ויסיר את האיום (טל, 1996). החזון האסטרטגי שמעל לגישה זו היה "קיר הברזל", כניסוחו של ז'בוטנסקי, ולפיו העוינות הערבית תתרוקן ושוב על חומות ההגנה, עד שלבסוף תתיאש ותשלים עם קיומנו. 74 שנים לישראל ונראה כי החזון התגשם. מצרים, ירדן, ולאחרונה מדינות המפרץ, מרוקו ועוד, השלימו רשמית עם קיומנו.

"קיר הברזל" לא הורכב, כמובן, אך ורק מעוצמתה הצבאית של ישראל. תרמו לו באופן קריטי היחסים המיוחדים בין ארה"ב לישראל. ועדיין, תפיסה אופרטיבית בהירה, פשוטה ועקבית, מעוגנת באסטרטגיה מציאותית ובחזון ארוך טווח הוכיחו את עוצמתם. במילים אחרות, היתרון של ישראל ביכולת מחץ צבאית, ביחד עם בניין אומה ארוך טווח, הם שעמדו בלב האסטרטגיה התחרותית הישראלית.

לא על העוצמה הצבאית לבדה - ברית הפריפריה והגיבוי האמריקאי

ההסתמכות העצמית על כוחנו עמדה בלב תפיסת הביטחון. ובכל זאת, בשולי תפיסת הביטחון נקטה ישראל גם מדיניות חוץ יצירתית שנועדה להחליש את הקואליציה הערבית. "ברית הפריפריה" טיפחה את הקשרים עם הכוחות הלא ערביים באזור, מדינות במעגל הרחוק יותר מישראל, כדי שאלה ישמשו משקל נגד לעוינות הערבית. ברית הפריפריה הצפונית כללה את הקשרים בין ישראל לאיראן של השאה הפרסי

² מושג שמקורו ברעיון של "הערכת־נטו" כבסיס לגיבוש אסטרטגיות וחדשנות צבאית. עפי' פרופ' אדמסקי:

Competitive strategy is a long-lasting peacetime competition where the goal is to shape the opponent's strategic behavior in a way favorable to the initiator.

ואת היחסים ההדוקים עם טורקיה החילונית. בשני המקרים כללו הקשרים ייצוא ביטחוני ישראלי, שיתוף טכנולוגיות ועוד. לאלה נוסף סיוע לפלגים כורדיים בעיראק בשנות ה־60 וה־70. בדרום האזור תמכה ישראל בפלגים סודניים, בממשלת אתיופיה ובפלגים תימניים, בתקופות שונות בהיסטוריה, כמשקל נגד למצרים. למדינת ישראל יש, אם כן, מורשת של משחק אזורי מתוחכם, אם כי מוגבל (אלפר, 2015).

אינסייד־אאוט. ההיפוך הגדול

שיא ההצלחה של אסטרטגיה הוא גם רגע פקיעת תוקפה. משקרס הסדר הערבי האזורי, עלו וצצו השאיפות האימפריאליות העתיקות של איראן וטורקיה. מה שהחל בשנות ה־80 כמטרד בדמות מאמצי איראן לייצוא המהפכה האיסלמית שלה ללבנון, הפך בעשור האחרון לאסטרטגיה אגרסיבית וכוללת להקפת ישראל ומדינות המפרץ הפרסי בטבעת אש מאיימת שנועדה להביא לשיתוקן האסטרטגי ולדומיננטיות איראנית אזורית (עמידרור, 2021). שיאו של החזון – השמדת ישראל. הרחק מאחור בסרגל האיום האסטרטגי, אך עדיין מטרידה, טורקיה של ארדואן. זו תחייב אותנו לדיון נפרד בעתיד.

זהו רק חלק מההיפוך ההיסטורי. הגיבוי האמריקאי היה, כאמור, מרכיב קריטי בתפיסת הביטחון. לאחרונה פוחת והולך העניין האמריקאי באזור. זה אינו השינוי היחיד. אופי השחקנים העוינים הפך לעצמאי יותר. מדינות ערב בעידן המלחמה הקרה היו תלויות במעצמות תומכות. איראן וטורקיה, לעומת זאת, רואות עצמן כעומדות בפני עצמן. הנשיא סאדאת, כזכור, חיפש דרך לעבור מהגוש הסובייטי לאמריקאי, והדרך עברה בירושלים. הפרגמטיות של סאדאת עומדת בניגוד חריף לעמדה האנטי־מערבית האידיאולוגית והקשוחה שעומדת בלב התפיסה העצמית של איראן המהפכנית, ובמידה פחותה אך עדיין נוכחת – גם של משטר ארדואן. וכך, האויבים הערבים של העבר הם הידידים של היום, בעוד ששחקני ה"פריפריה" הפכו למוקד הכוח האזורי המאיים החדש. גדולים, עוינים ועצמאיים יותר מהקואליציה הערבית הישנה.

האזור התהפך, אך כלל לא ברור שמדינת ישראל יכולה להפוך את תפיסת הביטחון שלה בהתאמה. האם יכולה ישראל להעביר את המלחמה לשטח איראן ולהכריעה במלחמה קצרה?

הגודל כן קובע - האיסימטרייה החדשה

האיסימטרייה בין ישראל למדינות ערב הייתה גאוגרפית וכמותית. דרכה של ישראל לאזן זאת הייתה מיצוי כולל של משאבי האומה בתוספת יתרון איכותי, צבא טריטוריאלי מאומן היטב שנלחם בקווים פנימיים, העברת הלחימה לשטח האויב כפיצוי להיעדרו של עומק אסטרטגי, ומלחמות קצרות שיבטיחו הימנעות ממלחמות התשתיות (טל, 1996).

מדינת ישראל מצויה מזה עשור לפחות במלחמת התשה עם איראן. מלחמה זו מתנהלת על פני המזרח התיכון כולו, וביטוייה כוללים קידום כוחות ובסיסים איראנים לעברנו ("טבעת האש"), תקיפות איראניות על מדינות המפרץ ובסיסים אמריקאיים, מאמצי בלימה אלימים מצד ישראל, לצד מרוץ חימוש מואץ בין הצדדים.

ישראל היא אכן כוח מרכזי וחשוב במזרח התיכון, וצה"ל הוא ללא ספק הצבא החזק והמתקדם באזור. די להשוות את התוצר המקומי הישראלי שנע סביב 402 מיליארד דולר ב-2020, לזה האיראני שעמד על כ-192 באותה השנה (Trading Economics, 2021). למרות אלה, מדינת ישראל סובלת מא-סימטרייה ברורה במשחק האזורי ביחס לאיראן או לטורקיה.

כיצד נבחן מעמד מהסוג של "מעצמה אזורית"? ראשית, הגודל הגאוגרפי שמכתיב את "טביעת הרגל" הגאופוליטית של המדינה. שנית, היקף האוכלוסייה שמבטא את הפוטנציאל הכלכלי והצבאי. אך הפרמטר החשוב מכולם הוא היכולת להקרין עוצמה צבאית למרחקים. נולט (Nolte), מציע שלוש הגדרות למעצמה אזורית. בכולן משמשת "יכולת הקרנת עוצמה" אלמנט מרכזי (Nolte, 2010). גם סטיב רוזן מתמקד ב"הקרנת עוצמה" כמאפיין מעצמתי עיקרי (רוזן, 2021).

אטען כאן, כי בכל הממדים הרלוונטיים נהנית איראן (וטורקיה) מיתרונות גדולים ביחס לישראל. כדי שלא להלאות, נתמקד בשני ממדים קריטיים המשפיעים על הא-סימטרייה הזו: ממד העומק האסטרטגי וממד יכולת הקרנת הכוח.

עומק אסטרטגי

המורשות האימפריאליות ארוכות השנים של איראן (פרס העתיקה, הפרתים, הסאסאנים, הפרסים-מוגולים, הפלאווים) והטורקים (מהחיתים דרך הסלג'וקים וביזנטיון ועד העות'מנים), מאששים את העובדה, כי אלה הם מרכזים גאופוליטיים טבעיים באזור. איראן עצומה בגודלה, ממוקמת בתפר שבין אסיה התיכונה, הקווקז והמפרץ הערבי, אוכלוסייתה מונה כ-85 מיליון בני אדם וכוללת מעמד ביניים משכיל המייצג פוטנציאל תעשייתי וטכנולוגי, כפי שמשתקף בתעשיות הביטחוניות האיראניות, הגם שכרגע כלכלתה נמצאת בשפל עמוק.

בשנות ה-90 התעורר בארץ דיון סביב התהליכים המדיניים השונים, באשר למשמעותו של המושג "עומק אסטרטגי" בעידן הטילים והטכנולוגיה המתקדמת. אחת הטענות הייתה שעוצמת האש המודרנית תאפשר לצה"ל להגן על ישראל גם בלי להזדקק למרחבי תמרון, כמו רמת הגולן. הייתכן שעידן הטילים ביטל את משמעות הגאוגרפיה והפך את ישראל לבת תחרות של איראן וטורקיה? זוהי כמובן טענה מופרכת. ישראל, שנפרסת על כ-22,000 קמ"ר, וחלק הארי של אוכלוסייתה וכלכלתה מצוטופפים ברצועת חוף צרה בת כ-150 ק"מ בין גבול עזה למפרץ חיפה, היא מהמדינות הפגיעות ביותר בעולם לתקיפות טילים. פגיעה מדויקת בעשרות

בודדות של מטרות עשויה להביא את ישראל לכדי שיתוק צבאי ומשקי ארוך שנים. עומק אסטרטגי מייצג את הממד הגאוגרפי של החוסן הלאומי. מידת הפגיעות של המדינה מקרינה ישירות על יכולתה לקיים לאורך זמן מדיניות של הקרנת עוצמה כלפי חוץ בלי להירתע מתגובות היריבים. איראן וטורקיה נהנות מעומק טבעי שכזה. ישראל, שתפיסת הביטחון שלה נועדה לפצות על היעדרו של עומק כזה, נותרה בעידן הטילים פגיעה עוד יותר מאשר בעבר.

הקרנת עוצמה

היעדרו של עומק אסטרטגי מגביל מאוד את יכולתה של ישראל לקיים מדיניות הקרנת עוצמה. אך מהי בדיוק "הקרנת עוצמה" מעצמתית? לישראל יש יכולות תקיפה ארוכות טווח המסוגלות להגיע לאיראן גופה. היא הצהירה על כך פעמים רבות, ועל-פי פרסומים זרים היא שוקדת היום על טיוב יכולת זו. האם זו יכולת מעצמתית? אם כן, האם כל מי שמחזיק ביכולת תקיפה ארוכת טווח הוא מעצמה? הסעודים מחזיקים ביכולות כאלה וגם מדינות המפרץ. מדוע, אם כן, הן נושאות עיניים לגיבוי ישראלי?

בעוד שהאיראנים יכולים בהחלט להקים ולהרחיב את "טבעת האש", וטורקיה יכולה לתמוך בגלוי בחמאס־עזה ולארח את פעיליו בשטחה, ישראל מוגבלת בעיקר בשיתופי פעולה סמויים והגנתיים

לצורך הדיון שלנו נגדיר את הקרנת העוצמה כך - הפוטנציאל של מדינה להתערב באופן כוחני במקומות רחוקים מגבולותיה ולקיים את ההתערבות הזו לאורך זמן ומעמדה של יתרון. נדגיש כי היכולת להקרין עוצמה אינה חייבת להיות מופעלת כדי להשיג השפעה מעצמתית. כך, למשל, עצם הגעתה של נושאת מטוסים אמריקאית לאזור סכסוך היא הקרנת עוצמה.

גרעין - עוצמה גרעינית צבאית עומדת בהגדרה לעיל. אלא שניסיון המלחמה הקרה המחיש את מגבלות ההרתעה הגרעינית. רף ההפעלה הוא כל כך גבוה, שבמידה רבה הגרעין נמצא מחוץ למערכת השיקולים של מאבקי עוצמה אזוריים. הדימוי הגרעיני של ישראל מעסיק אומנם את האיראנים, אך ברור שהוא לבדו לא מספק.

הדרך הקונבנציונלית הברורה להקרין עוצמה למרחוק היא באמצעות צי הנושא כוח משלוח יבשתי (Expeditionary force). סין הפכה למעצמה מאיימת כשבנתה לעצמה נושאת מטוסים ואת היכולת להעביר כוח יבשתי דרך מיצרי טאיוואן. האימפריה הבריטית והמעצמה האמריקאית נשענו על שני מרכיבי עוצמה אלה.

במקרה האמריקאי נוסף לזה גם כוח הפצצה אסטרטגי אווירי המסוגל לפעול בכל מקום בעולם ברציפות.

לישראל אין צי גדול וגם לא יכולת להטיל כוח יבשתי חזק הרחק מגבולותיה. חיל-האוויר הישראלי מסוגל לפעול באיראן, אך ספק אם הוא מסוגל להתמיד בפעולה זו לאורך זמן ומעמדה של יתרון יציב. ממילא, מידת הנזק שכוח אווירי, גם בשילוב תקיפת טילים ארוכי-טווח, יכול לגרום למדינת ענק כמו איראן, היא מוגבלת.

גם לאיראנים אין צי הנושא כוח משלוח אל מעבר לים או חיל אוויר המסוגל לתקוף ברציפות וליהנות מעליונות. כוח הטילים המוצב באיראן, לבדו, אינו מפצה על פער זה. אך כמו מעצמות אחרות, איראן וטורקיה מצאו דרך להקרין עוצמה למרחוק באמצעות שלוחים הממומנים על ידן באופן מלא או חלקי.

טורקיה פועלת בקווקז ובלוב באמצעות שכירי חרב המאומנים, המצוידים והממומנים על ידה. זה אינו מנגנון חסר תקדים או לא מקובל. כוח ואגנר הרוסי ידוע כ"קבלן" הבית של הפדרציה הרוסית. איראן, כידוע, מפעילה לא רק כוחות מקומיים אותנטיים שקיבלו עליהם את חסותה, כמו חיזבאללה הלבנוני או הח'ותים בתימן, אלא גם שורה של מיליציות שכירי חרב בעיראק ובסוריה המורכבות ממקומיים או מגויסים שיעים שמקורם באפגניסטאן.

איראן וטורקיה מעורבות, אם כן, באופן פעיל ברחבי האזור, הרחק מגבולותיהן, למרות שצבאותיהן עצמם אינם נלחמים בפועל במקומות אלה.³ זהו אמצעי הקרנת כוח זול יחסית שגם מרחיק את העימות מהמדינות המשלחות, מקטין את הסיכונים ומקל מאוד על מעורבות צבאית אזורית.

לכאורה, גם ישראל יכולה להקרין עוצמה באמצעות כוחות שלישיים. בעבר היא הפעילה את צבא דרום לבנון וסייעה לכוחות מורדים, כמו הכורדים בעיראק ואחרים. אך למעשה הפוטנציאל הישראלי להפעיל כוחות שלישיים כדי לשרת את האינטרסים שלה הוא מוגבל ביותר.

הטורקים מפעילים ג'יהאדיסטים סוניים בעלי זיקה אידאולוגית למשטר ארדואן. ללא תמיכת טורקיה במורדים בסוריה ספק אם היא הייתה יכולה לגייס שכירי חרב שיפעלו בלוב ובקווקז. יתר על-כן, קיימת זיקה אתנית ותרבותית בין טורקיה לבין קבוצות הנתמכות או המופעלות על ידה.

גם המימון האיראני לא מצליח לקנות אחיזה מיוחדת במרחבים הסוניים של האזור. אפילו ארגוני הטרור בעזה, הנהנים ממימון כזה, אינם נחשבים גרורה איראנית באופן מלא. ההשפעה האיראנית תלויה במימון וחימוש רחבי היקף, אך היא נשענת בראש ובראשונה על מיעוטים שיעיים או בעלי זיקה לשיעה.

תנאי הכרחי, אם כן, להשפעה באמצעות אחרים הוא זיקה בזהות בין המעצמה לשלוחיה. "תקרת הזכוכית" הישראלית בתחום זה היא נמוכה במיוחד. ישראל יכולה לכונן שיתופי פעולה אזוריים, לסייע, לחמש ואף להציב כוחות במדינות רחוקות.

³ מלבד הנוכחות הצבאית הטורקית בסוריה ובכורדיסטן המצויות על גבולותיה.

עם זאת, הפעלת כוחות שלישיים במובנים של שכירי חרב או מורדים שהופכים לגרורות, אינה אופציה ריאליסטית. אין באזור מיעוטים בעלי זיקה אידאולוגית כה חזקה לישראל. גם מדינות הרואות את האינטרסים שלהן מצטלבים עם אלה הישראליים ומכונות להירתם לשיתופי פעולה צבאיים, יהססו מאוד מלשמש קרש קפיצה ליכולות ישראליות התקפיות שיכוונו בגלוי לאיראן.

וכך, בעוד שהאיראנים יכולים בהחלט להקים ולהרחיב את "טבעת האש", וטורקיה יכולה לתמוך בגלוי בחמאס-עזה ולארח את פעיליו בשטחה, ישראל מוגבלת בעיקר בשיתופי פעולה סמויים והגנתיים.

בין ישראל לאיראן מתקיימת, אם כן, א-סימטריה ברורה במונחי תחרות העוצמה האזורית. למרות יתרונה הכלכלי והטכנולוגי המובהק של ישראל, הפוטנציאל של איראן לאיים בכוח על ישראל הוא לאין שיעור משמעותי מזה של ישראל כלפיה.

קינן, קנדי ומסגרת תאורטית למלחמה החדשה

The beginning of wisdom in humans well as international affairs was knowing when to stop
(Kennedy, 1987, p. 408)

האינטרס הישראלי בבלימת איראן הוא קיומי. לאורך זמן לא תוכל מדינת ישראל לקיים את כלכלתה ואורח חייה תחת צל איום בליסטי וגרעיני. איום כזה ישחק את ההרתעה, יעודד חתרנות בתוך ישראל והתגרריות בגבולותיה. כמו בתקופת הקמתה, גם כיום נדרשת לישראל אסטרטגיה תחרותית שתהפוך על פיה את הא-סימטריה ותיצור עומק אסטרטגי מול איום הטילים. אסטרטגיה זו נדרשת, בטווח הארוך, להיות "קיר הברזל החדש" – להביא לשקיעת האיום האימפריאלי האיראני. אסטרטגיה תחרותית כזו תצליח בטווח הארוך, אם העימות יוסט למרחבי היתרון היחסי של ישראל והתורפות הבסיסיות של איראן (אדמסקי, 2020).⁴

נציע כאן שתי משענות תאורטיות לאסטרטגיה ישראלית תחרותית: מדיניות של הכלה אגרסיבית תחת הרעיון של ניצול התפשטות היתר האיראנית.

הכלה אגרסיבית – ב-1946 עמדה ארה"ב בפני אתגר דומה. ברה"מ יצאה ממלחמת העולם השנייה כמעצמה בעלת שאיפות אימפריאליות ותפיסת עולם מהפכנית. ארה"ב נדרשה להתמודד עם איום על הסדר העולמי הבין-מלחמתי. שלא כישאל מול איראן, ארה"ב הייתה אומנם חזקה מברה"מ במונחי הקרנת עוצמה, אך היו בה אלה שלא ראו תועלת בהתמודדות צבאית ישירה עם ברה"מ. התאוריה שהגדירה מבחינת ארה"ב את 40 שנות המלחמה הקרה נוסחה על ידי ג'ורג' קינן ב-1946 כ-"הכלה" (containment). ב"מברק הארוך" מ-1946 ובמאמרו ב-*Foreign Affairs*, "מקורות ההתנהלות הסובייטית", קרא קינן לנהל מערכה תקיפה, בלתי מתפשרת וממושכת

⁴ ראו עוד על רעיון אסטרטגיה תחרותית במאמרו של דימה אדמסקי (2020):

"The art of net assessment and uncovering foreign military innovations: Learning from Andrew W. Marshall's legacy". *Journal of Strategic Studies* 43(5), pp. 611-644.

נגד ההתפשטות הסובייטית. לטענת קינן, היה על ארה"ב לעשות זאת באמצעות הפעלת כוח בכל מקום שבו תגלה בריה"מ תוקפנות, ובאופן שיוביל בסופו של דבר להתפרקותה או להיחלשות משמעותית של עוצמתה (קינן, 1947).

התפשטות יתר – בספרו **עלייתן ונפילתן של המעצמות הגדולות** טבע פול קנדי את תזת התפשטות היתר, ולפיה דעיכתן של מעצמות בהיסטוריה קשורה למתיחת יתר של המעורבויות הצבאיות שלהן ביחס ליכולתן הכלכלית (Kennedy, 1987). תמה משלימה תיארה את נטייתן של מעצמות בשיא כוחן להיסגר תרבותית וכלכלית מתוך יהירות, ובכך להאיץ את תהליך דעיכתן. קנדי הצביע, למעשה, על האופן שבו אימפריות נוטות להתיש את עצמן.

איראן מקיימת מדיניות חוץ אגרסיבית בעודה נשענת על כלכלה רעועה במקרה הטוב ועל שיטה חברתית שדיכוי עמוק במרכזה. יתר על כן, האידיאולוגיה האיסלמית-מהפכנית הופכת את ההנהגה האיראנית לחשופה במיוחד לסיכונים שבסגירות ויהירות תרבותית.⁵ קינן הבחין ב-1946 כי השיטה הסובייטית נגועה בתורפות דומות. ישראל היא שחקן טכנולוגי וכלכלי חזק המתפתח במהירות. אם נמשיך את קנדי וקינן, הדרך להביס ענקים מהסוג האיראני היא לתת למנגנון התפשטות היתר להחליש אותם מבפנים, ובמקביל – לבלום אותם בלי להסתבך בהתפשטות יתר משלך.

אסטרטגיה תחרותית לישראל – הכלה אגרסיבית

לחתוך את הכפות ולהקיז את דם החתול

שני זרמים מאפיינים את האסטרטגיה הישראלית נגד איראן. אם איראן דומה לחתול בר תוקפני בעל טפרים חדים, אזי קיימות "מפלגת החתול", ולעומתה "מפלגת כפותיו". הראשונה טוענת כי בבעיה יש לטפל "מהראש". השנייה מצביעה על מגבלות הכוח של ישראל וטוענת כי יש לטפל תחילה ב"כפות החתול", שהן המכאיבות יותר לישראל. שני הזרמים מציגים אסטרטגיה חלקית בלבד שמותירה את החידה האסימטרית ללא מענה.

הזרם הראשון מתעלם ממגבלות הכוח הישראלי. תקיפה צבאית של איראן יכולה להסב נזק זמני לתוכנית הגרעין האיראנית ולהאט אותה. גם מלחמות הסב"ר, הביון והחבלה שישראל מנהלת על פי פרסומים שונים באיראן, הן פיצוי חלקי מאוד למגבלות הכוח הישראלי. לבדן, אין בהן כדי לבלום את התוקפנות האיראנית ואת פרויקט הגרעין.

הזרם השני מנתח נכונה את התלות האיראנית בבסיסי הטיילים שבנתה בגבולות ישראל. לישראל יש יתרון צבאי ברור בהפעלת כוח בקרבת גבולותיה, כפי שגם עולה במערכה המפורסמת שבין המלחמות המתנהלת בשטח סוריה. יתר על כן, בסיסים

⁵ כאן נהדגש הוא על ההנהגה האיראנית, ולא על החברה בכללותה, שמלאה בגילויים של סקרנות ופתיחות כלפי חוץ.

אלה הם שמהווים את האיום הצבאי החמור יותר על ישראל, גם בעידן של טילים ואמצעי תקיפה ארוכי טווח. עם זאת, גם זרם זה לא מספק תפיסה כוללת לניצחון במלחמת ישראל-איראן.

כמו ב"קיר הברזל" המקורי, גם במאבק מול איראן הרעיון המגשר על הנחיתות הישראלית המובנית ביחס ליריביה צריך להיות מיצוי היתרונות הישראליים היחסיים ובעיקר - זמן. זאת, כמובן, בניגוד לתפיסה העצמית האיראנית, ולפיה הזמן פועל לטובתם.

ישראל ושותפיה באזור מקיימים יתרון בכושר העמידה האסטרטגי בזכות עוצמתם הטכנולוגית והכלכלית העדיפות. ישראל הקטנה עדיין לא יכולה לעמוד במלחמות התשה ארוכות בגבולותיה. אך בשונה מאשר בעבר, ישראל העשירה של היום יכולה לקיים מלחמת התשה ארוכה עם איראן באמצעות סדרת מלחמות הכרעה קצרות בגבולותיה ומדיניות ארוכת טווח של הכלה אגרסיבית ברחבי האזור. היומרה האיראנית לקיים מאמץ התקפי חובק אזור תשרת את המגמה האסטרטגית הזו. כושר העמידה הזה יתורגם לשני מאמצים מקבילים - גדיעת כפות החתול במעגל הראשון, והקזת דמו תוך ניצול התפשטות היתר שלו במעגלים הרחוקים יותר.

המאמץ הקרוב - גדיעת כפות החתול

המרכיב הראשון באסטרטגיה הוא גדיעת כפות החתול. אלוף (מיל') עמידרור תיאר במאמרו בגיליון זה את הקשר שבין "טבעת האש" הנבנית על גבולות ישראל לבין האסטרטגיה האיראנית, לרבות איום הגרעיני המתהווה. מניעת בסיס אש איראני בסוריה והשמדת הבסיס הקיים בלבנון הם תנאים הכרחיים למניעת חנק של ישראל מצפון. שחרור החנק בצפון ישחרר את מקבלי ההחלטות ממאזן ההרתעה הקיים ויאפשר החלטה עתידית גם על תקיפת מתקני גרעין באיראן (עמידרור, 2021). הכרעת חיזבאללה במלחמה הבאה לא רק תחליש את ההרתעה האיראנית כלפי ישראל אלא גם תהפוך את מנגנון ההתשה הצפוני לטובת ישראל ולרעת איראן. לעיסוק ביכולת הצבאית הישראלית להשמדת בסיסי האש במעגל ראשון יש טעמים נוספים:

הראשון - זהו אינו מרכיב טריוויאלי. למרות יתרונה הצבאי היחסי, ניכר כי בשלושה העשורים האחרונים נמנעה ישראל ממילוי עקרונות תפיסת הביטחון - העברת המלחמה לשטח האויב והסרת האיום מעליה. בפרספקטיבה בת שלושה עשורים ניכר כי ההיסוס הישראלי אינו תולדה רק של קבלת החלטות שגויה, אלא בעיקר תוצאה של אי-התאמת הכוח הצבאי למשימותיו. בעיה זו קיבלה הכרה רשמית בתפיסת ההפעלה לניצחון של הרמטכ"ל כוכבי ב-2019 וגם כיווני מענה. גם אנו עסקנו בסוגיה זו (אורטל, 2021). אם נסכם נקודה זו - מימוש חלק זה באסטרטגיה, הכרעת צבאות הטרור במעגל הראשון והסרת איום האש מהם אינו טריוויאלי ודרש מאמצי בניין כוח והתכוננות משמעותיים.

השני - דימוי העוצמה הישראלי. כל עוד תאפשר מדינת ישראל לצבאות הטרור של חמאס וחיזבאללה להטיל כלפיה צל מרתיע של טילים ואמצעי תקיפה מתקדמים, יישחק דימוי העוצמה הישראלי ועימו יכולת ישראל למנף שותפויות. זכורה אכזבתם השקטה של מנהיגי ערב מהישגיו המוגבלים של צה"ל במלחמה בלבנון ב-2006 ובמבצע "עופרת יצוקה" בעזה ב-2008-2009. ובכלל, אם נשרטט "פירמידת צרכים בסיסיים" נוסח זו של מאסלו, רק לענייני ביטחון, הרי שמניעת איומים משמעותיים בגבולות היא שכבת הבסיס בה. עצם קיומם של צבאות חיזבאללה וחמאס על גבולות ישראל, לא כל שכן המשך התעצמותם, מערערת את מעמד ישראל והופכת את אסטרטגיית ההשפעה האזורית שלה לאחת שאינה בת קיימה.

השלישי - התלות האיראנית בזירה הצפונית מהווה תורפה. גם האיראנים מבינים כי למרות התפתחות בסיסיהם באזור, אין תחליף לאיום על ישראל מלבנון ומסוריה. איום על ישראל מבסיסים מרוחקים יותר יישאר מוגבל. איום הטילים מאיראן גופא מסכן את איראן, שאימת הסקאדים העירקיים המשוגרים לעריה עדיין זכורה בה מאז מלחמת הערים בין המדינות. ישנו גם קושי מובנה במלחמה המבוססת על אמצעי תקיפה ארוכי טווח בלבד. מחירי התקיפה בכסף ובסיכון מדיני עולים, בעוד שסיכויי ההצלחה פוחתים. מכל הסיבות הללו בסיסי האש על גבולותיה של ישראל הם החשובים ביותר. המערכה הניטשת בין איראן לישראל בסוריה ממחישה את הנכונות האיראנית לשאת במחירים הולכים וגדלים כדי לחזק את חיזבאללה ולפתח את הבסיס הסורי שלה. קל להבין, אם כן, כי גם אחרי עימות רחב בצפון תשקיע איראן מאמצים גדולים על מנת לשקם את כוחה בלבנון ובסוריה. השמדת בסיס האש האיראני בלבנון תגרור, אם כן, את איראן למאמץ שיקום יקר וממושך, אך חסר סיכוי, תחת עין ישראלית פקוחה ולמודת לקחי העבר. נדרש רק לבנות ולממש יכולת צבאית להכרעת חיזבאללה והסרת איום הטילים מלבנון.

המאמץ המרוחק - להקיז את דמו

לנצל את התפשטות היתר של האויב מבלי ליפול לאותה המלכודת - זו החוכמה של מדיניות ההכלה האגרסיבית שאנו מנסים לשרטט כאן בהשפעת קינן וקנדי. להאיץ את ההתשה העצמית הטבעית האיראנית לא באמצעות מלחמת התשה ישירה ואלימה, דוגמת זאת שהתנהלה בתעלת סואץ בשנים 1968-1970, אלא באסטרטגיה התשתית אזורית של "אלף דקירות קטנות". ובכל זאת, כדי לבלום את מאמצי איראן באזור ולגרום לה לדמם בהם, נדרשת יכולת הקרנת כוח ישראלית כלשהי. כיצד עשויה ישראל למתן את האסימטרייה שניתחנו בינה לבין איראן ביכולת הקרנת הכוח האזורית?

הקרנת העוצמה האיראנית ברחבי האזור מניבה לה הישגים רבים. עם זאת בחינת עוצמת ההתנגדות לאיראנים מחד גיסא ועומק המשאבים של האיראנים

מאיך גיסא מעלים כי ייתכן שהאיראנים הולכים ומתקרבים למה שקלאוזוביץ כינה "נקודת המיצוי". בחלק זה נדון במרכיבי אסטרטגיה העשויים להאיץ את הגעת איראן לנקודת המיצוי הזו.

הקרנת כוח צבאית והעומק האסטרטגי החדש

הדרך הברורה לשפר את דימוי העוצמה הישראלית ויכולתה להקרין כוח באזור היא הגדלת עוצמתה הצבאית. אלא שחיל-האוויר הישראלי הוא ממילא החזק באזור. אומנם נדרש חיזוק יכולות התקיפה ארוכות הטווח של צה"ל, כפי שגם פורסם שאכן קורה בימים אלה (ניהושוע, 2021), אך הכוח האווירי לבדו לא יוכל לשנות מהבסיס את האסימטרייה שנוצחה קודם. לגבי כוח יבשתי - ברור שלישאל לעולם לא תהיה יכולת להקרנת כוח יבשתי משמעותי הרחק מגבולותיה בצורה של כוח משלוח התקפי. אפשר גם לשלול את האפשרות ולפיה ישראל תבנה צי ספינות שטח גדול עם יכולת לאיים על ציים מקומיים באזור הים הערבי. ממילא התעצמות צבאית כה מרחיקת לכת תסתור את מהותה של האסטרטגיה המוצעת כאן - לתת לחתול לדמם מבלי ליפול לאותה המלכודת עצמה.

הגנה אווירית קדומנית - מול צבאות ערב ברורה הייתה נחיצותם של חצי האי סיני, רמת הגולן ובקעת הירדן. מול איום הטילים על העורף עדיין לא התחלנו ליישם את אותו ההיגיון הבריא - את המלחמה יש להרחיק ממרכזי האוכלוסייה של ישראל הקטנה.

במאמרו בגיליון זה מתאר תא"ל רן כוכב את תפיסת ההגנה האווירית החדשה הדרושה לישראל. הגנה ארצית וברחבי האזור. הגנה מפני טילים ואמצעי תקיפה אחרים היא סוג של עומק אסטרטגי. מפקד חיל-האוויר אף השתמש במושג זה בנאומו בכנס הרצליה (אלבו, 2021), והצבתה מאפשרת חוסן ישראלי מסוים מפני התקפות. עומק אסטרטגי הוא מצרך שיש לשאוף להרחיבו. תא"ל כוכב והאלוף נורקין קוראים להקמתה של מערכת הגנה אווירית ארצית ושל שיתוף פעולה אזורי בתחום שירחיבו את העומק האסטרטגי של ישראל מעבר לגבולותיה. ואכן, ככל שהסיכוי לגלות ולעצור איומים הרחק ממדינת ישראל יעלה, כך יקטן כוח המיקוח האיראני. חשוב מכך, ככל שמערכי גילוי ויירוט אזוריים ייפרסו באזור, כך אתגר התקיפה האיראני ייאלץ להשתכלל ולהתייקר. נזכור שבעוד שתפוצת טכנולוגיית הגנה מפי טילים מתחלקת בין כלכלות המדינות השונות, איראן נאלצת לממן את התחרות בעצמה, גם בעבור שלוחיה. כך מתחרה הכלכלה האיראנית המעורערת לא רק בישראל, אלא גם במדינות המפרץ העשירות.

ההגנה האווירית היא, אם כן, גם כלי במלחמת ההתשה האזורית. לכן יש לנסח שני עקרונות נוספים לפיתוחה: הראשון - השגת עומק אסטרטגי. ככל הניתן יש לבנות את מערכי הגילוי והיירוט כך שיאתגרו את אמצעי התקיפה של האויב הרחק מגבולותינו, הן במעגלים הרחוקים והן במעגל הראשון. במעגלים הרחוקים ייעשה

הדבר באמצעות הרעיון של הגנה אזורית שתיאר תא"ל כוכב. במעגלים הקרובים באמצעות גישת "לכבות את האש" שתיארנו בעבר (אורטל, 2021). יש לפתח ולהציב מערכי יירוט קדומניים בים ובשמי האזור בטכנולוגיות קינטיות ובתחומי הלייזר. תהיה בכך לא רק תרומה הגנתית, אלא גם העמסה משמעותית של דרישות טכנולוגיות וכמותיות על הצד השני. השני - עיצובו של מרוץ חימוש יקר לתוקף. גם כאן ממלא רעיון העומק תפקיד. ככל שיכולות ההגנה תהיינה קדמיות יותר, כך יטופלו אמצעי תקיפה ארוכי טווח ויקרים יחסית של האויב באמצעות אמצעי גילוי ובלימה קצרי טווח וזולים יחסית שלנו ושל שותפינו.

העומק האסטרטגי של מערך הגנה אווירית אזורי יהווה, למעשה, מרכיב של הרתעה באמצעות מניעה (Deterrence by Denial), שכן הוא יקטין מאוד את סיכויי ההצלחה של מתקפות איראניות, בעוד שהמחיר הצפוי לתוקפן יישאר דומה (אדמסקי, 2017).

פעולות ענישה באיראן גופא ביחד עם מאמצי בלימה אזוריים נגד השלוחים האיראניים השונים יביאו את האסטרטגיה האיראנית לנקודת מיצוי. האסטרטגיה האיראנית, משוללת מנכסיה שנבנו בעמל רב בגבול ישראל, תאלץ להשקיע יותר, אך היא תצליח לאיים פחות ופחות

מערכות חסויות - העולם המודיעיני ותחום הסב"ר מספקים לישראל יתרון יחסי התקפי שרגישותו לתנאי הגאוגרפיה פחותה בהרבה. ואכן נראה שישראל בשנים האחרונות ממצה את מישורי המאבק הללו ואף הגדילה באופן ניכר את ההשקעה הביטחונית שלה בארגוני ביון וסב"ר (לוינסון, 2017).

מדיניות ענישה (גמול) כלפי איראן - על איראן לדעת כי אסטרטגיה מבוססת שלוחים לא תספק לה חסינות בחזית העורף שלה. יתר על כן, הזירה הפנימית באיראן מורכבת לא רק מטראומות מלחמת הטילים שפגעה בטהראן ב-1988, אלא גם ממתחים חברתיים עמוקים הנוגעים במשבר כלכלי, גיוון אתני ומרמור כלפי משטר דכאני. בעוד שתגובות אינן חייבות ללבוש צורה של התקפות צבאיות גלויות ויקרות, הן צריכות לתמוך ברושם איראני להתהוותו של איום צבאי רחב יותר כלפיה. חשש איראני מתקיפות חסויות וגלויות יאלצה להעמיק עוד יותר את הוצאותיה הצבאיות גם לעולם ההגנות היקר, בעיקר להגנת מתקניה הצבאיים והגרעיניים הרבים והמפוזרים גאוגרפית.

שותפויות ובריתות - ככל שירבו הקשרים הדיפלומטיים, הכלכליים והצבאיים בין ישראל למדינות האזור, כך יגדלו האילוצים שיחייבו את האסטרטגיה

האיראנית להתבדרות הולכת וגוברת, הולכת ומתייקרת. הפוטנציאל של איום צבאי ממשי ממדינות המפרץ או הקווקז לשטח איראן הוא מוגבל. כאמור, מדינות אלה מעוניינות מאוד בהכלה ישראלית את האיום האיראני, אך הן תהססנה מלקשור עצמן להתגוששות אלימה וגלויה בין הצדדים. עם זאת, ככל שיכולות ההגנה העצמית של המדינות הסובבות את איראן תתחזק, כך יגדל בהתאמה נתח התקציב האיראני המופנה לשם. ככל שישגברו הקשיים האיראניים בעיראק, תימך וסוריה, כך תגדל ההשקעה האיראנית במלחמות שם. לאחרונה אף פתחו האיראנים בתמרונים צבאיים בגבול אזרבייג'אן במטרה להרתיע מפני מה שנתפס כ"נוכחות ישראלית" שם.

מלחמה כלכלית - איראן קלועה במתח שלא ניתן לכנסו בין אידאולוגיה רדיקלית ותוקפנות אזורית לרצון לקיים מדינה מודרנית. הפוטנציאל האיראני גדול לאין שיעור מכלכלתה בפועל, וזאת גם לסנקציות בין-לאומיות ולמשטר מושחת ודכאני. ב-2011 עמד התוצר האיראני המקומי על 560 מיליארד דולר, ב-2020 על 191 (Trading Economics, 2021). התאוששות הכלכלה האיראנית תיצור איום אסטרטגי חמור, שכן המשאבים יופנו לשאפתנות האיראנית באזור. ישראל צריכה לפתח מאוד את האונה הדיפלומטית, כלכלית וגאופוליטית במדיניות החוץ והביטחון כדי לדכא ככל הניתן מגמה של חזרה לסחר ולהשקעות בין-לאומיות באיראן. מקומה החדש של ישראל כיצואנית אנרגיה, למשל, מאפשר לה תפקיד מפתח באגן הים התיכון ובאירופה. יש למנף את התפקיד הזה, להיות קשוב לאינטרסים של מדינות הים התיכון וליצור שיתופי פעולה שיקדמו, בתורם, את הקשב הבין-לאומי לעמדת ישראל לגבי החרמת הכלכלה האיראנית. נכון לקדם עמדה זו גם במחיר מתח עם השחקן האגרסיבי האחר - טורקיה. לא רק שעונינות משטר ארדואן מבוססת ועמוקה ממילא, אלא שבבואה של ישראל לתבוע עמדה אירופאית עיקשת מול איראן, טוב לה שתפגין גישה דומה כלפי הנמסים של שותפותיה באגן הים התיכון.

מינוף קטטות חתולים - ולי נסר תיאר את הסדר הגאופוליטי החדש המתהווה במזרח התיכון כמאבק בין שלושת הכוחות הלא ערביים - איראן, טורקיה וישראל. הוא מיטיב לתאר את ההתנגשות בין איראן וטורקיה - שכנות המתחרות ביניהן בקווקז, בעיראק ובסוריה - אך הוא מפריז בתארו את "התרחבות טביעת הרגל האזורית של ישראל" (נסר, 2021).⁶ לפני מעט יותר מעשור השתאה העולם מהצלחת מדיניות "אפס סכסוכים" הטורקית. היום מסוכסכת טורקיה עם כל שכניה ועם המערב כולו. על איראן וטורקיה נגזר להתנגש ביניהן על רקע שאיפותיהן האימפריאליות הסותרות. קצת כמו סין וברה"מ במלחמה הקרה, היריבות האיראנית-טורקית היא פיצול גאופוליטי טבעי שיהווה משענת חשובה לאסטרטגיית העל שתוארה כאן.

⁶ נסר ביסס אמירתו זו על הכרת ארה"ב בריבונות ישראל בגולן ועל כוונת הסיפוח של חלקים באיו"ש שהתלו ל"עסקת ה-100" שנגנזה זה מכבר.

אם וכאשר תופנה תוקפנות טורקית בוטה נגד ישראל, ייאלץ צה"ל להרחיב משמעותית את עוצמתו הימית בים התיכון כמשקל נגד לצי הטורקי. הכלכלה הישראלית תאפשר זאת. יש לקוות שעתיד זה עודו רחוק.

סיכום

תפיסת הביטחון של ישראל נשענת על יסודות מוצקים, אך היא דורשת התאמות. בעלות הברית מהפריפריה הפכו לאויבים (איראן) או ליריבים (טורקיה של ארדואן). מדיניות החוץ שהייתה בעבר מרכיב משני יחסית (ברית הפריפריה), צריכה לתפוס מקום מרכזי הרבה יותר היום (שותפות אזורית נגד איראן). עומק אסטרטגי חדש נדרש להיות מושג באמצעות מערכי הגנה קדומניים נגד טילים ושותפויות אזוריות.

אסטרטגיה תחרותית לישראל תישען על יתרונה הצבאי הברור במעגל הראשון ועל יתרונה הכלכלי, לצד שותפותיה החדשות, בהקשר הרחב יותר. בהתאמה, ההכלה האגרסיבית של ישראל מול איראן תורכב משני מאמצים משלימים.

האחד - במעגל הראשון באוריינטציה צבאית מובהקת. הכרעת חיזבאללה וחמאס תסיר את ההרתעה האיראנית המרכזית מעל ישראל וגם תיקטע את ההתשה המתמדת שבה מצויה ישראל בגבולותיה. עצם הסרת איום חיזבאללה בצפון תחייב את איראן להשקיע השקעה עצומה בהגנת מתקניה מפני תקיפה ישראלית צפויה ובשיקום חיזבאללה כדי להשיב את ההרתעה שאבדה לה. כוח המחץ של צה"ל במעגל הראשון הוא גם שכבת הבסיס לדימוי ההרתעה הישראלי שעליו נשענת האסטרטגיה כולה. מימוש מאמץ זה כרוך בבניית יכולת צבאית שבכוחה להסיר בכוח ובמהירות את האיום מעל עורף ישראל.

השני - במעגלים הרחוקים, באוריינטציה מדינית והגנתית. מערכי הגנה אווירית קדומניים יצרו עומק אסטרטגי ו"הרתעה במניעה" כלפי איראן. פעולות ענישה באיראן גופא ביחד עם מאמצי בלימה אזוריים נגד השלוחים האיראניים השונים יביאו את האסטרטגיה האיראנית לנקודת מיצוי. האסטרטגיה האיראנית, משוללת מנכסיה שנבנו בעמל רב בגבול ישראל, תאלץ להשקיע יותר, אך היא תצליח לאיים פחות ופחות. איראן תיאלץ לשקול מחדש את תוקפנותה האזורית, או להתמיד בה עד שתקרס לתוך עצמה.

בתווך, על ישראל למנוע את התגרענותה של איראן, גם במחיר של עימות צבאי ישיר. זהו אומנם לא תנאי מספיק להבסתה ארוכת הטווח, אך זהו תנאי הכרחי. לאיום התקיפה על איראן יש תפקיד משני גם כמכשיר המאלץ אותה להשקיע באינטנסיביות בהגנת מתקניה הרבים והמפוזרים, נוסף על השקעותיה ההתקפיות. האסטרטגיה בתמצית - לגדוע את כפות החתול הקרובות בכוחות עצמנו ולהותירו חסר הרתעה. לסייע לשותפינו באזור ולעודד את החתול להקזי את דמו בכל מקום שבו הוא מתערב. עלינו להאיץ את תהליך ההתשה העצמית האיראנית ובה בעת

להימנע מיומרת יתר של הקרנת כוח צבאית ישראלית. לתת למגמות התפשטות היתר של הצד השני לעשות את שלהן.

התזה שפותחה כאן מותירה שאלות רבות פתוחות, בעיקר ברמת הדיון שבמעבר מהגיון אסטרטגי ליישום אופרטיבי. צה"ל מאורגן למלחמה במעגל הראשון ופיתח את תפיסתו לגבי חזרה לגישה הכרעתית מול חיזבאללה וחמאס. אך כיצד אנו מתארגנים ביחס לאסטרטגיית ההכלה מול איראן? מאמר זה המליץ להימנע מהתפשטות יתר שלנו והצביע על המגבלות המובנות של ישראל בתחום הקרנת העוצמה. אך מהו הכוח שישראל כן חייבת להפעיל כדי לבלום את התפשטות איראן בזירות השונות, ומי יבנה ויפעיל אותן? מה הן, מלבד סב"ר ופעולות חשאיות, צורות הכוח שעל ישראל כן לפתח למלחמתה באיראן? האם בניין הכוח הנוכחי תורם דיו לרעיון של עומק אסטרטגי קדומני, והרתעה בשלילה?

במידה רבה מדינת ישראל צועדת כבר בתוואי האסטרטגיה ששורטטה. ניסוחה השלם עשוי לשרת אותנו בקיומו של דיון אסטרטגי שיטתי ומודע לעצמו, כמו בחשיבה מודעת ביחס לשאלות המעשיות יותר שהצגנו. בהירותו של ההיגיון האסטרטגי תאפשר גם מיפוי נקודות תורפה נוכחיות, כמו חוסר ההכרעה עד כה במעגל הראשון, לשרת אותנו בסימני אזהרה (התפשטות יתר), ולשמש כלי ניווט אסטרטגי ארוך טווח.

רשימת מקורות

- אורטל, ערן (2021). "להדליק את האור, לכבות את האש". **בין הקטבים** 32-31. עמ' 53-69.
- אלבו, משה (2021). "כנס ביטחוני - מדיני: מהי האסטרטגיה הדרושה לישראל?". המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS).
- אלפר, יוסי (2015). **מדינה בודדה החיפוש החשאי של ישראל אחר בעלות ברית באזור**. מטר הוצאה לאור.
- טל, ישראל (1996). **ביטחון לאומי מעטים מול רבים**. הוצאת דביר.
- יהושע, יוסי (2.12.21). "ישראל רוכשת נשק במיליארדי שקלים - לאפשרות של תקיפה באיראן". *Ynet*.
- לוינסון, חיים (04.12.21). "תקציב שב"כ והמוסד הכפיל את עצמו תוך 12 שנים, ויונק ל-8.6 מיליארד בשנת 2018". **הארץ**.
- עמידור, יעקב (2021). "איראן כאתגר צבאי ומדיני לישראל". **בין הקטבים** 35.
- פינקל, מאיר ופרידמן, ניב (2016). "שבעה עשורים ליתרון האיכותי של צה"ל". **בין הקטבים** 9, עמ' 43-66.
- רוזן, סטיבן (2021). "חדשנות צבאית והקרנת הכוח". **בין הקטבים** 20-21, עמ' 33-45.
- שיפטן, דן (2020). "היעדים הלאומיים של ישראל - פרספקטיבה כוללת". **עדכן אסטרטגי** 1.23. המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 68-73.

- Adamsky, Dima (2017). "From Israel with Deterrence: Strategic Culture, Intra-war Coercion and Brute Force". *Security Studies* 26(1), Pp. 157-184.
- Adamsky, Dima (2020). "The art of net assessment and uncovering foreign military innovations: Learning from Andrew W. Marshall's legacy". *Journal of Strategic Studies* 43(5), Pp. 611-644.
- Adamsky, Dima (2013). "The 1983 Nuclear Crisis - Lessons for Deterrence Theory and Practice". *Journal of Strategic Studies* 36(1), Pp. 4-41.
- IISS (2021). *Iran's Networks of Influence in the Middle East*. An IISS Strategic Dossier.
- Kennan, George F. (1947) "The Sources of Soviet Conduct". *Foreign Affairs* 25(4), pp. 566-582.
- Kennedy, Paul (1987). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. Random House.
- Nasr, Vali (2.3.21). "The Middle East's Next Conflicts Won't Be Between Arab States and Iran". *Foreign Policy*.
- Nolte, Detlef (2010). "How to compare regional powers: analytical concepts and research topics". *Review of International Studies* 36(4), Pp. 889-94.

אתרים:

- *Statista* נתונים נמשכו בתאריך 4 בדצמבר 2021.
- *Trading Economics* נתונים נמשכו בתאריך 6 בדצמבר 2021.

צה"ל ופעולה ב"מעגלים רחוקים" התפתחות העיסוק בצה"ל בנושא והמגבלות הנובעות מפרדיגמת בניין הכוח הקיימת

מאיר פינקל¹

המאמר מתאר את התפתחות האתגר של צה"ל בנושא לחימה במעגלים רחוקים ואת יכולת הפעולה בהם ומציע חלוקה עקרונית לשלוש תקופות מרכזיות. הכותב מציע כי החסם לפיתוח יכולת ייעודית לפעולה במעגל שלישי הוא תפיסת בניין כוח רב-תכליתי ממוקד מעגל ראשון - האיום הסביר החמור. אילוצי בניין הכוח החל מתחילת שנות ה-90, לצורכי התמודדות "מהסכין ועד הגרעין", יצרו דפוס של מיקוד בניין הכוח באתגרי לחימה בחזית (מעגל ראשון) תוך מתיחתם "למטה" באינתיפאדה הראשונה והשנייה ו"למעלה" בהקשר עיראק ואיראן. צה"ל מתקשה להסתגל לעובדה כי הוא צריך לפעול באופן משמעותי בדפוס של מלחמה גם במעגלים רחוקים.

מבוא

מטרת המאמר כפולה: לתאר את התפתחות האתגר של צה"ל בנושא לחימה במעגלים רחוקים (מייד אגדיר נושא זה) ואת יכולת הפעולה בהם; ולנתח ולאפיין מה חסם את צה"ל עד כה בפיתוח מענה משמעותי לאתגרים אלו. בהקשר המטרה הראשונה המאמר מציע חלוקה של התייחסות צה"ל לעניין לשלוש תקופות מרכזיות:

- הראשונה - מהקמת המדינה ועד מלחמת המפרץ ב-1991. בתקופה ארוכה זו בעיית מעגלים רחוקים לא הייתה קיימת בהקשרי מלחמה, ומה שפותח והופעל, היו יכולות לפעולה בעומק החזית, לכל היותר.
- השנייה - 1991-2003 - פיתוח יכולת לפעולה ב"מעגל שני" מול טילי הסקאד העיראקיים תוך פיתוח יכולות חדשות שאותן אכף הדרג המדיני על צה"ל, ו"מתיחת" יכולות קיימות בתוך צה"ל. תקופה זו מסתיימת כאשר ארה"ב פולשת בשנית לעיראק ומסירה את האיום.

¹ תת-אלוף (מיל') ד"ר מאיר פינקל הוא ראש תחום מחקר במרכז דדו.

• השלישית - מאמצע שנות ה-2000 ועד היום - עיסוק ב"מעגל שלישי" - איראן תוך הישענות על "תחליפי" פעולה צבאית רחבת היקף - לחץ אמריקאי, פעולות המוסד ומב"ם צה"ל; בהתאם לצורך המשתנה, צה"ל פועל להרחבת יכולות ומתיחת יכולות קיימות - כולן באמצעות "קופסת תקציב" חיצונית.

בהקשר המטרה השנייה, אטען כי החסם לפיתוח יכולת ייעודית לפעולה במעגל שלישי הוא תפיסת בניין כוח רבת-כליתי ממוקד מעגל ראשון - האיום הסביר החמור. אילוצי בניין הכוח החל מתחילת שנות ה-90 לצורכי התמודדות "מהסכין ועד הגרעין" יצרו דפוס של מיקוד בניין הכוח באתגרי לחימה בחזית (מעגל ראשון) תוך מתיחתם "למטה" באינתיפאדה הראשונה והשנייה ו"למעלה" בהקשר עיראק ואיראן. צה"ל מזהה את עצמו עם היכולות ודפוסי הפעולה ללחימה במעגל ראשון, כמו תקיפת בנקי מטרות רחבי היקף מן האוויר ותמרון יבשתי; ממתין לקבלת תקצוב חיצוני מדרג מדיני בהקשר יכולות מעגל שלישי, ועקרונית הוא מתקשה להסתגל לעובדה כי הוא צריך לפעול באופן משמעותי בדפוס של מלחמה גם במעגלים רחוקים. אסיים בדיון בשאלה האם המציאות המתפתחת מחייבת את צה"ל לשנות גישה ותיקה זו.

ראשית, הגדרות: הגדרת האיומים לפי מעגלים התפתחה בשנות ה-90. במסמך אסטרטגיית צה"ל משנת 2002 הוגדרו ארבעה מעגלי עימות - מעגל פנימי (הגנת העורף, פלסטינים, טרור, גרילה והתקוממות עממית); מעגל ראשון - חזית; מעגל שני ועומק - עיראק; מעגל שלישי - איראן ולוב. אעשה שימוש בהמשגה זו המארגנת את האיומים לפי טווחים והמשקפת את התפיסה הנכונה לזמנה, ושהגיונה בעיקרו עדיין בתוקף, כי בפעולה קינטית הטווח הוא גורם מרכזי בהשפעה על סוג המענה (אסטרטגיית צה"ל, 2002, עמ' 98-103).

התפתחות האתגר של צה"ל בנושא לחימה במעגלים רחוקים

תקופה ראשונה: עד מלחמת המפרץ ב' 1991 - אין בעיה של מעגלים רחוקים
המורשת של צה"ל היא של "צבא טריטוריאלי" המגן על גבולות המדינה מפני התקפת אויב והשוואף בכל עת להעביר את המלחמה לשטח האויב. זאת בשונה מ"צבא משלוח" הנלחם מעבר לים - הגדרה המתאימה לצבאות כמו הבריטי או האמריקאי. כל מלחמות ישראל עד 1991 היו מלחמות על הגבולות ומהגבולות החוצה. אתגרים שהגיעו מ"העומק", כמו כוחות משלוח עיראקיים, נענו בלחימה בתוך גבולות המדינה במלחמת העצמאות או בלחימה ברמת הגולן הסורית במלחמת יום הכיפורים. צה"ל פיתח יכולות הצנחה, הסקה ונחיתה מהים, אך כולן בהקשר איגוף ברמה האופרטיבית ובהקשר ישיר לפעולה המתקיימת בחזית. דוגמאות ליכולות כאלה ולהפעלתן הן הצניחה במעבר המיתלה במלחמת סיני; התכנון להצניח צנחנים בשדה תעופה אל-עריש במלחמת ששת הימים; התכנון של מבצע "אור ירוק" במלחמת יום הכיפורים; תכנון הנחיתה בג'ונייה במלחמת לבנון הראשונה; הנחיתה באוואלי באותה מלחמה.

דפוס אחר של פעולה בעומק האופרטיבי הוא אמנעת כוחות משלוח עיראקיים במלחמה עתידית באמצעים אוויריים ויבשתיים. מגבלות הפעלת כוחות לאמנעת כוח המשלוח העיראקי במזרח סוריה במלחמת יום הכיפורים המחישו את הצורך בכך. צה"ל ביצע בתקופה ארוכה מאוד זו מבצעים בטווחים רחוקים מאוד ממדינת ישראל, אך כולם היו בגדר פשיטות אסטרטגיות ולא פעולה במעגל רחוק במסגרת מלחמה. דוגמאות: מבצע אנטבה (1976); מבצע אופרה לתקיפת הכור בעיראק (1981); מבצע "רגל עץ" (1985) - תקיפת מפקדת אש"ף בטוניס שכללה, בפעם הראשונה, תדלוק אווירי; מבצע "הצגת תכלית" (1988) - חיסול אבו ג'יהאד בטוניס שאליה הגיעו בשיט. כל המבצעים הללו "מתחו" את יכולות צה"ל לקצה. במבצע

היעדר תרחיש "מעגלים רחוקים" אפשר לצה"ל בניין כוח נוח, גנרי יחסית, מבוסס המטוס הרב־תכליתי קרב הפצצה, עם מגבלות הטווח הטמונות במטוס כזה, ומבוסס הטנק כנשק הגנתי־התקפי. כשנדרש צה"ל לפעול במעגל רחוק, הוא עשה זאת על בסיס הקיים תוך "תפירת" פתרונות נקודתיים

אנטבה, לדוגמה, הופעלו כל יחידות העילית היבשתיות של צה"ל, ומטוסי ההרקולס תדלקו לפני החזרה לארץ בקניה.

בהיבט בניין הכוח, היעדר תרחיש "מעגלים רחוקים" אפשר לצה"ל בניין כוח נוח, גנרי יחסית, מבוסס המטוס הרב־תכליתי קרב הפצצה, עם מגבלות הטווח הטמונות במטוס כזה, ומבוסס הטנק כנשק הגנתי־התקפי. כשנדרש צה"ל לפעול במעגל רחוק, הוא עשה זאת על בסיס הקיים תוך "תפירת" פתרונות נקודתיים.

תקופה שנייה: ממלחמת המפרץ 1991 ועד פלישת ארה"ב לעיראק ב־2003 - אתגר המעגל השני² מלחמת המפרץ ב־1991 הייתה אירוע מכונן בהקשר פעולה ישראלית במעגלים רחוקים במסגרת מלחמה. צה"ל לא נלחם במלחמת המפרץ, אך נראה כי הדיונים במטכ"ל היו חוויה מכוננת שהשפיעה על עיצוב פעולת המטכ"ל בעת מלחמה בעתיד, כפי שמציינת הקדמת רמ"ח היסטוריה למחקר שפרסמה המחלקה בנושא: "חיבור זה עוקב אחרי התכנונים [...] ובדילמות שבהן התחבט צה"ל לראשונה בתולדותיו לנוכח המציאות האסטרטגית המורכבת ויוצאת הדופן, שכמוה לא ידענו בעבר" (גת, 1991). זו הייתה הפעם הראשונה שהאיום היה בקצה גבול הטווח של חיל האוויר, ולא היה איום על הגבולות, כך שכוחות היבשה לא היו רלוונטיים.

² פסקה זו לקוחה מתוך הספר - מאיר פינקל (2020). המטכ"ל: כיצד הוא לומד, מתכנן ומתארגן, מערכות, עמ' 172-173.

הדיונים שהתנהלו במהלך המלחמה עדיין מסווגים, אך מן החומר שכבר פורסם, ניתן להתרשם מכוּבד בעיית התכנון שבפניה ניצב המטכ"ל. היו לצה"ל תוכניות למקרה של התקפה מצד "חזית מזרחית" הכוללת את צבא עיראק. במסגרת תוכניות אלו היו אמורים כוחות יבשה של צה"ל לפגוש את האויב העיראקי מזרחית לנהר הירדן, רחוק ככל הניתן מן הגבול (אמנעה), אך הן לא היו רלוונטיות למצב שנוצר במלחמת המפרץ. כמענה לטילי הסקאד שנורו על ישראל, נדרש צה"ל להציג תוכניות שיטפלו באיום ישירות - באמצעות מסוקי קרב וכוחות מיוחדים ש"יצודו" משגרים, לאחר שיגיעו לשטח באופן מוסק, או תוכניות שיטפלו באיום באופן עקיף - תקיפה אווירית בבגדד. שתי האפשרויות היו קשות לביצוע ואתגרו את צה"ל בהיבטי סד"כ ואורך נשימה לפעולה מתמשכת. לכך נוספו אתגר של טיסה מעל ירדן או סעודיה והצורך לתאם עם כוחות אמריקאים שפעלו לאיתור משגרים במערב עיראק. על קשיי המטכ"ל ניתן ללמוד מכתבה עיתונאית שפורסמה על בסיס מחקר שבוצע במחלקת ההיסטוריה של צה"ל. הכתבה הציגה אתגר של התארגנות הפיקוד והשליטה במטכ"ל על הפעלת כוח יבשתי בעומק ואת הקושי לפתח תוכניות פעולה רלוונטיות מהסוג שצוין מעלה (ברזילי, 2002).³ במחקר עצמו נכתב כך (גולן, 2002, עמ' 12):

צה"ל הכין עצמו למלחמה, כמתואר לעיל, במשך כחמישה חודשים [בין כיבוש כווית על ידי עיראק לפרוץ מלחמת המפרץ]. ההכנות נגעו להיבטים ההגנתיים והתקפיים גם יחד. עם זאת נוצרו במהלך המלחמה מצבים שחייבו מתן פתרונות שלא נצפו ולא תורגלו לפנייה.

את הקושי לפתח מענה רלוונטי לפגיעה בסקאדים, לפני שיגורם, ניתן לראות בהצגת תוכניות חיל-האוויר לרמטכ"ל ב-20 בינואר, המתוארת במחקר של מחלקת היסטוריה (גולן, 2002, עמ' 20):

מפקד חיל-האוויר סיפר שבחיל שוררת תחושה של "טרטור בלתי רגיל": פעילות כאחוזי תזזית. הכוחות המיוחדים עשו דברים [הכוונה - התכוננו לדברים] שלא האמינו שאי פעם יידרשו לבצע. דברים חדשים, מקומות חדשים, משימות אחרות. דברים המחייבים כל העת שינוי ציוד וכל זאת בתוך שלוש שעות.

³ בכתבה נכתב: "באותה שבת (19 בינואר 1991), זימן ראש הממשלה שמיר את הרמטכ"ל רב אלוף דן שומרון לשיחה בארבע עיניים ושאל לדעתו. שמיר אמר בפגישה: 'הבעיה המרכזית זה הנשק [הכימי] להשמדה שנמצא בידי העיראקים. רק צבא הקואליציה בראשות ארה"ב יכול להתמודד עם הנשק הזה שמפוזר בכל עיראק'. שומרון המליץ לאפשר לארה"ב לעשות את העבודה. במקביל לעמדה שהביע שומרון בפני שמיר, הנחה את סגנו אז, אלוף אהוד ברק, להכין תוכניות פעולה לפגיעה באזורי השיגור של טילי הסקאד במערב עיראק. פעולות אלו הוגדרו כ'פעולות עונשין'. מפקד חיל-האוויר מונה לעמוד בראש הכוח האווירי, ראש מחלקת ההדרכה, אלוף דורון רובין, מונה למפקד המבצעים המשולבים (משב"מ). תחתיו מונה תא"ל נחמיה תמרי, שאמור היה לשמש כמפקד הכוח היבשתי, שאמור היה לכלול כוחות מיוחדים וכלי רכב קרביים משוריינים. הכוח תוכנן להגיע ליעדיו במסוקי תובלה. על הקשר עם הצבא האמריקאי היה מופקד ראש אגף התכנון, אלוף דני יתום. ההכנות לפעולה צבאית בעיראק גרמו למחלוקת בקרב הפיקוד הבכיר בצה"ל, שחלקו הושפע גם מעמדות הדרג המדיני. [...] בשלב הדיון על ביצוע הפעולה הוויכוח לא נסב על יעדי הפעולה, אלא על מידת המוכנות של צה"ל. בין השאר, הוטל ספק ביכולת אמ"ן להשיג מודיעין נקודתי ונשאלה השאלה אם יעדי אמ"ן תואמים את תמונת המודיעין שתגלה כשהכוחות המיוחדים יהיו בשטח".

ובהצגת מבצעים מיוחדים לרמטכ"ל באותו יום (גולן, 2002, עמ' 23):
 לפי רשימות שליש הרמטכ"ל, טען אחד הנוכחים כי מעבר לעצם הרצון להגיב הרי
 שכישולן של הפעולה, או מצב בו יושאר מטוס בשטח, גרועים מהאפשרות להימנע
 מלפעול. סגן הרמטכ"ל מסר [...] ושהוא הנחה את אלוף רובין לתכנן פעולה גדולה
 באמצעות כוחות מיוחדים תוך בחינת אפשרויות הפעולה במעבר דרך ירדן [...].
 בדיון רמטכ"ל שנערך ב-13 בפברואר, יותר משלושה שבועות אחר כך, ניתן לראות
 את התמשכות אותה מבוכה (שם, שם):

רח"ט מבצעים, שלו הוגשו דרישות אגה"ב [כך כונה אז מה"ד. הכוונה לראש אגה"ב -
 אלוף דורון רובין] ציין את הצורך להציב לוחות זמנים, למען ניתן יהיה לאמן את
 הכוחות המיועדים למבצעים השונים. סגן הרמטכ"ל אמר שלוחות זמנים אכן
 נקבעו. נקבע שעד ל-7 בפברואר יסתיים התכנון, ועד ה-2 במארס, בתוך שבועיים
 מגמר התכנון, יסתיימו ההכנות. הרמטכ"ל הזהיר שאסור שייווצר מצב בו תתבצע
 עבודה מאומצת וכוחות "יטורטרו" בלי להיות מוכנים. בסופו של דבר, לכולם [נראה
 שהתכוון לומר שמצב זה עלול להיווצר אם תוכניות יתוכננו וכוחות יתאמנו שלא לפי
 סדר קדימות או יעבדו על מספר תוכניות בו זמנית, וכך עלול להיווצר מצב בו לא
 יהיו מוכנים לשום מבצע, או שיעבדו על תוכניות שסיכוייהן להתבצע נמוכים יחסית].
 ראש אגה"ב הגיב על כך באומרו שהוא "רואה את ההכנות המתבצעות לא כהכנות
 למבצע ספציפי, אלא, בראש ובראשונה, כפעולות לבדיקת כשירויות ולהקניית
 כשירויות לכוחות [...].

תמונה 1: סוללת טילי נ"מ (הוק) של חיל האוויר במלחמת המפרץ (צילום: אסף טופז, ארכיון צה"ל)

נראה כי חברי פורום המטכ"ל וממלאי התפקידים במצפ"ע התמודדו בפעם הראשונה, ולאורך כמה שבועות, עם היעדר יכולות ותוכניות מלחמה רלוונטיות למצב ועם הקושי לפתח תוכניות מתאימות תוך זמן קצר.

התוצאות של אירוע זה טלטלו את מדינת ישראל והביאו לפעולות בשתי רמות: ראשונה, הדרג המדיני אכף על צה"ל מספר יכולות שצה"ל התנגד להן, המרכזיות בהן היו פרויקט החץ כמענה הגנתי שהתנגדה לו כלל צמרת צה"ל, והמענה היה הקמת מנהלת "חומה" במשרד הביטחון (רובין, 2019, עמ' 148-157), ופרויקט הלוויינות הצבאית, מענה מודיעיני שחיל-האוויר התנגד לו. לוויין אופק 3 ששוגר ב-1995, היה הלוויין הישראלי הראשון בעל יכולות צילום. יש לציין כי שני הפרויקטים הללו הם בעלי מאפייני התרעה והגנה, ולא בעלי מאפיינים התקפיים.

גם הקמת פיקוד העורף קשורה למענה שאכף הדרג המדיני על צה"ל כנגזרת מהבנת אתגר הטיילים ארוכי הטווח. בתוך הצבא התמקד חיל-האוויר בעשור שאחרי מלחמת המפרץ בפיתוח יכולת תקיפת משגרי סקאד, ותרומה חשובה לכך הייתה ב-1998 בקליטת מטוסי F15I בעלי הטווח הארוך ויכולת גבוהה לנשיאת חימוש. פותחה גם היכולת להפעלת כוחות יבשה ייעודיים במערב עיראק, שאמורים היו להגיע ליעדיהם במטוסי הרקולס ולנוע בשטח ברכבי שטח "רכים", יבילי אוויר. כיוון שמבחינת צה"ל מדובר היה ב"מתיחת יכולות", החזקתן אתגרה את משאבי צה"ל ברמה בינונית. הן דעכו עקב הקושי בהחזקת הכשירות לפעולה כזו וערכה הלא ברור בעת מלחמה ודעכו עוד יותר עקב ירידת הצורך בהן עם כיבוש עיראק על ידי האמריקאים ב-2003. יש לזכור שצה"ל היה עסוק במידה ניכרת מסוף שנות ה-90 ועד 2004 בלחימה בטרור הפלסטיני, מה שלא הקל על הקשב לנושא מעגל שני. הדיון האינטנסיבי בצה"ל בהקשר "הכרעה" התמקד לקראת אמצע שנות ה-2000 בהכרעת "צבאות של מדינות" - סוריה. צה"ל "מתח" את מושג ההכרעה גם לזירה הפלסטינית ("הכרעה מתמשכת"), ובהקשר למעגלים רחוקים - מדינות ללא גבול משותף עם ישראל - סוכס כי נדרשת יכולת פעולה משמעותית, תוך התייחסות למגבלת רציפות הפעולה (אמ"ץ-תוה"ד, 2006, עמ' 60-65).

תקופה שלישית - מאמצע שנות ה-2000 ועד ימינו - מתח בלתי מתכנס בין הכנת יכולת לפעולה במעגל שלישי לבין תפיסת בניין הכוח הגנרי של צה"ל

מסמך אסטרטגיית צה"ל משנת 2002, שצוין מעלה, הגדיר את איראן כאיום במעגל שלישי. כשנראה היה שהאיום רחוק בהיבט טווח הזמן, פתר צה"ל את המתח באופן שיפורט להלן. בתורת המבצעים משנת 2007 הוצגו מודלים של חמישה צבאות תוך הבחנה בין "זירה מקומית" - זירה הכוללת את שטחי המדינה ושטחים יבשתיים הגובלים בה - לבין "זירה רחוקה". נכתב כי מאפייני צבא לזירות מקומיות כוללים יכולת להסתמך על התשתית הלאומית, על מילואים ועל תשתית מרחבית; האיזומים על השלמות הטריטוריאלית של המולדת הם ישירים ונדרשת יכולת ניידות בין

זירות מבצעים שונות תוך הסתמכות על תשתית לאומית. כן נכתב כי: "צבא הבנוי והמאורגן על פי מודל בסיסי זה הוא צבא להגנה ישירה על מרחבי המולדת". משפט המפתח לענייננו הוא: "צה"ל הוא צבא חד-זירתי לזירה מקומית" (אמ"ץ-תוה"ד, 2007, עמ' 114-116). כאשר התפתח האיום ממעגל שלישי ונעשה מוחשי יותר, התערעה שוב תפיסת ה"זירה המקומית".

המענה המרכזי היה מתחום האוויר והים. לפי דברי אהוד אולמרט, ראש הממשלה לשעבר, בשנים 2009-2013 נערכה ישראל לתקיפה באיראן תוך השקעה כספית ניכרת בהיקף של כ-12 מיליארדי שקלים (אולמרט, 2018, עמ' 625). חלק ניכר מהשקעה זו היה בהעלאת מוכנות חיל-האוויר לתקיפה. מענה שני שקיבל האצה בתקופה זו, הוא בתחום הצוללות ובדפוס של אכיפת הדרג המדיני על צה"ל. אהוד אולמרט, ראש הממשלה לשעבר, כותב בספרו כי

**נראה כי עד היום צה"ל, הפועל במב"ם במקומות רחוקים
והפועל לפי מקורות זרים בסב"ר באיראן ובעוד מקומות, אינו
רואה את עצמו אחראי לפעולה צבאית רחבה במעגלים רחוקים,
נצמד עדיין למורשתו, ומשאיר את האתגרים הרחוקים למוסד
או לטיפולה של ארה"ב**

בתקופת כהונתו (2006-2009) ביקש צה"ל להוסיף צוללת רביעית לשלוש שכבר היו אז ברשותו. נוסף על בקשת צה"ל, אולמרט, ועוד קודם לכן אריאל שרון, החליטו להעלות את מספר הצוללות לחמש, ובהמשך החליטו בנימין נתניהו ואהוד ברק להעלות את מספרן לשש - והכול מול התנגדות צה"ל. אולמרט הוסיף כי ההחלטה של ראש הממשלה נתניהו על רכש של שלוש צוללות נוספות לצורך החלפת שלוש ישנות, מוקדם יותר מהמתוכנן, התקבלה ללא התייעצות עם הרמטכ"ל ושר הביטחון (אולמרט, 2018, עמ' 864-865).⁴ הסוגיה המשמעותית אינה שאלת הצורך בצוללות נוספות או תקינות תהליך הרכש, אלא העובדה שמספר ראשי ממשלה (שרון, אולמרט ונתניהו) הנחו בזה אחר זה ובאופן ישיר רכש זה.

כאשר נראה היה שהסכם הגרעין עם איראן מרחיק את האיום, ניתן היה לראות שוב את צה"ל "חוזר" למעגל הראשון. מסמך אסטרטגיית צה"ל של הרמטכ"ל איזנקוט מ-2015 התמקד ב"אסטרטגיית הפעלת הכוח, תוך מיקוד ביסודות המשותפים לזירות המבצעים השונות, שבהן העימות הוא מול אויב תת-מדינתי (כגון ארגוני החיזבאללה והחמאס)" (לשכת הרמטכ"ל 2015, עמ' 7) - אויבים במעגל ראשון - למרות שבאותה

⁴ ראו גם עדויות שר הביטחון יעלון בעניין זה. לדוגמה, שניידר, טל (11.11.18). "יעלון ליועמ"ש: פרשת הצוללות היא ניסיון להסתרת האמת. נתניהו כיוון לרכוש 9 צוללות", אתר גלובס.

עת ראש הממשלה נתניהו הדגיש את האיום האיראני. "תפיסת הניצחון" של הרמטכ"ל כוכבי משנת 2020 מתמקדת גם היא בניצחון במעגל ראשון. כאשר לאחר פרישת ארה"ב מהסכם הגרעין ב־2018 התברר כי איראן מאיצה את תוכנית הגרעין, ניתן מענה תגובתי: כפיצוי לטווח המוגבל של מטוסי F35 החדשים רכש צה"ל שני מטוסי תדלוק חדשים בתחילת 2021 (עציון, 2021).⁵

תמונה 2: טילי פטריוט משוגרים מעל תל אביב על מנת ליירט טיל "סקאד" עיראקי בעת מלחמת המפרץ, 1991. (צילום: נתן אלפרט, לע"ם)

בהיבט הארגוני נראה היה כי צה"ל מביין: "חסר אלוף שיחשוב איראן מבוקר עד ערב". בשנת 2011 הוקמה בצה"ל מפקדה חדשה, מפקדת העומק. צה"ל הודיע כי: "תפקידה של מפקדת העומק יוכווון להפעלת הכוח ולייזום והובלת מבצעים רב־זרועיים בעומק האסטרטגי" (לוי, 2021). לכאורה הוקם בצה"ל גוף האמון על העומק האסטרטגי, מעגל שלישי, אך כפי שנראה מן האימונים שהוא מנהל בקפריסין, מדובר בעומק אופרטיבי בלבד – מהסוג של איגופים במעגל ראשון המוכר מהשלב הראשון שתואר. בתחילת שנת 2020 פורסם כי "הרמטכ"ל מקדם: "מפקדת העומק תוסב ל"מפקדת איראן", וכי קיימת לכך התנגדות פנימית בצה"ל כיוון ש"המהלך צפוי לשאוב סמכויות ואמצעים משני הגופים שמובילים כיום את המאבק באיום האיראני – חיל־האוויר ואגף המודיעין" (לימור, 2020). הפשרה הייתה השארת מפקדת העומק תוך חיבור תפקיד מפקד המפקדה עם תפקיד מפקד המכללות, לראשונה מאז הוקמה ב־2011, והקמת אגף במטה הכללי לענייני אסטרטגיה ואיראן. עם זאת, אגף במטכ"ל אינו גוף ביצועי, ולכן הוא אינו מאיים על משאבי חיל־האוויר ואמ"ן.

⁵ "משרד הביטחון התגאה היום (ב') בחתימת הסכם לרכישת שני מטוסי תדלוק חדשים מדגם KC-46 פגסוס מתוצרת בואינג. זו הפעם הראשונה אי פעם שארה"ב מסכימה למכור לישראל מטוסי תדלוק מתקדמים, החיוניים לכושר הפעילות של חיל האוויר בטווחים ארוכים."

המחשה לאתגר פיתוח הידע למעגל שלישי ולפיקוד ושליטה על מבצעים בו מספקת תורת המבצעים משנת 2019. נכתב בה כי "זירת המלחמה" כוללת בתוכה "זירות מבצעים" צפון, מרכז, דרום, עורף, ים ואוויר (המשתרעת מעל זירת המלחמה), ו"עומק זירת המלחמה": "שהוא כינוי למרחב השיווי בזירת המלחמה שלא הוגדר בזירת המבצעים, המשתרע מלפנים לגבולות הקדמיים של זירות המבצעים עד קצה זירת המלחמה. במרחב זה עשוי הצבא להפעיל כוח ואף לנהל לחימה, אולם אין נכון לעכשיו רעיון מסדר שמגדיר את המרחב הזה כחלק מזירת המבצעים. מרחב זה הוא באחריות המפקדה הכללית, אלא אם מפקד הצבא מחליט להקצות חלק ממנו לזירת מבצעים קיימת או חדשה" (אמ"ץ-תוה"ד, 2019, עמ' 114-116).

אנו בעיצומה של התקופה השלישית, ונראה כי ישנן סוגיות רבות שאינן פתורות, וגיליון זה של "בין הקטבים" מנסה לפתח את הידע לצורך פתרון.

מה ניתן ללמוד מהתיאור ההיסטורי ומה החסם המרכזי בראיה לעתיד?

הניתוח עד כאן הציג את המתח הגדול אשר החל להתהוות אחרי מלחמת המפרץ ב-1991, שדעך בתחילת שנות ה-2000 ושהתעצם שוב בעשור האחרון, בין התפיסה והמימוש של בניין כוח גנרי למעגל ראשון ו"מתיחתו" כלפי מטה לתרחישי עימות מוגבל מול הפלסטינים וכלפי מעלה לפעולה במעגלים רחוקים. דפוס הפעולה העקרוני של צה"ל בעניין מעגלים רחוקים דומה מאוד לדפוס הפעולה שלו ביחס למענה לאתגרים מהזירה הפלסטינית - אם הדרג המדיני מעוניין בכך, שיתקצב את צה"ל ב"קופסה חיצונית". זה המכנה משותף בין צוללות, טילי החץ והלוויינות, מרכיבי מענה למעגלים רחוקים, ובין גדר ההפרדה באיר"ש, הגדר בגבול ישראל-מצרים ו"כיפת ברזל", מרכיבי מענה הגנתי לאיום הפלסטיני, ובמקרה האחרון גם הלבנוני. יש לציין כי מרכיבי המענה החדשים שפותחו היו בעלי אופי של התרעה מודיעינית והגנה נגד טילים, ואילו מרכיבי המענה ההתקפי היו בגדר "מתיחת" יכולת קיימת, והם מעידים כנראה על "תקרת זכוכית" של משאבים לפעולה התקפית משמעותית, שהיא מעבר ליכולותיה של מדינת ישראל.

נראה כי עד היום צה"ל, הפועל במב"ם במקומות רחוקים והפועל לפי מקורות זרים בסב"ר באיראן ובעוד מקומות, אינו רואה את עצמו אחראי לפעולה צבאית רחבה במעגלים רחוקים, נצמד עדיין למורשתו, ומשאיר את האתגרים הרחוקים למוסד או לטיפול של ארה"ב. שינוי גישה בסיסית זו יחייב ראשית כל החלטה של דרג מדיני, והנגזרת שלה תהיה השקעת משאבים גדולה מאוד ביכולות תקיפה מאסיביות באיראן. השקעה כזו אינה יכולה להתבצע מתוך משאבי צה"ל הקיימים וספק אם יכולה להתבצע במסגרת משאבי המדינה. אם יוחלט כך, יצטרך צה"ל לפתח גם תפיסות חדשות, שכרגע אינן נכללות באופק החשיבה שלו.

רשימת מקורות

- אולמרט, אהוד (2018). **בגוף ראשון**. ידיעות אחרונות-ספרי חמד.
- אמ"ץ-תוה"ד (2002). "מגמות ורעיונות יסוד לבניין הכוח ולהפעלתו". אסטרטגיית צה"ל.
- אמ"ץ-תוה"ד (2007). "תורה בסיסית מבצעים". מטכ"ל - 3 תת-01.
- אמ"ץ-תוה"ד (2006). "תפיסת ההפעלה המטכ"לית לצה"ל". מהדורה א.
- ברזילי, אמנון (2002.09.24). "חוקרי צה"ל: האיפוק במלחמת המפרץ היה נכון". הארץ.
- גולן, שמעון (2002). "מלחמת המפרץ: קבלת החלטות ברמה האסטרטגית - עיקרי המחקר".
המטה הכללי-אמ"ץ תוה"ד.
- גולן, שמעון (2010). "מלחמת המפרץ - דיונים בתוכניות המבצעיות". מחלקת היסטוריה.
- גת, עזר (1991). "התכנונים הצה"ליים ההתקפיים מול איום הטק"ק במלחמת המפרץ". אג"ס-תוה"ד-מחלקת היסטוריה.
- לוי, שי (2011.12.20). "הזרוע הארוכה החדשה של צה"ל: הכירו את מפקדת העומק". **מאקו-פז"ם**.
- לימור, יואב (2020.02.10). "הרמטכ"ל מקדם: מפקדת העומק תוסב ל"מפקדת איראן". **ישראל היום**.
- לשכת הרמטכ"ל (2015). "אסטרטגיית צה"ל".
- עציון אודי (2021.02.25). "גנץ קיבל את המלצת חיל האוויר: CH53K יחליף את היסעור".
כלכליסט.
- פינקל, מאיר (2020). **המטכ"ל: כיצד הוא לומד, מתכנן ומתארגן**. מערכות.
- רובין, עוזי (2019). **ממלחמת הכוכבים ועד כיפת ברזל: המאבק על הגנה אקטיבית במדינת ישראל**. אפי מלצר.
- שניידר, טל (2011.18). "יעלון ליועמ"ש: פרשת הצוללות היא ניסיון להסתרת האמת. נתניהו כיוון לרכוש 9 צוללות". **אתר גלובס**.

על חילות טילים ודמיון מזרחי סוגיית התקיפה במעגלים הרחוקים

שמואל שמואל¹

צה"ל, כצבא מערבי במדינה מערבית, רגיל לקבל השראה, ללמוד ולהסתמך על אמל"ח מערבי, בעיקר אמריקני. מתפיסה זו נגזרות גם כל תפיסותיו. אך מדינות שונות תופסות את האמל"ח שברשותן באופן שונה. בתוך כך רוסיה וסין רואות בחמ"ם נשק אסטרטגי או מערכתי, ומתוך השוואה ובחינה של תהליכי החימוש וההפעלה שלו בצבאות אלה עולה כי אין ערך רב להפעלת כוח טילים קצרי טווח, אם קיים חיל אוויר חזק.

מבוא

אנו חיים בעולם מערבי. צה"ל בונה את כוחו תוך הסתמכות על אמל"ח אמריקני או כזה המקבל את השראתו מאמל"ח אמריקני, שולח את קציניו להתחנך בצבאות מערביים ולבקר בהם ומקיים שיח הדוק עם צבאות אלה. כתוצאה מכך ישנן סוגיות שאותן צה"ל תופס כאקסיומה או "כטבע העולם" - החל מארגון הכוח הצבאי וכלה באופן שבו איש צבא אמור להיראות ולהתנהג. מטבע הדברים החיים בתוך העולם הצבאי המערבי משליכים גם על הדרך שבה צה"ל חושב על האמל"ח שברשותו. אנו תופסים את האמצעים שבהם אנו משתמשים באופן דומה שבו תופסים אותם עמיתנו מעבר לאוקיינוס. אלו משקיעים בדור האחרון משאבים רבים בבניין כוח המתבסס על חימוש מונחה קצר טווח המותקן ברובו על פלטפורמות (כלי טיס או שיט) והמשמש אותם לתקיפת מטרות טקטיות בהיקף נרחב ובטווחים רחוקים מגבולות ארה"ב. צה"ל אימץ תפיסה זו במערכותיו במעגלים הקרובים, וכעת הוא מנסה לאמצה גם במעגלים רחוקים יותר. אך האם זו היא הדרך היחידה שבה אפשר להשתמש בטכנולוגיית החימוש המונחה המדויק (חמ"ם)? האם אין דרכים אחרות - טובות יותר או פחות - להפעיל אמצעים אלה?

אפשר ללמוד לא רק מהמערב. בעשורים האחרונים בונות רוסיה וסין את כוחותיהן

¹ מר שמואל שמואל הוא ראש המכון למחקר צבאי במרכז דדו.

הצבאיים, ושתי מעצמות אלה חיות במסגרת תרבותית ואסטרטגית אחרת הנובעת מההיסטוריה ומתפיסת המלחמה הייחודיות להן. בהתאם הן מיישמות את אותן הטכנולוגיות שפותחו במערב באופן אחר ולתכליות אחרות. להלן נבחן את הדרכים הללו מתוך סקירת תפיסות האיום, ההרתעה והמלחמה של רוסיה וסין ונסה לבחון האם ומה מאלה מתאים גם לצה"ל בבואו לבחון את השאלה כיצד להפעיל את עוצמתו בטווחים הולכים וגדלים מגבולות מדינת ישראל.

הנשק המדויק ארוך הטווח ברוסיה

הפיתוח הרוסי את החימוש המונחה המדויק ואת היכולות האסטרטגיות הרוסיות האחרות החל מייד לאחר מלחמת העולם השנייה ובמידת להיטות הגדולה אף מזו של האמריקנים. ברה"מ הייתה ראשונה להכניס לשירות מגוון רחב של נשק מונחה – מטילי שיוט נגד אוניות דרך טילי נ"ט מונחים ועד מערכות הגנה אווירית מונחות. כל אלה הגיעו להישגים מבצעיים שניכרו במלחמת וייטנאם ושמוכרים לנו בצה"ל ממלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים. עם זאת, פיתוח החמ"ם ברוסיה באופן המוכר לנו היום החל בשנות השמונים של המאה העשרים.

בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים התקיים בצבא האדום הסובייטי שיח בנושא חשיבות החימוש המונחה המדויק ארוך הטווח ויכולתו לפגוע בכל עומק שדה הקרב ואף בתשתיות חיוניות בעומק שטח היריב (Kofman, 12.3.2020). הוגים צבאיים בברה"מ החלו לדאוג שמא התקדמות טכנולוגית בתחום החיישנים, חימוש מונחה ורשתות שו"ב תאפשר לארה"ב לקזז במידה משמעותית את העליונות הצבאית הסובייטית המוסכמת (קונבנציונלית) באירופה באמצעות יצירת "תשלובת סיור-תקיפה" (Reconnaissance-Strike Complex). כלומר היכולת לקשור מערכות שו"ב אוטומטיות, חיישנים מתקדמים ורחבי כיסוי וחימוש מונחה מדויק לכדי תקיפת מטרות נרחבת בזמן אמת. ההוגים הסובייטים חזו בעיני רוחם מערכת שתאפשר תקיפת מטרות בזמן אמת תוך כדי משימת הסיור בעומק של פי עשרה מאשר במלחמת העולם השנייה² ובדיוק פגיעה של 60-90 אחוזים לכל חימוש נגד מטרות נייחות וניידות, וסגירת מעגל תקיפה כמעט בזמן אמת. בו בזמן נשק מוסכמי עוצמתי יותר (לדוגמה רש"ק דלק אוויר) יאפשר השמדה בשטח בסדר גודל של קילומטרים רבועים שלמים. תשלובת סיור-תקיפה זו אמורה הייתה לאפשר הישגים בשדה הקרב באמצעות נשק מוסכמי, שקודם לכן היו אפשריים רק באמצעות נשק גרעיני. בד בבד השימוש בנשק מוסכמי חדש זה יהיה ישים בהרבה עקב היעדר הנזק האגבי והסביבתי וסיכויי ההסלמה הכרוכים בהפעלת נשק גרעיני. התפיסה הרוסית שהתפתחה אז, ראתה בתשלובת סיור-תקיפה מורכבת משלושה חלקים:

² מלחמת העולם השנייה משמשת אמת המידה העיקרית של הרוסים בכל הנוגע להערכת עוצמה צבאית ותוצאים בשדה הקרב. לדיון בנושא הערכת עוצמה צבאית לפי התפיסה הרוסית ראו: שמואל שמואל (2020/01), **מתודולוגיות להערכת עוצמה צבאית**, פרסומי מרכז דדו.

חיישנים ארוכי טווח ומרחביים, מערכת שו"ב וחימוש מונחה מדויק אווירי מטילים או ממטוסים - ולא מארטילריה קנית (Watts, 2013, pp. 5-7; Watts 2007 pp. 28,). (83-84).

דאגות הסובייטים מהשלכות האמל"ח המדויק לא היו מנותקות מהמציאות, גם אם הם העריכו את בשלות הטכנולוגיה באופן מוגזם.³ מלבד העובדה שהיו גם אנשי צבא אמריקניים שהחזיקו בתפיסה דומה ושדנו עליה בפומבי, **בראשית שנות השמונים הדגימה ארה"ב את תוכנית שובר ההסתערות (Assault Breaker) ובמסגרתה את ההיתכנות הטכנית של שימוש בתת-חימוש נישא טילים ומונחה באמצעות רשת חיישנים נרחבת לשיבוש הגל השני של המתקפה הסובייטית באירופה, בעודו נמצא בעומק. הפיקוד העליון הסובייטי האמין מאוד ביכולות אלה שפיתחו האמריקנים - במידה רבה אף יותר מאשר חיל-האוויר האמריקני עצמו שנותר ספקן עד לאחר מלחמת המפרץ הראשונה (Watts, 2007, p.11-12).**

מלחמת המפרץ הראשונה חיזקה תפיסה זו והביאה את הרוסים לראות בנשק המדויק כ"מהפיכה שלישית בעניינים צבאיים" (Johnson, 2018, p. 38). הרוסים ראו ביכולות התקיפה המדויקת של ארה"ב סכנה משמעותית למערכים האסטרטגיים הרוסיים עקב היכולת האמריקנית לבצע "תקיפת עריפה" לרוחב כל המערכים האסטרטגיים - החל מהמשגרים, דרך הרשתות וכלה בצמרת קבלת ההחלטות. דאגה זו הוחמרה על רקע יכולות ההגנה האווירית האמריקניות המתפתחות שעשויות היו, לתפיסת הרוסים, לנטרל או לצמצם במידה משמעותית את יכולות המכה הגרעינית השנייה. כה גדול היה האיום, לטעמם, עד שהם ראו (ורואים) בהפעלה מסיבית של נשק מדויק נגד רוסיה או בתקיפה של מטרות חיוניות ברוסיה באמצעות נשק מוסכמי או בשחיקת יכולות ההגנה של רוסיה מתחת לסף בלתי מתקבל על הדעת⁴ סכנה קיומית ואף עילה אפשרית לתגובה גרעינית מצד רוסיה (Johnson, 2018, p. 85; Miasnikov, 2008, p. 1, 3; Kofman,.). (12.3.2020).

כך שרוסיה ראתה במהפכת הדיוק וביכולת של המערב לבצע מתקפות אוויריות רחבות היקף (בסיוע אמל"ח מונחה מדויק ופלטפורמות ארוכות טווח המופעלות מארה"ב גופא) אתגר צבאי משמעותי בעבורה. בד בבד המבצעים האמריקניים במהלך שנות התשעים והאלפיים הוכיחו לרוסים כי עליהם לפתח הרתעה משולבת גרעינית ומוסכמית. הרתעה זו תתבסס על התוצאים האסטרטגיים של חימוש מונחה מדויק ארוך טווח מחד גיסא ועל בסיס השימוש בנשק גרעיני טקטי למטרות שליטה בהסלמה מאידך גיסא. לפיכך כשם שחזה המרשל אוגרקוב, החימוש המונחה

³ האירוניה היא, שמערכת זו לא באמת התגשמה עד היום - בהיעדר שו"ב אוטומטי, בשל מגבלות החיישנים וחמקנות המטרות ההולכת וגדלה ובהתחשב בעלויות הגבוהות של החמ"ם ובשיפור יכולות ההתגוננות נגדו (הן בתחום היירוט והן בתחום השיבוש).

⁴ כלומר, תקיפת עריפה או השמדה באמצעות נשק מוסכמי (גם מדויק), כמו שעשו האמריקנים בעיראק ב-1991 וב-2003.

המדויק אכן תפס את מקומו של הגרעין הטקטי ככלי נשק מערכתי בשדה הקרב, ואילו הגרעין הטקטי תפס תפקיד אסטרטגי כנשק לעיצוב קבלת ההחלטות של היריב ולניהול הסלמה של עימותים טקטיים (כלומר הרתעה ואכיפה ממוקדת).

בהתאם רבים מתפקידי הנשק המדויק בחשיבה הרוסית הם אסטרטגיים. זה הוא מאפיין ותיק בחשיבה הרוסית שבה בין הנשק המדויק המוסכמי לנשק הגרעיני קיים קשר תפיסתי הדוק הגורס, כאמור, שאפשר יהיה להשיג באמצעות הנשק המוסכמי המדויק משימות שבעבר ניתנו לנשק גרעיני, שברוסיה נתפס כנשק הניתן להפעלה בשדה הקרב (Johnson, 2018, p. 38). פירוש הדבר אינו רק שנשק מדויק יוכל להשיג את **התוצאים הפיזיים** של נשק גרעיני, אלא גם שיהיה אפשר לעשות באמצעותו **משימות צבאיות** הניתנות לנשק גרעיני. בד בבד, לפי התפיסה הרוסית, אפשר יהיה גם להשיג באמצעות האיום בהפעלת נשק מדויק אסטרטגי **יעדים מדיניים** שבעבר הושגו באמצעות איום בהפעלת נשק גרעיני. כיוון **שהתפיסה הרוסית את החמ"ם קשורה קשר הדוק בתפיסתה את הנשק הגרעיני ומושפעת מהחשיבה הרוסית על הרתעה באופן כללי, כדי להבין את התפקיד השמור לחמ"ם ארוך הטווח בחשיבה הרוסית, יש לדון בתפיסת ההפעלה הרוסית ובחשיבה הרוסית על נשק גרעיני.**

תפיסת ההפעלה והחשיבה הרוסית על החימוש המדויק

החמ"ם כאמצעי להרתעה אסטרטגית

לרוסיה מספר יעדים אסטרטגיים עיקריים, ואותם אפשר להגדיר כדלהלן: (Johnson, 2018, pp. 7-8).

- לבנות סביבה חיץ מתוקפנות זרה.
- למצב עצמה מחדש כמעצמה בזירה הבין-לאומית.
- להסדיר מחדש את מערכת היחסים שלה עם העולם שנוצרה בעקבות קריסת ברה"מ.

אם פורטים יעדים אסטרטגיים אלה, יעדיה של רוסיה הם יציבות⁵ פוליטית וכלכלית פנימית, יציבות (משטרית) חיצונית – בראש ובראשונה בגבולותיה – הגדלת השפעתה של רוסיה בסביבתה הקרובה (כולל צמצום השפעה מערבית בסביבה זו) ושיפור מעמדה של רוסיה כמעצמה גדולה (Radin, 2019, pp. 9-11). רוסיה מעוניינת להשיג את כל יעדיה אלה ללא הידרדרות לעימות מזוין העשוי, לתפיסתה, להביא למלחמה כוללת בעלת סיכויי הסלמה לשימוש בנשק גרעיני. אף על פי כן רוסיה לא מנסה להימנע מעימות בכל מחיר, אלא היא מוכנה ונערכת למצב שבו תידרש להגיע לעימות מזוין. לכן כדי להשיג את יעדיה המדיניים והביטחוניים משתמשת רוסיה במגוון כלים, ובתוך כך גם בכוח צבאי מוסכמי בנוסף ליכולות הרתעה אסטרטגיות (Johnson, 2018, pp. 7-8, 13, 17).

⁵ ברוסיה המונח יציבות מוגדר כ"יכולת חיזוי העתיד וצמצום אי הוודאות למינימום".

התפיסה האסטרטגית הרוסית מחלקת את המלחמה לחמישה סוגים: עימות מזוין, מלחמה מקומית (עימות מוגבל, לרוב בין מדינות), מלחמה אזורית (עימות בין קואליציות של מדינות), מלחמה רחבת היקף (עימות רב־זירתי בין קואליציות הכוללות גם מעצמות עולמיות) ומלחמה גרעינית (הפעלה הדדית ורחבת היקף של נשק גרעיני או כתגובה גרעינית אסטרטגית) (Kofman, 23.6.2020). ככלל הגישה הרוסית מעוניינת למצוא פתרונות הרתעתיים לאתגרים שלהם אין פתרונות צבאיים־מבצעיים טובים מספיק, ולנהל את ההסלמה המתרחשת במהלך עימות וכך למנוע הרחבה של עימותים (ממקומי לאזורי לעימות רחב היקף), למנוע הפעלת אמצעים בעלי יכולת היזק גדולה על רוסיה גופא - איום על קיום המדינה או המשטר - ולסיים עימותים בתנאים שלה, ולא בהכרח בהכרעה (שם).

בהתאם לכך הכוח הצבאי שבונה רוסיה, אמור לספק לה גם עליונות צבאית ישירה על המדינות בסביבותיה וגם עליונות בהסלמה אזורית ועולמית. על הכוח הצבאי לספק לרוסיה אפשרות תגובה גמישה ומהירה למקרי חוסר יציבות, טרור ועימות בסביבותיה וליצור עליונות בראשית העימות כדי להרתיע מעצמות ומדינות חיצוניות מהתערבות (Radin, 2019, p. 15). כיוון שרוסיה אינה מעוניינת להגיע לעימות צבאי מלכתחילה, להרתעה אסטרטגית יש חשיבות רבה בתפיסת הביטחון הרוסית. הרתעה אסטרטגית צבאית זו אמורה למנוע מלכתחילה כל סוג של תוקפנות נגד רוסיה ובעלי בריתה ובמקרה של תוקפנות, להבטיח הגנת הריבונות, השלמות הטריטוריאלית ואינטרסים חיוניים אחרים של רוסיה ובעלות בריתה (Johnson, 2018, p. 24).

בשונה מהחשיבה המערבית, המחשבה הצבאית הרוסית נעדרת כמעט לחלוטין תפיסה של הרתעה באמצעות מניעה.⁶ הרוסים תופסים את ההרתעה כאקט הנתמך באמצעות "אמצעים פעילים", כלומר היכולת לנטרל את יכולתו של היריב לעשות דבר מה באופן מניעתי (לפני שהיריב עשה את פעולתו) או להדגים לו את היכולת לגרום לו נזק קשה בתגובה לפעולותיו ולהעלות את העלויות ליריב מעל לסף ההישגים האפשריים כתוצאה מההסלמה (תפיסה המכונה גם הרתעה באמצעות ענישה) (Kofman, 2.4.2020; Kofman and Fink, 23.6.2020). אפשר, אם כן, לומר שבשונה מהתפיסה המערבית, תפיסת ההרתעה הרוסית מתחלקת להרתעה באמצעות איום והרתעה באמצעות שימוש מוגבל בכוח. בשונה מההרתעה באמצעות איום, ההרתעה באמצעות שימוש מוגבל בכוח מתבססת על גרימת נזק ליעדים כלכליים וצבאיים חיוניים בצורה שתצמצם למינימום אובדן חיי אדם אך תאותת על יכולת להפעלה תוך הימנעות מהסלמה. תהליך ההרתעה הרוסי הוא חוזר ונשנה (איטרטיבי) ואפשרי עד להפעלה מסיבית של יכולות גרעיניות (Kofman and Fink, 23.6.2020).

⁶ כלומר, הפיכת השגת המטרה לקשה ויקרה עד כדי כך שהתוקפן יוותר על הניסיון להשיגה מלכתחילה. אם לפשט זאת, התקנת סורגים על חלונות ונעילת הדלת היא אמצעי "הרתעה על ידי מניעה" מפני גניבות. זאת בשונה מקיום משטרה יעילה שהוא הרתעה על ידי ענישה.

תפיסת ההרתעה האיטרטיבית מתבטאת בכך שכבר עשרות שנים, עוד מהתקופה הסובייטית, יוצאים הרוסים מנקודת הנחה שבעוד שאף אחד אינו יכול לנצח במלחמה גרעינית כוללת, עשוי להיות מצב שבו אפשר יהיה להפעיל אמל"ח גרעיני באופן מוגבל ללא גלישה למלחמה גרעינית כוללת. אף ששורשי התפיסה נעוצים בתקופה הסובייטית, היא עברה התפתחות עם השנים. התפיסה הרוסית, בדומה לזו הסובייטית, טוענת ש**מלחמה מקומית** יכולה להישאר מוסכמית, אך **שמלחמות אזוריות ורחבות היקף** יסלימו בסופו של דבר, אם לא תיעצר ההסלמה, להפעלת גרעין. עם זאת, בעוד שהתפיסה **הסובייטית** טענה שמלחמה גרעינית מוגבלת תוביל **בהכרח** למלחמה גרעינית בלתי מוגבלת, התפיסה הרוסית טוענת ש**אפשר לבלום הסלמה** גם של מלחמה גרעינית מוגבלת ולנהלה באמצעות שילוב נכון בין אמל"ח מוסכמי וגרעיני. לכן מטבע הדברים **היכולת לשלב בהפעלת הכוח בין אמל"ח גרעיני ומוסכמי** מאפשרת, לכאורה, גם מידת הרתעה בלתי מבוטלת, נוסף על תועלת מבצעית (Johnson, 2018, p. 16; Kofman and Fink, 23.6.2020). לכן החמ"ם ארוך הטווח, יכולות הטילים והגרעין הטקטי משחקים תפקיד מרכזי בשני סוגי ההרתעה הרוסית – ביכולת לנטרל איומים לפני מימושם וביכולת להדגים ליריב אפשרות להענישו. החמ"ם, המגובה באיום ביכולות גרעיניות, הוא כלי טבעי להדגמה זו – אם בתקיפה נקודתית ואם בתקיפה רחבה יותר – אך הוא אינו הכלי היחיד בארסנל הרוסי. אומנם התפיסה הרוסית היא שההרתעה האסטרטגית באמצעות שימוש בכוח תתחיל בהפעלת נשק מוסכמי מדויק, לפני ההסלמה לנשק גרעיני, אך בכל מקרה תהיה הפעלת הנשק המדויק לצורכי הרתעה אסטרטגית **צמודה לאיום הפעלת נשק גרעיני** במקרה שההרתעה תיכשל (Kofman, 2.4.2020; Kofman and Fink, 23.6.2020). אף על פי כן הכלי המוסכמי **אינו מחליף את הכלי הגרעיני, אלא משלים אותו**, והתפיסה הרוסית טוענת שההרתעה האולטימטיבית נובעת בסופו של יום מהסיכון להסלמה גרעינית בלתי נשלטת ולא מהאמל"ח המוסכמי כשלעצמו, תפיסה שמשליכה גם על התעצמות האמל"ח הרוסית (Kofman and Fink, 23.6.2020).

מכאן שההרתעה הצבאית האסטרטגית הרוסית פועלת בכל קשת העימותים ומתבססת על שלוש רגליים: הכוחות המזוינים המוסכמיים של רוסיה, מערכי הנשק המדויק ארוך הטווח ומערכי הנשק הגרעיני (אסטרטגי וטקטי). ההרתעה האסטרטגית אינה מתייחסת לכל אחת מהרגליים האלה כגורם נפרד, אלא היא משלבת ביניהן ובין הגנה אווירית (Radin, 2019, p. 15).

נוסף על תפקידו כאמצעי להרתעה, הנשק האסטרטגי הרוסי נתפס גם כבעל תפקידים נוספים. ראשית, נשק זה נתפס כגורם מפתח ביכולת הרוסית לאתגר את המערב, את ארכיטקטורת הביטחון של נאט"ו, ובתוך כך את ההרתעה השניונית (Extended Deterrence) שארה"ב מעניקה לבעלות בריתה, בכל קשת העימותים. כמו כן, נשק זה הוא גם אינדיקציה לעוצמה הצבאית הרוסית

ולמעמדה כמעצמת על, גורם משפיע על כל סביבת הביטחון הבין-לאומית ואף אמצעי כפייה כלפי שכנותיה של רוסיה (Johnson, 2018, p. 5, 20). כיום הצבא הרוסי מפתח את המערך הגרעיני ואת היכולות המדויקות במקביל, גם אם תוך מתן עדיפות למערך הגרעיני. עם זאת, למרות ההצהרות והמסמכים האסטרטגיים קיים פער בין שאיפותיה ותפיסותיה של רוסיה להשתמש בנשק מדויק כגורם בהרתעה האסטרטגית לבין היכולות הקיימות, המצומצמות בהרבה. כמו כן, נראה שתועלת הנשק המדויק להרתעה האסטרטגית אינה בקונצנזוס בקרב הממסד הביטחוני הרוסי, ויש החולקים על הטענה שלפיה נשק מדויק יכול לשמש תפקיד משמעותי בהרתעה האסטרטגית (Johnson, 2018, pp. 24, 27, 39, 46, 95).

הנשק המדויק ארוך הטווח בסין

ההיסטוריה של החמ"ם בסין

ראשית תוכנית הטילים של סין העממית היא ב-1956, עת הציע יו"ר המפלגה הקומוניסטית מאו צה דונג לפתח טילים מונחים ונשק גרעיני על מנת שסין לא תהיה חשופה ל"סחיטה גרעינית" על ידי ארה"ב וברה"מ. באותה שנה הוקם מכון מחקר ראשון לטילים מונחים. יחידת טילים ראשונה (שהייתה יחידת אימונים) הוקמה ב-1957 על בסיס אמל"ח קרקע-קרקע סובייטי עם רש"ק מוסכמי,⁷ והיא שימשה גרעין ליכולת האש האסטרטגית של צבא השחרור העממי של סין. במשך שנים ארוכות לא היו הטילים שבשירות המערך מונחים, עם זאת, היומרה הייתה מלכתחילה לקיים מערך טק"ק מונחה (אמ"ץ-תוה"ד, 2019).

הקמת יכולת התקיפה המדויקת ארוכת הטווח של סין נעשתה בהתאם לאסטרטגיה המכונה "כפל הרתעה וכפל מבצעים" (Dual Deterrence and Dual Operations). תפיסה זו טענה שסין תוכל להשיג הרתעה הן באמצעות יכולות מוסכמיות והן באמצעות יכולות גרעיניות, וכמו כן ששני סוגי⁸ היכולות יידרשו בעת מלחמה (Cordesman and Kendall, 2016, p. 5). סין החלה לפתח טילים בליסטיים מוסכמיים לטווחים קצרים - בעיקר נגד טאיוואן - בסוף שנות השמונים של המאה העשרים (Wilson, 2016, pp. 7-8). בשנת 1993 הוחלט שגיש הארטילריה השני של סין יפעיל יכולת מוסכמית על בסיס סד"כ הטילים הקיים שלו, נוסף על יכולתו הבלתי מוסכמית. כמו כן הוקמה חטיבת טילי קרקע-קרקע קצרי טווח למטרות הרתעה ואכיפה. בשנות התשעים של המאה העשרים החל גם פיתוח של טילי שיוט (לתקיפה יבשתית וימית) וטילים בליסטיים מתקדמים יותר - כולל בסיוע חברות אמריקניות (Hendrix, 2018, p. 5).

חלקים משמעותיים מהמודרניזציה הצבאית של סין מאז 1991 מתבטאים בכוח

⁷ טילי FROG, סקאד, SS2 ו-SS3.

⁸ כאשר סין מדברת על יכולת גרעינית במלחמה, היא מתכוונת ליכולת מכה שנייה. זאת מכיוון שהדוקטרינה הגרעינית של סין היא של הרתעה מינימלית והימנעות ממכה ראשונה.

הטילים שלה הכולל כמות רבה של טילים מדויקים לטווחים קצרים ובינוניים, כולל טילים בליסטיים מדויקים לטווח בינוני נגד אוניות (Watts, 2013,) (DF-21D) (pp. 24-25). ההערכות הן שלסין בין 1300 ל-2000 טילים בליסטיים וטילי שיוט (Cordesman and Kendall, 2016, p. 3; Office of the Secretary of Defense, 2019,) (pp. 47-48) וכן כטב"מים שאתגרו מערך ההגנה האווירית של טאיוואן (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, p.35-36). עם זאת, סד"כ החימוש המדויק האחר שלה מצומצם (Cordesman and Kendall, 2016, p.3; Office of the Secretary of Defense,) (pp. 47-48). כיוון שההיגיון הסיני מכוון לירי במטחים, מספר המשגרים הוא גורם חשוב, וגם הוא נמצא במגמת גידול רצופה לאורך השנים (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, p. XIX).

נוסף על כך, פורסת סין גם ארטילריה רקטית לטווחים טקטיים ארוכים (סביבות 150 ק"מ). אך בו בזמן סד"כ החימוש המדויק האחר שלה מצומצם (Cordesman and Kendall, 2016, p. 3; Office of the Secretary of Defense, 2019, p. 47-48). עיקר מאמצי בניין הכוח של זרוע הטילים מוקדשים לפיתוח הכוח המוסכמי - אם כי נערכת מודרניזציה של המערך הגרעיני גם כן (Cordesman and Kendall,) (pp. 8, 17). יש הטוענים שמטרת מאמץ הפיתוח של היכולות הגרעיניות הבין יבשתיות החדשות הוא שיפור שרידות המערך ויכולת חדירתו את ההגנה האווירית האמריקנית, ללא שינוי הדוקטרינה הגרעינית המוגבלת של סין (Williams and Dahlgren, 2019, pp. 1, 3-5). לשם כך מפתחת זרוע הטילים טיל בליסטי בין-יבשתי גרעיני נייד חדש בעל יכולת נשיאת מספר רש"קים עצמאיים, וכמו כן גם נשק שגא קולי גולש - שעשוי גם הוא להיות גרעיני (Chase, 2018, p.9-10). זרוע הטילים הסינית התעצמה בכיוונים שונים של "מידוע" (Informatization) (שם), פו"ש⁹ תקשוב, מודיעין ועוד (שם, עמ' 8-9).

כיווני ההתעצמות נוספים של זרוע הטילים הם שילוב רב יותר של "מידוע". כלומר תכלול מקיף של טכנולוגיית מידע ושיפור היכולת לנצל מידע זה" (שם, עמ' 9-10). בתוך כך התעצמה הזרוע ביכולות פו"ש, תקשוב ומודיעין - כולל הקמת תשתית סיב אופטי נרחבת והכנסה לשימוש של מערכת שו"ב רב-זרועית ואימוניה - שופרו.

תפיסת ההפעלה ואיום הייחוס

כדי להבין את מקומו של החימוש המונחה המדויק בצבא הסיני, יש להבין ראשית כל את תפיסת ההפעלה של צבא זה ואת איום הייחוס שלו. משימות הליבה של צבא השחרור העממי של סין הן שמירה על ריבונותה וביטחונה של סין ושל שטחיה ואפשרו איחוד סין וטאיוואן. לאחר מלחמת המפרץ הראשונה הבין הצבא הסיני שקיים פער בין עוצמתו לבין עוצמת הצבא האמריקני, והפער

⁹ כלומר לא על כבישים - כשירות חשובה כאשר האמל"ח המופעל מוסע על גבי משאיות ענק.

עשוי לסכן את יכולתו של הצבא הסיני לעמוד במשימותיו. בהתאם לכך נדרש צבא השחרור העממי לתהליך מודרניזציה ארוך, אשר מטרתו הייתה לצמצם את הפערים הללו. לפי תפיסתו החדשה הצבא נדרש לנהל בעיקר מלחמות מקומיות "בתנאי מידע", במקום מלחמות עולם ממוכנות שאליהן התכוון בעבר (Wilson, 2016, pp. 4-5). תרחיש הייחס העיקרי הסיני לבניין הכוח הפך להיות מלחמה מקומית ממודעת (Informationalized), בעיקר נגד טאיוואן, תוך כדי צורך למנוע התערבות זרה (כלומר, אמריקנית) בעימות - הן באמצעות הרתעת הגורם המתערב והן באמצעות הבסתו בפועל במקרה שההרתעה תיכשל. הצבא הסיני צופה שהרתעת איום ההתערבות החיצונית (ארה"ב) והבסתה יעשו באמצעות יכולות "נגד התערבות" או כפי שהן מכונות במערב, יכולות "נגד גישה ומניעת שטח". יכולות אלה הן טכנולוגיות א-סימטריות המשולבות עם יכולות איסוף מודיעין ושו"ב, שיתגברו על עליונות האויב ויאפשרו ביצוע מהיר ומדויק של מלחמה קצרה ועצימה מאוד (Gormley, Erickson, and Yuan, 2014, p. XVII).

היכולות "נגד ההתערבות" שמפתח הצבא הסיני, מיועדות בראש ובראשונה להרתעה. עם זאת, בדומה למקרה הרוסי, כאשר הסינים מדברים על הרתעה, הם מתכוונים לדבר מה שונה במקצת מאשר משמעות המונח במערב. לפי התפיסה הסינית המונח "הרתעה" (Deterrence) קרוב יותר למה שבמערב מכונה "כפייה" (Coercion) בכך שהוא מקיף גם את ההרתעה¹⁰ וגם את האכיפה (Compellence).¹¹ כמו המלחמה, ההרתעה הסינית נמצאת על רצף "המדיניות", קשורה ליעדים מדיניים וכוללת גם הרתעה גרעינית, גם הרתעה בממד החלל והמידע ולבסוף גם הרתעה מוסכמית. הן היכולות הגרעיניות והן המוסכמיות המדויקות נתפסות כניתנות להפעלה מהירה, מסוגלות לחדור את הגנות האויב ולהשמיד מטרות מפתח במערכיו. עם זאת, ההרתעה המוסכמית - המסתמכת אומנם על עוצמתה הצבאית הכוללת של סין אך במיוחד על יכולות החמ"ם ארוך הטווח שלה - נתפסת בסין כאמינה יותר וכגמישה יותר מההרתעה הגרעינית. כמו כן, בעוד שהנשק הגרעיני נחשב בסין לנשק הרתעתי בלבד, הנשק המוסכמי המדויק ארוך הטווח נחשב נשק "מבצעי" שמטרתו לתקוף מטרות מערכתיות ואסטרטגיות (Chase, 2018, pp. 4-5). שוני זה בין החימוש הגרעיני לבין החמ"ם ארוך הטווח ניכר בסמכויות ההפעלה השונות של שני סוגי האמל"ח. בעוד ששני סוגי האמל"ח מופעלים על ידי זרוע הטיילים, הסמכות להתקפה באמצעות טילים גרעיניים נתונה לוועדה הצבאית המרכזית, ואילו הסמכות להתקפה באמצעות טילים מוסכמיים נתונה לצבא, מדרג הפיקוד המרחבי או זרוע הטיילים. כמו כן נקבע בתורות הלחימה הסיניות שאת התקפת הטיילים המוסכמיים יש לתכלל עם שאר המבצעים במערכה,

¹⁰ בפירוש הפשוט ביותר: לגרום לפלוני לא לעשות דבר מה שהוא מעוניין לעשות.

¹¹ לנושאי אכיפה והרתעה ראו: Lawrence Freedman (2004). Deterrence, Cambridge, UK: Polity Press, pp. 110-111.

ככל נשק אחר, וזאת בשונה מנשק גרעיני (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, pp. 124-125).

מרחב האוקיינוס השקט, על שטחי הים והאוויר רחבי הידיים שבו, מחייב הפעלת עוצמה אווירית. היותה של סין מעצמה יבשתית, עם עומק אסטרטגי רב והמסתמכת על קווי אספקה פנימיים, הביא אותה לפתח מערך טילים גדול, קרקעי ברובו, נייד ומבוזר לשם הפעלת העוצמה האווירית שלה במרחב (Easton, 2014, p. 6). זרוע הטילים הסינית המפעילה את רוב החמ"ם הסיני ארוך הטווח נמצאת במרכז היכולות ההתקפיות "נגד ההתערבות" של צבא השחרור העממי (Rehberg and Gunzinger, 2018, pp. 3-4), ומשימותיה הן הרתעת מדינות אחרות משימוש בנשק גרעיני נגד סין ועריכת התקפות נגד גרעיניות ותקיפות מזויקות באמצעות טילים מוסכמיים (Chase, 2018, p.4).

את היעילות והמועילות של כוח טילים ארוך טווח יש לשים, בראש ובראשונה, בהקשר ישראלי ולראות האם יש בכך תועלת רבה יותר ביחס למערכי התקיפה העמוקה המפותחים מאוד שמחזיק צה"ל כבר כעת

הסינים רואים בטילים המזויקים אמצעי עם כושר חדירות גבוה, טווח ארוך ורגישות נמוכה לתנאי מזג אוויר. התקפת הטילים אומנם יכולה להיעשות כמבצע חד-זרועי של זרוע הטילים בלבד, אך זו היא אינה צורת ההפעלה המיטבית שלהם. הסינים רואים בתקיפה אווירית בסיוע חמ"ם ארוך טווח פעולה בעלת תוצאים הרסניים עם סיכויי פגיעה גבוהים באויב וביכולותיו. לפיכך התקפת הטילים נתפסת כחלק משמעותי במערכה הסינית ויכולה להיעשות כחלק ממבצע רב-זרועי שיכלול כוחות מזרוע הטילים, צבא היבשה, חיל האוויר והצי (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, pp.119-120, 124-125; Chase, 2018, p.6).

כמו כן תקיפות באמצעות טילים מוסכמיים נחשבות בתפיסה הסינית לגורם מרכזי בהשגת השלטנות במידע, בעליונות האווירית, בשליטה בימים ובמניעת התערבות של "צד שלישי" במערכה (Chase, 2018, p. 6).

התפיסה הסינית טוענת שטילים הם אמצעי המחייב ריכוז על מנת להגיע לתוצאות אפקטיביות למול האויב - ארה"ב או טאיוואן (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, p. 61). לפיכך בעת מבצע או מערכה יש לרכז את ההפעלה של מערכי הטילים המוסכמיים, ולעשות זאת בעוצמה נגד מטרות בעלות ערך ותוך תיאום רב-זרועי נרחב בין כוחות הטילים לזרועות האחרות. כפועל יוצא הסינים פיתחו תפיסה של "סגר באש". כלומר היכולת באמצעות טילים ונשק מנגד במגוון פלטפורמות

שיגור לשלוט באש על נמלים ונתיבי שיט, להרתיע את האויב מלהפעיל את כוחותי הימיים, להשמיד ספינות משא וכוחות המנסים לפתוח את הסגר וכך לסגור את נמלי האויב ולקטוע קווי אספקה הקרובים לנמל. הסגר באש נועד להשפיע באופן נרחב על המערכה כולה בין השאר באמצעות חבלה בתמרון היבשתי, האווירי והימי של האויב ובהגעת אספקה לכוחותיו באמצעות התקפת טילים בעצמות נמוכה יחסית על מטרות חשובות שעליהן האויב מסתמך לצורך התמרון (שם, עמ' 117, 124-125). **כלומר לפי התפיסה הסינית החימוש המונחה משמש לא לתקיפת הכוח הטקטי עצמו, אלא לתקיפת מטרות רבות ערך, כגון הנכסים החיוניים המאפשרים את הפעלתו.**

כיוון שהטילים המוסכמיים נחשבים לכוח צבאי לכל דבר ועניין, הסינים תופסים את הפעלתם במגוון צורות קרב - הן בהתקפה ובהתקפת נגד והן בהגנה.

אך עם זאת היכולות הסיניות בנויות באופן אופטימלי להתקפות פתע רחבות היקף, והן פחות מתאימות לתפקיד הגנתי מבחינה טקטית (Easton, 2014, p. 5). **הסינים טוענים שבמהלך מערכה התקפית התקיפה הראשונה היא החשובה ביותר ונעשית במשותף באמצעות כוחות טילים ומטוסים. לשיטתם תקיפות מטחים של טילים בליסטיים וטילי שיוט אמורים לגרום להלם ולשיתוק. מטרת התקיפה הראשונה הזו היא שיתוק ושיבוש נרחבים באמצעות תקיפת מטרות מפתח במערכי האויב באש מפתיעה, קשה ומתמשכת וכמו כן החלשה עד כמה שאפשר את יכולות האויב כדי ליצור תנאים טובים לתקיפות מאוחרות יותר.** מטרות המפתח לתקיפה הראשונה הן מקבלי החלטות צבאיים ופוליטיים ומטותיהם, מרכז ל"א, בסיסי אוויר, בסיסי ים, מערכות הגנה אווירית ומערכי טק"א (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, pp. XIX, 118-120).

כדי להצליח על ההתקפה הראשונה להיות מוכנה ומאורגנת מראש, יש להפעילה בהיחבא ובפתאומיות ולשאוף לשתק את האויב בהזדמנות הראשונה האפשרית. יש לתאם באופן הדוק את כוחות הטילים והאוויריה בחסות שיבוש ל"א ולרכז עוצמה רבה ונפח אש רב על המטרות המתאימות. יש לדאוג שבמהלך התקיפה הראשונה לא ייגרם לכוח התוקף נזק בהיקף כזה שאי אפשר יהיה להשתמש בו לאחר מכן (שם, עמ' 118-119).

כאשר הסינים סוקרים את יריביהם במרחב, בייחוד בהקשר תרחיש הפלישה לטאיוואן, הרי שהם נדרשים לפעול נגד שני גורמים עיקריים. ראשית, טאיוואן עצמה ושנית, ארה"ב העשויה לבוא להגנתה. **על פניו התעצמות הצבא הסיני בכלל ובנשק מדויק בפרט מכוונת בעיקר לתרחיש זה** (שם, עמ' 61). בהתאם מערך החמ"ם הסיני כוללות שני סוגים עיקריים של יכולות - לטווח קצר (נגד טאיוואן) ולטווחים בינוניים (נגד ההתערבות האמריקנית).

בעימות עתידי נגד טאיוואן עשויה סין להשתמש במאגר הטילים הגדול שלה (בליסטיים וטילי השיוט) כדי להשמיד מטרות וכדי לאיים או להשמיד כוחות צי

אמריקניים ומתקנים החיוניים להטלת הכוח של ארה"ב במרחב (שם, עמ' XIX). בעימות שכזה קרוב לוודאי שסין תבחר לתקוף במטחים גדולים (Cordesman and Kendall, 2016, p. 12) מטרות חיוניות בטאיוואן, כגון תשתיות צבאיות חיוניות, צומתי פו"ש ומרכזי כובד כלכליים ופוליטיים. **טילי השיוט והטילים הבליסטיים צפויים להיות חלק משמעותי במאמצי השגת העליונות האווירית של סין במערכה. משימתם המרכזית צפויה להיות נטרול - לפחות זמני - של שדות התעופה בטאיוואן וחשיפתם להפצה אווירית.** ההלם והשיתוק שיגרמו תקיפות הטילים יוגברו באמצעות גל תקיפה שני, באמצעות מטוסים, **נגד מטרות חיוניות שישפיעו במידה הרבה ביותר על המשך המערכה. כך יפנו הטילים את מטוסי הקרב ממשימות "עליונות" למשימות תקיפה.** תפיסה זו כונתה (בארה"ב) "הלם ושיתוק" ליצירת חלונות הזדמנות לתקיפות אוויריות כתוצאה מנפחים גדולים של אש מדויקת בזמן קצר.¹² יש הטוענים שלמערך תוכנית הטילים קצרי הטווח יהיה חלק מכריע במערכה העתידית נגד טאיוואן, בכך שפעולה צבאית סינית תהיה הקדמה, ולאחריה תנהל סין משא ומתן עם שכנתה על סיפוח האי בדרכי שלום (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, pp. 61-62, 79-80). בהתאם לכך למערך הטילים הבליסטיים קצרי הטווח וטילי השיוט הסיני יש מלאי תחמושת גדול ביחס לכמות המשגרים, דבר המעיד על כך שהמערכים אמורים לשמש לירי חוזר ונשנה - ואף ירי מטחים - בלחימה (Cordesman and Kendall, 2016, p. 9).

נוסף על מערך טילים קצרי טווח, לסיין יש גם סד"כ ניכר של טילים מדויקים ארוכי טווח האמורים לשמש אותה נגד ההתערבות האמריקנית במרחב בכלל ובמהלך מערכה סינית נגד טאיוואן בפרט. כאמור מאז מלחמת המפרץ נתנה סין עדיפות לפיתוח אמל"ח "נגד התערבות" שימנע מארה"ב יכולת פעולה בתוך "שרשרת האיים הראשונה" ויאיים על נכסיה במערב האוקיינוס השקט, עד האי גואם שבו קיים בסיס אמריקני גדול (Marusaki, 2015, p. 4). כיוון שמדובר במספר מצומצם מאוד של מטרות יקרות וחיוניות, יש הגיון בשימוש בנשק מדויק יקר כדי לתקוף ולנטרל אותן (Easton, 2014, pp. 16-18). את זאת ינסה הצבא הסיני, ככל הנראה, לעשות באמצעות התקפה מסיבית עליהן בחמ"ם ארוך טווח ממגוון כיוונים בו זמנית.

הצבא הסיני ניסח תפיסה בשם "לוחמת השמדת מערכות" (System Destruction Warfare) בהתאם לתפיסה זו הצבא מתכוון לפגוע בנקודות תורפה במערכת העל של העוצמה האווירית האמריקנית וכך להקריס את המערכת כולה (Dougherty, 2019, p. 22). כיום רוב היכולות האמריקניות במרחב האוקיינוס השקט מרוכזות במספר קטן יחסית של בסיסים - כשבעה בסיסים בסך הכול - ויכולות החמ"ם המוסכמי של זרוע הטילים הסינית מסכנת הן בסיסים אלה והן כוחות אמריקניים אחרים הפרוסים במרחב האוקיינוס השקט, בטווחים רחוקים מסין גופא (Chase,).

¹² לקורא הישראלי תזכיר תפיסה זו את מבצע "מוקד".

2 (p. 2018), כך נמנע מצב שבו תכותר סין באמצעות נוכחות אמריקנית בשרשרת האיים הראשונה והשנייה (Wilson, 2016, pp. 4-5). ההערכה הנוכחית היא שהשילוב בין ההתעצמות של סין ביכולות חלל ובנשק מדויק ארוך טווח יאפשר לה להעסיק מטרות עד טווחי ה-1500 ק"מ באמצעות נשק מוסכמי (Rehberg and Gunzinger, 2018, pp. 3-4; Cordesman and Kendall, 2016, p. 3). המטרה הנייחת האסטרטגית המורכבת ביותר בעבור צבא השחרור העממי הסיני היא הבסיס האמריקני באי גואם. זה הוא הבסיס האמריקני הגדול והמשמעותי במרחב האוקיינוס השקט, והוא משמש בסיס עיקרי לנכסי תקיפה אמריקניים ארוכי טווח – ימיים ואוויריים – וגם לנכסים לוגיסטיים התומכים בהם, כגון מטוסי תדלוק ומחסנים גדולים מאוד לדלק ולתחמושת. לפיכך גואם נתפס בסין כגורם משמעותי ביכולת האמריקנית להתערב במצעים הצבאיים של סין במרחב מזרח האוקיינוס השקט כולו, ותקיפת גואם באמצעות חימוש מוסכמי היא יכולת צבאית חשובה בעבור סין. עם זאת הריחוק של גואם, הנמצא בטווח של כ-3000 ק"מ מסין גופא, הופך את הבסיס למטרה מורכבת יותר לתקיפה מאשר בסיסים קרובים יותר, כגון אוקינאוהו. בהתאם לכך ככל הנראה הסינים אינם מתיימרים למנוע באופן מוחלט את יכולת הפעולה האמריקנית באמצעות מתקפת עריפה שתשלול לגמרי את היכולות האמריקניות אלא להאט את קצב הפריסה האמריקנית לזירה, לפגוע ביעילות הכוח האמריקני ולשחוק אותו. עיקר האיום על גואם יגיע מכיוון הטילים הבליסטיים הארוכים (DF26) או צוללות סיניות בעלות יכולות לתקיפת יבשה (Wilson, 2016, pp. 6, 13-14).

נוסף על בסיסים קבועים במרחב, ארה"ב מפעילה גם כוחות צי ניידיים במרחב ובראשם מספר קטן של נושאות מטוסים גדולות. **שייטות נושאות המטוסים האמריקניות נתפסות כאיום העיקרי על הכוח הצבאי הסיני בתרחיש המלחמה בין סין לארה"ב, וכתוצאה מכך למטרה עיקרית בעבור מערך הטילים הסיני. בעת מלחמה מעוניין הצבא הסיני להצליח להשמיד הן את נושאות המטוסים והן את ספינות הליווי שמספקות להן הגנה אווירית. יש לזכור שאף שהן ניידות, נושאות המטוסים הן מטרות גדולות עם חתימה אלקטרומגנטית משמעותית, ואילו יכולות החמ"ם הסיניות אמורות לאפשר לה לפגוע בספינות אמריקניות בטווחים של עד 1850 ק"מ מסין גופא. זאת באמצעות שילוב של צוללות נושאות טילי שיוט נגד אוניות, ספינות שטח עם יכולות הגנה אווירית ארוכת טווח נגד איום אוויריית הצי וטילי שיוט נגד אוניות ומטוסי תקיפה בעלי יכולות טילי שיוט נגד אוניות (Gormley, Erickson and Yuan, 2014, pp. 5, 61-62). נגד נושאות המטוסים האמריקניות ספציפית יש לנשק המדויק הסיני**

¹³ בהתאם לכך, בנתה סין מטווחי אימונים המדמים את בסיס קדנה האמריקני באוקינאוהו ואולי גם בסיסים במרחב האוקיינוס השקט, ואפשר שהיא משתמשת בהם לאימונים המדמים תקיפות על בסיסים אלה.

ערך מבצעי וערך הרתעתי בו זמנית. כיוון שנושאות המטוסים הן מטרה יקרה, בעלת ערך תודעתי, כמותן מוגבלת ותיקונן יצריך זמן רב מאוד - עד שנים - עצם קיומו של הנשק המדויק הסיני נגד אוניות מחייב אותן לפעול, לכל הפחות, מחוץ לטווח היעיל של החמ"ם הקרקעי הסיני - בטווחים העולים על 1600 ק"מ מסין גופא. זאת בעוד שטווח המטוסים של נושאת המטוסים עומד על 1,000-800 ק"מ ללא תדלוק אווירי (והמתדלקים הם מטרה בפני עצמם) או מכלי דלק נתיקים המחייבים צמצום החימוש או שבירת מעטה החמקנות של המטוס (Hendrix, 2018, p. 2).

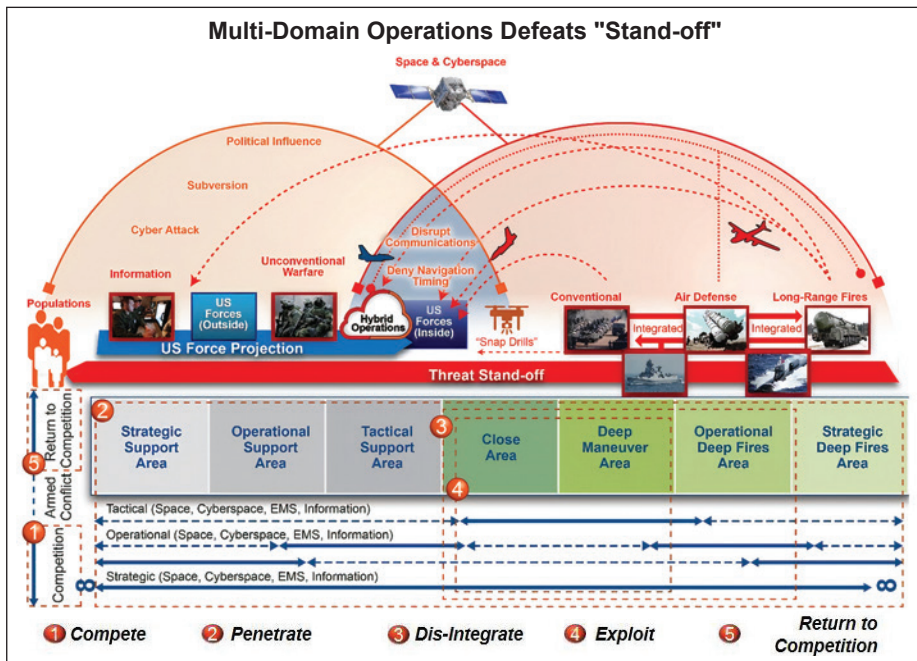
מכאן אפשר לראות שלפי התפיסה הסינית צבא השחרור העממי אינו נדרש לתקוף מסה של מטרות בטווח ארוך באמצעות נשק מדויק אלא רק מספר קטן של מטרות איכותיות מאוד - נושאות המטוסים ומספר קטן של בסיסים - וכך למעשה "להוציא את ארה"ב מהזירה" לפחות לזמן מה שבו תוכל סין לקבוע עובדות בשטח. זוהי אִי-סימטרייה מובהקת בין המטרות שאותן נדרשת סין לתקוף, לבין אלה שנדרשת ארה"ב לתקוף. מחד גיסא רוב המטרות שסין תצטרך לתקוף (בתרחיש טאיוואן) נמצאות בטווחים קצרים, ערכן גבוה, והן מסוגלות לטבוע או מרוחקות מארה"ב, ולכן יהיה קשה לתקן. מאידך גיסא ארה"ב תידרש לתקוף מספר רב מאוד של מטרות, רובן קרקעיות, ולכן הן אינן יכולות לטבוע, ניתנות למיגון, והן נמצאות בסין או בקרבתה ולכן ניתנות לתיקון מהיר. למעשה ניתן לטעון שאין לארה"ב מטרות שוות ערך לתקיפה בנשק מוסכמי, כיוון שסין נלחמת במרחב שלה, ואילו ארה"ב חייבת להטיל כוח. זו היא אִי-סימטרייה מובנית שמשרתת את תפיסת החמ"ם הסינית ואף עומדת בבסיסה.

דין

בהתחשב בכך שהנשק המדויק הופיע בשנות הארבעים, קשה בעשור השני למאה העשרים ואחת לכנותו "מהפכה" או להתייחס אליו כאמצעי המאפשר, כשלעצמו, עליונות על פני יריבים אחרים (Watts, 2007, pp. X-XI). ראשית מפני שבאופן כללי נראה שטכנולוגיית ההנחיה, החישה והתקשורת שהגיעו לבשלות והתפתחותן בשנים האחרונות, הייתה "התפתחותית" ולא מהפכנית (O'hanlon, 2018, pp. 7-12, 15). שנית, מפני שתפוצת נשק זה כל כך גדולה, עד שהוא קיים גם בידי ארגונים בלתי מדינתיים. משטר החמ"ם הוא למעשה כיום אמל"ח צבאי בסיסי כמעט כמו האמל"ח הממוכן ונשק אבק השריפה. עם זאת, היחס לחמ"ם, כמו כל מערכת אמל"ח אחרת, משתנה לפי הצבא העושה בו שימוש.

המדינה שהובילה את פיתוח החמ"ם מאז סוף מלחמת העולם השנייה היא ארה"ב. ארה"ב היא, בליבתה, מעצמה ימית ואווירית, לא יבשתית. כיוון שכך, היא נדרשת לשנע את כוחותיה המזוינים - על מערכי האחזקה והלוגיסטיקה שלהם - מרחק של אלפי ק"מ בים ובאוויר לפני ההגעה אל מרחב המבצעים. אך כאשר

ארה"ב מגיעה אל מרחב המבצעים עצמו, כוחותיה נמצאים בקצה של ציר לוגיסטי ארוך מאוד, המאזים לכל אורכו על ידי האויב - כפי שאפשר לראות בתרשים 14.¹⁴ לעוצמה האווירית והימית יש גמישות רבה, ולכן התאמה ניכרת לדרך המלחמה האמריקנית בכך שהן מאפשרות לארה"ב הטלת כוח גלובלית מארה"ב גופא. כמו כן, כוח האדם שמפעיל הצבא האמריקני, עולה כסף רב וכך עלויות השינוע גדולות עקב המשאבים הגולמיים המוקדשים לעניין. לכן ברור שלכל צמצום בנטל הלוגיסטי תהיה תועלת מבצעית רבה - ובתוך כך צמצום דרישות השינוע לתחמושת. הממד האווירי והימי מתאימים באופן אינהרנטי להפעלת חימוש מדויק, ואילו בממד היבשתי הצורך בצמצום הנטל הלוגיסטי - אם בשינוע תחמושת ואם בשינוע פלטפורמות יבשתיות - הוא משמעותי כאשר הצבא עוסק בלחימת משלוח. בהתאם לכך, כיום כ-80 אחוזים מעוצמת האש של נאט"ו כולה היא אווירית, ואילו רוב האש שמפעילה ארה"ב מפלטפורמות אלה היא מדויקת (Watling, 2019, pp. 2-3). לכן באופן כללי אפשר לקבוע שארה"ב מתייחסת לחמ"ם כאמצעי טקטי המופעל במסגרת הלחימה המוסכמת, ולפיכך הוא קצר טווח ומתאים לתקיפות נקודתיות.

15 תרשים 1: תפיסת האיום לפי (US Army) Multi domain operations

¹⁴ תרשים זה לקוח ממצגת שהוצגה בצה"ל על ידי נספח TRADO בז"י. התרשים המקורי מופיע ב: TRADOC Pamphlet 525-3-1, The US Army in Multi-Domain Operations 2028, Ft. Leavenworth, KS: TRADOC, 6 Dec. 2018, p. 16, www.tradoc.army.mil/portals/14/documents/MDO/TP525-3-1_30Nov2018.pdf

¹⁵ Public Domain, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=101299423>.

בשונה מארה"ב, סין היא מעצמה יבשתית הנדרשת להתמודד עם שתי מעצמות בשתי חזיתות שונות – רוסיה בחזית היבשתית וארה"ב בחזית הימית והאווירית. עד שנות התשעים ראתה סין בנשק המדויק – בעיקר טילים בליסטיים – אמצעי אסטרטגי מוגבל. לאחר מלחמת המפרץ היא שינתה את תפיסתה, וכיום היא רואה באמל"ח המדויק אמצעי מערכתי לשלילת יכולות האויב ואמצעי אסטרטגי להתרעה מוסכמת – נוסף על הרתעה גרעינית מינימלית. סין מקיימת מערך טילים בליסטיים וטילי שיוט גדול יחסית לשתי מתחרותיה, אך לא עצום כשלעצמו. טילים אלה אמורים לשמש כחלק ממבצע "מוקד" – פעולה נרחבת נגד יכולות הטלת הכוח של ארה"ב במרחב מערב האוקיינוס השקט ולשלילת היכולות האוויריות של טאיוואן. זו היא יכולת מערכתית ולא טקטית המשרתת גם את ההרתעה המוסכמת הסינית, ובכך יש לה גם שימושים אסטרטגיים. מכאן שבסין החימוש המונחה הוא אמצעי מערכתי עם שימושים אסטרטגיים בשגרה.

מכאן אפשר לראות שהחמ"ם הסיני שונה באופיו ובתפקידיו מזה האמריקני. בעוד שהאמריקנים מפתחים חמ"ם קצר טווח ("לתקיפה ישירה"), טקטי המבוסס על פלטפורמות (בעיקר אוויריות), הסינים מפתחים חמ"ם טילי לטווחים של מאות ואף אלפי ק"מ. סד"כ החמ"ם הסיני מצומצם מזה האמריקני, ובהתאם הוא מיועד לתקיפת מטרות מערכתיות יותר הקשורות ליכולות הטלת הכוח האמריקניות. חימוש זה הוא תולדה של קיום מטרות מתאימות שמספרן מצומצם, מחירן גבוה, והן חסרות תחליף. גם החמ"ם קצר הטווח המיועד להפעלה נגד טאיוואן מצומצם בהיקפיו ביחס לחמ"ם הטקטי האמריקני ונועד לתקיפת מטרות איכות בעלות חשיבות מערכתית במטרה להקשות על הפעלת הכוח הטאיוואני ולהשיג עליונות אווירית בשמי האי.

יכולות החמ"ם הסיניות מתחזקות לא רק ביבשה, אלא גם באוויר ובעיקר בים. בממדים אלה מוצאים הסינים שמחירי המטרות ואופי המרחב מתאימים להפעלה מסיבית של חמ"ם. זאת מכיוון שעל אף שהחימוש המופעל יקר, היכולת לגלות מטרות בטווחים ארוכים והנזק המערכתי והאסטרטגי מהשמדת המטרות היקרות שאינן בנוות החלפה, מצדיק את מחיריהם. לא זו אף זו, האסימטריה בין האיום ההתקפי לבין אופי הכוח המגן מייצר הרתעה אסטרטגית החורגת מהשפעת החימוש בשדה הקרב.

תפיסת המלחמה הסינית משפיעה מאוד על אופי מערך החמ"ם של צבא סין. תחום הטילים זכה למשאבים ותשומת לב עוד מראשית ימי הרפובליקה העממית, אך עד שנות התשעים הוא היה בעיקרו גרעיני ונועד להתרעה בין מעצמתית. שיוני תפיסת המלחמה הסינית ממלחמות בין מעצמות לעימותים מקומיים גרר התאמה מקיפה של מערך הטילים הסיני והפיכתו לקצר טווח יותר, מוסכמי ומדויק. נראה שנשק הטילים הוא חוד החנית ליישום תפיסת המלחמה הסינית, והוא מערכתי ואף אסטרטגי באופיו ולא בהכרח טקטי, כמו מקבילו האמריקני. בכך סין מדגימה

אימוץ של טכנולוגיית החמ"ם לתכלית שונה ובאופן שונה מזו האמריקנית, על אף שאימוץ זה נובע מניתוח מעמיק של השימוש האמריקני בחמ"ם. רוסיה היא מעצמה יבשתית שבאופן מסורתי ראתה בטילים הבליסטיים שלה אמצעי אסטרטגי בלבד המשמש פלטפורמה להפעלת נשק גרעיני. זה שנים רבות שרוסיה רואה בחימוש המונחה שלה אמצעי שלו פוטנציאל לאגבור יכולותיה הגרעיניות. החמ"ם האסטרטגי שברשותה מאפשר לרוסיה לאיים על מרכזי כובד אסטרטגיים באירופה, וכך הוא משמש אותה אמצעי לאכיפה, הרתעה וכפייה. כמו כן, בעת מלחמה משמש החמ"ם את רוסיה אמצעי לגרימת תוצאים אסטרטגיים ומערכתיים על יכולות הפעלת הכוח של ברית נאט"ו והטלת הכוח של ארה"ב. כך שברוסיה החימוש המונחה הוא אסטרטגי עם שימושים מערכתיים בלחימה. כאמור, פיתוח החמ"ם ברוסיה נבע מתחושת איום ואסימטרייה בסיסית מול ארה"ב, מתוך הכרה שארה"ב יכולה לגרום נזק מכריע לרוסיה באמצעים מוסכמיים, והפתרון היחידי לאתגר הוא הפעלת עוצמה גרעינית והסתכנות בהידרדרות למלחמה

פיתוח החמ"ם ברוסיה נבע מתחושת איום ואסימטרייה בסיסית מול ארה"ב, מתוך הכרה שארה"ב יכולה לגרום נזק מכריע לרוסיה באמצעים מוסכמיים, והפתרון היחידי לאתגר הוא הפעלת עוצמה גרעינית והסתכנות בהידרדרות למלחמה שבה אין מנצחים

שבה אין מנצחים. לפיכך על מנת אפילו להרתיע את ארה"ב נדרשה רוסיה לפתח אמצעים אסטרטגיים מוסכמיים - התקפיים והגנתיים - שיאפשרו לה גמישות ואמינות בניהול ההסלמה עד הרמות הגבוהות ביותר. כיוון שהנשק המוסכמי אומנם גמיש אך נעדר את הממד ההרתעתי של נשק גרעיני, ישמרו הרוסים על הנשק הגרעיני כעל השלב העליון והאחרון בסולם ההסלמה (Kofman and Fink, 23.6.2020). רוסיה, כמו סין, ניצלה את טכנולוגיות החמ"ם והתקשוב כדי לבנות את כוחותיה הצבאיים בדיוק נגד הכוח האמריקני, וכך נוצר כיום פער המקשה על יכולת הפעלת הכוח של ארה"ב (Hendrix, 2018, pp. 1, 12). בניין הכוח הרוסי חותר תחת תפיסת ה"פעולה בנוכחות" האמריקנית ופועל הן נגד קיבולת הגיחות האמריקנית והן נגד יכולת התקיפה המדויקת שלה. שתי יכולות אלה תלויות ביכולת ה"פעולה בנוכחות" עקב הטווח הקצר של החימוש האמריקני והסתמכותם על מטוסי קרב קצרי טווח לשאת חימוש זה. אם כן, השילוב הרוסי בין נשק גרעיני ונשק מדויק הוא מלא - תורתית, תפיסתית, ארגונית ומבצעית - והנשק המדויק נתפס כבעל תוצאים שווי ערך לגרעיניים בחלק מההקשרים. ההרתעה הגרעינית וההרתעה שאינה גרעינית

באמצעות נשק מדויק קשורות בקשר בל יינתק, וקיומה של הרתעה גרעינית הוא תנאי מקדים לקיומה של הרתעה באמצעות נשק מדויק שאינו גרעיני. בהתאם, החמ"ם המוסכמי ארוך הטווח של רוסיה משמש הן להשלמת ההרתעה הגרעינית ולהנאת יריבים מפלישה לרוסיה עצמה והן להשגת תוצאים אסטרטגיים ומערכתיים. האמל"ח המדויק הרוסי הוא בעל שמישות בתרחישים הגנתיים והתקפיים ובכל רמות המלחמה – אך בעיקרו הוא אינו טקטי, בשונה מהחמ"ם האמריקני. כמו כן, החמ"ם הרוסי הוא יותר אסטרטגי באופיו מהחמ"ם הסיני ומשמש פחות ללחימה גרידא ויותר להשגת תוצאים אסטרטגיים מחוץ ללחימה – אף כי יש חפיפה מסוימת בין הגישה הרוסית לחמ"ם לזו הסינית.

התפיסות השונות את החמ"ם ההתקפי דומה במידה מסוימת לתפיסת המדינות את החמ"ם ההגנתי שברשותן. בסין וברוסיה מערכי ההגנה אווירית והטח"י הן יכולות האמורות לחתור תחת ההיגיון המערכתי של היריב. מערכות ההגנה הסיניות אמורות למנוע מארה"ב להטיל את כוחותיה למרחב המבצעים. בעוד שמערכות ההגנה הרוסיות אמורות לשחוק במידה ניכרת את הכוח המערבי האווירי והימי וכך ליצור הרתעה אסטרטגית. מנגד, בארה"ב שבעבר תפסה את ההגנה אווירית כמערכת אסטרטגית, יכולות ההגנה נגד מטוסים וכלי שיט מתבססות על יכולות הפלטפורמות האוויריות והימיות המשתמשות בחימוש קצר טווח. מערכי ההגנה אווירית הם מצומצמים יחסית ונועדו כמערכת טקטית או מערכתית שמטרתה למנוע תקיפות מוגבלות, בעיקר מפני טילים בליסטיים. מנגד, הסינים והרוסים רואים בהגנה האווירית האמריקנית מערכת אסטרטגית שמטרתה לשלול את יכולות ההרתעה והאכיפה שלהן. כך שכל צד רואה את היריב במידה רבה דרך עצמו ובונה את כוחותיו בהתאם.

משמעויות לישראל

צה"ל נדרש בשנים האחרונות לשאלה כיצד עליו לפעול נגד יריבים הרחוקים מרחק רב מגבולות מדינת ישראל. שלוש המעצמות, בשל היותן מעצמות, נדרשות גם הן לסוגיה זו. מבחינה מסורתית רואה צה"ל את החימוש המדויק בעיניים אמריקניות, כאמצעי להפעלה טקטית במספרים גדולים בשדה הקרב. ראייה זו מביאה לתפיסה ולפיה אפשר להפעיל חמ"ם מוסכמי באותו האופן ולאותן תכליות גם נגד מטרות בטוחים ארוכים יותר. ארה"ב מפעילה את כוחותיה באופן זה, כאשר היא שולחת מאות רבות של מטוסי קרב וטילי שיוט לתקוף מטרות אלפי ק"מ מגבולותיה למשך שבועות ואף חודשים. עם זאת, הנתונים שבהם צה"ל פועל שונים מהותית מאלה שבהם פועלת ארה"ב – הן בסביבה, הן בבעיה הצבאית והן בתקציבים. צה"ל הוא צבא קטן, עני יחסית, הפועל מסורתית קרוב לגבולותיו, בצירים לוגיסטיים קצרים ובממד היבשתי. הוא מתבסס על צבא סדיר ומילואים שכוח האדם בו זול, ויריבו העיקריים הם "צבאות טרור" נעדרי מרכזי כובד שאותם אפשר לתקוף ולהשיג

תועלת אסטרטגית או מערכתית באמצעות פרטי חימוש אחדים. אך בעוד שהמודל האמריקני אינו מתאים בהכרח לצה"ל, לא ברור האם המודל הרוסי או הסיני מתאימים יותר.

בשנים האחרונות נשמעים קולות הטוענים להקמת חיל טילים שיאפשר תקיפת מטרות בטווחים רחוקים ("מעגל שלישי"). הדגם הרוסי והסיני מצביעים לכאורה על צבאות שנקטו שיטה זו בהצלחה, ושיכולים היום לאתגר אפילו את הצבא האמריקני באמצעות נשק מדויק מוסכמי ארוך טווח. עם זאת, יש לשים לב לשני הבדלים משמעותיים בין צה"ל לבין צבאות מזרחיים אלה.

ההבדל הראשון הוא שבהיבט האסטרטגי הכוח המוסכמי ארוך הטווח בשתי המעצמות הללו מגובה בכוח גרעיני טקטי ובכוח גרעיני אסטרטגי. בולט העניין במיוחד במקרה הרוסי. בעבור הרוסים הכוח המוסכמי האסטרטגי אינו עומד בזכות עצמו - לא בתפקידו ההרתעתי ולא בתפקידו הצבאי - אלא הוא שלוב בכוח הגרעיני, ובסופו של דבר הוא נסמך עליו כאיום האולטימטיבי וכשלב הבא בניהול ההסלמה. גם הכוח המוסכמי הסיני נסמך על הכוח הגרעיני, וחלק ממערך הטילים הסיני הוא אף דו־שימושי, אך במידה פחותה מהדוגמה הרוסית ובעיקר כהרתעה אסטרטגית מפני תגובה גרעינית. בפרפרזה על דבריו של מאיר אריאל אפשר להגיד שבסוף כל משפט שאומרים ברוסית או בסינית יושב רש"ק גרעיני. בלעדי שילוב זה לא ברור האם למערכי הטילים יהיה תוקף הרתעתי כל שהוא.

ההבדל השני הוא בהיבט המערכתי. כוח הטילים של שתי המעצמות הוא קטן ואמור לתקוף מספר מצומצם מאוד של מטרות - עשרות עד מאות. מובהק הדבר במיוחד במקרה הסיני. צבא השחרור העממי מקיים כוח טילים משמעותי לטווח קצר, החליפי לכוח אווירי, אך בו בזמן כוח הטילים ארוך הטווח שלו מצומצם בהרבה ומיועד לתקיפת הבסיסים האמריקניים במרחב ונושאות המטוסים של ארה"ב. אין מדובר בכוח שנועד להכריע את ארה"ב אלא רק להרתיע מלהתערב באמצעות נזק פוטנציאלי משמעותי למערכים שאינן ברי שיקום מהיר. לארה"ב, ככוח משלוח, יש נקודות תורפה מסוג זה הן במרחב האוקיינוס השקט והן באירופה (ואת זאת מנצלים גם הרוסים). אך יריביה של ישראל אינם כוח משלוח - אלא כוח שלוח (פרוקסי) - ואינם פגיעים בצורה דומה. מדינות לאום - קל וחומר מעצמות אזוריות - הן שחקנים עמידים להפליא וכוללות כמות עצומה של מטרות.

מנגד, אפילו חיל הטילים המוסכמי הגדול בעולם - זה של סין - כולל בעיקר טילים לטווח קצר, ואילו סד"כ הטילים לטווח ארוך עומד מאות בודדות. בפועל קיימת אִסימטרייה בין אופי המטרות בטווחים הרחוקים ובין עלויות התקיפות. מעטות הן המטרות בטווחים הרחוקים המצדיקות תקיפות כה יקרות ומורכבות הנדרשות מנשק טילים ארוך טווח. גם תקיפת מטרות אלה בנשק מוסכמי לא צפויה לחבל ביכולתה של מדינה מודרנית לפעול וגם לא צפויה להרתיע אותה מלנסות ולהשיג את מטרתיה - בטח שלא באמצעות הפעלת כוח שלוח. במלחמה גבוהת

עצימות למסה יש איכות משל עצמה, ואי אפשר להשיגה באמצעות תקיפות חמ"ם מוסכמי נקודתיות.

מכאן שאת היעילות ואת המועילות של כוח טילים ארוך טווח יש לשים, בראש ובראשונה, בהקשר ישראלי ולראות האם יש בכך תועלת רבה יותר ביחס למערכי התקיפה העמוקה המפותחים מאוד שמחזיק צה"ל כבר כעת, ואם כן, האם היא מצדיקה את ההשקעה. לחתום מעלה נראה שהתשובה שלילית.

רשימת מקורות

- אמ"ץ-תורה"ד (28.3.2019) מערכי האש האסטרטגית בסין, ברוסיה ובארה"ב.
- שמואל שמואל (2020). מתודולוגיות להערכת עוצמה צבאית. פרסומי מרכז דדו 01/2020.
- Andrew Radin et. al. (2019). The Future of the Russian Military. *RAND*.
- Chase, Michael S. (15.2.2018). PLA Rocket Force Modernization and China's Military Reform. *RAND*.
- Cordesman, Anthony H. and Kendall, Joseph (13.10.2016). The PLA Rocket Force: Evolving Beyond the Second Artillery Corps (SAC) and Nuclear Dimension (working draft). *Center for Strategic and International Studies*.
- Dougherty, Christopher M. (2019). Why America Needs a New Way of War, Washington, DC: *Center for New American Security. (CNAS)*.
- Easton, Ian (19.2.2014). China's Evolving Reconnaissance-Strike Capabilities - Implications for the US-Japan Alliance. *Project 2049 Institute*.
- Freedman, Lawrence (2004). Deterrence. Cambridge, UK: *Polity Press*.
- Gormley, Dennis M., Erickson, Andrew S. and Yuan, Jingdong (2014). A Low Visibility Force Multiplier. *Center for Study of Chinese Military Affairs*.
- Hendrix, Jerry (2018). Filling the Seams in US Long-Range Penetrating Strike. Washington, DC: *Center for New American Security*.
- Johnson, Dave (2018). Russia's Conventional Precision Strike Capabilities, Regional Crises, and Nuclear Thresholds. *Livermore Papers on Global Security* No. 3.
- Marusaki, Akira (23.11.2015). Developments in China's Conventional Precision Strike Capabilities. *Project 2049 Institute*.
- Miasnikov, Eugene (2008). Long Range Precision Guided Conventional Weapons: Implications for Strategic Balance, Arms Control and Non-Proliferation. Moscow: *Center for Arms Control, Energy and Environmental Studies*.
- Kofman, Michael (2.4.2020). "Russia's Armed Forces Under Gerasimov, the Man Without a Doctrine". *Russian Military Analysis*.
- Kofman, Michael (12.3.2020) "The Role of Nuclear Forces in Russian Maritime Strategy". *Russian Military Analysis*.
- Kofman, Michael and Fink, Loukianova Anya (23.6.2020). "Escalation Management and Nuclear Employment in Russian Military Strategy". *War on the Rocks*.
- O'hlanon, Michael (2018). *A Retrospective on the So-Called Revolution in Military Affairs, 2000-2020*. Washington, DC: *Brookings Institute*.
- *Office of the Secretary of Defense* (2.5.2019). Annual Report to Congress - Military and Security Developments Involving The People's Republic of China 2019.
- Rehberg, Carl and Gunzinger, Mark (2018). Air and Missile Defense at a Crossroad - New Concepts and Technologies to Defend America's Overseas Bases. Washington, DC: *Center for Strategic and Budgetary Assessment (CSBA)*.
- TRADOC (2018). *The US Army in Multi-Domain Operations 2028*. TRADOC Pamphlet 525-3-1.

- Watling, Jack (2019). *The Future of Fires - Maximizing the UK's Tactical and Operational Firepower*. London: *Royal United Services Institute (RUSI)*.
- Watts, Barry D (2007). *Six Decades of Guided Munitions and Battle Networks: Progress and Prospects*. Washington, DC: *Center for Strategic and Budgetary Assessments*.
- Watts, Barry D. (2013). *The Evolution of Precision Strike*. Washington, DC: *Center for Strategic and Budgetary Assessment (CSBA)*.
- Williams, Ian and Dahlgren, Masao (2019). *More Than Missiles - China Previews its New Way of War*. *Center for Strategic and International Studies*.
- Wilson, Jordan (10.5.2016). *China's Expanding Ability to Conduct Conventional Missile Strikes on Guam*. Washington, DC: *US-China Economical and Security Review Commission*.

שער שני

**מרכיבים שונים באיום האיראני
על ישראל**

איראן בכל מקום - "מלחמה ללא חזית" התמודדות ישראל עם איום התמ"ס/טמ"ר מאיראן ושלוחיה

רן כוכבי¹

בעשורים האחרונים התפתח האיום הבליסטי באופן ששטמ את הקרקע מתחת למסגרת תפיסת הביטחון הישראלית. בתגובה התפתחה רגל ההגנה, ובמרכזה נמצאת ההגנה מפני טילים. מאז האביב הערבי הגבירה והאיצה איראן את מקומה השלילי כמאיימת על יציבות האזור. האיום האיראני מתבטא בפריסה אזורית הולכת ומתרחבת של בסיסי אש המכוונים לישראל ובשכלול טכנולוגי מואץ של הטילים שהפכו לארוכי טווח ומדויקים, ואליהם הצטרפו טילי שיוט וכלי טיס בלתי מאוישים (טמ"ר - טילים, מעופפים ורקטות). האיום האיראני מחייב את צה"ל לקדם תפיסת הגנה ארצית חדשה. תפיסה זו צריכה להיות אינטגרטיבית יותר, קבועה וניידת בו זמנית, רב-שכבתית וארצית, שתכלול רכיבי מענה חדשים וטכנולוגיה חדשה, כמו לייזר ויכולות בלימת האש בשטח האויב.

בעיות הביטחון נקבות עד התהום, ולא נפתור אותן בתשובות קלות השאובות מעברנו או שאולות מעמים אחרים. מה שהספיק בעבר ומה שמשפיק לאחרים - לא יספיק לנו, כי בעיית ביטחוננו היא היחידה במינה. כל מה שיש ללמוד מאחרים ומעברנו - נלמה, אך לא נעמוד במבחן אלא אך ורק אם נראה את מצבנו וצרכינו בייחודם ההיסטורי והגאוגרפי, ונבנה שיטת ביטחון הולמת ייחוד זה. (בגוריון, 1949, עמ' 75)

מבוא

איום הרקטות והטילים מלווה את אזרחי ישראל מראשית שנות ה־60, עת תקפו ארגוני הטרור הפלסטיני את יישובי עמק בית שאן בקטיושות משטחה של ירדן ובהמשך תקפו את יישובי הצפון וקריית שמונה משטח לבנון. הייתה זו מלחמת

¹ תת־אלוף רן כוכבי, דובר צה"ל, לשעבר מפקד ההגנה האווירית בחיל האוויר (2018-2021). הכותב מבקש להודות על הסיוע בכתבת המאמר לסא"ל רו נחום, רע"ן טנ"ה לשעבר במערך ההגנ"א, לסא"ל (מיל') רווה גלילי, רע"ן פיתוח ידע במרכז דדו לשעבר ולסא"ל (מיל') בעז קמינר ראש תחום הגנ"א אינטגרטיבית לשעבר.

המפרץ הראשונה (1991) והשימוש בטילי הפטריוט נגד הטילים מעיראק, אשר סייעו בגיבוש תפיסה ביטחונית חדשה, שראתה במלחמות הטילים צורת איום חדשה ואסטרטגית על מדינת ישראל (שוחט ופרידמן, 2015, עמ' 67-88).

מערכות ההגנה הן רכיב מרכזי ביכולת של מדינת ישראל ואזרחיה להמשיך ולתפקד גם נוכח אש בעורף, אך מוכרת הטענה שההגנה מעכבת לכאורה את יכולות ההכרעה. הפתרון הוא באסטרטגיה הבנויה מהגנה והתקפה באופן שיגביר את עוצמתה של ישראל למול איום התמ"ס והאויב המשתנה.

עד שנת 2006 התבססה תפיסת הביטחון של ישראל על שלוש רגליים: הרתעה - למניעת מלחמה, התרעה מספקת מפני מלחמה והכרעה - לסיום מהיר ומוחץ של המלחמה. שלושת הרכיבים הללו שימשו בסיס ליכולתנו להתמודד עם אתגרי הביטחון הסובבים אותנו (טל, 1996, עמ' 67-88). תפיסה זו נחשבה כחסרה החל משנות ה-80 וה-90, עת גבר האיום הטילי על העורף הישראלי במלחמת המפרץ הראשונה (1991), ביתר שאת במלחמת לבנון השנייה (2006) ובהמשך ב"מלחמת

קצב ההצטיידות והפיתוח הישראלי והיקף היכולת ההגנתית הנצברת מתקשים להשיג את קצב התפתחות האיומים. האויב בונה עצמו לתקיפת ישראל מזירות מרובות בו־זמנית, בעוד שצה"ל התמקד, לפחות עד לשנים האחרונות, בעיקר במתארים של לחימה נגד זירה אחת

שדרות והדרום" המתנהלת עד היום בעצימות משתנה. הנשק הרקטי שנכנס היקפים גדולים לסד"כ האש של אויבנו, נטל מצה"ל את מונופול התקיפה בעומק שטח האויב, ובעיקר הוא שמט מידי ישראל את תפיסת ההגנה הקלסית שהתבססה בעיקר על הגנה טריטוריאלית, על עומק גאוגרפי ואסטרטגי ועל מניעת טרור המבוססת על כוחות לוחמים בשטח, גדרות ומכשולים פיזיים (ליש ואמיר, 2012, עמ' 4-8). השינוי בתפיסת הביטחון בא לידי ביטוי ב"ועדת מרידור" (2007) שבה הוחלט, אם כי לא באופן רשמי, על הוספת ההגנה, המיגון וההתגוננות כרכיב נוסף בתפיסת הביטחון (מרידור, 2009, עמ' 15-16).

עניינו של מאמר זה הוא באיומים על מדינת ישראל מצד איראן ושלוחיה ובמענה הצה"לי הקיים והמתפתח מולם. לשם כך נדון במסגרת התפיסתית הנחוצה לנו כדי להתמודד עם אתגר האש האיראני וחתירתו להקמת "מעגלי אש" (רובין, 2020, עמ' 9), כלומר יכולת איום רב־כיווני (לא רק מלבנון או רצ"ע) המבסס כיתור של איומים אוויריים על מדינת ישראל. האיום הרב־כיווני מתאפיין לא רק בפריסתו הגאוגרפית אלא גם באיכות הטכנולוגית ההולכת ומשתפרת. כך, את האיום התלול

מסלול הסטטיסטי הקודם (תמ"ס) החליפה מערכת משתכללת והולכת של טילים מדויקים, אמצעי תקיפה מעופפים ומסה של רקטות שקיבלו את הכינוי טמ"ר (טילים, מעופפים ורקטות). שילוב האמצעים האלה נועד לאתגר את מערכי ההגנה ולפגוע במדויק במטרות איכות בישראל.

בהמשך נדון במענה הצה"לי הנוכחי אל מול האיום, נעמוד על הפער המתהווה של צה"ל הנובע מאופיו הרב-תכליתי, הרב-זירתי והרב-שכבתי של איום זה, ולסיום נעסוק באסטרטגיה הצבאית המומלצת נגד התמ"ס ובמאפייניו החדשים – טמ"ר. **אסטרטגיה זו נדרשת להיות "שלם הגנתי הגדול מסך חלקיו", כלומר צורת תפקוד חדשה, הגנה משולבת, רב-שכבתית ורב-ממדית – "הגנה ארצית".** הגנה ארצית אפקטיבית ואגרסיבית תהיה מרכיב קריטי במגמה האסטרטגית ארוכת הטווח שלנו – שלילת יכולת ההיזק של האויב כלפינו והבאתו לשנות, עד כדי לזנות, את גישת "מעגלי האש" נגד מדינת ישראל.

חלק א' – מסגרת תאורטית מתפתחת² הסביבה האסטרטגית-ביטחונית – "איראן בכל מקום"

השינוי בסביבה האסטרטגית-ביטחונית של ישראל, מציב למדינה שני אתגרים מרכזיים:

1. התגרענות איראן הטומנת בחובה פוטנציאל לאיום קיומי ושינוי במאזן האסטרטגי באזור;
2. איום הטמ"ר (טילים, מעופפים ורקטות) המתפתח כ"תמנון" איראני העוטר את מדינת ישראל כמעט מכל כיוון ובכך מייצר בעבורנו פוטנציאל מסוכן של "מלחמה ללא חזית".
3. לאחר שנות עליונות ויתרון מערבי שבהן הפעלת אש מדויקת הפכה לדרך הפעולה המועדפת על צה"ל, אנו עדים לתופעה שבה אויבנו וצבאות נוספים עוברים את מהפכת האש שלהם ומערערים את מאזן הכוחות הצבאי והאסטרטגי.

הבנת הסביבה האסטרטגית והתאוריה שבה אויבנו פועלים, מוסברת במחקרו של פלג (פלג, 2020, עמ' 63–66) שהגדיר את היגיון פעולת האויב כהגיון של "דחיקה אסטרטגית". כלומר חתירה להגמוניה אזורית ודחיקת המערב וישראל בחסות איום באש. את הצורה המערכתית שמאפשרת את ההיגיון הזה הוא כינה "תשלובת התגוננות-תקיפה" – מאחזים מוגנים בגבולותינו שמהם ניתן לאיים באש על המדינה השכנה. למעשה אלו "צבאות טרור המקיפים אותנו"³, מבוססי נשק תלול-מסלול, בדומה לנעשה מרצועת עזה, לבנון וסוריה.

² הגדרה – מערך שלם ושיטתי של רעיונות המתארים והמסבירים בצורה מקיפה מדויקת ועקבית התפתחות והשתנות של תפיסות בהתאם למציאות.

³ מתוך דברי הרמטכ"ל רא"ל אביב כוכבי בטקס ההתייחדות לחללי חטיבת הנח"ל 12/6/2019.

תמונה 1: "ראשית אם ירצה האל, לא תהיה מדינה ציונית בעוד 25 שנים. שנית, עד אז יהיה מאבק של גבורה, ג'יהאד ומורל, שלא ישאיר לציונים רגע של מנוחה".
עלי ח'מינאי, המנהיג העליון של איראן, 9 ספטמבר 2015
(צילום: khamenei.ir)⁵

דוגמה לתפיסת האויב כלפי מדינה אחרת ניתן לראות בפעולה האיראנית נגד מתקני הנפט בסעודיה בספטמבר 2019. תקיפה זו היוותה המחשת יכולות תקיפה ארוכת טווח ומדויקת מאוד ונועדה להעביר מסר לסעודים ולאזור כולו. כחודש וחצי לאחר המתקפה על ארמקו פורסם כי איראן הציבה בתימן טילים מדויקים המסוגלים לפגוע במדינת ישראל. לדברי בכירים מדיניים טילים אלה יוצבו בעתיד גם בעיראק ובסוריה, ונוסף על כך בכוונתה להפוך את הרקטות של חיזבאללה למדויקות (5-10 מטרים) (בן-ישראל, 2007, עמ' 75).⁴ הטמ"ר מאפשר גם לאויבינו, שאין לנו עימם גבול משותף, לאיים ואף להילחם בנו גם בהיעדר הסכמת מדינות "המעגל הראשון" (בשונה מהעבר שבו היו נדרשים לתיאום מדיני וצבאי). אויבים אלה הנמצאים באחד משני המצבים:

1. במדינות ובאזורים רחוקים מאוד מגבול ישראל באופן המקשה על הפעלת כוח התקפי נגדם;

2. אויבים המתרכזים בגבולות המדינה אך בליבם של מרחבים אורבניים סבוכים תוך לחימה בחסות אזרחים, ועובדה זאת מקשה מאוד על לחימה התקפית קונבנציונאלית.

החל משנות ה-90 ועד לימינו אנו הייתה מלחמת לבנון השנייה הבולטת בסדרת עימותים ומבצעים צבאיים שהמחישו את הקושי שנוצר בעידן צבאות הטרור מבוססי הנשק התלול מסלול להכריע את האויב. מרכיב האש המכוונת אל העורף ופיזור מערכי הטמ"ר בשטח האויב מגדירים לא רק את הקושי בהשגת הכרעה אלא גם את מאזן ההרתעה שנוצר בין הצדדים בשגרה שבין המלחמות. אל מול הקושי הזה פותחה "רגל ההגנה" בתפיסת הביטחון, ועניינה לספק מענה לאתגר באמצעות נטרול יכולות האויב. כיום מתפתחת רגל זו בחיזוק משמעותי של יכולות ההגנה העצמאיות, כמו בפיתוח קשרים עם שותפים שיאפשרו התמודדות, במיוחד מדינות במעגל השני והשלישי.

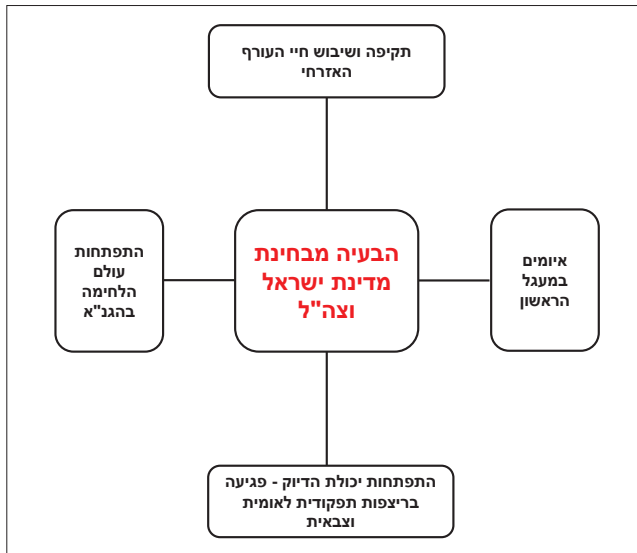
⁴ איתמר אייכנר, יעל פרידסון ונינה פוקס, "נתניהו: איראן הציבה בתימן טילים מדויקים שמ סוגלים לפגוע בישראל", פורסם באתר YNET, בתאריך 28.10.2019.

⁵ Khamenei.ir, CC BY 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=83536488>.

האסטרטגיה האיראנית - ניתוח האתגר

עידן "מלחמות הטילים והאש" מחדד את הצורך בהגעה לנקודת איזון חדשה במתח שבין עקרון ההגנה האפקטיבית מפני טילים, לרבות התגוננות העורף, לבין חיוניותה של עוצמה צבאית מכריעה שתתקוף במהירות ובעוצמה את האויב בשטחו ותקצר את משך העימות עד כדי הכרעתו.

היעדר גבול משותף בין איראן וישראל מגביל את יכולותיה של איראן לתקוף אותנו ומתחם את פעולותיה לירי טילים והפעלת טרור בחו"ל נגד יעדים ישראלים ויהודיים. איראן עושה זאת באמצעות תמיכה, סיוע, אימון, הכוונה וכסות אידיאולוגית, בדומה לקשריה עם חיזבאללה, ומבקשת בדרך זאת לייצר מאזן אימה הדדי (פרידמן וברמן, 2019, עמ' 54): "אם תתקפו באיראן, אנחנו נתקוף באמצעות השלוחים שלנו, בישראל" (קס, 2008, עמ' 88-90).

תרשים 1: SEQ Figure * ARABIC 1 עולם הבעיה - ארבעת המרכיבים המשמעותיים בלחימה נגד התמ"ס

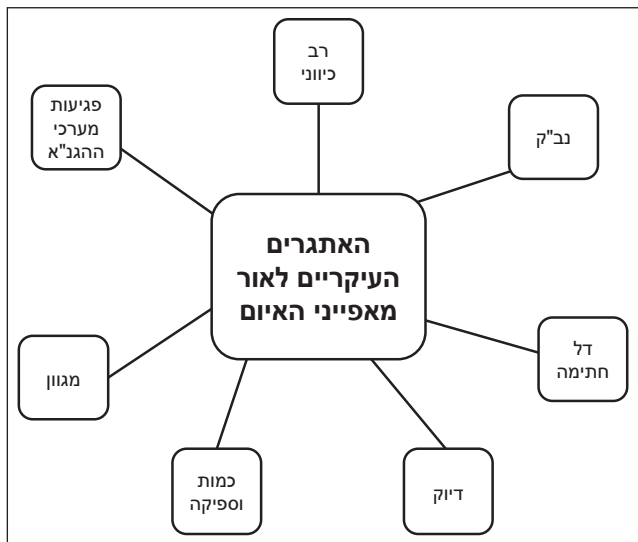
למודל האיום באמצעות שלוחים, המוצלח בסך הכול, יש גם מגבלות. כך, למשל, זקוקה איראן למדינות חלשות שבהן חי ציבור שיעי, כמו בלבנון, סוריה ועיראק, כדי למצוא כוחות שלוחים, להקים ולהפעילם בהצלחה (פרידמן וברמן, 2019, עמ' 73).⁶ ארגון חיזבאללה מבטא באופן הטוב ביותר את מאפייני הפעלת הכוחות השלוחים (בכל הקשור להקצאת קשב ומשאבים). חיזבאללה מונחה וממומן על ידי

⁶ בניגוד להשערה הרווחת, החוויה האיראנית העיקרית המעצבת את הגותה בעניין פיתוח כוחות פרוקסי והפעלתם אינה הקמת חיזבאללה בלבנון אלא הקמת מיליציות בסיג' (Basij militia) באיראן עצמה בעקבות המהפכה האסלאמית בשנת 1979. איראן רואה בהקמת מיליציה זו מודל להקמת קבוצות דומות מחוץ לגבולותיה. ארגון חיזבאללה הוקם לפי מודל באסיג': גיוס המוני של צעירים לכוח מזוין התומך במשטר. כיום מודל זה משמש גם את מיליציות ה-PMU.

איראן ומשמש בעבורה זרוע קדמית שכל תכליתה לאפשר תגובה איראנית נגד מדינת ישראל. בכך מרתיעה איראן את ישראל מפעולה התקפית נגדה ונגד מערך הנשק הגרעיני שהיא בונה. בשנים האחרונות הרחיבה איראן באופן משמעותי את פריסת כוחותיה השלוחים תוך הפעלתם באופן גלוי וסמוי בעיראק, תימן וכמובן בסוריה.

האתגרים - "עורף שהוא חזית וחזית שהיא עורף"

למרות מצבה הנואש של הכלכלה האיראנית⁷ בעקבות משטר הסנקציות העמוק והממושך שנכפה עליה, ובעקבות משבר הקורונה בשנתיים האחרונות, אנו עדים לנחישות המשטר להמשיך ולקדם את האסטרטגיה שתוארה. התעשיות הביטחוניות האיראניות ממשיכות לפתח ולייצר עוד ועוד טילים בליסטיים, טילי שיוט וכלי טיס בלתי מאוישים בעלי יכולות דיוק מתקדמות וטווחי פעולה מוגדלים המסוגלים לפגוע בכל רחבי מדינת ישראל וגם לנסות ולאתגר את מערכי הגילוי שלה בנתיבי חדירה בלתי צפויים. כיום פרוסים בסיסי האש מבוססי השלוחים של איראן בארבע מדינות שונות - לבנון, סוריה, עיראק ותימן, ואלה ממשיכים להתפתח ולהתעצם בדיוק ובמגוון.

תרשים 2: האתגרים העיקריים הנובעים מאיום התמ"ס - שדה קרב מאתגר ומורכב

השינוי המשמעותי ביותר שמבצעים האיראניים ביכולות האש, הוא שיפור הדיוק. ניצול היכולת המדעית והטכנולוגיה האיראנית לממש בפיתוח עצמי מערכות ניווט לווייני, תוך עקיפת משטר ההגבלות על טכנולוגית טילים (MTCR), מאפשרת

⁷ נכון לכתיבת המאמר (יולי 2021) ערכו של 1 דולר אמריקני הוא 42,250 ריאל. המשכורת הממוצעת של אדם באיראן עומדת על כ-200 דולר לחודש.

לאיראנים להסב רקטות בעלות דיוק נמוך מאוד לטילים בעלי דיוק גבוה. לשם השוואה, המשמעות של רקטה כבדה לטווח 200 ק"מ, בעלת דיוק של 5% מהטווח, היא שחצי מהרקטות יחטיאו מטרה בגודל עיר גדולה. לעומת זאת, הסבת הרקטה לטיל מדויק מאפשרת לכל טיל שני לפגוע במטרה שהרדיוס שלה 10 מטרים. בהגדרה זו נמצאים מרבית המתקנים בישראל שפגיעה בהם תהיה בעלת משמעויות אסטרטגיות במלחמה: אסדות הפקת גז טבעי, תחנות כוח, מתקני שלטון, נמלי תעופה, בסיסים וכדומה. נוסף על וקטור הדיוק של טילים בליסטיים, בונה כיום איראן במהירות מערכים של טילי שיוט וכלי טיס בלתי מאוישים למטרות תקיפה ומפיצה אותם באזור. מתקפת כלי טיס כאלה במטרה להתנקש בחיי ראש הממשלה העיראקי, כמו מתקפות על מטרות אמריקאיות באזור, המחישו לא רק את היכולת המבצעית האיראנית, אלא גם את מידת "הביטחון העצמי" האסטרטגי שלה.

לתהליך שיפור הדיוק יש מספר משמעויות: (1) עלייה מחודשת בתפיסת היכולת העצמית: עם צבירת טק"ק מדויק יכול נסראללה לאיים ביתר שאת על תשתיות קריטיות בישראל, כגון אסדות הגז ומתקני החשמל. שינוי זה גורם בראיית חיזבאללה להשגת שוויון יכולות מול ישראל ועלול לערער את מאזן ההרתעה המייצב את העימות בין ישראל לחיזבאללה; (2) שינוי תפיסת המערכה מאש אקראית של טרור נגד אוכלוסייה לאש מדויקת, שמשמעה משוואת עוצמה מאוזנת של פוטנציאל פגיעה ביכולות צבאיות ותשתיות אסטרטגיות תוך מראית עין של עמידה בסטנדרטים בין-לאומיים למניעת פגיעה באזרחים; (3) שיגור טילים לא מחייב הכנות מוקדמות רבות או בולטות, ולכן צבירת מסה קריטית של טילים מדויקים המכוונים נגד ישראל עלולה לפגוע ביכולת ההרתעה המוקדמת הישראלית ותחייב את ההגנה למוכנות מתמדת להפתעה מסוג זה; (4) כשפוטנציאל הנזק מכל טיל בודד הופך להיות גבוה (וגם עלותו לצד השני), המשקל של משימת היירוט לכל טיל כזה גדל בהתאם; (5) יכולת התקיפה המדויקת בשילוב עם מסת האש שכבר קיימת בזירה, והיכולת של כטב"מים וטילי שיוט לתקוף מכיוונים מפתיעים - כל אלה מייצרים איום של ממש על מערך ההגנה מפני טילים.

האיראנים מנצלים את מלחמותיהם ברחבי האזור ואת החיכוך המבצעי שלהם נגד ישראל בגבולותיה כדי להתנסות, להתחכך וללמוד. כתוצאה מכך משתכללות הטכנולוגיות וטכניקות ההפעלה האיראניות כל העת, ואיתן האתגר המבצעי הצפוי במלחמה לצה"ל.

חלק ב' - מרוץ החימוש והיחס בין יכולות ההגנה ליכולות התוקף השתנות האויב - על הפער שנוצר

מלכת הלבבות לאלים: "את מבינה, צריך לחץ הכי מהר
שאת יכולה, רק כדי להישאר במקום".
לאיס קהל, 1865, הרפתקאות אליס בארץ הפלאות

לאויב האיראני יש עם השנים "יותר מהכול ויותר מהר", ואנחנו מתקשים להדביק את הקצב. מרוץ החימוש במזרח התיכון מציב בפנינו את הפער באופן די ברור: כיום יש מולנו יותר טילים מדויקים שיכולים לפעול מטווח רחוק יותר, וכל זאת כשיש מולנו יותר זירות לחימה, ואנו יכולים להיות מותקפים במקביל באש ואש מדויקת. משימת ההגנה קשה ומורכבת. סטטיסטית מרוץ החימוש בין מערכות הגנה אווירית למערכות תקיפה בטילים וכלי טיס בלתי מאוישים מוטה בבסיסו לטובת הצד התוקף, וכך יוצא שבפועל צה"ל לא "רץ" מספיק מהר ביחס לקצב השתנות האויב. האויב הבין שאינו יכול להתמודד מול צה"ל פנים מול פנים, ופנה לפתח את הגישה העוקפת תמרון. אנו הגבנו בהסטת משאבים, פיתחנו והקמנו יחידות להגנה אקטיבית, אך קצב ההצטיידות והפיתוח הישראלי והיקף היכולות ההגנתית הנצברת מתקשים להשיג את קצב התפתחות האויבים. האויב בונה עצמו לתקיפת ישראל מזירות מרובות בו־זמנית, בעוד שצה"ל התמקד, לפחות עד לשנים האחרונות, בעיקר במתארים של לחימה נגד זירה אחת.

60 שנה של מאזן כוחות שלילי - פרדיגמת "הבעיה והפתרון"

בפסקאות הבאות אבקש להציג את הבעייתיות שבגישתנו המסורתית לפיתוח "פתרון" ל"בעיה". גישה זו, הגם שיש לה תוצאות טכנולוגיות מרשימות, מנציחה את הנחיתות הבסיסית של המגן בתחרות המתמדת של מרוץ החימוש. טיל ה"הוק" הוצג על ידי צה"ל בזירה במהלך מלחמת ההתשה שבה כידוע "כופף הטיל את כנף המטוס". ב־1969 הושגה ההפלה המבצעית הראשונה בעולם באמצעות טיל ההוק במרחב בלוח שביסיני. לאור איום הטיל על מטוסי הקרב עבר מערך הנ"מ בשנת 1971, על כל מערכותיו, לחיל-האוויר והפך לחלק אינטגרלי ממשיותיו. בהמשך התפתח המערך והפך ממערך הנ"מ למערך ההגנה האווירית.

התפתחות האיום הבליסטי ונקודת ההיפוך

בשנות ה־90 האיום הבליסטי צבר תאוצה. מערכת "חץ", שהחלה בפיתוח משותף עם ארה"ב, הייתה עדיין בשלביה הבוסריים במלחמת המפרץ הראשונה, וישראל נאלצה להסתפק בפריסת סוללות פטרויט אמריקאיות שתועלתן המבצעית הייתה חלקית, במקרה הטוב. הן במלחמת המפרץ הראשונה והן בסבבי הלחימה ברצועת הביטחון ובמלחמת לבנון השנייה הצליח נשק התמ"ס לאפשר למדינות ולארגונים להפגין מראית של עוצמה באמצעות שיבוש שגרת העורף והשפעה על האסטרטגיה

הישראלית. התגובה הישראלית התמצתה בניסיון להעתיק את דפוס הציד האווירי נגד טק"א, שהצליח בשעתו נגד סוללות הטילים הסוריות, להקשר החדש של איום הרקטות והטילים לעורף ישראל. ההצלחה הייתה מוגבלת מאוד. רק כעשור לאחר פגיעת הטילים העיראקיים בישראל הוצג טיל החץ המבצע ועימו הוצגה יכולת ראשונה להתמודד אל מול האיום הבליסטי. נפתח מרוץ חימוש חדש בין פיתוחי הגנה להתפתחות האיום (מטרות מתמרנות, מדויקות, גרעיניות וסטטיסטיות). עם זאת, מדינת ישראל עדיין לא ראתה באיום הרקטות בטווחים הקצרים, גם לא אחרי שני עשורים של הפגזת ערי הצפון מלבנון, איום הדורש פיתוח הגנתי גם בהתמודדות נגד רקטות מרצועת עזה. כידוע, הקמתו של מערך ההגנה אווירית כלפי האיומים לטווחים קצרים - "כיפת ברזל" - לוותה בהתנגדות של צה"ל וחיל-האוויר שחששו מפגיעה במשאבים העומדים לרשות צה"ל להתעצמות ביכולות התקפיות. לבסוף כפה הדרג המדיני את הקמת המערך על המערכת הביטחונית, תוך שהוא מבטיח מימון אמריקאי נדיב לפרויקט. ההישגים המבצעיים בהגנה הגדילו את המוניטין הישראלי.

למרות האפקטיביות המרשימה של ההגנה האווירית נראה כי האויב לא רק שאינו מוותר אלא מעצים ומגוון את יכולותיו, וכדרך זאת הוא גורר אותנו למרוץ חימוש נוסף. אנו הולכים ומשכללים את המענה, אך מוצאים עצמנו בפער מבצעי מתמשך

נוכח המערכות האחרונות שניהל צה"ל, בעיקר ברצועת עזה, עולה החשש שהאיזון בין ההגנה להתקפה יופר לכיוון מערכות ההגנה האקטיביות. מבצעים אלה העמידו רף ציפיה גבוה מאוד מבחינת אזרחי המדינה המצפים לקבל הגנה הרמטית. במלחמות הבאות לא ניתן יהיה לעמוד ברף הציפיות הזה. כדי להסיר את האיום מעל העורף יידרש לא רק הגנה אלא גם התקפה והכרעה. הפתרון הוא לשלב את מערך ההגנה האווירית באסטרטגיה התקפית באופן שיגביר את עוצמתה של ישראל למול איום התמ"ס והאויב המשתנה. על כך אבקש להרחיב בחלק הבא של מאמרי. צה"ל עצמו הפך באופן בלתי מודע ליתשלוּבּת התגוננות תקיפה' מפותחת, והוא מפעיל בכישרון רב מגוון יכולות תקיפה לצד מערכת הגנה מהמובילות בעולם.⁸ באופן פרדוקסלי, למרות העליונות שמפגין צה"ל בכל הממדים, תופעת האש

⁸ "תשלוּבּת התגוננות תקיפה" - כוח צבאי גדול המגן על עצמו מצד אחד באמצעות הסתתרות וביזור, ומצד שני תוקף את יריביו באמצעי תקיפה ארוכי טווח ומגוונים" (פלג, 2020), "מטריות, קשתות ובוועות": שוחקי העליונות הצבאית של ישראל", **בין הקטבים** 28-30 (2020).

המודרנית הפכה לדומיננטית, והמלחמה הגיעה לנקודת קיפאון שהוגדרה גם באמצעות "תחרות המטחים" (Gunzinger & Clark, 2015, p. 13). תחרות זו היא ההסבר התאורטי לתופעת מטחי ירי של התוקף הפוגשים "מטחי" הגנה אווירית ויירוטים מוצלחים של המתגונן – תופעה שאותה ניתן לזהות בדפוס הפעולה של חמאס המשגר מטחי רקטות בניסיון להתגבר על מטחי ההתגוננות של "כיפת ברזל" במטרה להצליח ולפגוע בשטח הבנוי (פלג, 2020, עמ' 63-66).

ההיסט באיום התמ"ס - הפער בין הכרת האיום לבין הבנתו והפנמת משמעותו

פער הרלוונטיות, מושג מפתח שגיבש צבי לניר שחקר את עולם ההפתעה המודיעינית, הוא בין היתר הפער בין הידיעה לבין היכולת להבין את הידע. אפשרות לכישלון בניבוי שדה הקרב העתידי יכולה להיות תוצר של כשלים ארגוניים, כשלים מודיעיניים, כשלים בקבלת החלטות וכשלים אנושיים הבאים לידי ביטוי בקושי לתרגם ידיעה להבנה, והבנה – לפעולה רלוונטית (לניר, 2006, עמ' 2-4).

ערב פרוץ מלחמת לבנון השנייה הבינה מדינת ישראל כי אין מענה מבצעי אל מול סוגי האיומים שבהם התחמשו חיזבאללה והאזור כולו. כפועל יוצא של צלקת העורף מהמלחמה ב-2006, דרך התפתחות האיום ברצועת עזה, התקרבות האיראנים והתבססותם באדמת סוריה (יחד עם ארגוני שלוחים (פרוקסי)) פיתחה ישראל מערכות הגנה מתקדמות שיודעות לתת מענה מיטבי אל מול איומי התמ"ס והטילים קצרי הטווח. כך הונחה הלכה למעשה התשתית למערכות הגנה אוויריות רב-שכבתיות.

בעשור הקודם יכולות ההגנה האווירית של מדינת ישראל הצילו חיים, אבל הן לא הגנו על שגרת החיים. השילוב בין הגנה אווירית בעורף ותקיפות בחזית (צורת הפעולה הדומיננטית שלנו מאז 2012) יצר השלמה עם המציאות שנכפתה עלינו, במיוחד על ניהול המערכה בעורף. **למרות האפקטיביות המרשימה של ההגנה האווירית נראה כי האויב לא רק שאינו מוותר אלא מעצים ומגוון את יכולותיו, ובדרך זאת הוא גורר אותנו למרוץ חימוש נוסף. אנו הולכים ומשכללים את המענה, אך מוצאים עצמנו בפער מבצעי מתמשך.**

"פרדוקס הצלחה" של מערכות ההגנה האווירית יצר שתי בעיות מרכזיות: (1) האויב החל במרוץ חימוש על מנת לעקוף את שכבות ההגנה בדרך להישג שהוא חפץ בו, ופיתח יכולות דיוק – כטב"מים תוקפים, טילי שיוט, הטעיות שונות ועוד; (2) הצלחות מערכות ההגנה האווירית הניאו את הדרג המדיני מלבצע מהלכים קטלניים ומכריעים בשדה הקרב, שהפכו בלתי נדרשים בראייתם למול הנזק המוגבל ממתקפות האויב.

ההיסט המתואר כאן הוא שיצר מן הצד האחד את ההאצה העצומה במאמצי האויב לשכלל את האיום כדי לחדור את ההגנות שלנו ומן הצד האחר את הקיבעון היחסי באסטרטגיה הישראלית.

ההיסט הבא? - ורסטיליות האויב

הצלחת לוחמי מערך ההגנה האווירית ליירט אחוז ניכר מהאיומים שנורו בשנים האחרונות מעוררת את הרצון שמעטפת ההגנה תורחב להגנת כלל היישובים מול כלל סוגי הרקטות והטילים. אחד היתרונות שיש לאיראנים במרוץ הוא הסחת הדעת שמייצר האיום מעזה ומגבול הצפון בשגרה. למרות שמערך ההגנה האווירית מספק מענה טוב מאוד מול האיום מעזה ואל מול אתגרי פרויקט הדיוק ואיומים נוספים מגבול הצפון כבר כיום, האיום הרקטי לטווח קצר ובינוני גורם לדרישה להשקעות נוספות, פיתוח ושדרוג מערכות נשק חדשות מול איום זה. השילוב בין מחויבות מדינת ישראל להגנה על כלל אזרחיה, לרבות בתרחישי מלחמה מוגבלים, התפתחות מתמדת של האיום הרקטי בעזה ובלבנון מן הצד האחד ומגמת האיום המתוחכם והמסוכן יותר מאיראן וממדינות רחוקות מן הצד האחר - כולם יוצרים "פיסוק" מבצעי ההולך ונפער במערכת ההגנה הישראלית. **זכוס הפיתוח וההצטיידות של "מענה" למול כל איום מתפתח מחמיץ את התמונה הרחבה הזו ומעמיד אותנו בעמדת נחיתות.**

חלק ג' - לעבר תפיסת הגנה ארצית אינטגרטיבית ומערכת הגנה אזורית

הערכת המצב האסטרטגית, אם כן, מכתיבה לנו לחדול מפיתוחים נפרדים של "מענה" לכל "בעיה" ולחתור לפיתוח מערכת הגנה שתעמוד מול כל איומי האויב. לשם כך על מערכת זו להיות, כמו איומי האויב, מגוונת, אינטגרטיבית, מתאימה לפעולה במקביל מול כמה זירות מאיימות וכמובן - אפקטיבית. **הצורך המבצעי הוא ביסוס יכולת הגנה רב־ממדית, רובוסטית שתגן על אתרים אסטרטגיים לאומיים וצבאיים ועל הכוח הצבאי ועל אוכלוסיית מדינת ישראל מפני איומים קינטיים מהמעגל הראשון ועד המעגל שלישי, בכל מצבי השח"ם על מנת לאפשר רציפות תפקוד מדינתית וצבאית. קרי "הגנה ארצית" ו"אזורית".**

"כדי להצליח בהגנה אווירית אינטגרטיבית אנחנו חייבים להסיט פחות משאבים עם יותר חדשנות לפיתוח והחזקה של גישה משולבת, רב־זרועית, מקושרת אינטגרטיבית ויעילה ביחסי תועלת/עלות, מוכנה להתייצב לקריאה בכל מקום, בכל זמן. השקעות בבניין כח צריכות להיות מוכוונות באופן מאוזן והגיוני לפיתוח ושיפור יכולות הגנה אווירית הצופות את התפתחות האיום וממצות המצאות וחדשנות בהפעלת אמצעים קינטיים ולא קינטיים."

חזון רמטכ"ל צבא ארצות הברית להגנה אווירית אינטגרטיבית
גנרל, מרטין אי דמפסי, יו"ר המטות המשולבים

הרעיון הוא לקשור את כלל שכבות ההגנה, אשר נבנו בנפרד, למערכת מרחבית אחת, מרובת שכבות, המקיימת הדדיות ביניהן. הדרך לממש חזון זה היא בניית יכולת אינטגרטיבית רחבת שתבצע אינטגרציה של כל היכולות ואינטגרציה אורכית של מדיניות, אסטרטגיה, תפיסות, טקטיקות ואימונים.

אלה נדרשים להיות רכיבי התפיסה: (1) מערכת בפריסה ארצית אינטגרטיבית ומשלימה לכלל שכבות הגילוי והיירוט; (2) שילוב טכנולוגיות חדשות שישנו את המאזן המבצעי ואת מרוץ החימוש לטובתנו, דוגמת לייזר, יכולות דיכוי רקטות בשטח האויב ושכבת יירוט מקומית נמוכה להגנת אתרים חיוניים; (3) שיתוף פעולה אזורי ובין-לאומי - מודיעיני, גילוי, התרעה והתראה מוקדמת ואולי אפילו יירוט משולב. בניסוח אחר, תפיסת ההתמודדות הנדרשת תתבסס על פריסה גאוגרפית ארצית, אינטגרטיבית ומבוססת רשת לתיאום בין שכבות הגילוי וההגנה השונות, בארץ, במזרח התיכון הרחב יותר ועם שותפים, גיוון טכנולוגי רחב יותר ושילוב אלמנטים התקפיים בתוך מערכת הלחימה בטיילים. אפרט:

הגנה אווירית ארצית אינטגרטיבית - מעבר מארגון ההגנה בתצורה של סוללות מקומיות ומרחבים לקישור ארצי ומרובד של כלל מערכי הגילוי וההגנה יאפשר מיצוי טוב יותר של כלל יכולות הגילוי והיירוט. באופן זה נוכל באותו סל אמצעים לייצר מעטפת גילוי טובה יותר, 360 מעלות, ולספק מענה לאיומים מכיוונים בלתי צפויים. שיטה זו תאפשר גם לשכבות היירוט השונות - "חץ", "קלע דוד" ו"כיפת ברזל" - לגבול זו את זו, להשיק ולחפוף ואף להגן אלה על אלה.

באנלוגיה לכדורסל, המערך ההגנתי של צה"ל, בראייה עתידית, יידרש לעבור מ"שמירה אישית" ל"שמירה אזורית"

טכנולוגיות ושיטות חדשות - לייזר, למשל, ימתן מאוד את רגישות ההגנה לאתגר אורך הנשימה במיירטים יקרים ויאפשר פעולה בכל המרחבים. דוגמה אחרת: שכבת יירוט קדמי ותקיפת משגרים, תצמצם את עומס הלחימה בשמי ישראל ותאפשר למערכי כיפת ברזל לתרום יותר גם להגנה מפני המעגלים הרחוקים (אורטל, 2021). ולבסוף, שכבת יירוט נמוכה, מקומית ומדויקת תאפשר להבטיח את האתרים החיוניים ביותר למדינת ישראל, גם אם יתרחש תרחיש מסוכן של חדירת השכבות האחרות.

אינטגרציה אזורית - כל מדינות האזור מוטרדות מאיום התקיפה האיראני ההולך והופך אגרסיבי ומתוחכם. כולן מצטיידות במערכות הגנה אוויריות מתוחכמות, וכולן מתמודדות עם האתגרים שתוארו כאן. אינטגרציה מבצעית מבוססת רשת בין מערכי גילוי והגנה של מדינות האזור תוכל לשפר את המענה הכולל למדינות האזור ובתוך כך גם ליצור ממד נוסף של הרתעה כלפי האויב.

בצורתו הנוכחית מערך ההגנה האווירית משמש "קיר הברזל", כדברי ז'בוטינסקי, מפני מתקפות האויב. באופן זה הוא גם מאפשר את יכולות ההתקפה הצה"ליות. הוא קושר בין שלושת רגלי תפיסת הביטחון הנוספות. בעתיד מערך זה הוא גם

פוטנציאל לפעולה יזומה, שכן יכולות היירוט ואיכון נקודות השיגור יאפשרו את דיוק המתקפה הצה"לית. חשוב מכך, ככל שיכולות התקיפה של האויב מתקדמות, כך הולך ומתבהר הצורך בהגנה טקטית על הכוחות המתמרנים מפני איומים תלולי מסלול ומוטסים בשדה הקרב עצמו.

"ההתיישבות יכולה להמשיך ולהתפתח רק בחסותו של כוח מגן שאינו תלוי באוכלוסייה המקומית. קיר ברזל, שאותו לא יהא בכוחה של האוכלוסייה המקומית להבקיע".
(זאב ז'בוטינסקי, 1923, על קיר הברזל)

הניצחון בקרב יוכרע בשילוב מהלומות, תמרון והגנה רב־ממדיים. ככל שהמשימה תהיה הכרעת האויב, ואם קיים גבול קרקעי משותף, יידרש תמרון התקפי במקביל למאמצי ההגנה הרב־ממדיים על מנת להכריע את האויב. יכולות ההגנה יבטיחו את העורף האזרחי והצבאי, מערכי הגילוי שלנו יאפשרו לדייק את מיקומי האויב, וכל אלה יאפשרו יציאה למהלכים התקפיים מדויקים וקטלניים.

צה"ל צריך להשקיע ביכולותיו ההתקפיות ולהישען על יכולות הגנה חזקות וארציות על מנת שהישגי ההתקפה לא יתאזנו בהישגי אויב בשטחנו. נדרשת תוכנית אופרטיבית הבנויה על יכולות התקפיות מגוונות במקביל לרכיב הגנה מפותח תוך שילוב ומיקסום ההתקפה באמצעות הגנה (הלוי, 2020, עמ' 242-253). המענה ההגנתי הוא רק מרכיב אחד במענה השלם מול מאמצי האש האיראניים. על ההגנה להשתלב במאמצים הנוספים - מניעה, התרעה, הרתעה והכרעה - ולתמוך אותם על מנת לייצר את הסינרגיה הנדרשת להתמודדות מול האיום. לאור האתגר המהותי העומד בפני יכולת התקיפה מול איראן, נדרש מערך ההגנה לעמוד כמרכיב מהותי בתמונת המענה השלם.

נוסף על כך, מערכות ההגנה הפעילה מגלמות פוטנציאל לחיזוק הקשרים המדינתיים. יצירת בריתות ושיתופי פעולה ברמות שונות היא כלי חשוב בסל הכלים המדיני-צבאי. מערך ההגנה האווירית חורג מהממד הצר של יירוט נשק תלול מסלול והגנה על מדינת ישראל, והוא חלק ניכר משיתוף הפעולה האסטרטגי עם ארה"ב (פיתוח אמל"ח ותרגול משותף). אל מול האיום האיראני (אם הוא כולל יכולת גרעינית ואם לא) יש לראות ביכולות מערכות ההגנה "שוברות שוויון" המביאות למערכה אמצעי שאינו מצוי בידי איראן (שחר ופרידמן, 2015, עמ' 81) וכאמור גם ממד של הרתעה במישור המדיני.

מרוץ ההגנה אל מול יכולות ההתקפה של האויב

ההגנה חייבת להיות יציבה, עדכנית וצופה פני עתיד. המרוץ בין המגן לתוקף מחייב אותנו להיות א־סימטריים לטובת המגן על מנת שהכוח המגן ישכיל להיערך ולהגן בצורה טובה וגם להתכונן בטרם עת להפתעות המתקיף.

האיראנים צוברים עם השנים ניסיון מבצעי רב בלחימה שלהם באופן ישיר ועקיף בתימן, בסעודיה, בסוריה, בעיראק וביתר מדינות המזרח התיכון. השימוש התדיר

בטכנולוגיה, נחישות והתמדה, לצד חיכוך מבצעי מתמיד, מאפשר להם ניסיון מבצעי וטכנולוגי ולימוד תורפות מערכות ההגנה השונות.

יכולות הגנה אפקטיביות נותנות לדרג המדיני זמן ומאפשרות לו לקבל החלטות נכונות בקור רוח ובמנעד תנאים שמאפשר החלטות נכונות, תהליכיות ומדויקות. הגנה אפקטיבית מעכבת, דוחה או מאפשרת מלחמה בתנאים ובזמן שהדרג המדיני היה רוצה, והיא גם דוחה מלחמה בימי שגרה.

יכולות הגנה טובות יכולות להכריע את האויב כך שיזנח את שאיפותיו להילחם. במקרה שלנו יכולות הגנה טובות הפוזלות גם לממד ההתקפי והתומכות אותו יכולות להביא למצב שבו האיראנים ושלוחיהם יזנחו את שיטת הפעולה שהוצגה, ויבחרו דרכי פעולה התקפיות אחרות בטווח הקרקעי, סב"ר וכדומה. המרוץ בין יכולות ההגנה אל מול יכולות ההתקפה של האיראנים מחייב את המערך ההגנתי של ישראל להוביל במרוץ אל מול מספר מדרגות קריטיות: (1) פיתוח מואץ של יכולות מיירטים משודרגות היודעות לתת מענה עדכני אל מול טילי האויב ברמת דיוק והצלחה מרבית להשמדה או לסיכול המשימה של טיל התוקף; (2) פיתוח וביסוס מערכות הגנה אוויריות רלוונטיות שתדענה לתת מענה הגנתי כחלק משכבות ההגנה השונות; (3) שימור ושיפור תמידי במקצוענות הפעלת המערכות על ידי האדם במרכז ניהול היירוטים; (4) היערכות מבצעית תומכת 24/7/365; (5) שיפור ודיוק יכולת ההתרעה לעורף כחלק מהמרכיב ההגנתי; (6) חיבור המערך ההגנתי לכלל המערכים השותפים למשימה בצה"ל; (7) מעורבות התעשיות הביטחוניות במתן "בלוק" תוכנתי עדכני אשר משפר את חומרת המערכות אל מול מורכבות תמונת השמיים.

סיכום ומסקנות

מדינת ישראל שרויה בתוך עידן "מלחמות הטילים והאש". קיים מתח בין חשיבות ההגנה האפקטיבית (הכוללת את שכבת התגוננות בעורף ואת שכבת ההגנה מפני רקטות וטילים) ובין חיוניותה של עוצמה צבאית מכריעה שתתקוף במהירות ובעוצמה את האויב בשטחו ותקצר את משך העימות עד כדי הכרעתו. המערך ההגנתי משמש, כדברי ז'בוטינסקי, "קיר הברזל" המרכזי מפני התקפות האויב, ועם זה הוא מאפשר לרכיב ההתקפה לבוא לידי ביטוי בתפיסת צה"ל.

ההיגיון האסטרטגי הנובע מהאיום האיראני, על כל גווניו, וכן "מעגלי אש" איראניים המקיפים אותנו בסוריה, בלבנון, ברצ"ע ובסביבה, וניתוח פני האיום והמגמות הצפויות מציגים לנו וקטור מבצעי להגנה שמתבטא בהיגד "איראן בכל מקום".

באנלוגיה לכדורסל, המערך ההגנתי של צה"ל, בראיה עתידית, יידרש לעבור מ"שמירה אישית" ל"שמירה אזורית". היכולת של האויב לבסס עצמו "בטבעת אש" של איומים סביב מדינת ישראל תחייב את היערכות ההגנה בצורה כזו שתדע להתמודד בהגנה רב-זירתית, בו זמנית, בכל מצבי השח"ם 24/7/365 - "הגנה

ארצית". הגנה שתוכל לתת מענה תמידי בהיערכות קבע רצופה וחזקה. מימוש גישה זו תלוי בתפיסת פיקוד ושליטה מרכזית, ארצית, המבוססת על טכנולוגיה מתקדמת לצד יכולת אנושית גבוהה. לאור ניתוח האיום והתמורות האזוריות במפתח האיזון בין הגנה להתקפה יידרש צה"ל לבנות את כוחו של המערך המגן על העקרונות האלה: (1) יכולת מענה הגנתי ארצי בגילוי ואש; (2) יכולות התמודדות רב־זירתית ובו זמנית; (3) יכולת רציפות הגנתית מקסימלית; (4) התמודדות הטכנולוגיה עם סלי האיומים השונים על בסיס מערכות קיימות ומשודרגות; (5) מענה בתשתית הגנתית רצופה למספר ימי לחימה במקסימום הצלחה; (6) שילוב טכנולוגיות, כמו לייזר, ושכבות נוספות ליצירת גיוון, עמידות טובה יותר מול מטחים מורכבים, העברת חלק מעומס הלחימה לשטח האויב, ועלייה למתקפה מדויקת ובלתי צפויה על מערכי השיגור.

על עקרונות בסיס אלה יש להוסיף שניים חדשים:

הראשון – מיצוי היתרון היחסי של מדינת ישראל בתחום ההגנה מטילים כנכס מדיני מול מדינות האזור, ומיצוי מדינות האזור כנכס גאוגרפי לחיזוק בהגנה אווירית הארצית בממד של הגנה אווירית אזורית.

השני – המשך פיתוח מערכת ההגנה האווירית הארצית האינטגרטיבית, שילובה ההדוק יותר בתוך המערכת ההתקפית ההכרעתית של צה"ל, ולבסוף – הרחבת השפעתה גם לטכנולוגיות נוספות והעברת חלק מההגנה לשטחו של האויב.

אנו חיים בעידן צבאי המוגדר באמצעות יכולות תקיפה ארוכות טווח. האסטרטגיה האיראנית מתבססת ברמה הפוליטית על מיצוי שותפיה הטבעיים באזור וברמה הצבאית על הרתעה אגרסיבית באמצעות יכולות תקיפה מתקדמות.

על מנת לספק משקל נגד לאסטרטגיה האיראנית נדרשת מדינת ישראל להעמיד רגל הגנתית יציבה וחזקה המותאמת לאיום המתפתח. יכולת זו לא תעמוד לבדה, אלא רק אם היא תשמש את הבסיס המוצק ליכולתו של צה"ל לקיים מתקפה מכריעה נגד האויבים במעגל הראשון ולגבות מחיר כבד מהאויבים במעגלים המרוחקים. שילוב זה, שיכולת ההגנה היא התנאי ההכרחי לקיומו, הוא שיחייב את האויב בטווח הארוך לשקול מחדש את האסטרטגיה מבוססת הטילים שלו.

רשימת מקורות

- אדמסקי, דימה (2010). תרבות אסטרטגית וחדשנות צבאית. **מערכות**.
- אורטל, ערן (2021). "להדליק את האור, לכבות את האש". **בין הקטבים**, גיליון 31-32, עמ' 69-54.
- בן ישראל, יצחק (2007). "מלחמת הטילים הראשונה, ישראל-חיזבאללה קיץ 2006". אוניברסיטת תל אביב.
- הלוי, הרצי (2020). "הגנה רב-ממדית". **בין הקטבים** 28-30, עמ' 242-254.
- טל, ישראל (1996). **ביטחון לאומי: מעטים מול רבים**. דביר.
- ליש, גור, אמיר רוני (2012). "לוחמת טילי קרקע-קרקע: האסטרטגיה ההתקפית והמענה ההגנתי". **מערכות** 442, עמ' 4-8.
- לניר, צבי (2016). "פער הרלוונטיות". *DOAlogue 6*, עמ' 1-4.
- מרידור, דן (2009). "המגננה האזרחית כחלק מתפיסת הביטחון של ישראל". בתוך מ. אלרן (עורך), מוכנות החזית האזרחית בישראל למלחמה. *Institute for National*, עמ' 15-18.
- מרידור, דן ואלדד, רון. "תפיסת הביטחון של ישראל - דו"ח הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון (ועדת מרידור) ובחינתו בחלוף עשור". *INSS* מזכר 182, ספטמבר 2018.
- פינקל, מאיר (2007), על הגמישות. **מערכות**.
- פינקל, מאיר, פרידמן, יניב ופרייזר-סווירי, דנה. "הגנה פעילה כרגל רביעית בתפיסת הביטחון - מה ניתן ללמוד ממבצע 'צוק-איתן'?" **בין הקטבים**, עמ' 1-16.
- פלג, דביר (2020). "מטריות קשתות ובועות - שוחקי העליונות הצבאית של ישראל". **בין הקטבים** 28-30, עמ' 63-79.
- פרידמן, יניב וברמן, לייזר (2019). "החרב השאולה - תובנות על לוחמת שלוחים (Proxy Warfare) במזרח התיכון". **מחקר מרכז דדו** (קיים באתר המרכז באתר צה"ל), עמ' 1-93.
- קס, אפרים (2008). "מהלך צבאי נגד איראן: ההיבט האיראני". **עדכן אסטרטגי** 11, עמ' 1-9.
- קס אפרים (2017). "לגיון הזרים השיעי של איראן". **עדכן אסטרטגי** 20, עמ' 39-47.
- רובין, עוזי (2020). "מעגלי האש של איראן". **עיונים בביטחון המזרח התיכון** 169, עמ' 1-14.
- רמתי, יאיר (2019). זרקור ל"מפץ הגדול" - תקיפת מתקני הנפט בסעודיה ע"י איראן וכישלון ההגנה האווירית להתמודד עם המתקפה.
- שוחט, שחר ופרידמן, יניב (2015). "מהגנה טקטית נגד מטוסים להגנה אווירית מערכתית". **בין הקטבים**, גיליון 4, עמ' 65-81.
- שמחוני, אבנר (2015). "פרדוקס הצלחה - על השפעותיו המערכתיות של מערך ההגנה האקטיבית מפני טק"ק ורק"ק". **מערכות** 462, עמ' 4-14.
- Gunzinger, Bryan & Clark, Bryan (2015). "Sustaining America's Precision Strike Advantage". *Center For Strategic & Budgetary Assessments*, pp. 1-88.

למידה והשתנות בחיזבאללה: בדרך לתפיסת הפעלה חדשה?

ד"ר משה אלבו, סא"ל ע"י

הטענה המרכזית במאמר זה היא כי תפיסת "הניצחון באי-הפסד" עוברת רוויזיה יסודית בשנים האחרונות בחיזבאללה בעקבות התלכדות מספר תהליכים ופוטנציאלים, אשר ביססו עקרונות לחימה חדשים, וגיבשו מסוגלות אופרטיבית ותפיסתית בנוגע למערכה מול ישראל. עקרונות הלחימה שהתגבשו במלחמת האזרחים בסוריה, ושעוצבו על בסיס ההשתנות המערכתית באזור ובעולם, הובילו לטענתנו לשינוי בהיגיון המערכתית של הארגון מאסטרטגיה של ניצחון באי-הפסד, במשולש שטבעו ברון וולנסי של ספיגה-הרתעה-התשה, לאסטרטגיה של ניצחון דרך מימוש הישגים אופרטיביים מוחשיים וביסוס מאזן אסטרטגי חדש מול ישראל במשולש של התקפה-הרתעה-הגנה ושחיקה.

מבוא

"כוחות ההתנגדות יכולים לפגוע בכל מטרה בישראל כאשר יפחץ עימות צבאי. מספר הטילים המדויקים של ההתנגדות הוכפל בשנה האחרונה, ומטרטנו היא לכסות את כל שטח פלסטין הכבושה כך שאם נרצה לפגוע באויב בדיק נהיה מסוגלים לעשות זאת. ההתנגדות היום נמצאת במצב כשיחת ומורל מקסימלי, ואנו מאמינים בעתיד ובכך שאנו מתקרבים לניצחון. ישראל צריכה לדאוג מההתנגדות באוויה בים וביבשה, ויש להתנגדות יכולות נטפות שישראל לא מודעת להם."¹
סראללה, 2020

לפני קרוב לעשור הציגו ברון ווולנסי את ההשתנות היסודית של תפיסת הלחימה של "הציר הרדיקאלי", שנבע בעקבות הפנמת לקחי החיכוך הצבאי עם העליונות המערבית (עיראק, אפגניסטאן), הטמעת מורשת הג'יהאד והאסלאם, מורשת הגרילה (התגבשות תפיסת "אל-מקאומה" - ההתנגדות), השפעות צבאיות זרות, במיוחד

¹ סגן-אלוף (מיל') ד"ר משה אלבו הוא חוקר בכיר במרכז דדו לחשיבה צבאית בינתחומית ועמית מחקר במכון למדיניות ואסטרטגיה במרכז הבין תחומי בהרצליה. ד"ר אלבו שימש בתפקידו האחרון כראש זירה בחטיבת המחקר באגף המודיעין. סגן-אלוף ע' ביצע מגוון תפקידי מטה בדרג השדה והמטכ"ל. קצין מודיעין במרכז לאימונים ביבשה. בעל תואר ראשון ושני במדעי המדינה, ותואר שני בביטחון לאומי וטרור.

ברה"מ וצפון קוריאה, ולקחי המלחמות עם ישראל. עקרונות הלחימה שפיתח "הציר הרדיקאלי", התבססו לטענתם על המשולש: **ספיגה - הרתעה - התשה**, באסטרטגיה הכוללת של **תפיסת הניצחון באי-ההפסד**. ההישרדות ו"העמידה האיתנה" ("צמוד" - במקור) בעימות ביטאה את הניצחון בשל חוסר יכולתו של היריב (למרות עליונותו הצבאית) להכריע באופן ברור את המערכה (ברון ווולנסי, 2012).

הטענה המרכזית במאמר זה היא כי **תפיסת "הניצחון באי-ההפסד" עוברת רוויזיה יסודית בשנים האחרונות בחיזבאללה בעקבות התלכדות מספר תהליכים ופוטנציאלים, אשר ביססו עקרונות לחימה חדשים וגיבשו מסוגלות אופרטיבית ותפיסתית בנוגע למערכה הארוכה מול ישראל**. האסטרטגיה של חיזבאללה עברה להערכתנו שינוי מתפיסת הגנה של "עמידה איתנה" לתפיסת התקפה, ומתפיסת "ניצחון באי-ההפסד", "לניצחון בנקודות". הפוטנציאל של מעבר לתפיסה צבאית התקפית קשור בהתפתחות היכולת המבצעית לתמוך במהלך התקפי באש סיוע ובכשירות מבצעית של הכוחות המיוחדים שחוו למידה משמעותית מצד הכוחות הרוסים בלחימה בסוריה.

תמונה 1: עלי חמנאי, המנהיג העליון של איראן, בפגישה עם חסן נסראללה, מנהיג חיזבאללה²

המעצבים המרכזיים של האסטרטגיה ותפיסת ההפעלה החדשה קשורים להשתנות העמוקה במספר מישורים: **במזרח התיכון** ("האביב הערבי"), המערכה בסוריה, הסכם הגרעין עם איראן ותהליכי ההתבססות וההשפעה האיראנית במזרח התיכון); **בזירה הבינ-לאומית** (תחרות גוברת בין המעצמות ועלייתן של סין ורוסיה ככוחות שפועלים לערעור הדומיננטיות האמריקאית, חזרתה של רוסיה ככוח מעצב

² [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Seyyed_Ali_Khamenei_and_Seyyed_Hassa_Nasrallah_by_khamenei.ir_01\(2005\)_02.jpg#/media/File:Seyyed_Ali_Khamenei_and_Seyyed_Hassa_Nasrallah_by_khamenei.ir_01\(2005\)_02.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Seyyed_Ali_Khamenei_and_Seyyed_Hassa_Nasrallah_by_khamenei.ir_01(2005)_02.jpg#/media/File:Seyyed_Ali_Khamenei_and_Seyyed_Hassa_Nasrallah_by_khamenei.ir_01(2005)_02.jpg)

במזרח התיכון); **בהתפתחות טכנולוגית מואצת** במגוון רחב של תחומים, אשר נעזרת ביישום של טכנולוגיות אזרחיות לשדה הצבאי, ובנגישות של כלים ויכולות שהיו בעבר שמורות למעצמות (יכולות אש, טכנולוגיות מידע, סב"ר, ל"א, יכולות ברום האווירי הנמוך - רחפנים, "משוטטים", מל"טים ועוד). כמו כן **המערכה בסוריה** שימשה בעבור חיזבאללה "שדה" לניסוי תפיסות הפעלה צבאיות חדשות תוך למידה אינטנסיבית, מתמשכת ואינטימית ממעצמה צבאית והזדמנות ליצירת רשת אופרטיבית אפקטיבית של ציר ההתנגדות בהובלה איראנית.

עקרונות הלחימה שהתגבשו בשדות הקרב בסוריה, ושעוצבו על בסיס ההשתנות המערכתית באזור ובעולם, הובילו לטענתנו לשינוי בהיגיון המערכתי של הארגון: **התקפה, הרתעה, הגנה ושחיקה באסטרטגיה של ניצחון דרך מימוש הישגים אופרטיביים מוחשיים וביסוס מאזן אסטרטגי חדש מול ישראל**. כל עיקרון מבטא מערכת שלמה שכוללת סל של יכולות וכלים מגוון שמשלים זה את זה. לא כל הכלים קיימים בארסנל של הארגון, אך המערכה בסוריה המחישה לארגון את נחיצותם במערכה הבאה עם ישראל. במסגרת זאת **יכולות אש מתקדמות** שיחוללו נזק נרחב ואסטרטגי לתשתיות ישראליות (אש מדויקת, לעומק, לסיוע, אינטנסיבית, עוצמתית, בהיקף גדול, לאורך זמן), **יכולות התקפה רב-ממדיות** (אוויר, ים, יבשה, תת-קרקע, סב"ר) לכיבוש שטח, **הגנה מתואמת ודינמית לשחיקת התקדמות צה"ל** תוך מסוגלות אופרטיבית בהגנה ובהתקפה המהווה תוצר של שנות הלחימה האחרונות בסוריה.³

מקורות ההשראה להתפתחות התפיסה הצבאית

בשנת 2008 תיאר נסראללה את הטרנספורמציה הצבאית של הארגון כך: "אסכולת לחימה חדשה שאין דומה לה - כזו הנמצאת בין צבא סדיר ללוחמת גרילה" (נסראללה, 2008). נוסף על כך, נסראללה טבע את הסיסמה "סבלנות וניצחון" במסגרתו קבע כי: "הסבלנות והעמידה איתנה היא זאת שתוביל אותנו אל הניצחון [...] יש מספר שלבים בניצחון ההתנגדות על האויב. השלב הראשון הוא בהכשלת מטרות האויב. ויש כאלו שטוענים כי כאשר תצליח ההתנגדות בלבנון להכשיל את מטרות ישראל הרי שהיא ניצחה. עם זאת, **הרמה השנייה של ההתנגדות לא מתמצה בהכשלת מטרות האויב, אלא במימוש מטרות ההתנגדות**". היעד שנסראללה הציב בשלב זה כבר לא התמצה בבלימת האויב אלא במימוש ניצחון צבאי על ישראל. קביעה זו של מזכ"ל חיזבאללה מתכתבת עם מודל הגרילה, משולבת עם פרשנותו לתפיסת הג'יהאד השיעית בהקשר המודרני, ונטועה בהקשר התרבותי והפוליטי הייחודי של הארגון בלבנון והחיכוך הצבאי ארוך השנים עם ישראל והמערב (נסראללה, 2016).

³ המחקר התבסס על ניתוח חומרי גלם בערבית (תקשורת גלויה, מדיה חברתית, מכוני מחקר צבאיים), ועל מחקרים והערכות של מכוני מחקר מערביים וערביים שהתמקדו במערכה בסוריה, בנוכחות הרוסית והשפעתה על הכוחות הלוחמים בזירה הסורית.

בפרפראזה להמשגה זאת, מה הם השלבים בתפיסת ההתנגדות של חיזבאללה? (טובי, 2009, עמ' 67-79).

1. **שלב הנסיגה האסטרטגית:** תפיסת "העמידה האיתנה" ו"הניצחון באי ההפסד", אשר נובעת מההכרה בעליונות הצבאית של האויב ומתמקדת בשלב זה ב"היעלמות" הכוח המגן והיטמעות באוכלוסייה האזרחית; פיתוח יכולות ספיגה ומיגון הנכסים המרכזיים של הארגון (מפקדות, מערך הפו"ש, הנהגה); הגנה בהיגיון של פגיעה והתשת כוחות האויב המתמרנים; הפעלה מסיבית של אש סטטיסטית לכוחות המתמרנים ולעורף האויב; הימנעות מהתמודדות חזיתית ומאמץ תודעה שמבליט את הניצחון באי ההפסד. שלב זה מקביל לתקופת הלחימה נגד צה"ל ברצועת הביטחון (1985-2000) ומלחמת לבנון השנייה (2006) (ברון ווולנסי, 2012, עמ' 50-51).

2. **שלב ההתשה האסטרטגי:** יצירת איזון אסטרטגי שמתבסס על מאזן הרתעה הדדי. בשלב זה הארגון מגבש תפיסת הפעלה המבוססת על יכולות אש מתקדמות ומדויקות, לצד פיתוח מערכי פיקוד ושליטה מתקדמים, וחיזוק הכשירות המבצעית של היחידות הלוחמות, במיוחד הכוחות המיוחדים (יחידת רצ'ואן). על פי מאו דזה־דונג האויב מראה בשלב זה סימני חולשה ותשישות, והגרילה מתחזקת עד לכדי יצירת איזון אסטרטגי. בפרפראזה לתאוריה של מאו לתקופתנו ניתן לומר שהארגון מזהה הזדמנות ליצור משוואת הרתעה מאוזנת ולצמצם הלכה למעשה את חופש הפעולה של ישראל בלבנון נוכח זיהוי תהליכי עומק של השתנות אסטרטגית מערכתית במזרח התיכון (התגבשות ציר ההתנגדות בתמיכה איראנית, הרחבת ההשפעה הרוסית, ונסיגה אמריקאית מהמרחב), והבנה מעמיקה אודות חוסר הנכונות של החברה הישראלית להמשיך ולהקריב במלחמה המתמשכת על גבולותיה ("נאום קורי העכביש"). חיזבאללה בשלב זה עדיין מכיר בעובדה כי ישראל מחזיקה בעליונות צבאית ברורה, אך הוא מצליח לפתח מאזן הרתעה אפקטיבי באמצעות חיזוק מערך האש, היטמעות באוכלוסייה אזרחית והמחשת המחיר לעורף הישראלי במלחמה הבאה. הלכה למעשה שלב זה הוא עם סיום מלחמת לבנון השנייה ובא לידי ביטוי בשנים האחרונות בהתייחסויות פומביות של בכירי הארגון.

3. **שלב המתקפה האסטרטגית** – על פי התאוריה של מאו הגרילה משתנה באופן משמעותי ואיכותי, והופכת בשלב זה למסגרת של סמי־צבא סדיר החותר להכרעת אויבו. שלב זה החל להערכתנו להתגבש ברמה התפיסתית כבר ב־2011 עם פיתוח רעיון "כיבוש הגליל" וקדם עור וגידים בשנים האחרונות בזירה הסורית (נסראללה, 2014; אל־מיאדין־הגליל, 2014). **המערכה בסוריה האיצה את תהליך ההשתנות הצבאית ונטעה תחושת מסוגלות אופרטיבית ואסטרטגית בארגון.** ההשתנות האסטרטגית (טכנולוגית, אזורית ובין־לאומית)

והניסיון האופרטיבי שנצבר בשנות הלחימה האינטנסיבית בסוריה, לצד רוסיה והציר, הובילו להערכתנו לבחינה מחודשת של הארגון את האסטרטגיה ואת תפיסת ההפעלה שלו מול ישראל.

התגבשות ציר ההתנגדות נגד ישראל

"ציר ההתנגדות חזק ויציב, הוא לא ייפול, ולא יובס ולא ילך לאחור. במצב של תוקפנות ישראלית כלפי לבנון או סוריה, המלחמה לא תוגבל למדינות אלו בלבד, המערכה תפתח את הדלת להצטרפות של מאות אלפי לוחמי ג'האד למערכה נגד ישראל - מעיראק, תימן, אפגניסטאן, פקיסטאן, איראן ומקומות נוספים בעולם."
(בסראללה, 2017)

מלחמת האזרחים בסוריה הובילה למעורבות צבאית איראנית נרחבת וישירה במדינה במטרה למנוע את קריסתו של משטר אסד, אשר נתפס כחיוני למימוש האסטרטגיה האזורית ארוכת הטווח של טהראן. החזון של יצירת מרחב השפעה איראני מאיראן דרך עיראק וסוריה ועד לבנון תוך אבטחת התמיכה והסיוע לחיזבאללה נסמך על יציבות החוליה המקשרת הסורית. לצד זאת, הטלטלה בסוריה יצרה בעבור טהראן את התנאים לחזק את יציבתה בסוריה, לבסס תשתיות צבאיות ויכולות מתקדמות סביב ישראל (אש, הגנה אווירית, מודיעין) ולהניע את האסטרטגיה האזורית שלה קדימה.

"הכוכבים" הסתדרו בעבור איראן, כאשר הקשב האזורי והבין-לאומי הופנה לטלטלה בעולם הערבי ולאיום הגובר של המדינה האסלאמית. הפגנות המחאה העממיות, אשר פרצו בדצמבר 2010 בתוניסיה, התלקחו בכל רחבי המזרח התיכון והובילו בחלק מהמקרים להחלפת השלטון (תוניסיה, מצרים), אך ברוב המקרים למלחמות אזרחים עקובות מדם שנמשכו לאורך כל העשור (לוב, תימן, סוריה). ההתפרקות המדינתית הביאה להתחזקות כוחות ריאקציוניים, והבולטת שבהם הייתה המדינה האסלאמית, אשר הציעה אלטרנטיבה פוליטית חלופית למדינות הלאום הערביות המודרניות באמצעות הקמת מדינת הלכה אסלאמית על בסיס מודל הח'ליפות. המדינה האסלאמית החזיקה בשיאה שטחים בצפון סוריה ובמזרחה, ובצפון מערב עיראק עם שלוחות טרור אפקטיביות בסני ובלוב והציבה איום ממשי למשטרים הערביים - איום פיסי ורעיוני.

הקיצוניות האידיאולוגית, הטרור הרצחני והאתגר ליציבות המשטרים הערביים הוביל להתערבות המעצמות שביקשו לשמר את האינטרסים הגאו-אסטרטגיים שלהם באזור, לבלום את הטרור במזרח התיכון ולהכילו באופן שלא יגלוש לזירה הבין-לאומית, ולמנוע תהליכי התפרקות שעלולים היו להוביל לגלי הגירה גדולים של פליטים. ארה"ב הובילה קואליציה בין-לאומית להכרעת המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה ביוני 2014, ורוסיה נחלצה לסייע לבעלת בריתה האזורית סוריה בספטמבר 2015. סדר העדיפות של ארה"ב ושל אירופה התמקד במערכה בדאע"ש ולא באיראן, אשר ניצלה זאת היטב.

נוסף על כך, הסכם המעצמות על תוכנית הגרעין האיראנית (JCPOA) שנחתם בווינה ביולי 2015 בין איראן לחמש החברות הקבועות במועצת הביטחון של האו"ם והאיחוד האירופאי, הקל על הסנקציות שהושטו על טהראן בתמורה למהלכים להגבלת תוכנית הגרעין ואפשר למשטר האיראני להתמקד בהרחבת השפעתו האזורית לעיראק, סוריה, לבנון ותימן. כך, איראן הצליחה בחסות המערכה האזורית והבין-לאומית נגד המדינה האסלאמית לקדם שני מאמצים מרכזיים. הראשון היה **השפעה על המצב הפנימי בסוריה** במטרה לקשור אותה לאיראן לטווח הארוך, לרבות חתימה על הסכמים כלכליים, העברת אוכלוסייה שיעית לסוריה ובניית מיליציה שיעית סורית על בסיס המודל של חיזבאללה הלבנונית; והשני, **החמרת האיום על ישראל באמצעות הרחבת החזית מול ישראל מלבנון לסוריה** דרך התבססות צבאית וביסוס יכולות אש ומודיעין מתקדמות (קס, 2019).

האסטרטגיה של חיזבאללה עברה להערכתנו שינוי מתפיסת הגנה של "עמידה איתנה" לתפיסת התקפה, ומתפיסת "ניצחון באי הפסד", ל"ניצחון בנקודות"

מרכיב נוסף באסטרטגיה האיראנית של העצמת האיום על ישראל וחיזוק מאזן ההרתעה התבטא בפרויקט דיוק הטילים של חיזבאללה בלבנון. ב-2016 השתנה דפוס הפעולה מהברחות טילים מדויקים להסבת רקטות לטילים מדויקים בלבנון באמצעות העברת רכיבי דיוק והכוונה מאיראן ורקטות ממכון סרס למחקר מדעי בסוריה. העברת הרכיבים התבצעה בציר היבשתי (מעברי הגבול הרשמיים בין סוריה ללבנון), בציר האווירי (טיסות אזוריות הנוחתות בבירות), ובציר הימי דרך נמל ביירות. הקמת אתרי ייצור והסבת רקטות על אדמת לבנון בהובלה איראנית הייתה חלק מאסטרטגיה מערכתית צירית שהתגבשה בשנות המלחמה בסוריה נוכח הפוטנציאל של זמינות והטמעה של טכנולוגיות דיוק מתקדמות במערכי האש הקיימים של חיזבאללה והציר ונוכח הקושי המבצעי בסיכול העברות ציוד אלקטרוני וידע, והרתיעה של ישראל מתקיפה בלבנון נוכח הסיכון מהתדרדרות למלחמה כוללת (אתר צה"ל, 2019).

ארכיטקטורת ההתנגדות שעיצב מפקד כוח קודס הגנרל קאסם סולימאני עדיין **תפסה את חיזבאללה כקצה המבצעי האיכותי של המערכה, אך לראשונה הארגון שולב במסגרת תפיסה רחבה ומערכתית של כוחות ויכולות שניתן היה להפעיל נגד ישראל** (Uskowi, 2018; IISS, 2019).

המענה של ישראל היה בפיתוח המערכה בין המלחמות (מב"ם), בתקיפת ההתבססות האיראנית בסוריה ובסיכול העברת יכולות הדיוק ללבנון, תוך ניסיון

להימנע מהסלמה שתוביל למלחמה כוללת. חיסולו של סלימאני על ידי ארה"ב פגע ביכולת של איראן להוציא לפועל את התוכנית, אך לא שינה את מחויבותה לה ולא את האסטרטגיה הרבתי שלה (Berman and Albo, 2020).

פוטנציאל נוסף בהקשר מקביל שמעצים את האסטרטגיה של ציר ההתנגדות, קשור לזליגת "מהפכת טכנולוגיות המידע בעניינים צבאיים" (IT RMA) למדינות ולארגונים במזרח התיכון. ההשפעה והנוכחות הגוברת של רוסיה וסין במזרח התיכון האיזו את הכניסה של טכנולוגיות נשק ויכולות מתקדמות לאזור כחלק מאג'נדה ברורה של דחיקת ארה"ב במסגרת התחרות על רכש אמצעי הלחימה ורצון רוסי וסיני לבסס השפעה. תהליך זה יסכן את היכולת של ישראל להקרין כוח באזור, להחזיק בחופש פעולה מבצעי בזירות השונות ולשמר עליונות צבאית בעימותים הבאים.

יתירה מזאת, ניסיון הלחימה המשותפת של חיזבאללה לצד שחקן מעצמתי (רוסיה) בשדות הקרב בסוריה, המחישה לארגון את הביטויים האופרטיביים של הפוטנציאל הטכנולוגי (אש מדויקת, שימוש במל"טים ורחפנים לתקיפה ולאיסוף מודיעיני, יכולות ל"א, מודיעין מלווה מבצעים, יכולות סב"ר ועוד), ולא פחות חשוב מכך את הצורך להתאים את הפוטנציאל לתפיסת הפעלה חדשה. שתוף הפעולה בין רוסיה נתפס בעיני הארגון לא פחות מנכס אסטרטגי (אל-נשרה, 2021).⁴

המעורבות הצבאית בסוריה

"סוריה היא עמוד השדרה של ההתנגדות ובסיס התמיכה שלה. ההתנגדות לא יכולה לשבת בחיבוק ידיים כאשר עמוד השדרה שלה פגיע, והתמיכה נשברת, כי אז נחשב כלא פחות מטיפשים. טיפוש הוא זה שעומד ללא ניע וצופה במוותו הקרב, במצור המתרגש עליו, ובקונספירציות סביבו. זאת תהיה אכן טיפשות. האדם הרציונאלי יפעל באחריות מלאה"
(מסואלה, 2013)

המעורבות הצבאית של חיזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה, אשר החלה כבר ב־2012, הפכה לגלויה בנאום שנשא נסראללה לרגל "חג ההתנגדות והשחרור" (25 במאי 2013). מזכ"ל חיזבאללה הדגיש כי ההתערבות הצבאית במלחמת האזרחים בסוריה מבטאת את מחויבות הארגון ליציבות המשטר הסורי ובחירה אסטרטגית לא לעמוד מנגד אלא לסייע בהגנה על בעלת הברית המרכזית שלו. המהלך של חיזבאללה הוצג כביטוי לאחריות של הארגון להגן על לבנון ולמנוע את זליגת הטרור והאנרכיה למדינה והוגדרה כאינטרס מובהק לביטחון הלאומי הלבנוני (Levitt and Zelin, 2013).

המעורבות של חיזבאללה בקרבות התחילה כאמור כבר ב־2012, וכללה בשיאה בין 7000 ל־10000 לוחמים שהשתתפו בקרבות הבלימה וההשתלטות מחדש על השטח שנכבש על ידי דאע"ש, אל־קאעדה וכוחות האופוזיציה הסוריים. לחיזבאללה

⁴ ראו בהקשר זה את ביקור העבודה של המשלחת הרשמית של חיזבאללה במוסקבה ואת רשמיו של האחראי על הקשרים האזוריים והבין־לאומיים של הארגון עמר מסאוי מהביקור.

היו אינטרסים ברורים בהצטרפות ללחימה: שימור סוריה כתווך מרכזי להעברות אמל"ח וסיוע צבאי, החשש מניתוק הארגון מהעורף הלוגיסטי האיראני (קטיעת הציר), ההשלכות המערערות ללבנון בכלל ולחיזבאללה בפרט באירוע קריסה של המשטר הסורי, שמירה על נכסים ותשתיות פעולה של הארגון בסוריה (שם).

המעורבות הצבאית של חיזבאללה הייתה מכרעת בבלימת הקריסה של המשטר, בהיפוך המגמה בחזיתות השונות, ובתהליך ההשתלטות מחדש על המדינה. **חיזבאללה שימש לא רק כוח צבאי מוביל, אלא הוא הצליח למצב את עצמו ככוח מארגן ומכשיר של המאמצים והכוחות הצבאיים שהשתתפו בלחימה.** כך, למשל, הובלת תחום ההכשרות והאימונים למיליציות ולמגויסים סורים אפשר לו למנף זאת לטובת חיזוק הקשרים הבין-ארגוניים והידוק שיתופי הפעולה עם הצבא הסורי, המיליציות השיעיות ורוסיה. במהלך שנות הלחימה במלחמת האזרחים בסוריה הפיק הארגון לא מעט תובנות אופרטיביות וטקטיות: חשיבות הפו"ש, עקרונות בקרב התקפה והגנה, כיבוש שטח והחזקת שטח, ניהול קרב הגנה והתקפת נגד, תיאום אוויר-יבשה בקרב הגנה והתקפה, תיאום מבצעי עם כוחות עמיתים, מודיעין מלווה מבצע בהקשר מערכתי, סיוע אש מדויקת לכוח מתמרן ולניהול קרב התקפה (Pollak, 2016).

מערכת חלב

"בסוף חודש ספטמבר 2012 גבו ההפצצות על העיר מחיר נורא: השוק העתיק שהיך קסם על המבקרים עלה באש, ובין 700 לאלף חנויות נשרפו. רעב ומחסור היה מנת חלקה של חלב. המשטר קיים את האיום שלו להפוך את העיר לעיי חורבות [...] השקפת העולם של המשטר נחשפה בסיסמאות הקליטות שנכתבו על גבי טנקים ומשוריינים: "אסד או אף אחד לא"; "אסד או שרפת הארץ" (עג'מי, 2013)

חלב היא בירת מחוז חלב בצפון מערב סוריה, ועד פרוץ מלחמת האזרחים הייתה העיר הגדולה בסוריה ומנתה כ-4.6 מיליון אזרחים. ההפגנות והמחאות בחלב נגד המשטר הסורי התחילו במאי 2012 והסלימו במהרה ללחימה של כוחות מורדים ואופוזיציה (צבא סוריה החופשי, צבא חלב, אנצאר אל-שריעה ועוד) וגורמי ג'יהאד קיצוניים, דוגמת חזית אל-נצרה והמדינה האסלאמית (דאע"ש) נגד הצבא הסורי. חלב היא מרכז כלכלי ותרבותי מרכזי ובעלת חשיבות היסטורית עולמית, אשר נמצאת על צומת דרכים אסטרטגית, שלנפילתה היו משמעותיות נרחבות ליציבות המשטר. הקרבות שהתפתחו במרחב חלב נטו לצד המדינה האסלאמית, אשר הצליחה עד 2015 להשתלט על חלקים נרחבים מהעיר והפריפריה, לנתק את העיר מצירי התנועה לדרום ולפתוח צירי אספקה וסיוע מצפון-מזרח. רוסיה הצטרפה ללחימה באוקטובר 2015, עם החרפת המצב בחלב ואובדן השליטה על העיר ועל המרחב, לרבות המשמעותיות האופרטיביות והאסטרטגיות לזירת המלחמה בצפון-מזרח סוריה, וליציבות המשטר. הסיוע האווירי המאסיבי הרוסי, לצד מעורבות גוברת של חיזבאללה, איראן ומיליציות שיעיות במערכה על העיר הטו את הכף

לכיוון המשטר, עד לכיבושה מחדש בדצמבר 2016 עם החתימה על הפסקת אש שאפשרה לכוחות של המדינה האסלאמית הנצורים לסגת לאדליב (אלג'זירה, 2016).

לחיזבאללה היה תפקיד מרכזי בשבירת השוויון הצבאי בין הכוחות הנלחמים בחלב ובהטיית הכף לצד המשטר הסורי. הביטוי המעשי לכך היה בהשתלטות על החלק המזרחי של העיר לקראת סוף 2016 וחיסול ההתנגדות המזוינת במרכז העיר, לצד השלמת הכיתור והפיכתו לאפקטיבי. הארגון הוביל את מהלך הכיתור ואת ניהול ההגנה נוכח התקפות הנגד העיקשות של דאע"ש שביקש לפרוץ את הכיתור, ובמקביל הוא הוביל את המבצעים לכיבוש הפריפריה ההררית והכפרית של חלב. המעורבות של הארגון בקרבות הייתה מתואמת עם המעורבות הצבאית הרוסית שסיפקה כיסוי אווירי אפקטיבי למערכה בשטח וסייעה במודיעין שוטף והכוונה צבאית בניהול הקרב. ככל שהתפתחה הלחימה, שיתוף הפעולה הצבאי הרוסי עם חיזבאללה גבר נוכח האפקטיביות והיכולת הצבאית העדיפה של הארגון על פני שאר הכוחות שנלחמו, ובהתאמה לכך גם התיאום הטקטי-אופרטיבי בשטח והתיאום האסטרטגי בין הארגון למוסקבה. נקודת ציון בהקשר זה היא בלימת מתקפת הנגד באוקטובר 2016 שנועדה לשבור את הכיתור במזרח חלב ("קרב הקדוש אבו עמר סראקב"). חיזבאללה שספג בין 28 ל-35 הרוגים בהגנה על הקו, המחיש את ההובלה של הארגון בניהול קרב ההגנה ובעמידה האיתנה של הלוחמים מול מתקפה שכללה רכבי תופת ומשאיות נפץ. שיתוף הפעולה בין הרוסים לחיזבאללה הפך לגלוי בנובמבר 2016 בתקשורת הערבית ובמדיה החברתית. כך, למשל, סרטונים של חיילים מהכוחות המיוחדים הרוסים (ראו תמונה), אשר פעלו יחד עם לוחמי חיזבאללה בזירת הקרבות בחלב, דלפו במדיה החברתית והמחישו את שיתוף הפעולה ההדוק בין הכוחות (אל-ע'לאף וחנא, 2016).⁵

הפיקוד הצבאי הרוסי בסוריה הבין במהירות את החשיבות של כוח צבאי אפקטיבי בזירת המערכה. התסכול של המתכננים הצבאיים הרוסים, שנבע מחוסר היכולת של הצבא הסורי לנצל את ההפצצות הרוסיות לכיבוש שטח, מצא מענה ביכולת הצבאית של חיזבאללה שמצידו הפיק לא מעט תובנות אופרטיביות מהשת"פ המתהדק עם הרוסים (Corbeil, 2017).

לאחר השלמת כיבוש החלק המזרחי של העיר נערכו היחידות של חיזבאללה מחדש כדי להבחין את הכוח ממיליציות אחרות שלחמו לצד המשטר. במסגרת זאת נפרסו היחידות של חיזבאללה ככוח סיוע ותגבורת, אימון והכשרה לכוחות הסורים ולמיליציות, ולצורך ניהול המבצעים השוטפים בקרב ההגנה בבלימת התקפות הנגד של דאע"ש, וחיזוק הכתר שהופעל על העיר. כמו כן, חיזבאללה העביר את השליטה על האזור הכפרי בדרום חלב (ח'אן טומאן, אל-חאצ'ר, אל-עיס ועוד) ואת המרחב

⁵ בסרטון ניתן לראות סיור משותף של חיילים מהכוחות המיוחדים הרוסים עם לוחמי חיזבאללה (נושאים על המדים סימון מזהה של הארגון) בחלב. בסיור החיילים בוחנים יחד את הרוגי הצד השני וסוקרים את שדה הקרב.

על הציר דמשק-חלב למיליציות עיראקיות ואפגאניות (דוגמת "אנצאר אללה", אבו אלפצ'ל אלעבאס", "פאטימיון" ועוד). הארגון נפרס בנקודות שולטות ונקודות תצפית לשם תגבור וסיוע והוביל את ניהול המבצעים המיוחדים וצוותי ההתערבות המהירה ממרכז המבצעים המשותף בכפר חצ'ר דרומית לחלב. מפקד "חמ"ל אל-ראשדין" במזרח חלב סרן אמין מלחיס התייחס בכתבה שנערכה על הקרבות בחלב להובלה של חיזבאללה בהשתלטות על החלק המזרחי של חלב והדגיש את שיתוף הפעולה ההדוק שנרקם עם הרוסים בהקשר זה, דבר שהתבטא לדבריו בהעברת אמל"ח ותחמושת וניהול משותף של זירת המבצעים (אלח'טיב וחיזבאללה, 2017).

במהלך 2017 התמקד הארגון בהכשרת אלפי מגויסים לצבא הסורי בחלב (הכשרה קרבית אינטנסיבית של 45 יום לצורך הנחלת כישורי לחימה בסיסיים ולאחריה פיזור הלוחמים בחזית מול דאע"ש). גיוס החובה שהוטל על הצעירים הסורים, לצד ההכשרה הצבאית שהוביל חיזבאללה, הצליחו להטות את הכף במערכה הכוללת על חלב, כאשר כ-10,000 לוחמים סורים חדשים הוטלו במהלך 2017 ללחימה על העיר והפריפריה שלה. חיזבאללה הצליח באמצעות תשתית ההכשרות והאימונים שסיפק למיליציות ולמשטר, לבסס יחסי אמון ושיתוף פעולה עם המיליציות השונות שנלחמו במערכה על חלב, דבר שאפשר לו להסדיר את השליטה על העיר לאחר כיבושה תוך הכלת החיכוכים וגישור בין המיליציות השונות, וכן להעצים את נכסיותו בפני הרוסים שפרסו את הכוחות המיוחדים ואת המשטרה הצבאית הרוסית עם סיום הקרבות בעיר.

לסיכום בהקשר זה כ-3000 לוחמי חיזבאללה השתתפו בקרבות במהלך המצור ובהשתלטות על מרכז העיר חלב לצד כוחות צבאיים איראניים, סוריים, כוחות מיליציה וגורמי צבא רוסיים. המערכה הארוכה בחלב ביססה את מעמדו הצבאי של הארגון במשולש של סוריה-איראן-חיזבאללה, הידקה את קשריו עם המיליציות העיראקיות, האפגאניות והכורדיות ויצרה חיבור אסטרטגי עם רוסיה ברמת ההנהגה וברמה האופרטיבית-טקטית.

מערכת תדמור

תדמור ממוקמת במחוז חומס במדבר הסורי. העיר מצויה על צומת דרכים אסטרטגית המחברת בין העיר חומס (160 ק"מ מערבית), חמאת (200 ק"מ צפון-מערב), ודמשק (250 ק"מ דרום-מערב), לרקה (220 ק"מ צפון), ודיר אזור (200 ק"מ צפון-מזרח). השליטה במרחב הייתה חיונית בעבור המדינה האסלאמית שראתה בו מרחב אסטרטגי להרחבת השליטה צפונה לדיר אזור ואל-רקה מחד תוך שמירה על רצף טריטוריאלי עם נכסיה בגבול המזרחי עם עיראק מאידך. המשטר הסורי תפס את המרחב כחיוני מאותן סיבות וגם בשל המתקנים האסטרטגיים וריכוזים צבאיים שנדרש היה להגן עליהם באזור.

במאי 2015 כבשה המדינה האסלאמית בסערה חלקים נרחבים ממחוז חומס

ובכלל זה גם את תדמור (Euro-News, 2015).⁶ המשטר הסורי ניהל מערכה לכיבוש העיר במרץ 2016 והשלים אותה בסוף החודש. בדצמבר 2016 הצליח ארגון המדינה האסלאמית להשתלט מחדש על העיר במסגרת מתקפה כוללת שניהל במרחב, ורק במרץ 2017 הצליח המשטר לכבוש את העיר ולדחוק את המדינה האסלאמית סופית מן המרחב.

תמונה 2: מצודת תדמור (צילום: Alen Ištoković)⁷

ראש ענף ההסברה במנהלת המדיניות בצבא סוריה, תת־אלוף סמיר סלימאן הציג את הקושי המובנה בכיבוש תדמור: "השטח המדברי וההררי הוא שטח קשה, מה גם שלמדינה האסלאמית יש מספר גדול של לוחמים אפגניים אשר נהנים מניסיון רב בלחימה בסוג זה של שטחים" (וסטקוט, 2016). סלימאן טען כי זאת הייתה אחת הסיבות המרכזיות לתבוסה שנחל הצבא הסורי במאי 2015, שהובילה להשתלטות המהירה של המדינה האסלאמית על שטחים נרחבים במחוז חומס. במסגרת זאת המדינה האסלאמית הצליחה להשתלט על הפריפריה ההררית של העיר ולשלוט על שטחי מפתח שאפשרו אחיזה אסטרטגית בדרכי הגישה לעיר. כיבוש העיר מחדש חייב ניהול מערכה מדורגת של כיבוש השטחים ההרריים השולטים ורק לאחר מכן מעבר לכיבוש העיר.

ההיערכות להשתלטות מחדש על העיר התחילה כבר בראשית 2016 בהרכבת כוח

⁶ סרטונים שהפיקה המדינה האסלאמית הציגו את ההוצאות להורג הפומביות בתיאטרון הרומי של מתנגדי הארגון והמחישו לעולם את זוועות הכיבוש לאוכלוסייה האזרחית.

⁷ By Alen Ištoković, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=53898298>.

ייעודי לביצוע המתקפה - בעיקר מחלב, חומס ומרחב החוף הסורי - שכלל ציוות כוחות ויחידות מיוחדים תחת הפיקוד הישיר של הרמטכ"ל (כיום שר ההגנה) אלוף עלי עבדאללה איוב. נוסף על יחידות הצבא הסורי (יחידות מדיוויזיה 3, 11, 18 וכוחות "הנמר" של אל"מ סוהיל חסן), הצטרפו למערכה מיליציות שיעיות ועממיות, יחידות איראניות ויחידות חיזבאללה ובכלל זה גם יחידת רצ'ואן. כמו כן, הצטוותו "יועצים" רוסים שהשתייכו לכוחות המיוחדים ולמודיעין הצבאי הרוסי, ושסייעו בהכוונת האש האווירית (מודיעין זמן אמת למטרות), ניהול פעולות מיוחדות והובלת עבודת המטה. רוסיה הכירה בחשיבות האסטרטגית של המערכה על תדמור בהיבט הצבאי אך גם המערכת נוכח המיקום הגאוגרפי והמעורבות של כוחות הקואליציה וארה"ב בתקיפות על דאע"ש במרחב. רוסיה שאפה למנף את המערכה לחיזוק המנופים שלה מול ארה"ב, לדחוק אותה מן המרחב ולמנוע ממנה להשתלט על שטחים בעלי חשיבות כלכלית ולצד זאת לבסס את משטרו של אסד בזירת הפנים והחוף (אלג'נידי וכנג'ו, 2016).

המתקפה על תדמור התחילה במרץ 2016 בריכוך אווירי מסיבי של חיל האוויר הרוסי, ובמהלך 20 ימי הלחימה דווח על למעלה מ-2000 גיחות הפצצה במרחב העיר והפריפריה שלה, שהכוונו על ידי כוחות מיוחדים רוסים.

המדינה האסלאמית שתפסה את המרחב כאסטרטגי לתוכניותיה, תגברה את ההגנה על העיר בקרוב ל-4000 לוחמים מאל-ראקה ומעיראק, ביצרה את קווי ההגנה לצד מיקוש צירי ההתקדמות, הטמנת מטעני נפץ, פינוי העיר מתושביה והיערכות לקרב עירוני תוך הכנת רכבי תופת. כמו כן, הכוח המגן שלט על צירי הגישה מן ההרים שסבבו את העיר וממצודה היסטורית שחלשה על נתיבי הגישה המערביים. הכוח התוקף היה חייב לטהר ולהשתלט על ההרים החולשים על העיר, לכתר את העיר ולנתק אותה מצירי האספקה ממזרח ומצפון, תוך הפצצה בלתי פוסקת של מרכזי הפו"ש וההגנה.

המערכה התנהלה בשלושה שלבים מרכזיים: בשלב הראשון השתלטות על נקודות שולטות, ריכוך ארטילרי ואווירי מסיבי, פגיעה במרכזי הפיקוד והשליטה של דאע"ש; שלב שני - השלמת הכיתור על העיר וניתוק צירי האספקה והלוגיסטיקה, המשך ריכוך אווירי מסיבי, תוך בניין כוח לשלב המתקפה; שלב שלישי - השתלטות על פאתי העיר והמצודה, לוחמה עירונית וטיהור השכונות (שם).

חיזבאללה הוביל את מהלך ההשתלטות על הפריפריה ההררית ואת השלמת הכיתור על העיר וספג אבדות כבדות בלחימה. סך הכול עשרות לוחמי חיזבאללה נהרגו בקרבות, ובתקרית אחת אף דווח על מותם של עשרה לוחמי רצ'ואן מרכב תופת שהופעל בקרבם. קרבות הטיהור בעיר עצמה היו מהירים יחסית לאחר סיום הכיתור וההשתלטות על המצודה שחלשה על הגישה לעיר. לוחמי המדינה האסלאמית נמלטו לדיר אזור ורקה בצפון לאחר שמלכדו את העיר באלפי מטענים (Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2016; וסטקוט, 2016).

להבנתנו לצד האבדות הקשות, חיזבאללה הפיק לא מעט תובנות ממערכת תדמור, בעיקר מן החיכוך הקרוב והמתמשך עם היועצים והכוחות המיוחדים הרוסיים שניהלו את הלחימה. כך, השתתפות של גדוד רצ'ואן בלחימה לצד כוחות מיוחדים רוסיים בקרבות הכיתור והפריצה לעיר שימשה להערכתנו אירוע למידה משמעותי בעבור חיזבאללה וביטוי נוסף לשיתוף הפעולה הצבאי ההדוק שנקם בין הצדדים. כמו כן, הניצחון ביסס תודעה של מסוגלות עצמית ארגונית, וביטחון עצמי בכשירותו המבצעית ויכולותיו, למרות האבדות הקשות (Gibbons, 2016–Neff; אוריניט־נט, 2016).

בהקשר רחב יותר, בריאיון שהעניק בכיר בארגון לכתב עת מערבי, ושבו התייחס למידה ולניסיון שצבר חיזבאללה בקרבות בסוריה, הוא הדגיש את הלקחים האלה: "חיזבאללה רכש מבחינה צבאית בסוריה ניסיון צבאי יקר ערך. הארגון למד טקטיקות של תקיפה, בעוד שבעבר התארגן בעיקר בהערכות הגנתיות מול הכוחות הישראליים. כמו כן, הארגון התנסה בלחימה בשטחים גאוגרפיים שונים, וזאת בשונה מהמרחב ההררי אליו הורגל להילחם בדרום לבנון. נלחמנו בשטח עירוני באל־קוצייר, בהרים של אל־קלאמון ובמדבר של תדמור, וזה העניק לנו ניסיון צבאי יקר ערך. כמו כן, נלחמנו לצד צבאות סדורים, דבר שאפשר לנו לחשוב ולפתח תפיסות וטקטיקות קרב." (Harb, 2017)

להערכתנו, ניתן לסכם את הלקחים האלה שהפיק הארגון במערכה בסוריה:

1. **נוהל קרב** – ראיית תמונה כוללת אסטרטגית־טקטית, למידת חשיבה צבאית מתקדמת מכוח מעצמתי.
2. **מערך פיקוד ושליטה** סדור ברמה הטקטית וברמה המערכתית כתנאי לניהול המערכה. בהקשר זה החשיבות של מודיעין בזמן אמת למימוש יתרון טקטי בשדה הקרב.
3. **למידה מעקרונות ניהול המערכה הרוסית** – חשיבות האש בכלל והאש המדויקת בפרט לשיתוק מרכזי פיקוד ושליטה ולחיסול דרג הפיקוד של היריב; הפעלת צוותי קרב; תפיסת שדה הקרב המשולב (אוויר־יבשה) למיצוי יתרונות יחסיים ולהעצמת האפקטיביות של הפעולה; הטכנולוגיה כשובר שוויון (ברמת הכוח וברמת המערכה) – אש מדויקת, יכולות איסוף מודיעין מתקדמות למטרות ולתמיכה במאמץ ההתקפה, תקשורת אמינה.
4. **זיהוי "שטחים מתים" על ידי חיזבאללה בתפיסת ההפעלה הרוסית** – ישראל כמקבילה לרוסיה בהפעלת הכוח ובעליונות המודיעינית והטכנולוגית לצורך הפקת לקחים אופרטיביים מותאמים למערכה הבאה מול ישראל.
5. **תכנון מתקפה, ריכוז מאמץ והבקעה** – זיהוי נקודות תורפה ונקודות שולטות, ריכוך אווירי וארטילרי וריכוז כוח לביצוע מתקפה אפקטיבית. זיהוי נקודות תורפה במערך ההגנה של האויב והנכונות להטיל למערכה כוח משמעותי גם במחיר של אבדות כבדות לשם ביסוס הישג בשדה הקרב.

6. **כוחות מיוחדים כחלק ממהלך התקפי** – ניצול יתרונות יחסיים (כיבוש נקודות מפתח, סימון מטרות והמרכזיות של החיבור המודיעיני לאש ולתמרון, הכנת הקרקע למהלך קרקעי). כמו כן, למידה מהכוחות המיוחדים הרוסיים אם זה בהקשר של מיומנויות טקטיות מתקדמות (לחימה אורבנית) ואם זה בהיבט של האמל"ח וציוד הבסיס של חייל קומנדו.

אדמסקי טען בהקשר זה כי להערכתו התובנה המרכזית של חיזבאללה משיתוף הפעולה האינטנסיבי עם הכוחות הרוסיים במערכה בסוריה הוא באימוץ תפיסת תשלובת המודיעין-מהלומה על ביטוייה המרכזיים: יכולות מודיעין מתקדמות בזמן אמת (בשגרה ובחירום), מערכות פיקוד ושליטה, ויכולת הפעלת מהלומה מדויקת ועוצמתית מבוססת מודיעין. על כך נרחיב בהמשך (Adamski, 2020, pp. 414-415).

השתנות מערכתית: בדרך לטרנספורמציה צבאית?

המחקר הפסיכולוגי תופס את הלמידה כתוצאה של ניסיון סובייקטיבי ושל תהליך התנסות יישומית. לקחים נקנים באמצעות עשייה, כלומר באמצעות למידה ישירה ובלתי אמצעית מהתנסויות חיים ממשיות ולא מלקחים תאורטיים המתווכים על ידי גורמים חיצוניים. הלמידה מובילה לשינוי קבוע בהתנהגות ובפעולה של הארגון, ונסמכת על ניסוי וטעייה (Rogers, 1969).

בהשלכה לכך ההשתנות של חיזבאללה במערכה הארוכה בסוריה התבססה על הניסיון הקרבי, על לקחי המערכה – ההפסדים והניצחונות – הלמידה מהרוסים והפנמת ההשתנות הכוללת של מעשה המלחמה. חשוב מכך, חיזבאללה **רכש במהלך שנות הלחימה תודעה ארגונית של מסוגלות עצמית שנשענה על הערכת רמת כשירותו המבצעית** (בהשוואה ליריביו ולשותפיו) **ועל מבחן הצלחותיו המבצעיות שהתבטאו באופן הובלת המערכה הצבאית ובהגשמת היעדים הצבאיים ששם לפניו**. בהקשר זה, רף הציפיות אשר התגבש בארגון במהלך המלחמה, **סלל להערכתנו את הדרך לתפיסת הפעלה מותאמת שתאפשר קפיצת מדרגה ארגונית וטרנספורמציה צבאית**.

נכון לשנת 2021 חיזבאללה הוא חוד החנית של הציר השיעי, ובמסגרת זאת משתנה ומתעצם לכדי צבא טרור מודרני במספר רבדים:

ברובד התפיסתי – **"פריצת הגבולות התפיסתיים"**. בשנת 2013 חיזבאללה אתגר את התואר "מגן לבנון", שכן לראשונה הארגון יצא למערכה מחוץ לגבולות המדינה. חיזבאללה אומנם הוציא פעולות טרור חשאיות מחוץ לגבולות בעבר, אך את כוחו הסדור והמאורגן הוא שמר בלבנון ולמעט אימונים בסוריה ואיראן לא פעל במסגרות גדולות מחוץ למדינה. נוסף על כך, לראשונה במערכה בסוריה חיזבאללה החל לפעול **באסטרטגיה של מתקפה שעיקרה כיבוש שטחים, טיהורם מאויב והחזקתם ולא במגננה**. השינוי הפרדיגמטי העמוק בתפיסת ההפעלה של הארגון כתוצאה מהצורך לתת מענה לאתגרים מתהווים ולאינצידנטים מבצעיים, ממחיש את

יכולתו לבצע התאמות במציאות דינאמית ומשתנה (Jones and Markusen, 2018). **ברובד האסטרטגי** - מפקדי חיזבאללה בסוריה ניהלו לחימה בעצימות גבוהה במשך מספר שנים תחת קואליציה בהובלה רוסית שכללה עשרות מבצעים משולבים. בשיאה של הלחימה הפעילו מפקדי חיזבאללה אלפי לוחמים בעשרות מסגרות ברחבי סוריה. מפקדים אלו נחשפו לתהליכי הפיקוד והשליטה של הכוחות הרוסיים הכוללים **הקמת מפקדות, ניהול שרשרת פיקוד ושליטה** מהקרמלין ועד הכוחות בשטח, **תכנון אסטרטגי ארוך טווח, תיעודף משאבים בלחימה** ועוד. פוטנציאל הלמידה של חיזבאללה מתהליכים אלו המאפיינים **צבאות סדירים בעלי ניסיון רב והיסטוריה קרבית עשירה** הינו ייחודי עבור הארגון, שעד כה התפתח במבודד עם ייעוץ (סורי ואיראני), וניסיון קרבי מוגבל. בהערכה סבירה ניתן לטעון שמפקדי חיזבאללה שחוו בשנים האחרונות את מנגנוני הפיקוד והשליטה ותהליכי התכנון בצבא רוסיה, שמהווים את ליבת בניין הכוח והפעלתו של כוח צבאי, עוסקים כיום בהטמעת העקרונות, המנגנונים והתהליכים הללו בארגון עצמו (Pollak, 2016).

הכרה כי הארגון שמולו יילחם צה"ל במערכה הבאה אינו דומה לארגון שבו נלחם צה"ל ב־2006, וכי מחיר ההפתעה, אובדן היוזמה והיעדר הערכות מותאמת בהגנה ובהתקפה יהיה כבד

הרובד האופרטיבי - כשרוסיה נכנסה למערכה בסוריה, נוסף על הכוחות הלוחמים, היא הביאה איתה **תפיסה אופרטיבית מבצעית שלמה המכונה תשלובת מודיעין-מהלומה** (RSC - reconnaissance-strike complex). בבסיס תפיסה זאת נמצא ביצוע מהלומות עוצמתיות באש ובתמרון המוכוונות באמצעות מודיעין. **כוחות חיזבאללה הגיעו למערכה בסוריה עם ידע וניסיון בהפעלת אש מגוונת, לוחמת יבשה, איסוף מודיעין ועוד.** למעשה כוחות חיזבאללה החזיקו ברוב מרכיבי הידע למימוש תפיסת תשלובת המודיעין-מהלומה הרוסית גם אם באופן בסיסי. עם זאת, **כוחות חיזבאללה חסרו את הבנת התפיסה ואת המנגנונים להפיכתה לשלם מבצעי אחד, במיוחד תהליכים מבוססי תקשורת בזמן אמת.** עם הצטרפות חיזבאללה לקואליציה בהובלת רוסיה נחשף המטה המבצעי של הארגון לשיטות הלחימה המודרניות של הכוחות הרוסיים החל מתרגום הרעיון המבצעי לכדי מטרות לצד תכנון על בסיס מודיעין מדויק, וגיבוש צוותי קרב משימתיים (בהתאם לכל משימה). **תנאי מרכזי לשלב הבא בטרנספורמציה הצבאית שעובר חיזבאללה, הוא התגבשות והתעצמות רכיבי הפו"ש, במיוחד התקשורת והמודיעין. תהליך זה יאפשר לחיזבאללה לרתום את תפיסת תשלובת מודיעין-מהלומה וליישמה גם מול ישראל** (Adamsky, 2020, pp. 414-430).

הרובד הטקטי – במערכה בסוריה נלחמו **מפקדי ולוחמי חיזבאללה לראשונה כתף אל כתף עם מפקדים ולוחמים בצבא רוסיה**, שחלקם אנשי כוחות מיוחדים בעלי ניסיון קרבי עשיר. אנשי חיזבאללה נחשפו ליחידות צבא רוסיה המתמחות בהפעלת כטב"מים ורחפנים, אמצעים ויכולות **לוחמה אלקטרונית, יכולות סיוור ואיסוף מודיעין, הכוונת אש מדויקת, לחימה בשטחים מורכבים** (הררי, בנוי ומדברי) ועוד. הלמידה והניסיון הקרבי המשותף של הדרג הטקטי **צפויים לשמש מאיץ** לתהליך הטרנספורמציה הצבאית של חיזבאללה, שכן המפקדים בדרג זה, אשר הורגלו לתהליכים, לשיטות ולטכניקות הקרביות ואף הטמיעו אותם בכוחות נוספים בסוריה, צפויים לממשם גם במסגרות שלהם בלבנון. דוגמה טקטית בולטת לפוטנציאל מתקיים ביחידת רצ'ואן שכוחותיה פעלו בחלק מהקרבות בשיתוף פעולה הדוק עם כוחות מיוחדים רוסיים. למידה והטמעה של תפיסות להפעלת אמצעי איסוף לאיתור אויב והכוונת אש מדויקת מהרוסים יכולה להעצים את האפקטיביות המבצעית של היחידה באמצעות הפיכתה לכוח מודיעין-מהלומה טקטי, נוסף על היותה כוח תוקף (שם, שם).

"השלב הבא באבולוציה" – כיוונים אפשריים לטרנספורמציה הצבאית

בכירי חיזבאללה צפויים להערכתנו להטמיע בשנים הקרובות תובנות ולקחים שהופקו מן הלמידה הצבאית בסוריה, מהחיכוך המבצעי עם אויב בלתי סדור, מהלחימה כתף אל כתף עם צבא מעצמתי סדור, מהמערכה המתמשכת נגד ישראל במב"ם ומהתפתחויות בשימות ונגישות טכנולוגיה צבאית מתקדמת. סימנים ראשונים להטמעת תובנות ויכולות שנרכשו בבניין הכוח והפעלתו כבר ניכרים בארגון.

1. **"עלייה להתקפה"** – הניסיון הקרבי שצבר הארגון בשנים האחרונות בניהול קרבות התקפה בסוריה, חיזק את תפיסת המסוגלות העצמית שלו בנוגע ליכולתו המבצעית להעביר את הלחימה לישראל במלחמה הבאה ולממש הישג תקדימי. האסטרטגיה של חיזבאללה עברה להערכתנו **שינוי מתפיסת הגנה של "עמידה איתנה" לתפיסת התקפה, ומתפיסת "ניצחון באי-הפסד" ל"ניצחון בנקודות"**. הפוטנציאל של מעבר לתפיסה צבאית התקפית קשור בהתפתחות היכולת המבצעית לתמוך במהלך התקפי באש סיוע מדויקת ובכשירות המבצעית של הכוחות המיוחדים (יחידת רצ'ואן). זאת לצד ההבנה המערכתית כי הצלחת מהלך זה יהיה שינוי אסטרטגי במאזן הכוחות בין ישראל לחיזבאללה.

2. **מבנה וארגון** – בשני העשורים האחרונים הקים הארגון מספר רב של יחידות האמונות על הפעלת אש מגוונת לעורף ישראל, לצד יחידות שמשימתן הגנה בכל רחבי לבנון, ונוסף עליהן יחידות שמשימתן התקפה לתוך שטח ישראל. בשלב הבא של הטרנספורמציה הצבאית של חיזבאללה צפוי הארגון להערכתנו לאמץ מודל של מבנה ארגוני צבאי יעיל יותר שיאפשר לו מיצוי מיטבי של

הפעלת כוח האדם בשגרה ובחירום. מודל זה צפוי לכלול יחידות מרחביות לצד יחידות מקצועיות למשימות ייעודיות (הפעלת אש, תמרון קרקעי, איסוף מודיעין ומטרות, ל"א וכדומה) (אתר צה"ל, 2019). **הקמת תשלובת מודיעין-מהלומה תחייב את חיזבאללה לקיים סינרגיה בין המערכים הגאוגרפיים למערכים הייעודיים.** במסגרת זאת **חיבור טקטי יעיל בין תצפית קרקעית ואווירית (רחפן, כטמ"מ) לארטיילריה וטילים שוללי שטח (נ"ט, מרגמות, רקטות, רקטות מדויקות)** יביא למיצוי היכולת במסגרת שלב ההתקפה לשטח ישראל וגם בשלב ההגנה על שטחם.

3. **פיקוד ושליטה** – טרם הלחימה בסוריה חיזבאללה התאפיין כארגון בעל פו"ש ריכוזי שכל פעולה צבאית שלו עוברת את אישורו של מזכ"ל הארגון חסן נסראללה. בחיזבאללה התפתח מודל פיקודי היררכי מבוזר יותר כדי לאפשר שליטה על עשרות אלפי הפעילים המחולקים למספר רב של יחידות ברחבי לבנון ומחוצה לה. נוסף על כך, הניסיון הפיקודי-מבצעי שרכשו מפקדים בכירים בארגון, דוגמת פואד שוכר ואבראהים עקיל החברים במועצת הג'יהאד בתחום הפעלת הכוח בלחימה, סייע להבנתנו במיסוד תפיסה זאת.⁸ **כדי לקיים תשלובת מודיעין-מהלומה נדרש חיזבאללה להקים מערך מפקדות (תשתיות) מצמרת הארגון ועד לקצה המבצעי בכל יחידה בלבנון ומחוצה לה, מערכי תקשורת שיאפשרו את בניית תמונת המצב מיחידות השטח למפקדות, והעברת הפקודות מהמטה לשטח בלוחות זמנים קצרים ובקצב גבוה.**

4. **תכנון מבצעי** – ארגון חיזבאללה מחזיק ככל הנראה מספר תוכניות להפעלת כוח נגד ישראל לפחות בתחומי הפעלת האש לעורף והתקפה קרקעית לרוחב גבול ישראל-לבנון. מפקדים בכל הדרגים של חיזבאללה שחוו את המלחמה בסוריה, עברו למעשה הכשרה בבית הספר הגבוה למלחמה על ידי צבא רוסיה וחוו הלכה למעשה את המרכזיות של תכנון קפדני במסגרת מערכה מוסדרת ומדורגת למטרות המתורגמות לקרבות, שמביאה בקצה להישגים מבצעיים. קפיצת המדרגה הבאה בהקשר זה תתבטא בפיתוח היכולת לבצע תכנון פרטני מבוסס מודיעין מדויק מראש תוך כדי לחימה כדי לממש הישגים אסטרטגיים ומערכתיים נגד ישראל. **מכאן הערכה סבירה היא שחיזבאללה צפוי לבצע תכנונים מבצעיים לפעולות בשגרה ובמסגרת המב"ם לטובת השגת מודיעין מדויק אודות נקודות תורפה במערך ההגנה הישראלי, זאת נוסף על ביצוע נוהלי קרב סדורים ביחידותיו בשגרה למשימות לחירום ולמלחמה.**

⁸ באתר משרד האוצר האמריקאי קיימת רשימה (מעודכנת ליולי 2015) של בכירי חיזבאללה, ובכללם עקיל ושוכר המעורבים באופן צבאי בלחימה לצד המשטר הסורי אשר נגדם הושטו סנקציות כלכליות על ידי ארה"ב. <http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/ji0121.aspx>

5. **אינטגרציה טכנולוגית אזרחית וצבאית** – החשיפה של חיזבאללה ליכולות הצבאיות המעצמתיות של רוסיה בלחימה לצד התרחבות פוטנציאל הנגישות של טכנולוגיה אזרחית לתחום הצבאי (רחפנים, ל"א, שבשים, רכיבי מיקום GPS) צפויה להגדיר להבנתנו את הווקטורים המרכזיים בבניין הכוח וההתעצמות של הארגון בשנים הקרובות. לאמצעים אלו יש פוטנציאל להגביר את יכולות הדיוק של מערך האש בחיזבאללה, לצד מתן ממד נוסף של נסתרות בשדה הקרב. **הארגון צפוי להערכתנו לדייק את יכולות האש הסטטיסטית ככל הניתן גם על בסיס טכנולוגיות אלו על מנת לייצר מהלומות מדויקות וקטלניות, תוך הגברת שרידות פעיליו ומערכיו, וחיזוק היכולת לסייע באש למהלך התקפי, וזאת כדי לממש את תפיסת תשלוּבת המודיעין-מהלומה.**

סיכום

"הישראלים צריכים להבין שמי שפוגע בקודשי האסלאם, לא יתמודד רק עם ההתנגדות של עזה. המשוואה החדשה לאחר העימות האחרון היא שזה שפוגע בירושלים ובמסגד אל-אקצא, יתמודד עם התנגדות מזוינת כללית [...]. עזה הפתיעה את עמיתיה ואת האיוב בהחלטתה לצאת למערכה כתגובה למהלכי הכיבוש בירושלים [...]. ההתפתחות ההיסטורית במערכת "חרב ירושלים" היא שעזה נכנסה למערכה כדי להגן על ירושלים ולא במטרה להגן על עזה".
(מסראללה, 2021)

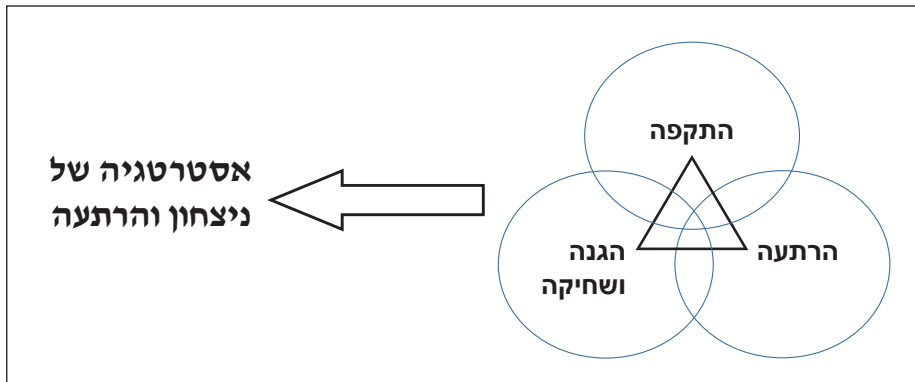
נסראללה לא פספס את ההזדמנות של מבצע "שומר החומות", למנף את ההקשר הדתי-סמלי הטעון של מסגד אל-אקצא וירושלים. מטרת הנאום הייתה לחזק את ההרתעה, ולבסס את הלגיטימציה לקידום מהלך צבאי עתידי נגד ישראל, שחורג מחיכוך סביב גבולות הגזרה של לבנון. בפרפראזה לדבריו, הארגון יוכל לבחור לעבור מהגיון מצמצם של "מגן לבנון", להגיון מרחיב של "מגן אל-אקצא" במידה וזה ישרת את האינטרס האסטרטגי שלו.

ההשתנות המערכתית שחיזבאללה עבר בעשור האחרון, לא קשורה להבנתנו רק להיבט הצבאי, אלא גם להיבט התפיסתי-רעיוני: חיזבאללה כבר לא תופס את עצמו כ-"מגן לבנון" גרידא, אלא כארגון בעל אסטרטגיה מדינית ואזורית, שפועל לממשה הלכה למעשה. אסטרטגיה זאת, לצד תהליכי בניין כוח והתעצמות, חייבו את הארגון לפתח תפיסת הפעלה מותאמת, להתמסד ולהשתנות ארגונית.

תהליך זה מגלם הזדמנות עבור צה"ל בניהול המערכה מול חיזבאללה במב"ם ובחירום. מנגד, הארגון מציב איום אסטרטגי גובר לישראל, בעיקר בתרחיש של הידרדרות למערכה לא מתוכננת, ובאובדן היוזמה הישראלית. מה אם כן ההזדמנויות והסיכונים לישראל?

הזדמנויות ופוטנציאלים

1. **מרכזי כובד ממוסדים = הזדמנות למטרות:** הקמת תשתיות פורמאליות ובלתי פורמאליות כדי לתת מענה לצרכים המבצעיים והניהוליים המתרחבים של ארגון מבוזר יגדיל את פוטנציאל מטרות התשתית, ויחשוף את הארגון לפגיעה.
2. **תהליכים סדורים = הזדמנות לקטיעה ולפגיעה מערכתית בפו"ש:** הסדרת תהליך קבלת ההחלטות ומיסודם במטרה לשפר את תהליכי הפיקוד ושליטה בארגון, יהפכו את הפונקציות השונות (מפקדות, תקשורת, מפקדים, מודיעין) למרכזי כובד משמעותיים בניהול המערכה מול ישראל. הפוטנציאל לגדיעת תהליכים ולפגיעה מערכתית ביכולת ניהול הקרב של הארגון גוברת בהקשר זה.
3. **שחיקת תהליכי בניין הכוח של הארגון. עלויות כבדות בתפעול המערכת = הזדמנות ללוחמה כלכלית אפקטיבית:** מימוש הפוטנציאל הטכנולוגי בבניין הכוח וההצטיידות באמצעי לחימה מתקדמים גובה מחיר יקר בהיבטים של תקציבי רכש ועלויות תפעול. לצד זאת, הארגון נדרש לבירוקרטיה גדולה יותר נוכח תהליכי ההתמסדות והפיתוח אותן הוא מוביל. ארגון דוגמת חיזבאללה כמו כל ארגון גדול ללא מטרת רווח נתקל במשוכה מאתגרת של תשלום משכורת לאנשיו, אחזקת הפלטפורמות המבצעיות הקיימות, והמשך ההשקעה בהתעצמות. המשבר הכלכלי החרף שפוקד את המדינה מעצים את האתגר מבחינת הארגון. בהקשר זה, פגיעה כלכלית בפונקציות רלוונטיות בארגון תהיה אפקטיבית, ותשליך ישירות על בניין הכוח וההתעצמות.

תרשים 1: פגיעה במשולש הפו"ש תביא לפגיעה מערכתית במרכזי הכובד של הארגון וביכולת ניהול הקרב שלו

4. **הגנה רב־ממדית** – בתחרות הלמידה עם חיזבאללה נדרש להקים מערך הגנה אפקטיבי ודינמי שייעודו מניעת הישגים מן האויב ושימור היוזמה של צה"ל. המערך צריך לכלול מרכיבים התקפיים אינטגרליים ("ההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה") לצד מכשול אפקטיבי שישען על יכולות טכנולוגיות, מודיעין

ויכולות מבצעיות. מערך ההגנה נדרש לתת מענה רב־ממדי (אוויר, ים, יבשה, תת־קרקע, סב"ר, ספקטרום) עם יכולת קישוריות גבוהה ואינטגרטיבית, שיאפשר סנכרון בזמן אמת בין כל מרכיביו, ויספק התרעה רלוונטית לסיכול כל מהלך התקפי. "עליונות בהגנה", בפרפרזה לדברי אלוף הרצי הלוי, תנטרל את המאמץ ההתקפי שחיזבאללה בונה בשנים האחרונות, ותאלץ את הארגון לשוב "לשולחן השרטוטים" בתחרות הלמידה בין הצדדים (הלוי, 2020).

סיכונים מתהווים

1. **"עלייה להתקפה"**. חיזבאללה **השתנה בשנות הלחימה בסוריה**. הניסיון הקרבי שצברו לוחמי חיזבאללה בשדות הקרב בסוריה עיצבו אתוס של גבורה ורוח לחימה שלא מתכתבת עם התפיסה של ניצחון באי־הפסד. הארגון חווה ניצחון והפיק לקחים יקרים בדם באל־קציר, חלב, תדמור, דיר אזור ועוד. על בסיס זאת חיזבאללה ישאף להבנתנו לממש הישג משמעותי במערכה הבאה עם ישראל ולא יסתפק באפולוגטיקה של "עמידה איתנה" גם תוך נכונות לספוג אבדות. **המשמעות המרכזית להבנתנו היא בהשקעה של הארגון בפיתוח יכולת הכרעה מקומית בגבול לבנון כחלק מאסטרטגיה צירית**.
 2. **כשירות מבצעית = כוח היזק משמעותי**. מרוץ החימוש של חיזבאללה מתאפשר נוכח פרוליפרציה של טכנולוגיה מתקדמת, מחויבות איראנית לחימוש הארגון וההזדמנויות שהמערכה בסוריה מייצרת. ההתעצמות הצבאית נועדה לבסס משוואת הרתעה של אש מול ישראל ולצמצם את חופש הפעולה המבצעי של צה"ל בשגרה ובחירום. במקביל תהליכי ההכשרה וההטמעה יחד עם הניסיון הקרבי שצבר הארגון בסוריה מחזקים את **כשירותו המבצעית ואת יכולתו לממש 'קפיצת מדרגה' בתפיסת ההפעלה שלו במערכה הבאה מול ישראל**.
 3. **יוזמה והתקפיות = בלימת היוזמה הישראלית**. חיזבאללה מודל 2021 ישאף ליטול את היוזמה ובאופן התקפי (אש ותמרון) להעביר את הלחימה לשטח ישראל. הארגון בונה את יכולותיו למצב שבו יוכל לכפות על צה"ל לחימה במקום ובתנאים שיתאימו לו. במצב זה היכולת של צה"ל להעביר את המלחמה לשטח האויב תאותר נוכח הצורך להתמקד בהגנה ולבלום הישגים של כיבוש שטח על ידי יחידות חיזבאללה. המשמעות בהקשר זה היא **מתקפה חסרת תקדים בעומק ישראל שעלולה להוביל לשיתוק מערכי צה"ל מרכזיים לפרקי זמן קריטיים שיאפשרו הישגים ממשיים בשטח ישראל תוך פגיעה נרחבת בתשתיות חיוניות במהלך יוזם**. "הפתעה בסיסית" של צה"ל נוכח אי הבנת כוונות הארגון, בדינמיקה של הסלמה בהקשר דתי או לאומי פאן־אסלאמי, ולא דווקא לבנוני, עלולה לגבות מחיר כבד.
- הסיכון המרכזי להבנתנו קשור **להפנמת ההשתנות של חיזבאללה בצה"ל**

וההבנה האסטרטגית שמחייבת גזירת משמעויות אופרטיביות בהגנה ובהתקפה לצד ההכרה כי הארגון שמולו יילחם צה"ל במערכה הבאה, אינו דומה לארגון שבו נלחם צה"ל ב־2006, וכי מחיר ההפתעה, אובדן היוזמה והיעדר הערכות מותאמת בהגנה ובהתקפה יהיה כבד.

רשימת מקורות

- אלג'נידי, באסל, כנג'ו, מחמד (2016). "מערכת תדמור: היבטים מדיניים וצבאיים". *Orient Policy Center* (תורגם מערבית).
- אלח'טיב, ח'אלד (אפריל 2017). "חיזבאללה בחלב: ניהול המבצעים והאימונים". **אלמדן**. (תורגם מערבית).
- "אל-מסאוי: שוחחנו עם שותפינו הרוסים על ההזדמנות להתמודד עם התוקפנות האמריקאית" (מרץ 2021). מאמר מערכת, **אל-נשרה**.
- אל-ע'לאף, עלי, חנא, איליי (נובמבר 2016). "פגישה רשמית ראשונה בין חיזבאללה לקצינים רוסים בחלב". **אל-אח'באר**. (תרגום מערבית).
- "ארכיון אל-מיאדין- הגליל: מערכת השינוי" (אוגוסט 2014). מאמר מערכת, **ארכיון אל-מיאדין**.
- ברון, איתי, וולנסי, כרמית (2012). "המהפכה בעיניים צבאיים של הציר הרדיקאלי". **מערכות**, 432, עמ' 4-17.
- הלוי, הרצי (2020). "הגנה רב-ממדית". **בין הקטבים** 28-30, עמ' 241-254.
- וסטקוט, טום (אפריל 2016). "המערכה על תדמור: מאמר מצולם". *SADA* (תורגם מערבית).
- "חיזבאללה שלח את גדוד רצ'ואן לכיבוש תדמור" (מרץ 2016). מאמר מערכת, **אורינט-נט**.
- טובי, טל (2009). "מלחמה נגד כוחות מהפכניים: ההלכה שמאחורי המעשה". *INSS*. כרך 1 גיליון 3, עמ' 67-79.
- "מערכת אלג'זירה (דצמבר 2016). "מערכת חלב - מההתחלה ועד התחייה". מאמר מערכת, **אלג'זירה**.
- מערכת אתר צה"ל (אוגוסט 2019). "פרויקט דיוק הטילים של חיזבאללה בהובלת איראן". **אתר צה"ל**.
- נסראללה, חסן (פברואר 2014). "הצהרת מזכ"ל חיזבאללה חסן נצראללה סביב כוונת ההתנגדות לכבוש את הגליל". **ערוץ אל-מיאדין**. (תורגם מערבית).
- נסראללה, חסן (אוקטובר 2016). "חסן נצראללה לרגל חג העשורא': סיסמת חיזבאללה לשנה זאת היא "סבלנות וניצחון". **נהרין-נט אל-אח'באריה**. (תורגם מערבית).
- נסראללה, חסן (מאי 2021). "חסן נצראללה מאיים על הכיבוש הישראלי". **אל-ג'נוב אל-יום**.
- נסראללה, חסן (מאי, 2013). "נאומו של חסן נצראללה בחג ההתנגדות והשחרור 2013". *AI Jadeed News, Youtube*.
- נסראללה, חסן (פברואר 2008). "נאום של חסן נצראללה". אל נהאר (תורגם מערבית).
- נסראללה, חסן (דצמבר, 2020). "נצראללה: אנו מסוגלים לפגוע בכל מטרה בשטח ישראל". **אלמיאדין** (תורגם מערבית).
- נסראללה, חסן (יוני 2017). "נצראללה: ציר ההתנגדות מתרחב". **אל-אח'באר**. (תורגם מערבית).
- עג'מי, פואד (2013). **המרד בסוריה**. הוצאת עם עובד.
- קם, אפרים (2019). " איראן תוקעת יתדות בסוריה". *INSS*.
- Adamski, (Dima) Dmitry (2020). "The Impact of the Russian Operation in Syria on Hezbollah's Operational Art". *Studies in Conflict and Terrorism* vol. 43, P.414430.
- Berman, Lazar, Moshe, Albo (January 2020). "Rearranging the Board: Regional Power Dynamics after the Killing of Qassem Soleimani". *JISS*.
- Corbeil, Alexander (2017). "Russia is learning about Hezbollah". *Carnegie Endowment for International Peace*.

- Euro-News, (July 2015). "ISIL video shows mass killings in Syria's Palmyra". *Youtube*.
- Gibbons-Neff, Thomas (March 2016). "How Russian Special Forces are shaping the fight in Syria". *Washington Post*.
- Harb, Ali (October 2017). "A Regional Power: How fighting Asad's War transformed Hezbollah". *Middle East Eye*.
- Jones, Seth G. and Markusen, Maxwell B. (2018). "The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria". *Center for Strategic & International Studies*. Hezbollah in Syria".
- Levitt, Matthew, Zelin, Y. Aaron (2013). "Hizb Alla's Gambit in Syria". *CTC Sentinel*
- 2016). "Spotlight on Global Jihad".) *Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center*.
- Pollak, Nadav (2016). "The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria". *Washington Institute for Near East Policy*.
- Rogers, Carl R. (1969). *Freedom to Learn*. *Columbus Ohio*.
- *The International Institute of strategic Studies* (2019). "Iran's Network of Influence in the Middle East".
- Uskowi, Nader (September 2018). "The Evolving Iranian Strategy in Syria: A Looming Conflict with Israel". *Atlantic Council*.

פריצה לצורך השפעה - חוסן ככלי התמודדות עם לוחמת סב"ר בעלת יעדים תפקודיים ותודעתיים מצד איראן ושלוחותיה¹

סא"ל ח', אושרי בריגיל, רס"ן (מיל') ת'²

רמת התפתחותה הטכנולוגית המתקדמת של מדינת ישראל ומרכזיות הרובד הדיגיטלי מובילים לכך שתקיפת סב"ר עלולה להוביל לנזקים משמעותיים ברמה הלאומית - במישור האזרחי והצבאי כאחד. ממד הסב"ר משמש ליצירת הישגים מבצעיים אופרטיביים תפקודיים לצד אלו התודעתיים, כפי שאנו עדים לכך בתקופה האחרונה, במטרה להעצים את אפקט הנזק ומשך השפעתו. **נקודת מוצא זו מצריכה מציאת מנגנוני מענה הולמים, אשר יקטינו את החשיפה לאיום ויפחיתו את הישגי היריב במערכה בעלת יעדים משולבים של פגיעה בתפקוד והשפעה על התודעה.** הכותבים סוקרים את התפתחות המערכה בסב"ר מצד איראן ושלוחותיה, מציגים תפיסות ומאמצים להתמודדות עם האיום ואף מספקים המלצות מערכתיות לקובעי המדיניות בתחום.

מבוא: מדיסאינפורמציה לצעדים פעילים ומבצעי תודעה

קרל פון קלאוזוביץ, שנולד מאות שנים לפני המצאת האינטרנט, טען כי: "המלחמה אינה אלא המשך המדיניות בתוספת אמצעים אחרים" (קלאוזוביץ, 1977, עמ' 65). השימוש במידע שגוי, שקרי ומסולף, דיסאינפורמציה בשפתנו, כדי לפגוע ברוח הלחימה, לפלג ולפגוע ביכולות האויב שימש באופן היסטורי חלק מ"המשכה של המדיניות

¹ המאמר מוקדש לזכרו של סמל אילן אלכסנדרוביץ' ז"ל, לוחם הנח"ל המוצנח שנפל במלחמת לבנון הראשונה (מבצע שלום הגליל). הכותבים מבקשים להודות לאנשים האלה על הערותיהם המחכימות אשר תרמו רבות למאמר זה: תא"ל (מיל') ארז דוד מייזל, עמית מחקר במחלקה להיסטוריה של צה"ל; אל"ם (מיל') מוטי טל, לשעבר רמ"ח תו"ל; סא"ל (מיל') מוטי קלנג, לשעבר ראש מכון המחקר למדעי ההתנהגות; סא"ל איתי חימיניס רע"ן פיתוח ידע, מרכז דדו; רס"ן ר' מחטיבת המחקר באמ"ן; רס"ן אור בר ממרכז דדו.

² סגן-אלוף ח' הוא ראש ענף בחטיבת ההגנה בסב"ר; רב-סרן אושרי בריגיל הוא ראש מדור מחקר טכנולוגיה ודיגיטל במכון המחקר הצה"לי היישומי למדעי ההתנהגות. חוקר את היחסים בין אדם לטכנולוגיה בצה"ל; רב-סרן (מיל') ת' הוא מומחה הגנת סב"ר המשרת במילואים ביחידת מבקר צה"ל, בעברו שימש קצין בחטיבת המחקר באמ"ן.

בדרכים אחרות", לחימה של ממש, שכן הוא אפשר תוקפנות עדינה יותר שיכולה להיות מופעלת גם בזמן רגיעה תוך שימוש במסרים גלויים. כיום נוכל לראות מהלכים כאלו אפילו ברשתות חברתיות. עידן הדיסאינפורמציה המודרני החל בתחילת שנות ה-20 של המאה העשרים, כאשר הקג"ב הקים את "המשרד לתעמולת חוץ". ב-1923 הוא אף המציא מילה חדשה – "דיסאינפורמציה" – כדי לגרום לה להישמע צרפתית. בדרך זו אפילו מקור המונח נקבר יחד עם האמת (Singer & Brooking, 2018). לעומתו המערב העדיף את השימוש במונח "לוחמה פוליטית". לא משנה מה הביטוי שנבחר לתאר אותה, המטרה של אסטרטגיות אלו זהה: להחריף את המתחים והסתירות הקיימים בתוך הגוף הפוליטי של היריב באמצעות מינוף שמועות, סתירות ומידע מסולף וחלקי (Rid, 2020; גולדשמידט ווורגן, 2017).

קיימים חילוקי דעות היסטוריים על מידת האפקטיביות של השימוש באסטרטגיות אלו לשם השפעה על שינוי עמדות רחב ואיתן על מדיניות לאומית (Schia & Gjesvik, 2020). למרות חילוקי דעות אלה קיימת תמימות דעים כי השימוש הנרחב בדיסאינפורמציה לטובת מבצעי תודעה הואץ בשנים האחרונות בעקבות התרחבות השימוש במידע וברשת (Bennett & Livingston, 2020; Rid, 2020; Schia & Gjesvik, 2020; Singer & Brooking, 2018).

הגל הנוכחי של הדיסאינפורמציה בעולם נבנה אט אט וצמח עם העשור הראשון של המאה ה-21 בזכות השילוב של טכנולוגיות חדשות ותרבות אינטרנט. האומנות הישנה של השפעה פסיכולוגית-חברתית איטית ומיומנת שחיבה נוכחות פיזית, ושהייתה עתירת עבודה, הפכה להיות לפעולה בקצב גבוה מאוד המתאפשרת גם לבעלי כישורים נמוכים יותר והניתנת לביצוע מרחוק או אפילו במיקור חוץ. בשל כך 'צעדים פעילים', דוגמת הפצת דיסאינפורמציה ומבצעי השפעה מצד מדינות וארגוני טרור, הפכו לנפוצים בזירה העולמית והמקומית יותר מאי פעם. (Rid, 2020).

עלייה בדומיננטיות הרשת כמרחב לחימה

דומיננטיות האינטרנט בחיינו והפיכתו לזירה מרכזית בפני עצמה בשדה הקרב המודרני הביאה לכך שכל קרב וירטואלי נראה אישי ונקודתי, אך כל סכסוך מתוּוֹך ברשת הגלובלית באופן שמשנה את אופן הלחימה בסכסוכים. הקרב ברשת משנה את המשמעות של "מלחמה"; ניצחונות בקרבות המקוונים הם ניצחונות של ממש בעולם האמיתי; כל ניצחון ארעי מניע את האירועים בעולם הפיזי החל מפיידים (Feeds), לכאורה חסרי משמעות, של סלבריטאים ועד להשפעה על תוצאות הבחירות במדינות שונות. כולנו חלק מהמלחמה הזו. כולנו, לרבות המידע אודותנו וזה שבבעלותנו, מחוברים לאינטרנט. תשומת הלב, הזיכרון והתודעה שלנו הם כמו פיסת טריטוריה שנויה במחלוקת שנלחמים עליה בעימותים, שאנחנו אפילו לא מודעים אליהם ומתרחשים סביבנו. כל מה שאנו צופים בו, אוהבים (לייק!) אותו או משתפים אותו, מייצג אדווה זעירה בשדה הקרב על התודעה בארץ ובעולם.

בסופו של דבר ההתפתחויות הטכנולוגיות והשינויים החברתיים שהם הביאו בעקבותיהן - חוסר ההסכמה ההולך וגובר על עובדות וטשטוש הגבולות בין עמדה, דעה ושקר בעידן ה"פוסט-אמת" - מחלחלים גם לזירת הביטחון הלאומי (Rid, 2020). **בעידן שבו מלחמות אינן מגיעות להכרעה ברורה הבאה לידי ביטוי בכיבוש שטח ונוכחות פיזית בו, מתעצמת חשיבות הקרב על הנרטיב.** איננו טוענים כי הכרעה היא עניין תודעתי בלבד, אך לראייתנו לדעת הקהל בארץ ובעולם, לרבות בקרב המשרתים בצה"ל והאזרחים מחוצה לו, יש השפעה רבה על האופן שבו נתפסת יכולתו של צה"ל ועמידתו במשימותיו, כפי שמתומצת בפסקה הזאת: "מאמץ התודעה של האויב מופעל ומפתח תוך לימוד קפדני של העוצמות והחולשות של מדינת ישראל וכוחה הצבאי. העיקרון המנחה אותו הוא צמצום העוצמה של צה"ל, קעקוע דמותו והצרת חופש הפעולה שלו באמצעים **א-סימטריים**" (מתוך התפיסה הצה"לית למבצעי תודעה, אמ"ץ-תוה"ד, עמ' 11).

כאמור, "המערכה על התודעה" אינה תופעה חדשה. לתודעה היה לאורך השנים משקל חשוב בעימותים בין מדינות וחברות גם בזירה המקומית במערכות שהתנהלו בין ישראל ליריבותיה לאורך השנים (קופרווסר וסימן טוב, 2019, עמ' 227). **מבצעי תודעה המשתמשים ברשתות חברתיות כחלק ממערכה תודעתית והמכוונים להשפיע על ההיבטים שפורטו מעלה, עשויים לפגוע באופן משמעותי באמון הציבור בצה"ל בשגרה ובחופש הפעולה שלו בחירום ובכך לקזז חלק מיתרונותיו של צה"ל בלחימה וכצבא של מדינה דמוקרטית הנהנה מאמון הציבור בו. במצב כזה לגורמים שונים, במיוחד לאיראן המתחזקת חזית עקיפה מול ישראל, יש אינטרס רב לזרוע ספק במסריו וביכולותיו של צה"ל, דבר שמחייב גיבוש תפיסת מענה הולמת.**

חשיבות האמון והלגיטימציה הציבורית והחברתית לפעולות צה"ל ומדינת ישראל

במאמרו "השעונים שתקתקו בעצלתיים" (2011) מציע גיא ברוקר מספר היבטים מרכזיים המשפיעים על הלגיטימציה הציבורית והבין-לאומית לפעולת צה"ל, ושאינם נדרש להתמודד כדי לשמר לעצמו חופש פעולה. ההיבט הראשון הוא **הרגישות למחאה ציבורית או חברתית** שיש לה משקל רב במשטרים דמוקרטיים שבהם היעדר קונצנזוס מייצר קושי בפעולת הצבא. כך, למשל, המחאה הציבורית במהלך מלחמת לבנון הראשונה הייתה גורם מרכזי בניהולה (טובי ורטנר, 2007). ההיבט השני - **הרגישות לנפגעים בלחימה ובעורף** המוכרת בספרות הצבאית כאחת ממחוללי מגמת קיצור משך המלחמה בקרב צבאות מערביים ושהשפיעה גם על אופן ניהול המערכות בישראל, לרבות במבצע "עמוד ענן" ובמלחמת לבנון השנייה, כאשר תחושת הפגיעות של העורף תרמה משמעותית ללחץ לסיים את המלחמה. היבט אחר הוא **תפיסת ההישג** - תפיסת הציבור ומשרתי צה"ל את ההישג הצבאי למול המטרות שמוגדרות ללחימה משפיע על הלגיטימציה שמעניקה החברה הישראלית

לפעילות הצבאית. עוד היבט הוא **ההיבט ההומניטרי-מוסרי** של פעולת צה"ל השייך הן לחזית הבין-לאומית והן לפני ישראלית. החברה הישראלית רואה בצה"ל צבא מוסרי, ופגיעה בתפיסה זו עשויה לפגוע בחופש הפעולה שלו. ההיבט האחרון הוא **לגיטימציה בין-לאומית**. כחלק מתהליכי הגלובליזציה העולמיים העוברים גם על ישראל, הזירה הבין-לאומית היא בעלת משקל הולך וגובר בניהול הלחימה. דעת הקהל הבין-לאומית משחקת תפקיד משמעותי בעיצוב הלגיטימציה הבין-לאומית. אך מה הם האיומים המשפיעים על הלגיטימציה וחופש הפעולה של צה"ל? וכיצד ניתן להתגונן בפניהם? בכך בדיוק עוסק מאמר זה.

הלכה למעשה ניתן לומר שהאיום מזוהה. בישראל מתקיים ב־15 השנים האחרונות עיסוק נרחב למדי בתחום התודעה. מאמץ זה בא לידי ביטוי בחיזוק יחידת דובר צה"ל, בהקמת מטה הסברה לאומי במשרד ראש הממשלה, בקמפיין המדיני נגד תוכנית הגרעין של איראן שהתבסס ברובו על מודיעין, בפעולה מערכתית של המשרד לעניינים אסטרטגיים וגורמים בחברה האזרחית נגד איום BDS, בהקמת מסגרות ומחלקות בצה"ל העוסקות במהלכים מסוג זה ובפעילות הסברתית להכנת העורף לעימות. עם זאת, ההיערכות לאפשרות של השפעה עוינת על השיח הציבורי

במצב כזה לגורמים שונים, במיוחד לאיראן המתחזקת חזית עקיפה מול ישראל, יש אינטרס רב לזרוע ספק במסרי וביכולותיו של צה"ל, דבר שמחייב גיבוש תפיסת מענה הולמת

באופן כללי וגם על תהליכים דמוקרטיים בישראל, ובראשם הבחירות לכנסת, מקבלת חשיבות משנית במאמצים אלו. זאת למרות שהחלה להיווצר מודעות לחתרנות תודעתית ולהתערבות אפשרית במגוון של תהליכים עד כדי התערבות זרה בבחירות בישראל (גולדשמידט ווורגן, 2017). צה"ל זיהה את חשיבות תחום התודעה ופיתח תפיסה מטכ"לית לנושא אשר פורסמה בשנת 2017. מטרתה הייתה לנסח את האתגרים לפעולת צה"ל בשל השתנות הסביבה הגלובלית. התפיסה ניתחה את מאמצי האויב להתמודדות עם יתרונה הצבאי היחסי באמצעות ערעור תחושות הביטחון והסולידריות הפנימית של האזרחים. עם זאת, **התפיסה מכווניה בעיקר את המאמצים כלפי חוץ ואיננה מקדישה את תשומת הלב המספקת לניתוח ההשפעות התודעתיות על משרתי צה"ל ואזרחי המדינה.**

מאפייני הלוחמה המשולבת

מהי הלוחמה המשולבת?

ניסיונות השפעה תודעתיים במטרה להשפיע על ביטחון של מדינות שונות אינם תופעה חדשה. מקובל לשייך את השימוש באסטרטגיות אלו לתפיסות המתפתחות של "לוחמה משולבת" (Hybrid Warfare). מונח זה מתקדם מעבר לטשטוש הגבולות הרווח במלחמות המודרניות ומאופיין באלה:

1. שימוש במגוון כלים ומאמצי לחימה - כלכליים, משפטיים, פוליטיים, סב"ר, קינטיים ועוד;
2. שימוש זהיר ומדוד בהפעלה ישירה של כוח;
3. רציפות והמשכיות מאמצי הלחימה השונים תוך שקלול ושינויי מתמיד בעצימותם;
4. מיקוד באוכלוסייה האזרחית ובפוליטיקה המקומית.

ארגז הכלים המגוון ללוחמה משולבת שוזר בין הכלים השונים הקיימים בו. תקיפות הסב"ר משמשות בין היתר להשפעה פוליטית וסחיטה על בסיס מידע ולמטרות השפעה תודעתית נוספות למשל, כלכלית ומסחרית. לעיתים אף נעשה שימוש בניציגים עקיפים בעלי אינטרסים משותפים (Proxy) (Chivvis, 2017).

"טרור הוא תיאטרון", הכריז בריאן ג'נקינס, אנליסט תאגיד ראנד, בדו"ח מ-1974 שהיה לאחד המחקרים המשמעותיים של תופעת הטרור: **"אם תצליח למקד מספיק תשומת לב זה לא משנה כמה חלש או חזק אתה באמת: אתה יכול לכופף אוכלוסיות למען דעתך ולהוביל את היריבים החזקים ביותר לכניעה"** (Jenkins, 1974). בשדה הקרב המשולב של סב"ר ותודעה נלחם צה"ל בצורה בלתי פוסקת, כזרוע הגנה בסב"ר, כמו על מנת לשמר את תחושת הביטחון, מעמדו והלגיטימיות הציבורית לפעולה צבאית בישראל. מלחמה זו מאותגרת באמצעות השילוב בין הלוחמה המשולבת, שמפעילים שחקנים שונים נגד ישראל מחד, וגדילה בשטח הפגיע שלה - במשתמשי הדיגיטל והרשתות החברתיות מאידך. אך מהם האיומים בממד הסב"ר שנגדם צה"ל נלחם ועל מה הוא מגן? בעוד שההגנה על תשתיות מידע, רשתות וארגונים מפני מתקפות סב"ר היא אתגר שניתן לתחום במידת מה, הקרב על התודעה מורכב יותר, מכיוון שהוא מתנהל בכל המרחב המקוון על שלל משתתפיו, ולא כלפי יעדים או ארגונים ספציפיים, ולעיתים הוא אף מתנהל במרחב ה'אדום' ו'הכחול' (זירת היריב והזירה הלאומית בהתאמה) במקביל ובערבוביה.

ככל שהתשתיות הדיגיטליות של מדינה מתוחכמות יותר ומעניקות לה יתרון גדול יותר, כך המדינה פגיעה יותר לקיזוז יתרון זה באמצעות מתקפת סב"ר שיעדיה תפקודיים. בצורה דומה גם ההון החברתי-תרבותי של דמוקרטיה מערבית שבה קיימת מידה גבוהה של לכידות ואמון בין האזרחים למוסדות, פגיע יותר למתקפת השפעה מאשר במדינות בעלות אמון נמוך. **מאפיינים אלו הופכים את העימות בין ישראל לשכנותיה לעימות א-סימטרי גם בממדי הסב"ר וההשפעה. לישראל,**

ביחס לאויבותיה, יש יותר 'שטח פנים' לתקיפת סב"ר והשפעה בדמות רשתות מידע, תשתיות דיגיטליות, שימוש ברשתות חברתיות ואמון ציבורי נרחב. כפועל יוצא, פוטנציאל הנזק עבורה גבוה יותר.

טיפולוגיה של מבצעי סב"ר בעלי יעדים תפקודיים ותודעתיים דגנית פייקובסקי ואביתר מתניה (2019) טוענים שממד הסב"ר מאפשר פגיעה בהיבטים תפקודיים ותודעתיים. הפגיעה יכולה להתבצע באמצעות חדירה, החדרת קוד עוין או תוכן עוין ושילובים שונים ביניהם. הרחבנו את הטיפולוגיה המוצעת על ידם בדוגמאות בהתאם לרוח המאמר:

דוגמאות לסוגי פגיעה שונים בממד הסב"ר		
תכלית הפעולה		סוגי הפגיעה
תכלית תודעתית	תכלית תפקודית	
חשיפת מידע חסוי והפיכתו לפומבי. לדוגמה, הדלפת מידע מביך או איום בהדלפה. מקרה שירביט או אטרף	איסוף מידע להפקת מודיעין צבאי, אזרחי או מסחרי	פגיעה בחסיון מידע (Confidentiality)
הטיה של מידע או שתילה של מידע מוטה או כוזב ופרסומו לצורך שיבוש תמונת המציאות. לדוגמה, פרסומי כזב (פייק-ניוז), שימוש בפרופילים שקריים, הפצת שמועות, הסתה, שתילת ידיעות והשחתת אתרים.	שיבוש ושינוי נתונים לצורך פגיעה פיזית או לצורך שיבוש תמונת המצב	פגיעה באמינות המידע (Integrity)
מניעת היכולת לפרסם ולהפיץ מידע. לדוגמה, חסימת פלטפורמות שבאמצעותן מתקיימת תקשורת ועוברים מסרים של מפלגה או מועמדים בעת מערכת בחירות כדי למנוע את העברת המסרים.	מניעת גישה למידע או שיבוש או מחיקתו ופגיעה בתשתיות קריטיות	פגיעה בזמינות המידע (Availability)

נכון למועד כתיבת המאמר (שלהי 2021), בהתאם למגמה שעליה הצביעו מתניה ופייקובסקי, אנו רואים גידול בשימוש בתקיפות סב"ר לפגיעה תודעתית. המקרה האחרון, אשר פורסם ממש בימים אלו, הוא פרסום מאגר המשתמשים של אתר ההיכרויות לקהילה הגאה "אטרף" ואתרים נוספים שאוחסנו בחברת האחסון סב"ר סרב (Cyber Serve). מקרה זה מערב תקיפת סב"ר ששיקוליה כלכליים, בקשת כופר לתשלום בעבור מניעת הפרסום, עם איסוף מידע ושימוש במידע למטרות של תודעה והשפעה.³ מקרה זה, כמו מקרים דומים נוספים לאחרונה, משויך לקבוצת Black Shadow הפועלת מאיראן, ועל כן בחלק הבא נתמקד בפעילותה של איראן, כמי שמובילה לוחמת סב"ר בעלת יעדים תפקודיים ותודעתיים כחלק מאסטרטגיית הלוחמה ההיברידית הא-סימטרית שלה נגד ישראל.

המגמות העולמיות שמות דגש חזק על התמודדות עם מבצעי תודעה, אך הרשות הלאומית להגנת הסב"ר אינה רואה בהתגוננות מפני מבצעי תודעה חלק ממשימותיה

מאפייני הפעילות האיראנית נגד ישראל בממד הסב"ר

נקודות ציון מרכזיות בהתפתחות לוחמת הסב"ר והתודעה האיראנית הזירה הפנים-איראנית שימשה כר פורה לפיתוח והבשלת יכולת הסב"ר והתודעה של טהראן. עוד בשנים 1977-1979, בתקופת השאה, במהלך גלותו של ח'ומייני בצרפת, יועציו הקרובים סייעו לו לעצב תדמית ומסרים למספר קהלי יעד: הציבור האיראני במולדת ומחוצה לה, העולם המוסלמי והמערב. באיראן עצמה, נוסף על הפצת קלטות שמע וחוזי ועליהן נאומיו של ח'ומייני, הפיצו תומכיו פייק-ניוז, דוגמת האשמת משטר השאה בשריפה שפרצה בבית קולנוע באבאדאן ושהביאה למותם של קרוב ל-400 איש. לאחר השלמת המהפכה האסלאמית בפברואר 1979 הפכו הגורמים הנאמנים למשטר, בראשם משרד המודיעין ומשמרות המהפכה (להלן: "משה"מ"), ל"מתווכי המידע" החדשים העומדים מאחורי כלי תקשורת מרכזיים והמעצבים את מסריהם (Tabatabai, 2018).

במהלך השנים, כחלק מהמעקב המתמיד שמנהל שלטון האייתולות אחר אזרחי מראשית דרכו, פותחו כלי טכנולוגיה וסב"ר שנועדו להתמודד עם השינוי בדפוסי התקשורת והמחאה. כבר בראשית שנות ה-2000 זוהו מספר קבוצות האקרים איראניות, אשר עסקו בעיקר בהשחתת אתרי אינטרנט בהיקף גדל והולך תוך פרסום מסרים פרו-איראניים ואנטי-מערביים (Dorothy, 2017).

³ בימים אלו האירוע עדיין נמשך, ועל כן לא כל הפרטים ברורים. לעומת זאת תחושת הפגיעה בביטחון האישי ובפרטיות בממד הסב"ר מצד המשתמשים ברורה. לפרטים נוספים ראו: <https://www.ynet.co.il/news/article/ryj092aif>

התוצאות השנויות במחלוקת של הבחירות לנשיאות איראן בשנת 2009 שהובילו להתעוררות תנועת מחאה אזרחית שנודעה בשם "התנועה הירוקה", ושהונעה על ידי פעילים באיראן ומחוצה לה, אשר השתמשו במדיה החברתית לצורך ניהול המאבק, חיזקה את ההבנה האיראנית בדבר הצורך לשלוט בתודעה (Libicki, 2015). בהמשך לכך, כחלק מהמענה למחאה, משה"מ הקימו קבוצות האקרים, אשר פעלו נגד אתרי חדשות של האופוזיציה ונגד אזרחים, לרבות זיהוי והפללה של האקרים שתמכו ב"תנועה הירוקה" והשחיתו אתרי אינטרנט של המשטר האיראני.

הבשלת יכולות הסב"ר האיראניות לימדה את השלטון בטהראן כי ההאקרים שסייעו בידיו להפלת אתרים "סוררים" למיניהם, מונעים בעיקר ממניעים כספיים. **בשל כך איראן יצרה רשת של "קבלני ביצוע" - קבוצות האקרים, אשר אינן מזוהות באופן רשמי עם טהראן אך נתמכות על ידה. גורמי מודיעין ומשה"מ היו מעבירים לאותן קבוצות רשימת תקיפות סב"ר בעלות יעדים בהיבטי תפקוד ותודעה, ואלו, בדומה למכרז רכש, התחרו לעיתים ביניהן ולעיתים שיתפו פעולה האחת עם האחרת במטרה להשיגם ולקבל תגמול כספי מטהראן** (Gundert et al., 2018).

תמונה 1: המהפכה הירוקה באיראן

הזרז המקביל בממד הסב"ר התפקודי נתן תוצר כמעט במקביל בשנת 2010, עם גילוי התולעת סטוקסנט (Stuxnet), אשר נועדה לפגיעה תפקודית במתקני הגרעין של איראן. **אירוע זה היה גורם משמעותי בעיצוב אסטרטגיית הסב"ר האיראנית -**

טהראן ראתה בתקיפה זו ובדומות שבאו לאחריה, הוכחה לאופן שבו יריבותיה משתמשות בסב"ר ככלי התקפי, והקימה כבר באותה שנה גופי סב"ר הגנתיים. יש אף המציינים כי "ביום שאחרי" סטוקסנט איראן שינתה באופן מהותי את גישתה ההתקפית בסב"ר: "והתחילה להפנות משאבים מודיעיניים, ביטחוניים ותעשייתיים לתחום ההתקפי ולצורך חדירה לתוך רשתות האויב. היה זה שינוי אסטרטגי. מינוף מרחב הסב"ר ככלי לאומי חדש להשגת מטרות גאופוליטיות כדוגמת הווירוס שאמון (Shamoon) שהשבית את מחשבי חברת הנפט הסעודית" (כהן, 2019). עמ' 72. **עדות לחשיבות הנושא בעיני המשטר אפשר לראות בדבריו של מפקד אגף הסב"ר בהרוז אסבאטי שהצהיר בריאיון ב-2015 כי: "יכולות סב"ר ואבטחת מידע חשובות לא פחות מהנושא הגרעיני"** (Bucala & Pendleton, 2015).

המאמץ האיראני לדומיננטיות בממד הסב"ר במזרח התיכון בפרט ובזירה הגלובלית בכלל רק גבר בשל הסנקציות ושאר האתגרים שעימם מתמודדת טהראן במישור הבינ-לאומי בשנים האחרונות. בינואר 2019 אף הזהירה הסוכנות האירופית להגנת סב"ר (ENISA) כי הסנקציות עשויות להעצים את מידת המסוכנות הנשקפת מאיראן בממד זה (European Union Agency for Network and Information Security., 2019, p. 109). דוגמה להצלחותיה אפשר לראות בחשיפת מתקפה איראנית רחבת היקף שהצליחה להשתלט על חשבונות בתוכנת העברת המסרים "Telegram" שאותה תיאר גיל שוויד, מייסד חברת הגנת הסב"ר צ'ק פוינט, כך: "אחת ממתקפות הסב"ר היותר מורכבות שראיתי" (הלפרין, 2020). **פריצה זו, כמו אחרות אשר אירעו בשנים האחרונות, הוכיחו את רמת יכולת הסב"ר ההתקפי של איראן בפרט כמו כי לאף תוכנה או מערכת אין חסינות מלאה במרחב זה.** נכון ל-2021 יש המעריכים כי איראן תומכת ביותר מחמישים גופים וקבוצות שונות המבצעים בעבורה תקיפות סב"ר. הדבר מאפשר לאיראן ליישם אסטרטגיה של מלחמה משולבת באמצעות שימוש בכלים דיגיטליים (ולא קינטיים) למול שורה של יעדים במגזר הציבורי והפרטי בקרב יריבותיה השונות (Hochberg, 2021).

המערכה האיראנית בסב"ר נגד ישראל

המרחק הגאוגרפי הגדול בין ישראל לאיראן הצריך אותה למצוא דרכים שונות ומגוונות לפגוע ב"שטן הקטן". דרכים אלו כללו פעולה על ידי שליחים, הקמת בסיסים ברחבי המזרח התיכון או פעולה בממדים שבהם המרחק איננו משפיע, כמו מרחב הסב"ר והמידע. החל מ-2010, עת התגלתה התולעת סטוקסנט, התרבו הדיווחים בישראל על אודות תקיפות סב"ר שבוצעו על ידי איראן לעיתים תוך שיתוף פעולה עם שלוחותיה חמאס וחיזבאללה. יכולות סב"ר ותודעה מבית מדרשה של טהראן מוצאות את דרכן גם לבעלות בריתה, אשר בחלק מהפעמים מבצעות את תקיפות הסב"ר בהתאם לבקשתה במטרה לאפשר לה יכולת הכחשה (Clarke, 2017; Schaefer, 2018). השימוש של איראן בלוחמת מידע בסב"ר נועד להמחיש

לאויביה שביכולתה לפגוע ב"בטן הרכה" שלהם, כלומר במרקם החיים האזרחי במדינותיהם (חיימיניס, 2019).

החוקר סם כהן מציין בסקירתו (2019) מספר אירועים בולטים מהמחצית הראשונה של העשור הקודם. במהלך השנים 2010-2013 אירעו תקיפות איראניות באמצעות קבוצות האקרים של חמאס וחיזבאללה נגד השב"כ, פיקוד העורף, משרד ראש הממשלה, משרד הביטחון, בנק ירושלים, צה"ל ורשתות תקשורת של "מערכות לאומיות חיוניות". מערכה נוספת⁵ התרחשה בשנים 2012-2015 ופגעה בשורה של גופים ממשלתיים וחברות עסקיות בישראל ובעולם. מאפייני התוכנה הזדונית שבה השתמש "צבא הסב"ר של חיזבאללה" לביצוע תקיפות אלו, מלמדים כי היא פותחה על ידי איראן. נוסף על כך, ב-2018 נחשף קמפיין תודעה איראני רחב היקף, אשר כלל יותר מ-70 אתרי פייק-ניוז. במסגרת המבצע פעלה איראן למול מספר קהלי השפעה שונים בעולם, לרבות ישראל. זאת בדומה לאופן שבו הצגנו את פעילות גרעין תומכיו של ח'ומייני 40 שנה קודם לכן (ClearSky Security, 2018).

"טרור הוא תיאטרון", הכריז בריאן ג'נקינס, אנליסט תאגיד ראנד, בדו"ח מ-1974 שהיה לאחד המחקרים המשמעותיים של תופעת הטרור: "אם תצליח למקד מספיק תשומת לב זה לא משנה כמה חלש או חזק אתה באמת: אתה יכול לכופף אוכלוסיות למען דעתך ולהוביל את היריבים החזקים ביותר לכניעה"

גורמים שונים המשיכו לדווח על אודות תקיפות שונות שביצעה איראן בממד הסב"ר. בהקשר הישראלי בלטו שתי תקיפות הקשורות לבחירות שהתקיימו באפריל 2019 - דיווחים אודות פריצה לטלפון הנייד של בני גנץ, המועמד לראשות הממשלה והרמטכ"ל לשעבר, ערב בחירות 2019. כמו כן נחשף כי האיראנים הפעילו צבא של "בוטים" המגיבים באופן אוטומטי לאירועים שונים מתוך מטרה להשפיע על השיח בציבור הישראלי ועל תוצאות הבחירות. דפוס פעולה זה חזר על עצמו בבחירות אפריל 2021 (שפריר וגלברמן, 2021).

החל משנת 2020 התרבו הדיווחים התקשורתיים המלמדים כי תקיפות הסב"ר מצד איראן הן בעלות פוטנציאל נזק גבוה במיוחד. באפריל של אותה שנה אירעה סדרת מתקפות סב"ר נגד מתקני מים בישראל. ראש מערך הסב"ר הלאומי יגאל אונא הצהיר אז כי: "כל הקווים נחצו, החלה מלחמה מסוג חדש".⁶ כחצי שנה לאחר מכן טען שר המודיעין אלי כהן שאיראן מנסה להשפיע על דעת הקהל בישראל

⁵ המכונה בשם "Volatile Cedar".

⁶ <https://www.ynet.co.il/digital/technews/article/HJTQdS9b00>.

ומשקיעה משאבים נרחבים בתעמולה ובחברות המכוונים לקהל בארץ (הלפרין, 2020).

בעקבות שורה של מתקפות כופרה שאירעו באותה שנה, עלתה ההשערה כי כחלק מלוחמה היברידיה ממשיכה איראן "להציק" למשק הישראלי בעזרת מתקפות סב"ר שמתחזות למתקפות כופרה (שיעדיהן תפקודיים ופיננסיים), אך למעשה מדובר בתקיפות סב"ר שיעדיהן תודעתיים – פגיעה בתחושת הביטחון של האזרחים (ברקוביץ וטרבלסי, 2021). לדפוס זה היו כמה דוגמאות, אך המפורסמת שבהן היא המתקפה על חברת הביטוח שירביט. **תקיפה זו הייתה אבן דרך באשר להבנת פוטנציאל הנזק הנרחב שעלול להיגרם כתוצאה מתקיפת סב"ר שיעדיה תפקודיים ותודעתיים כאחד' ושמבוצעת על ידי שחקנים מדינתיים עוינים לישראל.**

איראן חולקת את מומחיותה בתחום לוחמת הסב"ר וההשפעה עם שותפותיה ל"ציר ההתנגדות". **לפי מספר חברות מודיעין סב"ר שיפר מערך הסב"ר של החמאס באופן ניכר את יכולותיו בשנים האחרונות בזכות טהראן המספקת לו הדרכות, כלים ומימון** (דהן, 2021). במסגרת זאת, במהלך מבצע "שומר החומות" (מאי 2021) נחשפה רשת של פרופילים מזויפים ברשתות החברתיות שפעלה ליצירת דמורליזציה בציבור הישראלי בין היתר באמצעות מסרים, כמו "הפתרון הוא לברוח לחו"ל". לפי דיווח תקשורתי בישראל הצטבר מידע כי רשת זו הופעלה על ידי איראן.⁷ כמו כן משפיעני רשת ערבים שיתפו וחזרו על פוסטים וציוצים מסוג זה, ובכך הם העצימו את תפוצתם. לפי הדיווח: "האיראנים לא הסתפקו בכך; הם השתתפו באופן פעיל בתדלוק המהומות והמאורעות, כולל ובמיוחד בטלגרם".⁸

בשלהי מאי 2021, בתום מבצע "שומר החומות", התפרסמו ידיעות תקשורתיות כי המשטרה ומערכת הביטחון הציעו בשיאו של המבצע וההתפרעויות בערים המעורבות לחסום לחלוטין כל גישה לרשתות החברתיות בישראל, בהן פייסבוק, טיקטוק ואינסטגרם. עוד פורסם כי ראש הממשלה בנימין נתניהו תמך בכך. יודגש כי חסימה של רשתות חברתיות מעולם לא התקיימה בישראל, והיא נחשבת צעד חריג ביותר שלא מתקיים במדינות דמוקרטיות (לוי, 2021).

באוקטובר 2021 ציינה חברת מיקרוסופט במסגרת "דוח ההגנה הדיגיטלי השנתי" כי איראן הגדילה פי ארבעה (!) את מספר הניסיונות לביצוע תקיפות סב"ר נגד ישראל במהלך שנה זאת.⁹

נוכח האמור עולה השאלה כיצד אפשר להתמודד עם מתקפות משולבות אלו? נתחיל בהצגת תפיסה המציעה מודל ליצירת חוסן למבצעי סב"ר בעלי יעדים תפקודיים ותודעתיים ולאחר מכן נסקור דרכי התמודדות והמלצות נוספות.

⁷ <https://www.themarker.com/advertising/premium-1.9818498>.

⁸ שם.

⁹ <https://www.microsoft.com/en-us/security/business/microsoft-digital-defense-report?rtc=1>.

תמונה 2: אחד הרכיבים בהם פגעה התולעת סטוקסנט - בקר תעשייתי מתוצרת חברת סימנס (צילום: Ulli1105)¹⁰

מודל מוצע ליצירת חוסן לתקיפות סב"ר בעלי יעדים תפקודיים ותודעתיים

הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו?

בספרות העולמית בתחום קיימות המלצות רבות הנוגעות לדין הבין-לאומי בהיבטי סב"ר והפעלת השפעה זרה, ניסיונות לרגולציה רב-לאומית על הרשתות החברתיות והמלצות חשובות נוספות ורחבות שיידרש זמן רב למימושן. בחרנו להביא בפרק זה המלצות ישימות הכרוכות ב"כאן" (ישראל, צה"ל), ו"עכשיו" (ניתנות למימוש בעתיד הקרוב) מתוך הבנה כי נוכח ההישענות הרבה של מדינת ישראל בתחומי החיים השונים, התפקודיים והתודעתיים, על מערכות ורשתות דיגיטליות מדובר באיום משמעותי המתדפק על דלתנו, ואין לנו את הפריבילגיה להמתין לפתרונות גלובליים וארוכי טווח בהתמודדות איתו.

כפי שראינו מעלה, בעידן של מלחמות היברידיות מבצעי סב"ר בעלי יעדים תפקודיים ותודעתיים שלובים זה בזה מתוך מטרה להעצים את הישגי האויב באמצעות המידע שחשף. מתוך כך אנו מאמינים כי לטובת יצירת חוסן להתמודדות עם שתי התכליות של מבצעי הסב"ר המענה צריך להיות הוליסטי. בספרות קיימות הגדרות רבות למונח חוסן, לטובת עבודה זו בחרנו את הגדרתם של פדן ואלרן (2018, עמ' 7): "החוסן מבטא את היכולת של מערכת מאוימת להכיל בגמישות את ההפרעה הנכפית עליה ואת הנסיגה התפקודית הבלתי נמנעת הבאה בעקבותיה, להתאושש ממנה במהירות ולחזור לתפקוד מערכתי מלא או אף משופר".

By Ulli1105 - Own work, CC BY-SA 2.5, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1623227>.¹⁰

כדי לפתח חוסן לאיומים בממד זה המלצתנו המרכזית היא אימוץ גישה פרואקטיבית המושאלת מתפיסת החוסן למתקפות סב"ר ולהרחיב אותה גם לפעילויות מבצעי תודעה. בדומה להגדרת החוסן המערכתית, 'חוסן סב"ר' (cyber resiliency) מוגדר כיכולת לצפות, להתמודד להתאים ולהתאושש מתנאים מקשים, מלחצים, מתקיפות או מפגיעה במערכות המשתמשות או מתאפשרות באמצעות משאבי סב"ר, והדבר נכון הן ליעדים תפקודיים של תקיפות סב"ר והן ליעדים תודעתיים.

איור 1: שלושת השלבים בהתמודדות עם אירוע סב"ר

חלק מרכזי במציאת דרכי ההתמודדות מתחיל באפיון של הנפגעים מפעולות אלו. אף על פי שהצגנו קודם לכן שהן עשויות להגביל את מרחב הפעולה והלגיטימציה, צה"ל אינו נפגע ישיר של פעילויות אלו אלא עקיף בלבד. לכן קיימת גישה שסבורה כי נכון לתת למערך הלאומי לטפל באירועים הללו מתוך ראייה לאומית רחבה יותר. כך, למשל, לא נכון שצה"ל יפנה ישירות לציבור בתוכניות של חינוך והסברה לפיתוח מיומנויות מידע ביקורתיות. בעוד כי ברורים לנו היתרונות של גישה זו ושיתוף הזרועות עם מערך הסב"ר הלאומי, אנו מציעים כי בייחוד בתוכו פנימה – על צה"ל לקחת יוזמה אקטיבית יותר בגיבוש תפיסה ובביצוע של המלצות קונקרטיות יותר לשמירה על החוסן האישי והארגוני.

התפיסה שאנו מציעים במאמר זה מבוססת על תפיסת חוסן הסב"ר (Cyber Resiliency) של מכון התקינה האמריקאי (NIST) וכוללת שלושה נדבכים מרכזיים הכרוכים זה בזה בצורה מעגלית: הכנה, הכלה והתאמה (Ross et al., 2019). כדי לתת מענה לאתגרים הכרוכים במענה למבצעי תודעה והשפעה ביצענו התאמות משמעותיות לתפיסה. בין היתר איחוד שלבי ההכלה וההתאוששות לשלב אחד מסיבות שאותן נפרט בהמשך. בחלק זה נציג את יישום תפיסת החוסן בסב"ר עם התאמות והדגשים שיאפשרו לה יישום והתמודדות עם מבצעי תודעה ולאחר מכן המלצות קונקרטיות הנגזרות ממנה.

כיצד מתכוננים למתקפת סב"ר?

שלב ראשון: הכנה

• דע מול מי אתה עומד - איסוף מודיעין ייעודי

במטרה להבין ככל הניתן את תמונת המצב של היריב בהיבטי יכולות נדרש להקצות יכולות איסוף. איסוף זה יכול להתבצע תוך שימוש בכלי האיסוף הקיימים, לרבות ניצול המודיעין הגלוי (OSINT) שבו קבוצות האקרים שונות נוטות להתרברב בהישגיהן מחד גיסא, כמו רשת ה-Dark Net ופורומים סגורים המשמשים פעמים רבות כר לשיתוף פעולה בין תוקפים שונים, הן ברמה אידיאולוגית והן ברמת פיתוח כלי תקיפה, מאידך גיסא. כמו כן, נדרש להרחיב את איסוף המודיעין על אודות מושכי השפעה שלילית חשודים (ברמה הלאומית) ברשת, יצירת כלי ניתוח ואיסוף מידע על בוטים, פרופילים מזויפים ורשתות מתואמות למבצעי תודעה וחשיפתם באופן קבוע.

• גיבוש קריטריונים ברורים לחוסן ומיסודם

בהתאם לרמת החשיפה וקריטיות התהליכים, אשר מתבססים על המערכות והרשתות השונות, יש להגדיר וליישם את רף החוסן הנדרש על צורותיו - רכש ציוד מחשוב נוסף, יצירת תהליכים מקבילים וכדומה. ראוי לבחון את תפיסת החוסן הפוטנציאלי במסגרת תרגולים ומבדקים (ראו לעיל) כדי לוודא את הטמעתה הנאותה. מורכב יותר לקבוע קריטריונים ברורים להתמודדות עם מבצעי תודעה, אך בהחלט אפשר לסמן קווים אדומים מרכזיים שאנו סבורים שיפגעו בחוסן של החברה, ולתכנן מראש מקרים ותגובות להתמודד איתם. מקרים ותגובות אלו יכולים להיות מתורגלים באופן שוטף ונדרשים לניטור שוטף כדי לבחון חריגות מהם.

• תרגול תרגול תרגול - ביצוע מבדקים טכנולוגיים וסקרי סיכונים למיניהם

ביצוע סקרי סיכונים, בדיקות חדירות, סקירת קוד ויתר כלי הבדיקה הרלוונטיים שסייעו בזיהוי פגיעות וסיכונים שונים בממד הסב"ר. זיהוי זה יאפשר הפחתה, לעיתים משמעותית, בהשלכות שייגרמו כתוצאה מניצול הפערים הקיימים. כמו כן, עצם המודעות להם, גם אם ינוצלו לשם תקיפה, היא בעלת ערך להקטנת מרחב אי-הוודאות והמשאבים הנדרשים להתמודדות עימם. נדרש לתת הדגש לתרגול נוסף של התמודדות עם מבצעי תודעה והשלכות שליליות שעשויות להשפיע על אמון הציבור בצה"ל ועל פגיעה בלגיטימציה בו. התרגול יאפשר בניית פק"לים ומסרים מוכנים מראש להתמודדות עם מצבים כאלו. התרגול יאמן את המפקדים להביא בחשבון את זירת ההשפעה בסב"ר בקבלת החלטותיהם.

• ניטור - פיתוח מנגנוני פיקוח ובקרה

יישום ואכיפה של שימוש בכלי ניטור לסוגיהם במטרה להגדיל את הסבירות לזיהוי תקיפת סב"ר בפרק הזמן הקצר ביותר שניתן. כלים אלו צריכים לדגום

מגוון רחב ומגוון של מדדים, החל בנפח תעבורה מידע ברשת, היקף פניות לשרתים, תקינות פעילות מערכות מידע ועוד. נדרש להביא בחשבון תקיפות שמבצעות קבוצות מתוחכמות (APT), אשר עלולות שלא להתגלות באמצעות ניטור. הניטור צריך לכלול גם אפיקי השפעה, כגון רשתות חברתיות ומדדים, כמו אמון הציבור המשרתים בצה"ל. ניטור שכזה יאפשר להבחין בפעילויות תודעה חריגות בזמן שגרה, לצבור ניסיון בהבנת התופעות בנושאים הללו ולפתח יכולות לחירום. ניטור קבוע גם יאפשר לזהות חשבונות פיקטיביים, בוטים ושאר מרעין בישין המנסים להשפיע על חיילי צה"ל או להכין תשתית לפעילויות סב"ר נוספות דרך הרשתות החברתיות.

שלב שני: הכלה וההתאוששות

שלב זה מתייחס לפרק הזמן שבין תחילת השפעתה של תקיפה, שטרם זוהתה, דרך זיהויה בפועל ועד להכלתה, אם היא אינה יוצרת נזק נוסף. הוא כולל את המענה המיידי הנדרש לאירוע ואת בניית החוסן להמשך התפקוד.

• מענה לאירוע שהתרחש

הגדרה וביצוע של מכלול הפעולות הנדרש במטרה להקטין את הנזק הנגרם, לתחם אותו ולפעול ביעילות להכרעת התקיפה. במישור זה תרגול תדיר של מענה לאירוע סב"ר במתארי תקיפה מגוונים תוך שיתוף חברי צוות הסב"ר, מנהלים עסקיים, ספקים מרכזיים, דוברים, צנזורה ועוד, חיוני לצורך שיפור אפקטיביות המענה באירוע אמת, כפי שהוצג מעלה.

• חוסן לשם המשכיות תפקודית

במקביל למתן מענה בשלביו השונים של האירוע נדרש להשתמש במרכיבי החוסן הרלוונטיים, דוגמת משאבי מחשוב, ציוד פיזי, תהליך ידני ועוד, במטרה לאפשר המשכיות תפקוד. בדומה להמשכיות עסקית, יש להגדיר את הקריטריונים במסגרת תפיסת החוסן, כפי שהוצג מעלה.

איחדנו בין שלב ההכלה וההתאוששות, שכן בדומה לתפיסת הביטחון של ישראל, אשר מדגישה את הצורך להעביר את המלחמה לשטחו של האויב, אנו צריכים לבנות את הכוח בצורה שתאפשר לנו לספוג בלי להיות מוכרעים, ובמקביל ליציאה לתקיפת נגד כחלק משלב ההתאוששות צריך למנוע מהיריב הישג ולהעסיק אותו בנושאים אחרים. אין לנו את הפריווילגיה לעצור את העשייה ולרדת מתחת לרף הכשירות, האמון או הלגיטימציה לצורך התאוששות. הדבר נכון לתקיפות סב"ר בעלות יעדים תפקודיים ותודעתיים כאחד. בעת אירוע משמעותי, אשר יפגע באמון ובלגיטימציה של צה"ל, צריך יהיה לזהות היטב את המוקדים לנזק ולפעול ביעילות כדי לתחם אותם למקורות ולמוקדים ספציפיים, ולאחר מכן לטובת הגדלת החוסן נדרש יהיה לחשוף אותם ולהתמודד איתם לגופו של 'חשבון' (פיקטיבי או אמיתי) ולגופו של עניין.

שלב שלישי: התאמה

במסגרת השלב, בהתאם להפקת הלקחים מהאירוע, מבוצעים השינויים וההתאמות הנדרשות בתהליכים ובמשאבים הטכנולוגיים, הפיזיים והאנושיים מתוך רצון לצמצם את החשיפה לסיכון ולהקטין את ההשפעה בתקיפה הבאה. לסיכום, בחלק זה הצענו עקרונות לתפיסת חוסן סב"ר הממזערת את הפגיעה התפקודית והתודעתית כאחד, בשונה מן התפיסה המקורית המתמייחסת לפגיעה ביעדים תפקודיים בלבד. הדגשנו את הרכיבים הנדרשים לטובת ההתמודדות אפקטיבית עם מבצעי השפעה. חשוב לציין כי בעוד שאפשר להפעיל חלקים ממנה כדי לעמוד ביעדי החוסן בממד זה, אנו סוברים כי ללא בנייה של תפיסה שלמה והוליסטית השפעת חלקים אלו תהיה מוגבלת ולא תצליח להתמודד עם הנזקים התודעתיים שבראשם נמצאים פגיעה בלגיטימציה, פגיעה באמון ובתחושת הביטחון, ויצירת אווירה ביקורתית כלפי פעילות צה"ל.

דרכי התמודדות והמלצות נוספות

נוסף על ההמלצות התפיסתיות המופיעות מעלה, ראינו לנכון לפרט על דרכי התמודדות נוספות הנפוצות בעולם ולאחריהן לספק סט מצומצם יותר של המלצות קונקרטיות לקובעי המדיניות לשם פיתוח החוסן למבצעי תודעה. אימוץ דרכי ההתמודדות וההמלצות אינם בהכרח תלויים במימוש התפיסה המופיעה מעלה.

בדיקת עובדות וחינוך לחשיבה ביקורתית

חלק מהפתרונות לבעיית המדיה החברתית שלנו עשוי להיות למעשה יותר מדיה חברתית - רק בשימוש אחר. הטכנולוגיה משמשת לפתור מגוון רחב של בעיות ברחבי העולם, ומספר גדל והולך של מדינות אינן משתמשות במדיה החברתית רק כדי להפחיד או לנחם את אזרחיהן. הן גם משתמשות בה כדי להרחיב את המודעות הציבורית לאופני צריכת המידע ומאפשרות גישה לתוכניות הכשרה, לחקור תרמיות ושקרים ולפעולות המקדמות צרכים אזרחיים.

במחקר של דפוסי צריכת מידע מדדו חוקרים מאוניברסיטת סטנפורד שלוש קבוצות - סטודנטים לתואר ראשון, דוקטורים להיסטוריה ובוחרן עובדות מקצועי - על האופן שבו הם העריכו את הדיוק של מידע מקוון. למרבה ההפתעה גם הסטודנטים לתואר ראשון וגם הדוקטורים קיבלו ציון נמוך. ממצאי המחקר העלו שאף על פי שניתן להעריך שהם בהחלט אינטליגנטיים, הם פנו למידע "אנכית" - הם נשארו בתוך השקפת עולם אחת וניתחו את התוכן של מקור אחד בלבד. כתוצאה מכך הם ניתנו למניפולציה בקלות.

ניתן להסיק מכך שהתמודדות עם מידע שגוי אינה עניין של אינטליגנציה גרידא, אלא פיתוח סט הכישרים המתאימים (Bergstrom & West, 2020). כישורים אלו כוללים, בין היתר, זיהוי של מקורות מידע אמינים, יכולת לצלול ולהצליב פרטים,

יכולת זיהוי של פרטים מחשידים ויכולת שימוש באתרי בדיקת עובדות (WHO, 2020).

מנהיגים בקהילות שלהם, הווירטואליות והממשיות, הם גורמים בעלי השפעה רבה על אופני צריכת המידע. ארגונים שונים מבצעים הכשרות למובילי קהילות ולמנהיגים על האופנים שהם יכולים ליצור חוסן קהילתי לצריכה של מידע שקרי, שגוי ומסולף. אך לא רק מנהיגים, מספיק שחבר קבוצה מחליט שלא להפיץ מידע שהוא אינו בטוח בנכונותו, מבצע בדיקה או אפילו שואל את המפיץ האם הוא בטוח במה ששלח, כדי לפגוע באפקטיביות של מאמצי מידע. פינלנד, אסטוניה, ליטא ושוודיה, מדינות שכנות לברית המועצות, אשר התמודדו עם מאמצי השפעה ומידע מצידה, פיתחו לאורך השנים תוכניות ל'חיסון' של האוכלוסייה למאמצי התודעה הסובייטיים. 'מערכת החיסון' המדינתית שהן פיתחו כוללת תוכניות מקיפות לחינוך האזרחים, ניטור המידע הפומבי למציאת מידע לא מבוסס וחובת הזדהות בעת התערבות זרה בתקשורת (Singer & Brooking, 2018). את אופן השפעתם

"טרור הוא תיאטרון", הכריז בריאן ג'נקינס, אנליסט תאגיד ראנד, בדו"ח מ-1974 שהיה לאחד המחקרים המשמעותיים של תופעת הטרור: "אם תצליח למקד מספיק תשומת לב זה לא משנה כמה חלש או חזק אתה באמת: אתה יכול לכופף אוכלוסיות למען דעתך ולהוביל את היריבים החזקים ביותר לכניעה"

של מאמצי אוריינות דיגיטלית למלחמה בקורונה המחיש ארגון הבריאות העולמי באמצעות איור שהראה כי מספיק מעט אנשים אשר "הטילו ספק במידע שקיבלו", "לא העבירו את ההודעה הלאה" או "וידאו עם שולח ההודעה את אמיתותה" כדי לצמצם בכמעט 80% את כמות הנחשפים להודעה שקרית.¹¹

כיצד אפשר ליישם זאת אצלנו?

מרכיב מפתח בתוכנית כרוך בהכשרת קהל משתמשי הרשתות החברתיות בצה"ל להיות צרכנים ביקורתיים יותר של מידע במדיה חברתית (ובכלל). לשם כך נדרש לפתח בקרב חיילי צה"ל ומפקדיו את הכישורים והיכולות לזהות חדשות מזויפות, לשקול את אמינות המקורות במדיה החברתית ולהכיר בתפקידם בהתמודדות עם תוכן כזה או בהגבלת הפצתו. לממלאי תפקידים שונים - מפקדים, מנהלי קהילות, משתתפים בקהילות וכדומה - יש תחומי אחריות שונים. על בסיס המחקרים שנסקרו והראו כי מספיקים שניים או שלושה אנשים בקהילה שמסוגלים ויודעים

¹¹ <https://www.who.int/news-room/spotlight/let-s-flatten-the-infodemic-curve>.

למסגר את המידע הנמסר באופן ביקורתי (O'Connor & Weatherall, 2019), מומלץ לפעול ליצירת הכשרות מתאימות בקנה מידה רחב, בייחוד למנהלי הקהילות ואנשים שמזוהים כבעלי פרופיל השתתפות חברתי משמעותי, ושיכולים לסייע לפתח חוסן בקהילות שבהן הם משתתפים. אפשרות נוספת היא באמצעות יצירת פרסומים בנושא שיפורסמו בעת הצורך. מובן שהמשימה היא רחבה ולאומית, ונדרש לשתף פעולה עם פיתוח ויישום של הכשרות רלוונטיות לצריכה ביקורתית של מידע כבר בעת הלימודים במערכת החינוך.

בהסתכלות פנים-צה"לית באופן כללי פעילות חיילי ומפקדי צה"ל ברשתות החברתיות מצומצמת. אנו ממליצים לבחון אפשרות לאמץ באופן ממוסד פעילות ברשתות החברתיות על ידי חיילים ומפקדים תוך מתן כלים מתאימים להשפעה והתמודדות עם השפעות זרות ברשתות השונות. אנו מעריכים שבאמצעות הדרכות מתאימות ומתוך החיכוך הכרוך בפעילות ברשתות החברתיות יתפתחו מיומנויות צריכה ביקורתית של מידע שישמשו גם בזמן חירום ויאפשרו לחיילים ולמפקדים לתרום לחוסן הלאומי בתחום. כמובן ששימוש רב יותר עשוי להיות כרוך ביותר סיכונים, ועל כן נדרש ניטור שוטף שיאפשר התרעות כאשר מזהים או חושדים כי יריבים מתמקדים בהשפעה על חיילי צה"ל ומפקדיהם בקמפינים להשפעה מקוונת.

שימוש בטכנולוגיה לזיהוי מידע שקרי ומניעת הפצתו

הדוגמה מעלה מציגה מה אנחנו כבני אדם יכולים לעשות לטובת המלחמה בדיסאינפורמציה, אך לא בהכרח צריך שותפים אנושיים למלחמה זו. ניתן לשאוב רעיונות טכנולוגיים למלחמה במידע שקרי ממקרים אחרים של ניסיונות להפיץ מידע, שעשוי לעורר עניין רב, אך יש צורך למנוע את הפצתו הרחבה, דוגמת המלחמה בפדופיליה. במאמץ להילחם בפדופיליה פותחה מערכת בקרת תוכן המכונה PhotoDNA. מסד הנתונים הסודי מארח יותר ממיליון אובייקטים ויזואליים ומשווה כל תמונה או וידאו שמפורסמים ברשתות החברתיות עם מסד עצום זה המכיל תמונות, אשר סווגו כפדופיליות, כדי למצוא תאימות ולוודא כי התמונה המועלת לרשת איננה מכילה או מעודדת פדופיליה. מערכת זו התפתחה בעקבות החובות החוקיות המוטלות על הרשתות החברתיות, ואפשר לצפות שכל פלטפורמת מדיה חברתית גדולה תאמץ בסופו של דבר את הכלי.

אם כך יקרה, הדבר יצמצם משמעותית מאוד את הפדופיליה ואת מקרי פורנוגרפיית ילדים ברשתות החברתיות (Singer & Brooking, 2018). בעקבות הצלחתה של מערכת PhotoDNA הכריזה פייסבוק על מאמץ דומה למנוע מקרים של הפצת 'פורנו נקמה' - תמונות שצולמו בעורמה או בלא רשות ושמפוצות ברשתות החברתיות כדי לנקום במצולמת. פייסבוק מאפשרת העלאה של התמונות והסרטונים, אשר מהם המצולמת חוששת, כדי ליצור 'טביעת אצבע' דיגיטלית שתאפשר לרשת לזהות ולמנוע את הפצתם (Statt, 2017). באופן דומה ייתכן שאפשר ליצור 'טביעת

אצבע' דיגיטלית לידיעות שקריות, ויזואליות או טקסטואליות המופצות ברשתות החברתיות ובכך לנטר אותן ולמנוע הפצתן. טכנולוגיות כאלו יכולות לשמש "כיפת ברזל" להגנה מפני מבצעי תודעה.

מכיוון שמדובר בבעיה גלובלית, קיימים מגוון של כלים להתמודדות עם הבעיות הללו.¹² החל בתוספים לדפדפן שיודעים להתריע על מידע הנחשד כמזויף,¹³ אתרים הבודקים מידע חשוד על ידי קהילות מומחים,¹⁴ לרבות אתרים הבודקים את אמינות מקורות המידע עצמם, אתרי החדשות יכולים למנוע הצגה של מקורות החשודים כמזויפים.¹⁵ קיימים גם סוגים אחרים של פתרונות טכנולוגיים הכוללים אפשרויות שונות לזיהוי ואחזור מידע (קוגוסובסקי, 2021). לאחרונה חוקרי מכון ראנד האמריקאי הציגו יכולת מרשימה לזיהוי ידיעות שקריות תוך שימוש בבינה מלאכותית (Marcellino et al., 2021). על אף מורכבותם הטכנית פתרונות אלו עשויים להיות יעילים במיוחד במדינה קטנה, כמו ישראל אשר רוב אוכלוסייתה משתמשת בשפה ייחודית (עברית). שיתוף הפעולה מצד פלטפורמות המדיה הוא משמעותי, ואנו ממליצים על בניית צוותי פעולה משותפים במטרה לשפר את הכלים והמידע, אשר יאפשרו להילחם בצורה טובה יותר בתופעה זו. שיתוף הפעולה בין המדינות לפלטפורמות המדיה החברתית הצליח לאפשר התמודדות מוצלחת (יחסית) עם התוכן שהופץ על ידי ארגון דאע"ש, למשל.

המגמות העולמיות שמות דגש חזק על התמודדות עם מבצעי תודעה, אך הרשות הלאומית להגנת הסב"ר אשר לימים הפכה עם מטה הסב"ר הלאומי למערך הסב"ר שאותו אנו מכירים כיום) אינה רואה בהתגוננות מפני מבצעי תודעה חלק ממשימותיה. כך אפשר ללמוד מתשובת ראש הרשות המופיעה במחקר שערך מרכז המחקר והמידע של הכנסת: "הרשות איננה אחראית לטיפול בתוכן המופץ במרחב הסב"ר וככל שמדובר בהפצת מידע כוזב לשם השפעה על הבחירות, השפעה על דעת הקהל ועל עמדות פוליטיות, אין הרשות עוסקת בכך" (גולדשמידט ווורגן, 2017).

ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה במערב שבה צנזורה מעוגנת במסגרת החוק עוד מימי המנדט הבריטי (1933 - "פקודת העיתונות"; 1945 - "תקנות ההגנה לשעת חירום"). כבר לפני למעלה מעשרים שנה(!) היו אנשי תקשורת בישראל שזיהו את ההתפתחות הטכנולוגית כגורם בעל השפעה ניכרת על פעולת הצנזורה. העיתונאי גיא קוטב, במאמרו "סוף עידן הצנזורה" (1999), כותב כי הטכנולוגיות התקשורתיות החדשות הביאו לגסיסתו של מוסד זה, אשר ממשיך להתקיים רק הודות להיענות מצד אנשי התקשורת. האתגרים שמציב בפניה העידן הדיגיטלי,

¹² לאחרונה אף התקיים דיון בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת בנושא. לפרטים ראו: <https://www.pc.co.il/featured/339531>

¹³ <https://slate.com/technology/2016/12/introducing-this-is-fake-slates-tool-for-stopping-fake-news-on-facebook.html/>

¹⁴ <https://metafact.io/>

¹⁵ <https://www.newsguardtech.com/>

בייחוד עליית התקשורת המקוונת אשר עוקפת את המדיה המסורתית, דורשים ממנה לשנות את פניה (אלטשולר & לוריא, 2016). עם זאת מיקומה ומעמדה הייחודי של הצנזורה בישראל וקשריה עם התקשורת הממוסדת יכולים לסייע לה לבצע את השינוי הנדרש לטובת בניית יכולות חדשות לניטור, סינון ובקרת התוכן והמידע למניעת נזק אפשרי. התאמה כזו עשויה לאפשר לה לשמש מרכז לתיאום וסנכרון המלחמה בפעילויות תודעה המופעלות על ידי מדינות זרות המנסות לערער את הביטחון והחוסן של מדינת ישראל. גופים דומים כאלו קיימים בכמה מדינות כמו ארה"ב, אוסטרליה, דנמרק ובלגיה (Bodine-Baron et al., 2018; קופרווסר וסימן טוב, 2019). העברה של סמכויות לגוף כזה ומתן כלים צריכה להיות מלווה בחקיקה מתאימה כדי שיוכל למלא את ייעודו. עם זאת, אנו סוברים כי נדרש יהיה לתת את הדעת היכן יהיה מקומו של גוף שכזה, האם כחלק ממערך הסב"ר הלאומי או בתצורה אחרת.

מלחמה קינטית בהשפעה קיברנטית

מפיצי-על, מונח שחדר לחיינו בעקבות הקורונה, משחקים תפקיד משמעותי בעולם הסב"ר. ל"מפיץ-על" בעולם הווירטואלי יש יכולת לתקוף באופן נרחב לשם השגת יעדים בתחום המערכת המשולבת. כדי לפגוע באותם "מפיצי-על" מפעילות מדינות כוח קינטי. עוד באוגוסט 2015, ארה"ב חיסלה מהאוויר את ג'ונאיד חסין, מוסלמי יליד בריטניה שנודע כהאקר TriCk¹⁶, "ושבהיותו בן 17 פרץ לתיבת המייל של ראש ממשלת בריטניה לשעבר בלייר ולאחר מכן סייע לדאע"ש להוציא לפעול תקיפות בממד הסב"ר. ארבע שנים לאחר מכן התנקשה וושינגטון בדובר דאע"ש כניסיון להתמודד עם השפעתו ברשתות החברתיות לגיוס פעילים, משאבים ועידוד לפעילות נגד ארה"ב (Washington, 2019).

גם ישראל יישמה אסטרטגיה זו בהתאם לצרכיה. בפברואר 2016 עצרו כוחות הביטחון את מג'ד עווידה, אחד מההאקרים הבולטים באותה עת שסייע לחמאס, אשר הצליח בין היתר לחדור למערך השידור של מזל"ט צה"ל שיקב אחרי פעילי טרור ברצועה ולעקוב אחר שידוריו. עווידה נדון לתשע שנות מאסר. כשלוש שנים לאחר מכן, במאי 2019, לאחר סיכול מוצלח של פעילות סב"ר התקפית מצד חמאס, תקף צה"ל מבנה שממנו פעל מערך הסב"ר של הארגון (Newman, 2019; שחף, 2019).

במהלך מבצע "שומר החומות" (מאי 2021) ביצע צה"ל שורה של פעולות הפצצה וסיכול ממוקד נגד מערך הסב"ר של החמאס, לרבות סיכול ראש מערך הסב"ר בארגון ג'ומעה טחאלה ופעילים נוספים, לצד תקיפה של יותר מעשרה מרכזי מבצעים. ייתכן שפגיעה זו בוצעה בין היתר כסגירת מעגל בעקבות הניסיון של הארגון לבצע פעולת סב"ר התקפית במאי 2019, אשר סוכלה על ידי גורמי הביטחון בישראל.¹⁶ **תקיפות**

¹⁶ <https://www.ynet.co.il/digital/technews/article/HkIluANKd>

אלו של ישראל הן דוגמה להתקפה קינטית המשמשת תגובה לפעילות במרחב הקיברנטי. אפשר לראות בה את צידה השני של הלוחמה המשולבת – זו אשר מעתיקה את הלחימה לממד נוסף, קינטי, הן במטרה למנוע את פעילות הסב"ר ההתקפי עצמה והן כדי להעביר מסר לתוקפים ושולחיהם.

סיכום

פול ויריליו, הפילוסוף של הטכנולוגיה, טוען כי כל טכנולוגיה חדשה מביאה איתה את הקטסטרופה שלה הנובעת מנקודת הכשל הייחודית לה. במילותיו: "המצאת הספינה הביאה איתה את אפשרות טביעתה, המצאת המטוס הביאה איתה את אפשרות התרסקותו, המצאת הרכב הביאה את תאונת הדרכים" (Virilio, 1984/1991; Virilio & Redhead, 2004). כל עוד מידע זורם דיגיטלי ובקצב מהיר יותר – כך קשה לסנן את הבר מן התבן ולמנוע פגיעה של גורמים זרים בהיבטים תפקודיים ותודעתיים באמצעות ממד זה. ככל שתגדל ההסתמכות שלנו על המערכות הדיגיטליות לגווניהן, כך אנחנו חושפים את עצמנו ל"תאונות" מסוג חדש וצריכים להשקיע מאמץ בצמצום הסיכונים כדי ליהנות מהתועלות הדיגיטליות ללא חשש. כיום ניכר כי פעילות הלוחמה המשולבת בממד זה עולה, רף הכניסה לתחום וסט הכישורים הנדרש נמוך מן העבר (והולך ופוחת לאורך ציר זמן), ואנו מסיקים שהאיום לדמוקרטיה המערבית, לרבות ישראל, הולך וגדל.

הטרור הוא תיאטרון, וההצגה הכי טובה בעיר או בכפר הגלובלי מבוססת על שימוש בממד הסב"ר להשגת יעדים תודעתיים. כיום עצם הדיווח על פריצה, גם אם לא נעשתה, מייצר גלי נזק תודעתיים נרחבים, שיח ציבורי ער ותחושת פגיעה בביטחון הלאומית והאישית, בלי שנורתה יריה אחת, וללא שהשתמשו ביכולות סב"ר התקפיות מתקדמות. בעשור הקודם וביתר שאת בימים אלה המשטר באיראן אימץ ושכלל את השימוש בלוחמת סב"ר משולבת בעלת יעדים תפקודיים ותודעתיים ככלי אסטרטגי לאומי. בשנתיים האחרונות ניכרת עלייה בהיקף תקיפות הסב"ר האיראניות, בין שבוצעו באופן ישיר על ידה ובין מי מ"קבלני הביצוע" שלה, אשר זוהו על ידי גורמים שונים בקהילת הסב"ר. הגידול בתחכום ובהיקף הנזק של תקיפות אלה רק מחדד את סימן השאלה באשר לאלו, אשר טרם זוהו ושמבוצעות נכון לכתובת שורות אלה ממש, ומצריך מאיתנו תפיסת הגנה מתאימה למתקפות משולבות אלו. מכיוון שפגיעת סב"ר במערכות הדיגיטליות היא שאלה של היכן ומתי, ולא של אם, אנחנו מציעים את תפיסת החוסן בסב"ר שתאפשר לנו להתמודד ולא לקרוס. בדיוק לשם כך נדרש מאיתנו לפתח את התפיסות ואת הכלים הנדרשים להתמודדות עם ממד לחימה מאתגר זה בעת הנוכחית.

מילון מונחים

מתקפת סייבר - פעולות המתבצעות באמצעות רשתות מחשב ומיועדות למנוע גישה אל מערכת מידע, אל רשת מידע או אל נתונים שנמצאים בהן, לפגוע בהן, ולשבש או להרוס אותן (Greenberg, 2019b; Singer, 2014).

חוסן סייבר (Cyber Resiliency) - היכולת לצפות, להתמודד, להתאים ולהתאושש מתנאים מקשים, מלחצים, מתקיפות או מפגיעה במערכות המשתמשות או מאופשרות באמצעות משאבי סייבר (Ross et al., 2019).

זיוף עמוק (Deep Fake) - טכנולוגיות אשר מאפשרות יצירת וידאו או אודיו סינתטיים הנראים כמצאותיים. המונח נולד מהלחם המילים זיוף (fake) ו'למידה עמוקה' (deep learning), שהיא טכניקה בלמידת מכונה (אורפז, 2020).

דיסאינפורמציה - הפצת מידע שגוי, שקרי או מסולף במטרה להשפיע על דעת הקהל ומקבלי ההחלטות (Bennett & Livingston, 2020; O'Connor & Weatherall, 2019; Rid, 2020).

מבצע או תודעה - יישום מתואם, משולב ומסונכרן של יכולות דיפלומטיות, אינפורמטיביות, צבאיות וכלכליות, כמו גם יכולות לאומיות אחרות, בעיתות שלום, בזמני משבר, במצבי עימות ובמצבים אחרי עימות. זאת במטרה להשפיע על התנהגויות או על החלטות של קהלי יעד זרים, כך שיאמצו עמדות ההולמות את האינטרסים של יוזמי המבצע (Larson et al., 2009).

מבצע מידע - נועד לאסוף, לחשוף ולהפיץ מידע אודות היריב על מנת להשיג יתרון תחרותי. תחת מבצעי מידע כלולים מבצעי לוחמה אלקטרונית, תקיפות סייבר, לוחמה פסיכולוגית, דיפלומטיה ציבורית ואמצעים נוספים שמטרתם להשפיע על קהל היעד (JOINT PUBLICATION 3-13, 2014).

יכולת הכחשה (Deniability) - אחד המאפיינים הייחודיים של מתקפות סייבר לסוגיהן הוא שכמעט בלתי אפשרי לזהות את מקור המתקפה ומי עמד מאחוריה. עבור הצד המתגונן הדבר מייצר בעיית ייחוס אשר עשויה להקשות על נקיטת פעולת-נגד. גם במקרים בהם המדינה מזוהה והתקיפה מיוחסת לה, יכולת הכחשה מאפשרת לה להכחיש את מעורבותה ולדחות את ההאשמות (Valeriano & Maness, 2014).

APT (Advanced Persistent Threat) - קבוצות תוקפים יציבות ומתקדמות, ככל הנראה מופעלות על ידי מדינות. קבוצות אלו מסומנות ומזוהות בצורה מספרית על מנת לעקוב אחריהן טוב יותר.

רשימת מקורות

- אורפז, ענבל (2020). "Deepfake: מקרה בוחן להשפעת פייק ניזו על הביטחון הלאומי". *INSS*.
- אלטשולר, ש. תהילה ולוריא, גיא (2016). "צנזורה וסודות ביטחוניים בעידן הדיגיטלי". מחקר מדיניות 113. **המכון הישראלי לדמוקרטיה**.
- אמיתי, זיו (2020.4.21). "מתקפת הסב"ר על שירביט - מי עומד מאחוריה ולמה זה מדאיג?". *TheMarker*.
- בר-גיל, אושרי (2020). בעולממד"ה 2 - הקורונה כאינפודמיה. מכון המחקר היישומי למדעי ההתנהגות בצה"ל [דו"ח פנימי].
- ברקוביץ, אורי וטרבלסי, נבו (2021.5.2). "'חוקרים את המקרה': H&M ישראל מתמודדת עם תקיפת סב"ר איראנית". *Globes*.
- ברוקר, גיא (2011). "השעונים שתקתקו בעצלתיים: התנהלות הצבא במתח שבין לגיטימציה לבין מגבלות הפעלת הכוח". **בין הזירות** 10, עמ' 12-33.
- גולדשמידט, רועי ווורגן, יובל (2017). "הפצת מידע כוזב באינטרנט ותקיפות סב"ר לשם השפעה על בחירות". **הכנסת מרכז המחקר והמידע**. עמ' 1-15.
- הטוני, יוסי (2021.11.8). "פייסבוק מחקה חשבונות איראניים שקידמו את המחאה נגד נתניהו". **אנשים ומחשבים**.
- הלפרין, ניב (2021.10.22). "גיל שויד: 'העתיד של עולם הסב"ר - מפחיד'". **אנשים ומחשבים**.
- הלפרין, ניב (2021.11.25). שר המודיעין: "איראן מנסה להשפיע ברשת על דעת הקהל הישראלית". **אנשים ומחשבים**.
- חיימיניס, איתי (2019). "לוחמת המידע של איראן". בתוך יוסי קופרוסר ודוד סימן טוב (עורכים), **המערכה על התודעה: היבטים אסטרטגיים ומודיעיניים**. עמ' 269-279.
- טובי, שרית ורטנר, דוד (2007). "מי מפחד מתנועות חברתיות? מגמות ואתגרים עבור צה"ל". **בין הזירות** 7 עמ' 74-86.
- כהן, שגיא (2018.9.6). "זה לא אתר ישראלי, זאת תעמולה איראנית". *Ynet*.
- פדן, כרמית ואלרן, מאיר (2018). "יישובים ב'עוטף עזה' - מקרה בוחן לחוסן החברתי בישראל". *INSS* (2006-2016).
- קוגוסובסקי, מנדי (2021.5.3). "הצבא האמריקני נלחם בדיפ־פייק". *Israel Defense*.
- קופרוסר, יוסי וסימן טוב, דוד (2019). "המערכה על התודעה: היבטים אסטרטגיים ומודיעיניים". **המכון למחקרי ביטחון לאומי**.
- רובינשטיין, רועי (2019.1.31). "דו"ח: צבא ה'בוטים' האיראני שמנסה להשפיע על הבחירות בישראל". *Ynet*.
- לאונרד, רוג'ר אשלי (1977). **על המלחמה - מדריך קצר לקלאוזביץ** (תרגום: עמנואל לוטס), מערכות ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל אביב.
- שחף, טל (2019.5.8). "יכולת הסב"ר של חמאס נפגעו אנושות". *Ynet*.
- שפריר, רועי וגלברמן, דרור (2021.7.4). "האיראנים מכים שוב: פייסבוק הסירה רשת שהתערבה בבחירות ותקפה את נתניהו". *Mako*.
- תפיסה תחומית מטכלית למבצעי תודעה. צה"ל/תוה"ד, פנימי.

- Bellingcat-Truth in a Post-Truth World. (2018, November 20).
- Bennett, W. L., and Livingston, S. (2020). *The disinformation age: Politics, technology, and disruptive communication in the United States*. Cambridge University Press.
- Bergstrom, C. T., and West, J. D. (2020). *Calling Bullshit: The Art of Skepticism in a Data-Driven World* (Illustrated edition). Random House.
- Bodine-Baron, E., Helmus, T. C., Radin, A. and Treyger, E. (2018). *Countering Russian Social Media Influence* (RR2740-RC). RAND.
- Bush, D. (30.07.2020). "Two Faces of Russian Information Operations: Coronavirus Coverage in Spanish". *Stanford Internet Observatory*.
- Chivvis, C. (2017). *Understanding Russian "Hybrid Warfare": And What Can Be Done About It*. RAND.
- Clarke, C. P. (19.09.2017). "How Hezbollah Came to Dominate Information Warfare". *The RAND Blog*.
- Greenberg, A. (2019). *Sandworm: A new era of cyberwar and the hunt for the Kremlin's most dangerous hackers* (First edition). Doubleday.
- Greenberg, A. (23.08.2019). "The WIRED Guide to Cyberwar". *Wired*.
- Hochberg, L. (23.2.2021). "Iran's cyber future". *Middle East Institute*.
- Jenkins, B. M. (1974). *International Terrorism: A New Kind of Warfare* (No. P5261). RAND Corporation.
- US Army JOINT PUBLICATION 3-13. (2014). *Information Operations* (JP 3-13).
- Larson, E. V., Darilek, R. E., Gibran, D., Nichiporuk, B., Richardson, A., Schwartz, L. H., and Thurston, C. Q. (2009). "Foundations of Effective Influence Operations: A Framework for Enhancing Army Capabilities" (MG-654-A). RAND.
- Libicki, M. C. (16.12.2015). "Iran: A Rising Cyber Power?". *The RAND Blog*.
- Marcellino, W., Helmus, T. C., Kerrigan, J., Reininger, H., Karimov, R. I., and Lawrence, R. A. (2021). "Detecting Conspiracy Theories on Social Media: Improving Machine Learning to Detect and Understand Online Conspiracy Theories". *Rand*.
- Newman, Li. H. (6.5.2019). "What Israel's Strike on Hamas Hackers Means For Cyberwar". *Wired*.
- Nichols, T. (2017). "The death of expertise: The campaign against established knowledge and why it matters". *Oxford University Press*.
- O'Connor, C. & Weatherall, J. O. (2019). "The misinformation age: How false beliefs spread". *Yale University Press*.
- Rid, T. (2020). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare* (Illustrated edition). Farrar, Straus and Giroux.
- Ross, R., Pillitteri, V., Graubart, R., Bodeau, D., & McQuaid, R. (2019). "Developing cyber resilient systems: A systems security engineering approach". National Institute of Standards and Technology. SP 800160- vol. 2.
- Sabbagh, D., and Roth, A. (16.07.2020). "Russian state-sponsored hackers target Covid19-vaccine researchers". *The Guardian*.
- Schaefer, B. (12.3.2018). "The Cyber Party of God: How Hezbollah Could Transform Cyberterrorism". *Georgetown Security Studies Review*.

- Schia, N. N., and Gjesvik, L. (2020). "Hacking democracy: Managing influence campaigns and disinformation in the digital age". *Journal of Cyber Policy* 5, p. 1-16.
- Scott, M. (19.11.2020). "In race for coronavirus vaccine, Russia turns to disinformation". *POLITICO*.
- Singer, P. W. (2014). "Cybersecurity and cyberwar: What everyone needs to know". *Oxford University Press*.
- Singer, P. W., & Brooking, E. T. (2018). "*Likewar: The weaponization of social media*". Eamon Dolan/Houghton Mifflin Harcourt.
- Statt, N. (7.11.2017). "Facebook's unorthodox new revenge porn defense is to upload nudes to Facebook". *The Verge*.
- Stengel, R. (2019). "Information Wars: How We Lost the Global Battle Against Disinformation and What We Can Do About It". *Atlantic Monthly Press*.
- Summers, J. (25.10.2017). "Countering Disinformation: Russia's Infowar in Ukraine". The Henry M. Jackson School of International Studies.
- Thomas, Z. (13.2.2020). "Misinformation on coronavirus causing "infodemic"." *BBC News*.
- Valeriano, B., and Maness, R. C. (2014). "The dynamics of cyber conflict between rival antagonists, 2001-11". *Journal of Peace Research*, 51(3), p. 347-360. <https://doi.org/10.1177/0022343313518940>.
- Virilio, P. (1991). *Lost Dimension*. Semiotext. (Original work published 1984).
- Virilio, P. and Redhead, S. (2004). "The Paul Virilio reader". *Columbia University Press*.
- Washington, I. C. Osseiran, N. and Donati J. (28.10.2019). "Islamic State Spokesman Killed in U.S. Airstrike". *Wall Street Journal*.
- World Health Organization. (25.08.2020). "Immunizing the public against misinformation".

שער שלישי

תפקיד המב"ם מול איראן

המב"ם כביטוי לתחרות האסטרטגית האזורית בין ישראל לאיראן

דנה פרייזלר-סוויירי¹

כעשור שצה"ל פועל במסגרת המערכה שבין המלחמות, ונראה כי מיקודה של המערכה עובר בשנים האחרונות שינוי: ממטרה לפגוע בהתעצמות חיזבאללה וחמאס במעגל הראשון להתמודדות עם האתגר האיראני ושאיפותיה האזוריות של איראן. כותבת שורות אלו טוענת כי התמודדות מושכלת עם אתגר זה מחייבת שינוי במב"ם והצורך לשלב בין אופני הפעולה שהיו נהוגים בה עד כה, לבין ההקשר האזורי המתפתח של תחרות אסטרטגית אזורית בין ישראל לאיראן. על כן עולה הצורך לגבש אסטרטגיה תחרותית מול איראן שתכלול אופני פעולה וחשיבה תואמים, שיובילו גם לחשיבה מחדש על המרחב שבין המלחמות בצה"ל וגם יענו על האתגר של "ניצחון" בתחרות שכזו.

מבוא

המב"ם הן המערכות שמנהל צה"ל בין המלחמות. זהו מושג בן עשור (2011-2021) שבמהלכו הפכו המערכות הללו לחלק מרכזי מגישת המניעה וההשפעה, כפי שמופיעה **באסטרטגית צה"ל 2018**, לצד גישת ההכרעה במלחמות (אסטרטגית צה"ל, 2018, עמ' 19-20).²

החידוש המרכזי במב"ם הוא במיסוד של מצב שלישי במצבי היסוד של צה"ל שבו צה"ל פועל צבאית (אבל לא רק) מעבר לגבולות המדינה, **מתחת לסף המלחמה** ובמטרה **שלא** להידרדר אליה. בעוד שבעבר היה צה"ל נתון בשני מצבי יסוד: האחד הוא ביטחון יסודי אל מול מלחמות ואיומים בעצימות גבוהה שבמסגרתו מחויב צה"ל להכרעה מהירה וחיזוק כושר ההרתעה שלו; והשני הוא ביטחון שוטף לתקופות שבין המלחמות ואל מול איומים נמוכי עצימות שבמסגרתו גובה צה"ל

¹ דנה פרייזלר-סוויירי היא חוקרת בכירה במרכז דדו.

² הפעילות של צה"ל בין המלחמות אינה חדשה והתקיימה מאז שנות החמישים לנוכח הצורך של צה"ל לפעול אל מול איומים שלא במסגרת מלחמות. ואולם בעשור האחרון היקף הפעולות הרב יצר פער לעומת היקף הפעולות בין המלחמות בעשורים שעברו.

מחיר מהאויב על הפרות השקט בגבולות ופגיעה באזרחים וגם מתחזק את ההרתעה. בין שני המצבים הללו התקיימה מערכת גומלין מורכבת, ותקופות של ביטחון שוטף הובילו להסלמות והידרדרו למלחמות, וחוזר חלילה (דיין, 1959). היטיב לנסח זאת הרמטכ"ל לאחר מלחמת לבנון השנייה גבי אשכנזי, כשאמר: "צה"ל נמצא תמיד בשני מצבים, או שהוא במלחמה או שהוא מתכונן אליה" (בריינר, 2011). המערכות שבין המלחמות³ הן למעשה מספר פעולות או מבצעים שיש להם היגיון משותף המשרת את האינטרסים הישראליים, ועיקרם הוא מניעת התעצמות מהאויב ומניעת התבססותו באזורים קרובים לישראל. **ההיגיון המרכזי במב"ם** הוא התנהלות **מתחת לסף המלחמה**. קרי במסגרת המב"ם מתבצעות פעולות גלויות, חשאיות או חסויות,⁴ במטרה שלא יובילו להסלמה או ידרדרו למלחמה (במסגרת הערכת הסיכונים האפשרית). התנאים למימוש היגיון זה הוא שהצדדים המעורבים לא יהיו מעוניינים במלחמה וידעו להעריך נכונה מהן הפעולות שחצייתן תוביל למלחמה.

מצבי היסוד בצה"ל, בעיקר בפיקוד הצפון ובאוגדותיו, השתנו, והם אינם עוד שגרה או מלחמה אלא מגוון של מצבי הירום. המב"ם מחייבות את הפיקודים והאוגדות להכלה ולמניעת הידרדרות, אבל הן גם מובילות לפיתוח יכולות ותפיסות חדשות המתאימות למציאות החדשה והמורכבת

למב"ם ישנן מספר **מטרות**. בתחילת הדרך, לפני כעשור (2011), המטרה המרכזית הייתה למנוע התעצמות של האויב ולהרחיק את המלחמה באמצעות פגיעה בהתעצמות האויב. מטרה זו נוסחה מאוחר יותר כשיפור התנאים בכניסה למלחמה, במיוחד ניצחון במלחמה ושימור חופש הפעולה הישראלי. מטרה נוספת של המב"ם היא חיזוק ההרתעה באמצעות שידור מסר כי עלות הפעולות במב"ם נמוכה מהמחיר שישלמו אויבנו במלחמה. הרעיון הוא כי הפעולות שעושה ישראל במב"ם מרמזות הן על היכולות והן על הנחישות הישראלית, וברקע קיים תמיד האיום במלחמה שאלה, כאמור, עדיף לאויב לא להגיע (אלון, 2019, עמ' 26-27). מטרה נוספת שהתפתחה במהלך שנות המב"ם, היא בניית נכסיות מול שותפותיה הקיימות והעתידיות של ישראל באזור ובזירה הבינלאומית. הפעולות שעושה ישראל במב"ם משרתות את

³ מושג "המערכה הצבאית" מאפשר לתאר פעולה או פעולות בעלות היגיון וצורה אופרטיבית שמתאימים למרחב ולזמן נתונים. מערכה באה לענות על אתגר מסוים ומציעה מענה להתמודדות עימו. ככל שהאתגר משתנה גם המערכה משתנה, עד שהיא משיגה את מטרתה או נכשלת. אורך חיי המערכה מוגבל, והיא עתידה להסתיים או להשתנות.

⁴ פעולה גלויה היא פעולה שנלקחת עליה אחריות מטעם המבצע; פעולה חסויה היא פעולה ללא לקיחת אחריות של המבצע; פעולה חשאית היא פעולה שעצם התרחשותה אינו ידוע (תקלה או תאונה למשל) ואין עליה קבלת אחריות משום מקור.

האינטרסים שלה מול אויבים, כמו חיזבאללה, חמאס, איראן והמדינה האסלאמית בזמנו, אבל לא רק מולם, ובמקרים מסוימים הפעולות שירתו גם אינטרסים של שותפות אזוריות, כמו מצרים, ירדן ומדינות המפרץ, וגם אינטרסים של הקואליציה הבין-לאומית בראשות ארה"ב שלחמה במדינה האסלאמית בסוריה. ואולם במקביל המב"ם טומנות בחובן גם פוטנציאלים שליליים לפגיעה בהרתעה ואף סכנת הידרדרות למלחמה. חישובים שאינם נכונים, מתח גובר וסכנת הסלמות, ושינויים אצלנו ואצל האויב עלולים דווקא לקרב את המלחמה. פעולות המב"ם גם עלולות לחשוף יכולות ומודיעין שנועדו למלחמה, ואף לפגוע במוכנות של צה"ל למלחמה כוללת.

זאת ועוד, מימוש המב"ם מחייב **שיתופי פעולה** בין גופי הביטחון בישראל, בראשם צה"ל, המוסד והשב"כ וגופים לאומיים נוספים, כמו שיתופי פעולה אזוריים ובין-לאומיים. סביב המב"ם בנתה ישראל מערכות יחסים מיוחדות עם שותפות אזוריות, ביססה תקשורת אסטרטגית ושיתוף פעולה צבאי עם רוסיה, מאז שהיא הגבירה את נוכחותה בסוריה, וחזקה את שיתוף הפעולה האסטרטגי עם ארה"ב בעומק ובאינטנסיביות שלא היו בעבר.

מבחינת זירות הפעולה המב"ם אינן רק **הפעולות בסוריה** שמדווחות בתקשורת מדי פעם, אלא הן שורה של מערכות שמשתנות בהתאם להקשר ולמרחב הגאוגרפי, וגם אם הן מתנהלות בעיקר בזירה הצפונית, השפעתן חורגת ממנה. תחילה, כאמור, עוצבו המב"ם מול אתגר ההתעצמות של חיזבאללה. עליית איום המדינה האסלאמית הוביל גם למערכה מולה, כמו לפעולות נגד התעצמות חמאס בעזה. בהמשך עוצבה גם מערכה מול הנוכחות האיראנית ברמת הגולן ועוד.

חשוב לציין כי פעולות המב"ם אינן רק **פעולות קינטיות-פיזיות**, אלא הן כוללות גם **מאמצי תודעה, השפעה ודיפלומטיה צבאית** שמובילים שורה של גופים לאומיים עד לדרג המדיני הבכיר ביותר. תדרכים מודיעיניים, מהלכים מדיניים לבניית לגיטימציה ומאמצים כלכליים לעצירת העברות כספים כלולים גם הם תחת הגדרת המב"ם. הסכמי אברהם והמערכה האזורית נגד איראן גם הם תוצרים עקיפים של המב"ם (בוחבוט, 2018). מכאן שהמב"ם הן שורה של מערכות מורכבות, רב-ממדיות (באוור, בים, ביבשה ובסב"ר, בערוצים דיפלומטיים ובתקשורת הגלויה) ולהבדיל מפעולות גמול או סיכול ספורדיות, הן כוללות היגיון אסטרטגי משותף – כל עוד הוא מצליח להביא להישגים מבצעיים מן הצד האחד ולהתקיים מתחת לסף המלחמה מן הצד האחר.

שורשי המב"ם - עקרונות של מניעה ויוזמה בצה"ל

למב"ם היום קדמו תקופות נוספות שבהן פעל צה"ל בין המלחמות. הן היו התפתחות של תפיסת הביטחון שבמרכזה **עקרונות של מניעה ויוזמה**. שורשיה ברעיונות 'קיר הברזל' של ז'בוטינסקי ותפיסתו של בן גוריון שבמרכזה החובה לנצח בכל המלחמות ובעת הצורך אף לנקוט מכות מקדימות לצד השאיפה להרחיק את המלחמות עד כמה

שניתן, לפגוע בהתעצמות האויב ולחזק את ההרתעה גם בתקופות שבין המלחמות. תפיסת הביטחון המסורתית גובשה אל מול ריבוי האיומים שעימם התמודדה מדינת ישראל ומתמודדת עד עצם היום הזה לצד הרצון, אז כהיום, לקיים אורח חיים ואיכות חיים גבוהה בעבור אזרחי ישראל (בן ישראל, 2014; הנקין, 2016, 2018).

דוגמה אחת מהעבר לפעולות צה"ל בין המלחמות היא **פעולות התגמול** בשנות ה-50 שהיו תגובה לטרור "הפדאיון" לאורך גבולותיה של מדינת ישראל הצעירה, שרק החלה להתאושש ממלחמת העצמאות, וכשבמקביל היא התמודדה עם אתגרים בדמות בניית מדינה, כלכלה, חברה וצבא. תפיסתו של הרמטכ"ל דאז משה דיין הייתה שצה"ל אינו יכול להרשות לעצמו מלחמה נוספת בעת ההיא, אבל הוא גם אינו יכול שלא להגיב להפרות הריבונות הבוטות והפגיעה בביטחון האישי לאורך הגבולות. חובה על צה"ל להגיב ולבנות את ההרתעה הצה"לית גם בין המלחמות, גם אם תוצאות מלחמת השחרור לא הספיקו ליצור הרתעה ושקט לאורך זמן. דיין הבין מאוחר יותר גם את הפוטנציאל המבצעי הגלום בפעולות התגמול - הקמת יחידת 101, פיתוח יכולות הסתערות וחי"ר תוך כדי חיכוך ולמידה, ושיתוף חלקים נוספים מצה"ל בפעולות. כך גם שאף דיין לבנות את אמון הכוחות הלוחמים ביכולותיהם (בר און, 1994, עמ' 95-97). פעולות התגמול תאמו להקשר מסוים (איומי הפדאיון לאורך הגבולות), וכאשר ההקשר השתנה, גם רלוונטיות הפעולות ירדה והתוצאות היו בהתאם - מחירן עלה וההצלחות פחתו. ואולם הן היו פרק חשוב בתולדותינו של צה"ל, של יוזמה ובניית אמון ביכולות, ותרמו לניצחון של צה"ל במבצע קדש (1956).⁵

חשוב לציין כי **בשונה מהמב"ם**, פעולות התגמול תרמו לעיתים להרתעה ולעיתים דווקא החישו את המלחמה. דיין עשה שימוש בפעולות התגמול כדי להכשיר כמה שיותר מעגלים בצבא ואף הרחיב אותן לקראת המלחמה הבאה. ישראל לא פעלה אל מול עסקת הנשק הצ'כית שנחתמה עם מצרים באותה תקופה, אלא היא הבינה כי עליה להחיש מלחמה טרם התממשותה. פעולות התגמול לא היו חשאיות, והיה ברור מי עומד מאחוריהן, ולפחות בשלבים הראשונים כלל לא הפרידו בין אזרחים לחיילים או נקטו זהירות רבה. זאת ועוד, משלב מסוים הוסלמו פעולות התגמול מתוך ההנחה כי מלחמה היא בלתי נמנעת, ולכן עדיף לקבוע את עיתויה.

דוגמה נוספת ושונה למב"ם היא 'דוקטרינת בגין' שיושמה ב-1981 עם השמדת הכור הגרעיני בעיראק. הדוקטרינה קובעת כי מול פיתוח יכולות גרעיניות בידי מדינות אויב תפעל ישראל למניעתן (כהן, 2000, עמ' 307).⁶ ראש הממשלה מנחם

⁵ ישנן עוד דוגמאות לתקופות שבהן הוביל צה"ל מערכות לחימה שלא במסגרת מלחמה עצימה: המלחמה על המים 1964, מלחמת ההתשה 1968-1970 ועוד.

⁶ בסוף שנות ה-60 נוסחה מדיניות העמימות הגרעינית הישראלית תחת המשפט "ישראל לא תהיה הראשונה שתציג נשק גרעיני במזרח התיכון". מאוחר יותר הוסיף יגאל אלון משפט שקבע כי: "ישראל גם לא תהיה המדינה השנייה שתכניס נשק גרעיני למזרח התיכון". אפשרות הגעתו של נשק גרעיני לידי מדינות ערב הובילה להבנה ישראלית כי גרעון האזור מנוגד לאינטרס הלאומי הישראלי, ושהזהירות מחייבת את ישראל למנוע מצבים כאלה.

בגין המשיך למעשה תפיסה שגיבש עוד בסוף שנות ה־60 יגאל אלון, ומאוחר יותר גם רבין כראש ממשלה בסוגיה של מניעה גרעינית (רבין, 1991; עברי, 2003). למרות ההבדלים בין המב"ם לדוקטרינת בגין 26 שנים אחרי הפצצת הכור בעיראק פעלה ישראל שוב בהתאם לדוקטרינה זו והשמידה את הכור הגרעיני שהתגלה בסוריה ב־2007 על ידי המודיעין הישראלי. לאחר שהתברר כי אסד פיתח בחשאי כור גרעיני בדיר־אזור, ולאחר שהובהר כי ארה"ב לא תפעל נגדו, גמלה ההחלטה בקרב מקבלי ההחלטות בישראל להשמיד את הכור בפעולה צבאית (הראל, 2012). במקרה הסורי הבחירה **בפעולה אווירית והיעדר קבלת אחריות פומביות** נבחרה על מנת לאפשר לאסד שלא להגיב, ובכך **להימנע מהסלמה**. זאת בשונה מהפעולה להשמדת הכור הגרעיני בעיראק שכללה לקיחת אחריות פומבית על ידי ראש הממשלה מנחם בגין מייד לאחריה (קרניאל, 1998).⁷ היעדר התגובה של אסד להשמדת הכור הייתה תקדים ליכולת לפעול במסגרת של **"מרחבי הכלה"**, כל עוד נבחרה צורה מבצעית הולמת שאליה נלוותה מעטפת מדינית־תודעתית. הפעולה בסוריה התבססה על עקרונות של יוזמה ומניעת איום מבעוד מועד, הצורה האופרטיבית והמעטפת התודעתית שנבחרו היו שלב נוסף בלמידה שהובילה למב"ם.

תמונה 1: בתמונה סמל מבצע הפצצת הכור בעיראק מוטבע על נץ מספר 243, אחד ממטוסי F16A שהשתתפו בו (צילום: KGyST)⁸

⁷ הודעתה הרשמית של ממשלת ישראל, כפי ששודרה בראש מהדורות החדשות של קול ישראל בתאריך 8 ביוני 1981, בדבר הפצצת הכור הגרעיני העיראקי ב־7 ביוני 1981.

⁸ By KGyST - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3556330>.

הרקע הישיר להתפתחות המב"ם הוא בתקופה שלאחר מלחמת לבנון השנייה, כשבצה"ל לא רצו להגיע לסבב שלישי בלבנון, אבל עלה הצורך להתמודד עם שורה של מגמות שליליות מתהוות באזור. אחת, כאמור, היא גילוי הכור בסוריה והפצצתו. מייד לאחר המלחמה ובמקביל לגילוי הכור ולהפצצתו החל חיזבאללה בתהליך התעצמות משמעותי המבוסס ברובו על נשק איראני וסורי. נוסף על כך, המשיכה איראן להתקדם בפרויקט הגרעין (בתקופה שקדמה לגיבוש הסכם הגרעין JCPOA בין איראן למעצמות ב-2015). מן הצד האחד הצורך לפעול נגד מגמות אלה, בעיקר נגד התעצמות חיזבאללה, ומן הצד האחר חוסר הרצון במלחמה נוספת הובילו תחילה לשורה של רעיונות ופעולות ספורדיות, ובהמשך הם גובשו לכדי תפיסה כוללת שזכתה לשם מב"ם (בוחבוט, 2015).

תמונה 2: בתמונה הפגנה בדמשק נגד הממשל - 8 באפריל 2011 (צילום: shamsnn)⁹

פריצתה של מלחמת האזרחים בסוריה (2011) שאימה לערער את היציבות בגבול הצפוני של ישראל, הפכה בהמשך להזדמנות בהקשרי המב"ם. מצוקתו של אסד וחוסר משילותו הביאו את חיזבאללה ואיראן להתגייס לעזרתו. אלה ניצלו את המצב והרחיבו את העברות הנשק מאיראן ללבנון, כולל נשק סורי שעבר לחיזבאללה, פן יאבד ויגיע למורדים. בישראל, עמדו תחילה מנגד במה שכונה בזמנו מדיניות "הישיבה על הגדר" (זייתון, 2013), אולם זו התחלפה במהרה בהבנה כי יש לנצל את המצב בסוריה ולפעול נגד תהליך התעצמות חיזבאללה. האפשרות

By shamsnn - Flickr: Syrian Demonstration 30, CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14871830>.⁹

לפעול בסוריה נשענה גם על ההבנה המוקדמת (מהפצצת הכור בסוריה), ולפיה ישנם "מרחבי הכלה" בסוריה, וכי בחירה בצורת פעולה מתאימה תאפשר לפעול ללא תגובה של אסד וללא הסלמה למלחמה.

המב"ם, כאמור, מבטאות **המשכיות ושינוי**. מחד המשכיות של עקרונות היוזמה והמניעה ומאיך שינוי בהתאם לתקופה ולצרכים של מדינת ישראל ולשינוי באופי הלחימה. כך או כך, תופסות המב"ם היקף נרחב מאשר בעבר בפעילות צה"ל. לפי הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט גישת המניעה וההשפעה שמוסדה באסטרטגית צה"ל 2018, מבטאת תובנות שהחלו להבשיל בצה"ל עוד משנות ה-90. בהסתכלות אחורה על המבצעים של צה"ל בלבנון משנת 1978 - מבצע ליטאני, מלחמת לבנון הראשונה, "ענבי זעם" ו"דין וחשבון" - ועד הסבבים בעזה בשנים 2008-2014 נראה כי המלחמות שניהל צה"ל ב"אויבים החלשים", הסתיימו בתחושת חמיצות. מלחמות ומבצעים כאלה לא סיפקו אפשרויות להכרעה שהיא נדבך מרכזי בתפיסת הביטחון הישראלית (הביטחון היסודי). המסקנה הייתה כי כדאי לצה"ל להימנע ממלחמות כאלה הכרוכות גם בעלויות גבוהות ובפגיעה במלאים. לעומת זאת, המב"ם הפכו להיות גישה מרכזית בצה"ל למניעת איומים ולהרחקת המלחמות (איזנקוט, 2021).¹⁰

המב"ם כביטוי לשינויים במאפייני הלחימה

המב"ם כיום הן חלק מרכזי מפעילות צה"ל. הן מערבות יכולות ייחודיות הקיימות בידי מספר מצומצם של גופים בצה"ל - בראשם גופי המודיעין, חיל-האוויר וחיל-הים, יחידות הסב"ר וקומץ גופים נוספים. ואולם למרות שבפועל רק מספר מצומצם של גופים בצה"ל לוקח בהן חלק פעיל, השפעת המב"ם על צה"ל הולכת ומתרחבת. שיטות הפעולה במב"ם אינן המצאה ישראלית ואינן חידוש צבאי. הן תואמות לפעולות ב'אזורים אפורים' (Gray Zones) (Goldenberg Et al., 2020).¹¹ מדובר בשיטות פעולה המתאימות לאזורים מאותגרי משילות, כפי שקיימים בחלקים מהמזרח התיכון ובמיוחד בסוריה בשנים האחרונות. באזורים כאלה אפשר לפעול באופן מתמשך, מתחת לסף המלחמה, כל עוד המטרות מוגבלות.

שיטות פעולה אלה מעודדות **תחרות למיזה** שבה שני הצדדים מתחככים לאורך זמן אחד בשני ולומדים על עצמם ועל היריב תוך כדי צה"ל למד רבות בשנות המב"ם - על האויב ועל היכולת לפעול בסביבת המעצמות (ארה"ב ורוסיה שנוכחות בסוריה מאז 2015) - ופיתח יכולות מודיעיניות, אוויריות, ימיות וספקטראליות. אך יש לזכור כי גם האויב למד את היכולות של צה"ל, הבין היכן הוא חשוף, וכיצד

¹⁰ בראיית הרמטכ"ל לשעבר, גדי איזנקוט, מבצע "מגן צפוני" (4 בדצמבר 2018-13 בינואר 2019) אשר חשף וטיפל במערך התת-קרקעי של חיזבאללה בגבול לבנון, נכלל גם הוא במסגרת המב"ם.

¹¹ 'אזורים אפורים' הם מצבים בין מלחמה לשלום. השחקנים - מדינות ושחקנים לא מדינתיים שפועלים ב'אזורים אפורים' - מנסים להשיג את מטרותיהם בלי להיכנס לעימותים צבאיים בעצימות גבוהה. המטרות בעימותים כאלה אינן הכרעת האויב או כיבוש שטח אלא קידום אינטרסים עצמיים על חשבון היריב.

צה"ל פועל נגדו. כך שלצד היתרונות בלמידה מחיכוך מתמשך ישנן גם חסרונות. זהו טבעה של תחרות.

המב"ם מאופיינות **בפעולה זהירה**, בעיקר הימנעות מפגיעה בחפים מפשע ומנזק אגבי שכולל אבחנה בין פגיעה באזרחים לבין פעילי אויב, כשכולם נוכחים בזירה ומאתגרים את חופש הפעולה הצה"לי. הפעולות הזהירות והכירורגיות מאפשרות במב"ם גם את קיום **המשוואות** שמותאמות מול כל אויב והקשר, ושהן הבסיס להשגת ההרתעה במב"ם וחיזוקה – פעולות שמחייבות תכנון מקדים ועליונות מודיעינית וצבאית. חשוב לציין שפעולות כאלה ייחודיות למב"ם, ולא בהכרח הן יתאפשרו במלחמה שבה ההיקפים הרחבים והעצימות הגבוהה מחייבים התנהלות שונה.

המטרות במב"ם מוגבלות ומוגדרות. חישוב המטרות מבוסס על אפקט מקסימלי במחיר מינימלי. במב"ם בסוריה נהנתה ישראל מבנק מטרות עשיר שאפשר לה לנהל סיכונים מול איראן וחיזבאללה. בעוד שאימוץ גישה הכרעתית מולן הייתה מחייבת עימות בעצימות ובמחירים גבוהים לאין שיעור.

יש לראות במב"ם מושג מפתח המשתנה בימים אלה והופך לאמצעי מרכזי להתמודדות בתחרות מול איראן

החשיפה במב"ם היא עמומה ולרוב אינה כוללת לקיחת אחריות ישירה, ועדיין היא ממלאת חלק מרכזי **במסר ההרתעתי** של פעולות המב"ם. מונכח המסר ההרתעתי, כולל חתימה ישראלית בתקיפות, הפגנת יכולות ונחישות מאחורי התקיפות ואפילו הצבת קווים אדומים, והעמימות מאפשרת להימנע מתגובת נגד והסלמה (באמצעות שימוש ב"מרחבי הכלה"). משנת 2017 חלה יציאה מסוימת מהעמימות במב"ם, בעיקר לצורכי הרתעה ושידור מסר תקיף מול איראן שכלל את גיוס תשומת הלב הבינ-לאומית לסכנת ההסלמה בעימות הישראלי-איראני וניסיון לרסן את איראן משאיפותיה בזירה הסורית (אייכנר וכן, 2018).¹²

הפעולות במב"ם הן תולדה של **תהליך תכנון הדרגתי** המבוסס גם על ניצול הזדמנויות ללא מצבי סיום מוגדרים בהכרח. הפעולות במב"ם מחייבות תכנון מדויק והכנה מראש, וההצלחה נמדדת, חוץ מפגיעה במטרות, גם בחוסר תגובה

¹² למשל, סביב סוגיית ההתבססות האיראנית בסוריה ננקטו קו קשוח יותר מלכתחילה. אם בתגובה לירי לעבר ישראל ואם במערכה הדיפלומטית, היה מסר הרתעתי של נחישות ישראלית למנוע נוכחות איראנית בדרום סוריה עד כדי הגדרתה כקו אדום ישראלי. זאת בתקופה שהציר וסוריה רצו לבסס את ניצחונם בסוריה, והאיום הישראלי בהסלמה היה אפקטיבי ומרתיע. ראו, למשל, את דברי ראש הממשלה נתניהו בעקבות ירי רקטות מסוריה לישראל: "אנחנו נמצאים במערכה ממושכת, לא ניתן לאיראן להתבסס צבאית בסוריה. מי שנערך לפגוע בנו – נפעל לפגוע בו קודם לכן".

של האויב. תהליך התכנון במב"ם השתכלל תוך כדי המערכות כחלק מלמידה של תגובות הצד השני, הרגלה והעלאה או הורדה מחושבת של הרף (סא"ל ע', 2019).¹³ נוסף על אלה, המב"ם כוללות **דיפלומטיה משלימה** שיוצרת מרחב לפעולה הצבאית. המב"ם מתקיימות בהקשר מדיני ומחייבות מהלכים דיפלומטיים, לעיתים אגרסיביים, תוך ניצול מתחים במחנה היריב ובעיקר בתוך הציר - בין איראן, סוריה וחיזבאללה - ובינו לבין רוסיה. גם מול השותפות נדרשים מהלכים דיפלומטיים מורכבים כדי לאפשר את המשך המב"ם. כך למשל ביססו מנהיגי ישראל ורוסיה תקשורת אסטרטגית סביב המב"ם (Deconfliction) ואף הסכם הבנות וקו טלפון חם לאחר תקרית הפלת המטוס הרוסי בסוריה (הראל, 2018).

הערכת הישג במב"ם עוד רחוקה מסיום, וכמערכה מתמשכת ומוגבלת ההישגים זמניים ומשתנים. גם יכולות שנמנעו מהאויב, ייתכן מאוד שיושגו בעתיד, ולמעשה הן רק נדחו. הריאליות באשר לאפקט של הפעולות כוללת גם זהירות מוגברת ביחס בין המב"ם לשאר מאפייני הפעולה הצה"ליים, בראשם המלחמה.

חשוב לציין את **המתח הרב שקיים כיום בצה"ל בין המב"ם לבין המלחמה** (אורטל, 2021). מבקרי המב"ם טוענים כי העיסוק המוגבר במב"ם מסיט את הקשב, את היכולות ואת המשאבים מהמאמץ המרכזי של צה"ל, והוא המוכנות להכרעה במלחמה. המב"ם חושפות יכולות ומודיעין שיועדו במקור למלחמה, ומרגילות את המערכות השונות בתהליכי עבודה, כגון ירידה לפרטי פרטים, מודיעין עשיר ופעולות כירורגיות, שאינם אפשריים במלחמה. זאת בעוד שגופי היבשה בצה"ל נמצאים במשבר מתמשך, והמב"ם רק מבליט אותו. טיעונים אלה ואחרים עומדים בבסיס הביקורת על מרכזיות המב"ם בצה"ל כיום. בניסיון להפיג את המתח אפשר לראות את המב"ם לא כחלופות למלחמה אלא כמשלימות אותה ואף מכינות את הכוחות שישתתפו במלחמה עתידית. המב"ם מאפשרות להשיג יעדים שלא בדרך המלחמה, וייתכן שבעתיד הן אף ישנו את אופי המלחמה עצמה. המב"ם יצרו בשנים האחרונות מרחב פעולה שכולל חיכוך ולמידה, שלא היו קיימים בעבר בהיקפים כאלה, ולמעשה הן הוציאו את צה"ל ואת מדינת ישראל ממצב של הסתגרות והתבדלות מהמרחב (ברוך, 2012).¹⁴ כך שאת המתח שבין המב"ם למלחמה יש לתעל ללמידה ולהתפתחות, להיכרות טובה יותר של האויבים, ליצירת בריתות, ולריווח התקופות שבין המלחמות שבהן צה"ל יוכל להכין את עצמו טוב יותר למלחמה (אלון, 2019). ועדיין, נצרכת לצה"ל - כמי שמשרת את האינטרסים של מדינת ישראל ומחויב לממש את המב"ם ברמה הגבוהה ביותר, ולהימנע מלדרדר את

¹³ התנהלות זו מתאימה לעימות מתמשך ומוגבל ומאפשרת "סיבוב הדרגתי של הבורג עם יכולת לחזור אחורה".

¹⁴ בשנים שעד מלחמת לבנון השנייה בלטה גישת ההתבדלות של ישראל מהמרחב בין היתר כתוצאה מכישלון תהליך אוסלו. גישה זו באה לידי ביטוי בחד-צדדיות במדיניות הישראלית מהנסיגה בלבנון, תוכנית ההתנתקות ועד לתוכנית ההתכנסות של אהוד אולמרט, וכללה גם את בניית גדר הביטחון באיו"ש ואת פיתוח מערכת כיפת ברזל. היטיב לנסח גישה זו רה"מ אהוד ברק תחת ההמשגה "וילה ב'ונגל".

מדינת ישראל למלחמה לא רצויה - המודעות למורכבות שהמב"ם יצרו. אין למדינת ישראל את הפריבילגיה של צבא למלחמה וצבא לביטחון שוטף או למב"ם, וצה"ל תמיד עשה גם וגם, כך למד והתפתח (איזנקוט, 2021).¹⁵

חשוב לשים לב **להשפעות המב"ם על צה"ל הגדול**. המב"ם מגלמות עקרונות חדשים בלוחמה הצה"לית, כמערכות רב-זירתיות ורב-ממדיות, והן מובלות מהמטכ"ל ועל ידי הרמטכ"ל בעצמו. נהוג לחשוב כי הפיקודים והאוגדות המרחביות מושפעים פחות מהמב"ם, אבל לא תמיד כך הדבר. בעוד שהמב"ם מתקיימות לרוב בעומק שטח האויב, פוטנציאל התגובה של האויב יהיה פעמים רבות לאורך הגבול, במרחב האחריות של הפיקודים והאוגדות. כתוצאה מכך **מצבי היסוד בצה"ל, בעיקר בפיקוד הצפון ובאוגדותיו, השתנו, והם אינם עוד שגרה או מלחמה** אלא מגוון של מצבי חירום. המב"ם מחייבות את הפיקודים והאוגדות להכלה ולמניעת הידרדרות, אבל הן גם מובילות לפיתוח יכולות ותפיסות חדשות המתאימות למציאות החדשה והמורכבת. כל תגובה לא נכונה בגבול עלולה לפגוע בהמשך המב"ם ובשימור מרחב הפעולה שמתחת למלחמה. המב"ם מטילות על הפיקודים המרחביים אתגרים משמעותיים ומחייבות אותם לשנות את שיטות ההגנה בגבול כך **שלא יובילו להסלמות בלתי נשלטות**. המב"ם שינו את מצב השגרה בצה"ל, ובזירות מסוימות כבר לא באמת קיימת שגרה. גם ההרתעה הישראלית אינה מבוססת יותר בלעדית על ניצחון בסבב הקודם (הביטחון היסודי) או על פעולות ההגנה לאורך הגבולות (הביטחון השוטף), שהמב"ם משפיעות עליה לחיוב ולשלילה (שרון, 2019).¹⁶

המציאות שתוארה לעיל, מציאות של "אזורים אפורים" שבה מתקיימות המב"ם, מחייבת יכולות ושיטות פעולה שונות מאלה של המלחמה. נראה שגם המב"ם עצמן - כמערכות שבין המלחמות - משתנות **למערכות שבין מלחמה למצבי שגרה למיניהם**. המב"ם פרוסות על פני הציר שבין היעדר פעולות קינטיות בכלל ועד למלחמה בעצימות גבוהה.

המב"ם, שכוללות שימוש בכלים צבאיים ולא צבאיים, מאפשרות לצה"ל כיום לצאת ממצב שיתוק והכלה ולקדם אינטרסים ישראלים במרחב וגם למנוע איומים בלי להידרש או לחכות למלחמה. הן מאפשרות **לפרוץ את הדיכוטומיה המשתקת שבין המלחמה לשלום** ויוצרות הסתכלות שונה על הפעלת הכוח בתקופות שבין מלחמה לשלום (להבדיל מההסתכלות המסורתית שבמלחמה מפעילים כוח קינטי, ובתקופות שלום פועלת הדיפלומטיה) (Goldenberg & others, 2020).

¹⁵ כך, למשל, הרמטכ"ל לשעבר איזנקוט רואה במב"ם אמצעי לשיפור התנאים במלחמה באמצעות רידוד יכולות האויב ובנייה טובה יותר של יכולות צה"ל.

¹⁶ ראו, למשל, אירועי ספטמבר 2019 בגבול הצפון שבעקבותיהם הגיב חיזבאללה לפגיעה בפעיליו. בתגובה נדרשו הכוחות הישראלים בגבול לפעול תחת רעיון ההכלה. "למרות ההנחיות נכנס הרכב ובו רופא צבאי וארבעה חיילים לכביש האסור לתנועה בגזרת אביבים. ארגון הטרור שיגר לעברו שני טילי קורנט שהחטיאו את הרכב בכמה סנטימטרים. חיי החיילים ניצלו, ובצה"ל הפעילו תרגיל הונאה שדימה פינוי פצועים לבית החולים רמב"ם. האירוע יכול היה לדרדר את גבול הצפון כולו להסלמה ואולי אף למלחמה - שממנה ביקשה ישראל להימנע".

התפתחות המב"ם והתחרות האסטרטגית בין ישראל לאיראן

מאז שנת 2017 וההתבססות של איראן בסוריה, בתימן ובעיראק החל צה"ל לפעול במב"ם נגד שאיפותיה ההגמוניות של איראן. במקרה האיראני פעלה ישראל בצורה אגרסיבית ונחושה, ועדיין מתחת לסף המלחמה העצימה. ההתבססות האיראנית ברמת הגולן החלה בעקבות מלחמת האזרחים בסוריה ובאה לידי ביטוי בתוכניות לבניית בסיסים צבאיים ברחבי סוריה כהכנה למערכה עתידית נגד ישראל. הנחישות הישראלית לפעול נגד איראן, גם במחיר הסלמה למלחמה, חרגה מהקו שנקטה עד אז ישראל במב"ם, ובמקרה האיראני היא בחרה **במערכה מקדימה ומתמשכת** (ניר, 2018).¹⁷ בשורה של התבטאויות ותגובות חריפות ניסח הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט קווים אדומים מול איראן ואיים באירועי פברואר-מאי 2018 שבהם השמיד צה"ל עשרות מטרות איראניות בסוריה בתגובה לירי טילים איראני על הצפון. אירועים אלה סימלו את הנחישות הישראלית מול איראן וגם שידרו מסר לאזור כולו (הראל וזייתון 2018; איזנקוט, 2021).¹⁸

לאחרונה פרסם חיל-האוויר כי במהלך שלוש השנים האחרונות (2017-2020) הוטלו בסוריה יותר מ-4000 פריטי חימוש, ואולם במציאות של "אזורים אפורים" שבה פועלים על בסיס מודיעין מדויק, פגיעות כירורגיות וניהול סיכונים, גם 4000 פריטי חימוש יכולים להיחשב מתחת לסף המלחמה (לב רם, 2020). בעימות בסוריה בין ישראל לאיראן נעשה שימוש הן בעמימות, הן בלקיחת אחריות והעברת מסרים גלויה ומרתיעה מול איראן והשחקנים האזוריים, לצד שימוש בדיפלומטיה שכוללת שיתוף פעולה משמעותי עם האמריקנים, ושיח רצוף עם הרוסים שנכחים בשטח, ושיש להם מנופים מול איראן ואסד. שילוב שמנע, עד היום לפחות, הידרדרות למלחמה.

במב"ם מול איראן בא לידי ביטוי גם המעבר ממערכה מניעתית-חסויה לעצירת התעצמות חיזבאללה **למערכה עיצובית מול איראן**, שבתחילה הייתה אמורה למנוע את ההתבססות האיראנית ברמת הגולן ובהמשך התפתחה לכדי מערכה לעצירת ההשפעה האיראנית באזור כולו. זאת לנוכח מגמת ההתפשטות האיראנית בסוריה ובלבנון, בהובלת כוח קודס ובעיקר מי שעמד בראשו קסאם סולימאני, אבי האסטרטגיה האיראנית להתבססות צבאית בסוריה ובאזור ("חזון סולימאני") (אלבו ועזנר, 2021), ומי שפעל להפיכת החזון האיראני למציאות.

ייחודה של המערכה הישראלית נגד ההתבססות האיראנית בסוריה הוא שלראשונה יזמו הדרג המדיני ומפקדי צה"ל אסטרטגיה שנועדה להתמודד עם השאיפה האיראנית להפצת המהפכה ולהגמוניה אזורית. זאת להבדיל מהמדיניות הישראלית עד אז שהתמקדה בגרעין האיראני, בטרור הבין-לאומי ובהעברות

¹⁷ "רה"מ הבהיר לרוסיה: ישראל לא תקבל התבססות איראנית צבאית בסוריה".

¹⁸ ראו, למשל, את התקריות בגבול הצפון בחודשים פברואר-מאי 2018 שבהן הגיב צה"ל באופן חריף נגד מטרות איראניות בסוריה.

האמל"ח לחיזבאללה ולחמאס. מקבלי ההחלטות בישראל פעלו מתוך שיקולים של תועלת אסטרטגית וניהול סיכונים אבל גם בהסתכלות אזורית במטרה לחזק את הנכסיות הישראלית מול שותפותינו במזרח התיכון - נכסיות שהבשילה מאוחר יותר אף להסכמים מדיניים עם חלק ממדינות המפרץ, שגם הן אינן מעוניינות בהתבססות איראנית במרחב (איזנקוט, 2021).

גם האיראנים פעלו במערכה זו לראשונה ישירות נגד ישראל באמצעות כוח קודס בסוריה להבדיל משיטות הפעולה מהעבר באמצעות שליחים. ואולם הפעולה הישירה שנעשתה בגלוי ובהיקפים נרחבים, הפכה לתורפה איראנית שאותה השכיל צה"ל לנצל בזכות התנאים הגאוגרפיים והמבצעיים העדיפים והעליונות הצבאית והמודיעינית שרכש על פני כוח קודס בסוריה. כתוצאה מכך ספגו האיראנים פגיעות קשות באנשים וביכולות, כמו מבוכה למשטר באיראן.

המב"ם, במקרה האיראני בסוריה, תרמו להבנה בצה"ל כי ההתמודדות עם איראן אינה צריכה להיות מוגבלת לתחום החשאי והגרעיני, וכשם שהאיום שמציבה איראן הוא רב-ממדי ורב-זירתי, גם המענה הישראלי צריך להיות כזה. החיכוך הישיר שנוצר בסוריה בין צה"ל לכוחות האיראנים, אפשר גם ללמוד את שיטות הפעולה שלהם כחלק **מהתחרות האסטרטגית** שהתפתחה בין הצדדים (אביבי, 2021).¹⁹ **תחרות אסטרטגית** זו שנבעה מהמב"ם, הופכת את המושג צר מלהכיל את היקף התופעה שכוללת התמודדות מתמשכת מול איראן במגוון מישורים, בזיקה הדדית למדינות נוספות באזור ובמחירים נסבלים.

תחרות אסטרטגית או **אסטרטגיה תחרותית** היא מושג מהמלחמה הקרה ומתאימה לתקופות שלום (או מתחת לרף המלחמה). הרעיון המרכזי בה הוא לא רק להתמודד עם איומים אלא לדעת לנצל הזדמנויות ולשפר עמדות ובכך לבלום את היריב. עקרון חשוב באסטרטגיה תחרותית הוא היכולת לזהות מגמות משתנות שמחייבות שינוי כיוון באסטרטגיה. קרי, כאשר התנאים בתחרות משתנים, כגון יתרון שנשחק או חוסר יכולת ליצור פער בתחרות, מאחר שלא מספיק לא להפסיד בתחרות, יש לצבור יתרונות של ממש. לנוכח האופי המתמשך של התחרות היא מתפרסת על פני כמה זירות ומחייבת מיקוד ויכולת ביזור במקביל.

אסטרטגיה תחרותית מתרכזת ביתרונות הייחודיים של היוזם, יותר מאשר מנסה לטפל בחסרונותיו. פיתוח היתרונות יאפשר להוביל בתחרות. במקביל היא מכוונת לנצל את חולשות העומק של היריב שאותן קשה לשנות במהרה. לשם כך נדרשת היכרות מעמיקה של היריב, הבנה של חישוביו, ומדוע הוא בוחר בפעולות ומקבל החלטות מסוימות בניסיון להבין מה קורה "בקופסא השחורה" שלו. את אלה אפשר לגלות בעזרת בחינה אמפירית של מעשי האויב בעבר וגם במסגרת של חיכוך ישיר עימו שמספק מידע רב. במוקד עומדת המנהיגות היריבה - התרבות האסטרטגית שלה, מאפייני פעולתה, גבולות הרציונליות שלה והפוליטיקה הארגונית - לצד

¹⁹ ראו, למשל, את מלחמת המכליות שמתנהלת בין איראן לישראל בתוך הימי בשנה האחרונה.

גורמים חברתיים, כגון עבר היסטורי ותרבות שמשפיעים על האסטרטגיה של היריב, ולכן הם עומדים במוקד האסטרטגיה התחרותית.

תכליתה של אסטרטגיה תחרותית נוגעת ליכולת **להמשיך לקיים את המצב הנוכחי** (ימי שלום) ולא בהכרח באמצעות הכנעה צבאית או כלכלית של היריב אלא באמצעות היכולת **לכפות עליו - כי אין זו העת להסלים למלחמה**. מרוץ חימוש או יתרון טכנולוגי חד-צדדי אינם בהכרח הדרך לנצח בתחרות אסטרטגית, ולעיתים הם רק מאיצים אותה. קשה לצפות מי ינצח בתחרות, ובניגוד למצופה החדשנות **הטכנולוגית** משחקת תפקיד חשוב אך לא בלעדי. היכולת להתארגן מחדש ולשנות תפיסות יסוד חשובים לא פחות. דווקא **הנחישות ואיכות כוח האדם** הם הגורמים שעומדים בלב התחרות. במקביל יש להיזהר מיכולתו של היריב לנצל את חולשות העומק של היוזם, כאשר חולשות במבנה המערכת, בכלכלה, ובעיקר פערים פנים לאומיים הן חולשות לצד אחד ויתרונות לצד השני (Manea, 2014; Marshall, 1972). המשמעות של תחרות אסטרטגית בין ישראל לאיראן בעבור צה"ל היא כי תפקידו אינו רק להכריע במלחמות או לשמור על השקט בגבולות במסגרת הבט"ש אלא גם להוביל ולנצח בתחרות מתמשכת. זוהי משימה לאומית, אבל תפקידו של צה"ל **בגיבוש האסטרטגיה התחרותית** ראוי שיהיה מרכזי (מתווים, 2021; ענבר, 2012).

אפשר לראות את התפתחות המב"ם במסגרת גישת המניעה וההשפעה של צה"ל כסממן מוסדי תפיסתי ראשוני לעליית מרכזיות התחרות האסטרטגית וחשיבותה בתפיסת הביטחון הישראלית. המב"ם סיפקו לישראל בכלל ולצה"ל בפרט שנים של שקט יחסי שבהן התקיימו למידה, תכנון למלחמה, הסטת משאבים ובניין כוח, חלקם אף בא לידי ביטוי ב'תפיסת ההפעלה לניצחון' שפרסם הרמטכ"ל כוכבי (כוכבי, 2020). ואולם היכולת של צה"ל והתפיסה הנוכחית להתמודדות עם האיומים במעגל השלישי, כך מכונה האיום האיראני בצה"ל, עדיין מוגבלת, **והצורך בעיצוב אסטרטגיה תחרותית מול איראן גובר**.

על פי פרסומים בתקשורת הבין-לאומית, ההתנגשויות הצבאיות הגוברות בין ישראל לכוחות איראנים ולמיליציות שיעיות בסוריה ובעיראק, פגיעות פיזיות וקיברנטיות בתשתיות בישראל ובאיראן, בכלי שיט ואף פגיעה במדענים על אדמת איראן, האם הם חלק מהמב"ם? (כלכליסט, 2020; לימור, 2019; ברוך, 2019), או האם אלה כבר סממנים לאסטרטגיה תחרותית? בעידן הנוכחי פעולות סב"ר, פעולות חשאיות ופעולות מרחוק, שהיו נחשבות בעבר כעילה למלחמה, מתבצעות ללא חתימה פומבית ולעיתים גם ללא תגובה נגדית (קאהאן, 2021), והשאלה המרכזית היא **האם ניתן יהיה לשמור על מציאות זו מתחת לסף המלחמה?** החלופה, בדמות מלחמה עצימה מול איראן, תעלה במשאבים ובמחירים בסדר גודל גדול אף יותר.

חשיבה חדשה על המב"ם בתוך המרחב שבין מלחמה ושלום ולא רק כמערכות שבין המלחמות יכולה לתרום להתפתחותן ולחיבור בין לבין אסטרטגיות תחרותיות. לא רק ישראל מתמודדת עם אתגרים אלה של תחרות אסטרטגית, גם המעצמות

מחד גיסא וגם מדינות, כמו טיוואן, יוון, אוקראינה ורבות אחרות, נתונות בפועל להתקפות יום-יומיות ולהתערבות זרה תוך ניסיונות להימנע מהתנגשויות צבאיות ישירות. השפעתה של התחרות הגלובלית הנוכחית על אופי המלחמה ומלחמות ב"אזורים אפורים" משפיעות על מספר גדל של מדינות, והמצבים הנפרדים של מלחמה ושלוש, כפי שהכרנו אותם מהעבר, הולכים ונשחקים.

סיכום

האם למב"ם יש תאריך תפוגה? במיוחד לנוכח סיום מלחמת האזרחים בסוריה, זוהי שאלה רטורית. המב"ם, כמו כל אסטרטגיה, חייבות להשתנות בהתאם למציאות, והאתגר הוא להתאים את האסטרטגיה לתנאים המשתנים. מכאן שהמב"ם עוברות שינוי, ועדיין שורשיהן העמוקים בתפיסת הביטחון הישראלית מחזקים את ההשערה כי גישת הפעולה של המב"ם תשתכלל אך לא תיעלם, במיוחד **כדפוס פעולה מתחת לסף המלחמה** שמאפשר להוביל תחרות אסטרטגית בממדים ובמרחבים נוחים יותר ועם תכלית מדינית ארוכת טווח ולא רק נקודות ציון צבאיות.

המב"ם כבר הוכיחו כי הן כוללות סיכול נקודתי סביב מודיעין והזדמנויות, הרתעה מפני פעולה, החלשת יריבים ושיבוש תוכניותיהם ואף יכולת לכפות ולהשיב מצב למקור. הן אינן חד-צדדיות, ונראה כי גם יריבנו אימצו מאפיינים מב"מיים. הן מתנהלות לא רק בין המלחמות אלא בעיקר בין המלחמה לשלוש. יש להן צד אופרטיבי תקיף וברור אבל גם שיח, דיפלומטיה, כלכלה, תודעה והשפעה, והן זקוקות לתכלית מדינית. בעוד שהסכמי אברהם נתפסים כתוצר לוואי של המב"ם, הם למעשה תכלית חשובה שלהן, אבל חלקית.

כל הנאמר לעיל אינו מסיר את האחריות או מערער את האתוס שעליו בנוי צה"ל לניצחון במלחמה. המב"ם אמורות לספק לצה"ל את הזמן להתכונן למלחמה טוב יותר, לשפר את המוכנות למלחמה, ולנצח בה בתנאים טובים יותר. **אבל ניסוח אסטרטגיה תחרותית וניצחון בה** הוא אתגר נוסף, שונה בסדר גודלו, המחייב לבנות את הכלים ואת ההתארגנויות הנדרשות לכך, **ולא בהכרח גוזר המתנה למלחמה**. יש לראות במב"ם מושג מפתח המשתנה בימים אלה והופך לאמצעי מרכזי להתמודדות בתחרות מול איראן. זוהי תחרות שמשמעה גם לקנות זמן, לחכות לשינויים פוליטיים אפשריים באיראן ובאזור, לאפשר הכלה זמנית והשפעה של סנקציות כלכליות, אם יהיו. בהסתכלות כזו המב"ם והמלחמה אינן מתחרות זו בזו, אלא משלימות זו את זו, בהתאם לאתגרים שאליהם יידרש צה"ל בעתיד.

רשימת מקורות

- אביבי, אמיר (14.4.2021). "מלחמת הצללים בין ישראל לאיראן עולה מדרגה: מי תמצמץ ראשונה?". **הארץ**.
- אורטל, ערן (2021). "למידה והשתנות בחיזבאללה: בדרך לתפיסת הפעלה חדשה?". **עזכרן אסטרטגי** 24 (2), עמ' 86-91.
- איזנקוט גדי (2021). ריאיון.
- אייכנר, איתמר וחי, שחר (10.5.2018). "נתניהו: איראן חצתה קו אדום, לכרות את זרועות הרשע שלה בסוריה". **YNET**.
- אלבו, משה וסא"ל ע' (2021). "למידה והשתנות בחיזבאללה: בדרך לתפיסת הפעלה חדשה?". **בין הקטבים** 35.
- אפרים, ענבר (2012). "התהפוכות בעולם הערבי וביטחונה הלאומי של ישראל". **עיונים בביטחון המזרח התיכון** 95, בס"א, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 26-23.
- בוחבוט, אמיר (27.9.2018). "באצטדיון כדורגל ובלב שכונת מגורים: אתרי הטילים בבירות נחשפים". **וואלה**.
- בוחבוט, אמיר (23.3.2015). "המלחמה הבאה מול חיזבאללה כבר תיראה אחרת לגמרי". **וואלה**.
- בן ישראל, יצחק (2014). "ישראל והפלסטינים - הנחות יסוד לעדכון תפיסת הביטחון בעקבות צוק איתן". **האומה, הבמה למחשבה לאומית לתיעוד ולספרות** 591, עמ' 27-1.
- בר און, מרדכי (1994). "פעולות הגמול כמערכת של הרתעה". בתוך שם עורך (מוטי גולני), **"חץ שחור: פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50 / עורך: מוטי גולני"**, תל אביב: מערכות.
- ברון, איתי (2019). "נקודת השיא של ההצלחה - עומס יתר של סיכונים במב"ם בסוריה". **מבט על** 1124.
- בריינר, יהושע (11.2.2011). סוף עידן אשכנזי. **וואלה**.
- ברוך, חיזקי (10.9.2012). "שר הביטחון: אנחנו 'וילה בג'ונגל'". **ערוץ 7**.
- דיין, משה (1959). "פעולות צבאיות בעידן של שלום". **מערכות** 118-119, עמ' 55-54.
- ד"ר איתן שמיר (2021). ריאיון.
- הנקין יגיל (2014). "ומה אם לא הרתענו את חיזבאללה?". **צבא ואסטרטגיה** 6 (3), עמ' 109-130.
- הנקין, יגיל (2016). "מה יבטיח את קיומנו?". **השילוח** 2, עמ' 79-47.
- הנקין, יגיל (2018), "מחיר גבוה לדמנו". **בין הקטבים** 15, עמ' 17-42.
- הראל, עמוס (18.9.2018). "ישראל נקלעה למשבר עם מוסקבה שעלול לפגוע ביכולתה לפעול נגד איראן". **הארץ**.
- הראל, עמוס (10.5.2018). "צה"ל תקף עשרות מטרות איראניות בסוריה בעקבות ירי רקטות לגולן". **הארץ**.
- הראל, עמוס (10.9.2012). "שם הקוד: אריזונה. הניו יורקר חושף: כך תקפה ישראל את הכור הגרעיני בסוריה". **הארץ**.
- זיתון, יואב (9.7.2013). "יעלון על סוריה: "מקפידים על הקווים האדומים". **YNET**.
- זיתון, יואב (10.2.2018). "מטוס ישראלי הופל, אזעקות בצפון, מטרות איראניות הותקפו: סיכום ההסלמה בצפון". **YNET**.
- כהן, אבנר (2000). **ישראל והפצצה**. ת"א: הוצאת שוקן.
- כוכבי, אביב (2020). "הקדמת הרמטכ"ל". **בין הקטבים** 28-30, עמ' 7-10.

- לב רם, טל (13/8/2020). "חיל האוויר: בתוך שנתיים - השמדנו שליש ממערך ההגנה האווירית של סוריה". **מעריב**.
 - לימור, יואב (7.11.2019). "בצה"ל מודים: "המערכה שבין המלחמות" - הסתיימה". **ישראל היום**.
 - לשכת הרמטכ"ל (2018). אסטרטגית צה"ל. אתר צה"ל.
 - "מתקפת הסב"ר על מתקני המים: 'איראן ניסתה להעלות את רמת הכלור'" (1.6.2020). מאמר מערכת, **כלכליסט**.
 - נח הררי, יובל (2011). **קיצור תולדות האנושות**. אור יהודה: כנרת-זמורה ביתן-דביר.
 - ניצן, אלון ופרייזלר, דנה (2019). "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב - המערכות שבין המלחמות בצה"ל (המב"ם)". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 13-32.
 - ניר, שי (24.7.2018). "נוכחות איראן בסוריה / גם לא בקו ה-100". **דבר**.
 - סא"ל א', רע"ן מב"ם בחטיבת המבצעים (2019). ריאיון.
 - סא"ל ע', רע"ן תכנון המערכה בחיל האוויר (2019). ריאיון.
 - עברי, דוד (2003). "הפצצת הכור העיראקי אוסירק - פרספקטיבה של 21 שנים", בתוך **הפצצת הכור הגרעיני בעיראק**, עורך: משה פוקסמן-שעל, ירושלים: מרכז מורשת מנחם בגין.
 - צזנה, שלמה (29.1.2016). "ברית הים התיכון, ישראל קפריסין ויוון". **ישראל היום**.
 - קאהאן, רפאל (15.6.2021). "נאט"ו: "מתקפת סב"ר תיחשב במקרים מסוימים כתקיפה מלחמתית". **כלכליסט**.
 - קיבריק, רועי (2021). "ישראל ואגן הים התיכון: מרחב חדש לשייכות אזוירית, סיכום דיוני קבוצת מחקר ומדיניות". **מתווים**, עמ' 39-1.
 - קרניאל, מרדכי (1998). **מנחם בגין דיוקן של מנהיג**. ירושלים: הוצאת ראובן מס.
 - רבין, יצחק (1991). "מדיניות הביטחון של ישראל לאחר מלחמת המפרץ", בתוך **עיניים בתפיסת הביטחון של ישראל**. בס"א, אוניברסיטת בר-אילן.
 - שבתאי, שי (2011). "תפיסת המערכה שבין המלחמות". **מערכות** 445, עמ' 24-27.
 - שיפטן, דן (2018). "הגיונה האסטרטגי של המערכה שבין המלחמות". **בין הקטבים** 15, עמ' 99-122.
 - שי, שאול (2018). "המניעה, הסיכול ומכת המנע כמרכיבי יסוד בתפיסת הביטחון של ישראל". **ניירות רקע לכנס הרצליה ה-18**.
 - שרון, רועי, מנשה, כרמלה ושטיינמץ, משה (27/10/2019). "ירי הקורנט באביבים: נזיפה למג"ד תותחנים ולסגנו, שיחת הבהרה למפקד החטיבה". **כאן**.
-
- Goldenberg, Ilan, Heras, A. Nicholas and Jennie Matuschak (2020). "Countering Iran in the Gray Zone, What the United States Should Learn from Israel's Operations in Syria". *CNAS*.
 - Manea, Octavian (23/3/2014). The Art of Tailoring Competitive Strategies. *Small Wars Journal*.
 - Marshall, W. Andy (1972). Long-Term Competition with the Soviets A Framework for Strategic Analysis. *RAND*.

אנחנו במלחמה !? המערכה בין המלחמות (המב"ם) כמלחמת מנע נגד איראן ו"צבאות הטרור"

רווה גלילי¹

אנחנו לא צריכים אזעקה כדי להבין שיש מלחמה. מלחמת מנע. נוכח התמשכות שחיקת ההרתעה של צה"ל מול התעצמות היריבים בנשק "שובר שוויון", החלה ישראל לנהל מלחמת מנע, הגם שלא בחרה כך במודע. מאמר זה בוחן את המב"ם בביקורתיות דרך התועלת המצרפית הנובעת מתוצאות המערכה ברמה האסטרטגית. טענת הכותב היא, שעל אף "מחירי הביטחון" והמוכנות למלחמה, המב"ם שלם וגדול מסך חלקיו. כלומר, המענה שהתפתח במב"ם מול איראן ו"צבאות הטרור" מאפשר לפעול בעליונות מודיעינית מבצעית בכמה חזיתות תוך ניהול סיכונים המונע הסלמה. כל עוד הקברניטים יפעלו באופן מדוד וללא זחירות, תוך ניצול "שולי ביטחון" ו"מרחב העמימות", זוהי המערכה האפקטיבית ביותר, הממצה את יתרונות צה"ל ומערכת הביטחון מול האילוצים הקיימים.

"מלחמת מנע - מלחמה שזים אחד הצדדים בנסיבות הנחות לו (בטרם נערך איבו למתקפה עליו), כדי למנוע פריצת מלחמה בתנאים מדיניים-אסטרטגיים, העלולים להעמיד במצב של נחיתות אסטרטגית. מלחמה שכזו, יחמים מתוך תפיסה לפיה עימות צבאי שאין סכנתו מיידיית הוא בלתי נמנע, ולכן כל דחייה שלו תגרור סיכון גדול מן הסכנה המיידיית לאינטרסים החיוניים של המדינה היום" (המילון למונחי צה"ל, 1998)

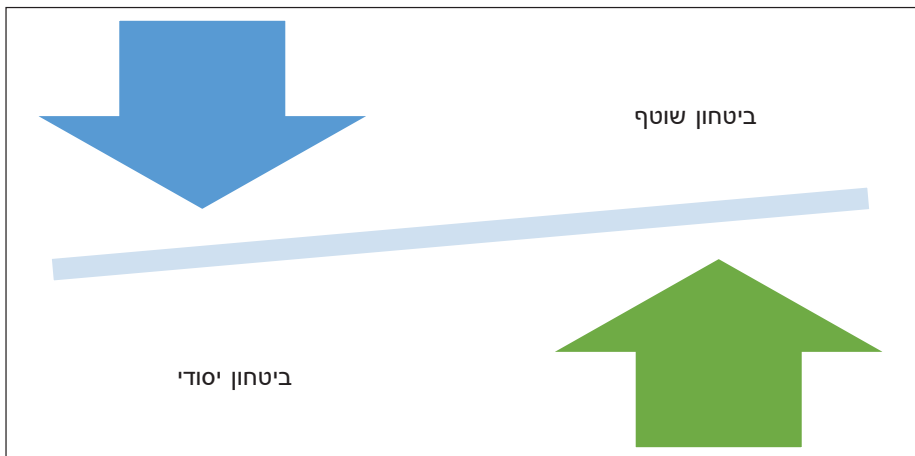
מבוא

מאז הקמתה מתמודדת מדינת ישראל עם שני אתגרי ביטחון מהותיים השונים זה מזה. הראשון, הנודע גם כ"ביטחון יסודי", עוסק בצורך הבסיסי של הצבא להתכונן למלחמה. השני, שבו יעסוק מאמר זה, הוא הפרקטיקה והצורך בביטחון שוטף (בט"ש) רצוף, נגד איומים ביטחוניים שאינם סכנה קיומית למדינה.

¹ סגן-אלוף (מיל') רווה גלילי מילא שורת תפקידים בצה"ל, בתפקידו האחרון במרכז דדו שימש כראש ענף פיתוח ידע מערכתי. הכותב מבקש להודות לחוקרים בוועדת העורכים של מרכז דדו על הסיוע ועל תרומתם הרבה בכתיבת המאמר.

בעשרות השנים האחרונות אנו נוקטים מדיניות ביטחונית העוסקת ב"ניהול הסכסוך" עם אויבינו - בפועל אנו נוקטים סבבי לחימה השוחקים את הרתעתנו הצבאית (אורטל וידעי, 2013, עמ' 1-23).² כל זאת במקביל להמשך התעצמות "צבאות הטרור" באופן משמעותי, במיוחד באמל"ח מתקדם ומדויק. **השחיקה בהרתעתנו לצד המשך התעצמות היריבים הובילו את מדינת ישראל לנהל "מלחמת מנע", הגם שבתחילה היא לא רצתה בכך באופן מודע. מלחמה זו קיבלה את הביטוי האופרטיבי "המערכה שבין המלחמות" - המב"ם.**

מטרת המאמר היא להניח תשתית תאורטית למלחמת מנע בהקשר המב"ם, ולאורה להציג את מורכבות התפיסה, את מאפייניה, את ייחודה ואת יתרונותיה. הטענה העיקרית היא, שתפיסת המב"ם היא בבחינת "השלם הגדול מסך חלקיו". קרי, נוסף על הישגיה הטקטיים, מתכתבת התפיסה עם אויבינו ברמה האסטרטגית וברמה הלאומית. בהמשך נדון בפוטנציאל הגלום בתפיסת המב"ם: בשאלה מדוע עלינו להימנע מלשקוט על השמרים ובצורך להמשיך ולפתחה ככל הניתן, היות שהיא משמשת כיום את עיקר תפיסת הביטחון השוטף של ישראל (למעט ענייני הפח"ע בגבולות).

תרשים 1: היחס בין שני אתגרי הביטחון המהותיים של ישראל

המב"ם לא הייתה קיימת אילולא חלו שינויים דרמטיים בסביבה החיצונית לנו, מה שאנו מכנים "האביב הערבי", במיוחד מלחמת האזרחים בסוריה שהובילה את אויבינו בזירה הצפונית לאובדן אכיפת הריבונות, ובכך נסללה הדרך למשמרות המהפכה האיראניים להיכנס למרחב ולפעול באין מפריע. עוד בטרם החלה פריחת האביב הערבי, היה שרוי צה"ל במבוכה אופרטיבית נוכח היציאה מרצועת הביטחון

² במאמר זה מביעים הכותבים ביקורת על דוקטרינת סבבי הלחימה של צה"ל בשל תוצאותיהם המוגבלות. נוכח השתנות האויב נדרשת תפיסת לחימה אחרת המסוגלת לפגוע באויב ולהכריח אותו לנטוש את דוקטרינת התמ"ס שלו.

בלבנון והתמקמות כוחות צה"ל על קו הגבול הבין-לאומי, והתקשה צהל לפעול כדי למנוע מארגון חיזבאללה להתחזק ולהתעצם - תחילה בלבנון ובהמשך בכלל הזירה הצפונית. בהקשר זה שימשה מלחמת לבנון השנייה נקודת שבר בהבנה הישראלית כי היעדר הנוכחות הצה"לית אפשר לחיזבאללה להכפיל את כוחו הצבאי ולהפוך מארגון טרור ל"צבא טרור", כפי שהמשיג זאת הרמטכ"ל כוכבי. לא זו אף זו, היציאה מרצועת הביטחון אומנם הבליטה את הקושי לפעול ללא החזקה פיזית בשטח הגאוגרפי, אך לבעיה הגאוגרפית נוספה ביתר שאת המוטיבציה האיראנית, שזיהתה היטב את הפער שנוצר והשכילה לפתח את תפיסת הלחימה באמצעות כוחות שלוחים (proxy) נגד מדינת ישראל.³ **הבעיה שהחלה בזעיר אנפין בדרום לבנון התפשטה והפכה כעת לבעיה החוצה מדינות ומשתרעת לאורך אלפי קילומטרים ופועלת סביבנו בכל החזיתות. במרבית שנות קיומה של ישראל האיום הביטחוני היה בעיקרו "אויב בעין" (בעגה הצבאית), אך כעת לאויב נסתר ורחוק מהעין הפועל בחסות מדינות אחרות.** הבעיה המבצעית בעבור צה"ל ומערכת הביטחון הפכה מורכבת ומאתגרת הרבה יותר. המענה שהתגבש במעלה הדרך הוא תפיסת "המערכה שבין המלחמות".⁴ במרוצת השנים התעצבו מאפייניה באופן שונה ומותאם לכל זירה וחזית (טל, 1998, עמ' 6-19). התפיסה מגלמת את מלחמת המנע של מדינת ישראל.

"מלחמת מנע" - בסיס תאורטי ומסגרת לדיון

במקרים רבים, כשאנו נדרשים לפתח דיון תאורטי על הגות צבאית, אנו פונים לעזרת איש הצבא הפרוסי והתאורטיקן קלאוזוביץ.⁵ אומנם טבע המלחמה נותר קבוע, אך יש לו כיום ביטויים שונים. במקרה הייחודי של מדינת ישראל ניתן להיעזר דווקא בראש הממשלה הראשון דוד בן-גוריון וברמטכ"ל הרביעי של צה"ל משה דיין כאנשי דעת ומעש, שיצרו והתוו את המדיניות הביטחונית בעבור מדינת ישראל כבר מימיה הראשונים, מדיניות המשמשת אותנו עד לימים אלה. תחילת הדיון על "מלחמת מנע" הייתה בהקשר למענה לחוליות המסתננים (פדאיון) בעניין זה אמר בן-גוריון כך:

"ביטחון, אני מתכוון לא רק לביטחון מדינה כולה, אלא ביטחון לאזרחי המדינה [...] נגד שונאים שמנהלים נגדנו מלחמה זעירה, אם או"ם [...] וארה"ב והסטייט דפרטמנט אין להם אמצעים ואין להם דרך אחרת להפסיק את רציחות מעבר לגבול - ואני חושש שאין להם [...] אז צריך שיהיה ברור לעולם! דמנו לא יהיה הפקר! ואין דרך אחרת, אלא תגמול חריף ותקיף." (טל, 1996, עמ' 109-132).⁶

³ כדי לשמור על מאמר קצר אמנע מתיאור כלל ההתפתחויות והפעולות שנקטה איראן מול מדינת ישראל.

⁴ תפיסת "המערכות שבין המלחמות" עוסקת בכל הזירות ובכח חזיתות הלחימה של מדינת ישראל.

⁵ להרחבה ראה עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית**, מערכות 2000. מרבית כתביו של קארל פון קלאוזוביץ עסקו יותר בתיאור המלחמה המוחלטת. בכתביו המאוחרים יותר הבין שיש מלחמה מוגבלת הנובעת משיקולים חברתיים ומדיניים, ולכן תמיד תהיה מוגבלת. כלומר, יש יחסי גומלין בין מטרות המלחמה לאמצעי בו משתמשים.

⁶ ראש הממשלה דוד בן-גוריון, מתוך פרוטוקול ישיבת מפא"י ספטמבר 1954. הישיבה התקיימה על רקע אירועים חוזרים ונשנים של הסתננות חוליות מפגעים ורציחת יהודים.

מדבריו ניתן ללמוד על המהלך המחשבתי של הקברניט ועל חשיבות מיצוי המהלכים המדיניים שרק לאחריהם הוא רואה לנכון לנקוט אמצעים צבאיים (קלאוזוביץ, כבר הזכרנו). מאוחר יותר התפתח הדיון ב"מלחמת המנע" ביחס לעימות המתהווה עם מצרים בכל הקשור למעבר בתעלת סואץ ומְצָרֵי טיראן, והדיון המהותי הבחין בכך שיש קו עדין (מאוד) המפריד בין מלחמת מנע ובין מלחמה כוללת (ההנחה הסמויה הייתה שמלחמה מנע יכולה להוביל למלחמה כוללת אך לא להפך). כלומר, **בפני הקברניטים עומדת השאלה על מחירה האפשריים של מלחמת המנע, באיזה אופן יש לנהלה, אילו פעילויות ישיגו הישג משמעותי אך לא יובילו למלחמה כוללת או, לחלופין, לסנקציות מדינתיות וכלכליות נגד מדינת ישראל.**

מלחמת ששת הימים החלה כמעין מלחמת מנע, אך בפועל הייתה "מכה מקדימה", חלק ממלחמה כוללת שבמסגרתה התאפשרה העברת הלחימה לשטח האויב. במהלך השנים ניתן לראות בחלק ממבצעי צה"ל, כמו "מבצע ליטני" (1978) ואחרים וגם מלחמת "שלום הגליל", "מלחמת מנע". קצרה היריעה מלסקור ולדון בכל דוגמה ומאפייניה הייחודיים, ולכן נעבור לשנים האחרונות שבהן צה"ל ומערכת הביטחון נדרשים להתמודד עם מאפייני אויב שונים מאלה שמולם התמודד ולחסם צה"ל במלחמות ישראל.

איור 2: רכיבי "מלחמת מנע" לפי מילון צה"ל

המאפיין הבולט בלחימה זו נובע מכך שאלו אינם צבאות סדירים של מדינות ריבוניות, ונוסף על כך, החיכוך המבצעי אינו עוד רק ב"קו המגע" (גבולות מדינת ישראל). בתוך כך חלו התפתחויות טכנולוגיות משמעותיות בכל הקשור ליכולות הנשק תלול המסלול (על גווניו וסוגיו השונים) וביכולות הכטב"מים והרחפנים. כל אלה מאפשרים כיום לאויבינו לפעול הרחק מקו הגבול ואף ממדינות במעגל השני של מדינת ישראל. נוכח ההתפתחויות הטכנולוגיות שמרביתן מובלות על ידי איראן, התפתחה המערכה שבין המלחמות, ובמסגרתה הוגדרו בצה"ל ובמערכת הביטחון תכליות אסטרטגיות התואמות למאפייני הלחימה באויב (יפורטו בהמשך). בחינת

תכליות המערכה ביחס להגדרת "מלחמת מנע" (ראו תרשים) מאפשרת לנו להבין את המסגרת הרעיונית (התאורטית) שבה אנו פועלים ושלאורה אנו נדרשים לבחון את עמידת צה"ל בתכליות המערכה שבין המלחמות.

חלק ראשון - תפיסת המב"ם, מאפייניה וייחודה

חלף יותר מעשור מאז החלה להתגבש תפיסת המערכות שבין המלחמות, ונראה שזהו זמן ראוי לדיון בתובנות וביתרונות המרכזיים המייחדים את האופן שבו פועלת מערכת הביטחון במסגרת תפיסה זו. על ייחוד התפיסה ויישומה ניתן ללמוד כבר מהאופן שבו התארגנה המערכה. מנגנוני הפיקוד והשליטה המניעים אותה מופעלים על פי רוב על ידי המפקדים במטה הכללי (אגפי המבצעים, התכנון, חיל-האוויר והמודיעין), בשונה מהפעלת הכוח המוכרת בצה"ל הנעשית באמצעות הפיקודים המרחביים. כך ניתן ללמוד מדברי הרמטכ"ל רא"ל (מיל) גדי איזנקוט, לפיהם המב"ם "מאפשרת לצה"ל להילחם בארבע חזיתות במקביל" (איזנקוט, 2020) תוך ניהוג מדויק המבוצע ברמות הבכירות ביותר בצה"ל ובמערכת הביטחון.

1. מערכה מול בניין הכוח של היריב

"מחבר צה"ל נמסר כי מטוסי קרב של צה"ל תקפו הלילה בשטח סוריה עשרות מטוחות צבאיות השייכות לכוח קודס האיראני ולצבא הסורי. המטרות כללו טילי קרקע-אוויר, מפקדות, מחסני אמל"ח ובסיסים צבאיים. עוד מסר כי התקיפה בוצעה בתגובה לשיגור הרקטות עלידי כוח איראני משטח סוריה לשטח ישראל, וכונה לפגוע בשטח ישראל"⁷ (בה, סיריוטי ושמואל אלמט, 2019)

צה"ל ביצע בשנים האחרונות מאות פעולות נגד בניין הכוח ותשתיות האויב – מחסני אמל"ח (ידלין, 2018),⁷ אמל"ח מתקדם מסוגים שונים, פרויקט דיוק הטילים. נקיטת היוזמה מול מערכי אויב בהתהוות אינה דבר של מה בכך. דפוס הפעולה שתואר מתקיים בצה"ל ובמערכת הביטחון מקדמת דנא, אך ארגונו והפעלתו באופן אפקטיבי הם חידוש משמעותי, ובכך הבשורה ובכך גם ההצלחה.

פעולות צבאיות נגד בניין הכוח של האויב הן רכיב יסודי ומרכזי במלחמת המנע שישראל מבצעת בגזרות השונות. בחלק לא מבוטל מן התקיפות, אמצעי הלחימה והתשתיות עדיין אינם מבצעים, אלא שברור לנו כי תקיפתם משבשת, מעכבת ולעיתים אף מונעת מהאויב להתעצם ולהשיג יכולות אש מתקדמות ומדויקות שעלויות לשמש מקדם משמעותי ואף שובר שוויון בלחימה הבאה.

אסטרטגיית צה"ל הגדירה היטב את מטרות המערכה, ואלה הן: (1) לצמצם איומים קיימים ומתהווים; (2) להרחיק את המלחמה וליצור תנאים טובים יותר לניצחון בה; (3) לשמר את ההרתעה ולחזק אותה; (4) להגדיל את הנכסיות הישראלית של מדינת

⁷ ישראל נקטה בעבר פעולות מנע, כגון תקיפת הכור בעיראק (1981) – פעולה שפיתחה בצורה לא פורמלית את "דוקטרינת בנין" וכך בהמשך פעולת המנע של תקיפת הכור בסוריה (2007).

ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט בעיני שותפינו; (5) לשמר את חופש הפעולה של צה"ל ולצמצם את זה של האויב (אסטרטגית צה"ל, 2018).

ראוי לשים לב לדבר החידוש בהפעלת הכוח שמערכה זו מביאה ביחס לפעולות צה"ל בשגרה (ענישה, תגמול, סיכול איום מידי ועוד). למעשה המערכה מוכוונת לפעול מול בניין הכוח של האויב כתפיסת פעולה מניעתית, שאינה ממתינה כצופה מהצד בהתעצמות האויב לקראת העימות או המלחמה הבאה מולנו.

2. עליונות אסטרטגית, הקרנת עוצמה ו"הרתעה מצטברת"

מושגים אלה ניתנים להשגה באמצעות פעולות מתמשכות נגד היריב - בפעולה ישירה נגדו או נגד נותן החסות שלו. ניתן למצוא סממן לכך באופן שבו התנהלו מבצעי צה"ל בעשורים האחרונים. תכלית ה"הרתעה המצטברת" היא למעשה שכנוע היריב כי לאורך זמן אינו יכול להרשות לעצמו להתמיד במאבקו (גם אם סף הסבל שלו גבוה), כיוון שמדינת ישראל נכונה להסלים ולהתמיד במאבק גם מעבר לסף הסבל הזה (שיפטון, 2018, עמ' 99-122). למעשה, ניתן לראות במב"ם חלק מביצור עליונותה האסטרטגית של מדינת ישראל ביחס לניהול או אפילו נרמול היחסים עם מדינות האזור באמצעות פעולות גלויות וחסויות המשמשות תמצית הביטחון השוטף. ביטויים לכך ניתן למצוא בהשפעות ישירות לצד השפעות עקיפות הנובעות מפעולות המבוצעות במב"ם. חלקן פוגעות באופן ישיר, מדוד ומדויק באויב. לדוגמה, באמצעות השמדת אמל"ח או פגיעה בבכירים או בתשתיות. לכל פעולה ישירה יש גם "השפעה עקיפה", הנובעת מהלחץ המצטבר על האויב (כשזה נחשף שוב ושוב בחולשותיו, בחדירות הארגונית, בכישלון מתמשך ובאי-ביצוע המשימה), כמו גם מהאופן שבו מתבוננים כלל השחקנים האזוריים והמעצמתיים בנחישות צה"ל ומדינת ישראל לפעול מול איומים. השילוב בין הנחישות בהפעלת הכוח ובין יכולות מבצעיות ומודיעיניות מוביל להרתעה מצטברת ולעליונות אסטרטגית.

מאפיין ייחודי נוסף שיש לקושרו לפעילות במב"ם הוא "הקרנת כוח צבאי". פרופ' רוזן דן בהקרנת כוח הנובעת מהא-סימטרייה שנוצרה בארה"ב בשל ניצול טכנולוגיות המידע ומימושן בפעולות צבאיות. רוזן מציע נוסחה לאומדן הקרנת הכוח: "הקרנת כוח היא היכולת לבצע פעולות צבאיות במרחק רב מבסיס האם של הכוח תוך פרק זמן קצר במיוחד" (רוזן, 2019, עמ' 33-45). שני הפרמטרים נמדדים ביחס לביצוע פעולות צבאיות סטנדרטיות על פי אמת המידה של סדר גודל פי עשרה: פעולות צבאיות שמתקיימות בעשירית מהזמן הסטנדרטי ובמרחק גדול פי עשרה מהרגיל יסווגו כ"הקרנת כוח". כך, למשל, פעולת צה"ל בגבול רמת הגולן עם סוריה נתפסת כפעולה סטנדרטית, בעוד שפעולה במרחב שדה התעופה הבין-לאומי בדמשק, הממוקם כ-60 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, או לחלופין פעולה במרחב אל-בוכמאל, הנמצא כ-400 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, נתפסות הן כנחישות מדינית והן כהוכחת יכולת מבצעית ומודיעינית של צה"ל לפעולה בעומק

שטח האויב. בהקשר זה ראוי להביא מדברי ההיסטוריון והאסטרטג א. לוטוואק: "עוצמה צבאית מסוגלת לשכנע או להניא, רק אם הזולת מעריך כי היא עשויה להיות מופעלת" (לוטוואק, 2002, עמ' 276-293).

מונח חשוב נוסף בענייננו שהציע לוטוואק הוא - "שכנוע חמוש" (Armed persuasion), שבהתאמה הנכונה ממחיש את הפעילות במב"ם טוב יותר ממושג ה"הרתעה", שאינו משרת נאמנה מצב שבו סכסוכים נמשכים זמן רב.⁸ לפי לוטוואק, "הרתעה" היא מילה המוטה משיקולים פוליטיים ותרבותיים, ועל כן אינה מיטיבה עם תיאור האסטרטגיה. לעומת זאת, השימוש במונח "שכנוע" מספק לשיח האסטרטגי צדדים של שיח חיובי (לשכנע) לצד שיח מרתיע (להניא).

פעולות צבאיות שמתקיימות בעשירית מהזמן הסטנדרטי ובמרחק גדול פי עשרה מהרגיל יסווגו כ"הקרנת כוח". כך, למשל, פעולת צה"ל בגבול רמת הגולן עם סוריה נתפסת כפעולה סטנדרטית, בעוד שפעולה במרחב שדה התעופה הבין-לאומי בדמשק, הממוקם כ-60 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, או במרחב אל-בוכמאל, הנמצא כ-400 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, נתפסות הן כנחישות מדינית והן כהוכחת יכולת מבצעית ומודיעינית לפעולה בעומק שטח האויב

על כן, זהו מושג מתאים יותר לתיאור פעולות המב"ם בשגרה, היות שאנו מעריכים כי פעולות אלו יגרמו לאויב לחוש מאוים או מאולץ, ועל כן ישתכנע וישנה את דרכי פעולתו. כך גם בהקשר האזורי הרחב עשויות המדינות הערביות סביבנו לראות בפעולות הללו עוצמה צבאית ישראלית, דבר אשר "ישכנע" אותן לכונן קשרים מדיניים ובעת הצורך יחסים ברובד הצבאי (דקל ושוסטרמן, 2020).⁹

מהאמור לעיל ניתן לראות כי ההשפעות של פעולות המב"ם רחבות הרבה יותר מתוצאותיה של הפעולה הבודדת. אלוף (מיל") ידלין מציין שבשנים האחרונות נרשם שיפור ניכר במעמדה של ישראל בזירה האזורית (לדבריו "נפרצה תקרת הזכוכית") עקב שדרוג היחסים בינה לבין המדינות הסוניות הפרגמטיות, ובראשן מצרים וערב

⁸ היחב"ל מתאר את ההשפעה כמושג המורכב משני חלקים: "הרתעה" - השפעה על הצד השני להימנע ממשעו; "כפייה" - השפעה על השחקן השני לעשות משהו. ניתן לראות במושג השכנוע החימוש שהוא יותר קרוב ל"כפייה".

⁹ "הסכמי אברהם" הם מספר הסכמים לנרמול היחסים שבין ישראל למספר מדינות ערביות שנוצרו בתיווך ארצות הברית. ההסכם נחתם ב-15 בספטמבר 2020 בבית הלבן על ידי ארצות הברית, איחוד האמירויות הערביות, בחריין וישראל. כותרת ההסכם בין ישראל לאיחוד האמירויות - Treaty of Peace, Diplomatic Relations and Full Normalization - מעידה על שאיפת השותפים לו לראותו מהלך היסטורי, נוסף על ההקשר הנוכחי.

הסעודית (ידלין, 2018, עמ' 104-110). הדבר נובע מעליית משקלם של אינטרסים משותפים להן ולישראל, במיוחד המאבק באיראן ובגורמים שיעים קיצוניים (ידלין, 2020, עמ' 50). לפיכך ניתן לראות כיצד הפעולות במב"ם משקפות את עוצמתה ואת יתרונותיה של מדינת ישראל ואף מחזקות אותה בסביבה האסטרטגית עד כדי פתיחת אפשרויות חדשות המסייעות בעיצוב הסביבה ובחיזוק האינטרסים המשותפים (אוריון ודקל, 2016).

3. "השלם גדול מסך חלקיו" - על הקשר בין פעולה ברמה הטקטית לרמה האסטרטגית-לאומית דוגמה טובה ניתן למצוא בקשר בין הפעולה הטקטית לרמה האסטרטגית והשפעת פעילות המב"ם. כך, ב-25 ביוני 2019 התכנסה בירושלים ועידה משולשת שהורכבה מיועצי הביטחון הלאומי של ארה"ב, רוסיה וישראל (קוזין, 2019). עצם הכינוס הוא ציון דרך היסטורי אך לא פחות מכך היו הדברים שנאמרו וחיזקו את מעמדה האסטרטגי של ישראל:

"ישראל פעלה מאות פעמים כדי למנוע את התבססותה הצבאית של איראן בסוריה בזמן שהיא קוראת בגלוי להשמדתנו ופועלת לשם כך. פעלנו מאות פעמים כדי למנוע מאיראן העברת נשק מתוחכם לחיזבאללה והקמת חזית שנייה בצפון נגד ישראל מרמת הגולן. ישראל תמשיך למנוע מאיראן להשתמש בשטחן של מדינות שכנות כבסיס למתקפות נגדנו וישראל תגיב בעוצמה לכל מתקפה כזאת".

ציטוט זה מתוך הוועידה מאפשר הצצה, גם אם מוגבלת, לרוח הדברים ולמיצובה האסטרטגי של ישראל. **מפגש שכזה איננו דבר שבשגרה, וכדי שיהיה ניתן לקיימו, נדרשו תנאים גאופוליטיים מתאימים. ניתן להסיק כי משתתפי הוועידה מוצאים במדינת ישראל שחקן משמעותי רב-ערך ובעל אינטרסים במרחב האזורי.**

למעשה הפעילות במב"ם היא רכיב משמעותי בסדר היום האזורי, ובהקשרו מתאפשרים קשרים הדוקים בין המדינות ואף תיאום בין הגורמים המדיניים והביטחוניים ברמות הבכירות ביותר. מצב זה אינו מובן מאליו. היכולת של ראש ממשלה ישראלי להרים את שפופרת הטלפון (ללא גורם מתווך ובתדירות גבוהה), כשבקצה השני עונה אחד מראשי המדינות המובילות או אחת המעצמות הגדולות והמשפיעות בעולם, נובעת מהוכחת יכולת ונחישות שאינן "מס שפתיים", אלא נסמכות על פעולות ועל תוצאות. כך, למשל, כשצה"ל פועל מול חיזבאללה בסוריה או נגד אויב במדינה אחרת במזרח התיכון, **לעיתים תוצאת התקיפה (מה נפגע ואיך) אינה חשובה כמו עצם הפעולה - היכולת לפעול נוכח שלל מערכי ההגנה של האויב ולהפגיעו בכל פעם מחדש.** זוהי תעוזה מדינית וצבאית כאחת, המאפשרת נטילת סיכון מחושב למרות המגבלות והאילוצים שמציב הצד השני. לפיכך, עצם ביצוע הפעולה ממחיש לאויבינו את "ידה הארוכה" (מבצעית ומודיעינית) של מדינת ישראל.

העליונות מובחנת לא רק על ידי אויבינו אלא גם על ידי ידידינו, שבוחרים להדק

עימנו קשרים (אייכנר, 2018). בתוך כך ישנם "שחקנים" נוספים המשקיפים מן הצד ומבינים שמדינת ישראל וצה"ל נמצאים בחזית המלחמה בארגוני הטרור ושיש חשיבות רבה בשימור ובפיתוח הקשרים המדיניים והביטחוניים עם מדינת ישראל ועם צה"ל (אמיר, 2019).¹⁰ הידוק הקשרים המדיניים עשוי להועיל למדינת ישראל לא רק בעת שגרה אלא גם בעיתות חירום ומלחמה באמצעות מתן תמיכה וגיבוי מדיני לישראל במוסדות הבין-לאומית.

4. יוזמה ופרואקטיביות במערכה התשתית

המב"ם היא 'קיר הברזל' המשופר המבוסס על מטאפורת "קיר הברזל" שהגה ז'בוטינסקי, ולמרות ההבדלים הרבים, המטאפורה מסייעת **לראות במב"ם ביטוי מתקדם, אקטיבי, שנועד להתיש ולהחליש את היריב.** המב"ם איננה תפיסה המסתיימת בניצחון ובהכרעת היריב, אלא, כפי שכתב ז'בוטינסקי: "עד שיותשו יריבינו - כי אז, ורק אז, יכירו בנו".

הגישה הפרו-אקטיבית במב"ם מייצרת ליריבינו קושי משמעותי **כשהם מותקפים בשטחי ההתארגנות ובתשתיות הלחימה** באופן תדיר. לא עוד "ישיבה על הגדר" או המתנה ש"הרקטות יחלידו". דווקא הגישה הפרו-אקטיבית, ככל שתאריך, תשמש בסיס אידיאולוגי טוב יותר להתשת אויבינו, ובכך לכאורה תקרבם להכרה בקיומנו. המב"ם היא מערכה התשתית המוגדרת באסטרטגיית צה"ל תחת הגיונות המניעה וההשפעה. לפיכך עלינו להבין, שתהליך הערכת הישג המקובל בצה"ל לאחר כל פעולה בודדת מפספס את התמונה הגדולה. למערכה מסוג זה אין "זבנג וגמרנו", **ויש לבחון הצלחותיה לאור "תוצאה מצרפית" - סך הפעולות המתבצעות במהלכה לאורך זמן ותוצאותיהן המצרפיות.** הערכה זו לוקחת זמן, וחלקים רבים מהצלחותיה אינם פומביים. יתרה מכך, במערכה מסוג זה נעשה שימוש בכלים מעולם התודעה וההשפעה הניתנים לאומדן רק לאחר פרק זמן ארוך.

נקיטת היוזמה הצבאית מקלה עלינו לשלוט בהסלמה (כפי שיורחב בהמשך). בכך עיקרון הבסיס של המערכה בא לידי ביטוי בכל הקשור ל"הימנעות מהסלמה רחבה שעשויה להוביל למלחמה" (ליש, 2019, עמ' 113-119), ובד בבד יכול צה"ל להמשיך לבנות כוח ולהתכונן למלחמה בעוד שהיריב נפגע ומוחלש (אוריון ודקל, 2016).

¹⁰ "לא אחת הצהירה מערכת הביטחון כי ישראל, באמצעות המודיעין שלה, מסכלת פיגועי טרור בכל העולם. גם ראש הממשלה נתניהו אמר מספר פעמים, שחיזוק מערכת היחסים של ישראל עם מדינות ערב בא בזכות היכולת של קהילת המודיעין הישראלית לסכל טרור: [...] רק בחודש האחרון אישרה הצנזורה לפרסם כי המוסד ואמ"ן העבירו מידע לארגוני הביון ב-20 מדינות בעולם, שמנע פיגועים של דאעש ואיראן".

5. פעולה לאורך כל "שרשרת הערך" של האויב

"יכולת ללא הזדמנות אינה שווה דבר"
(פוליאון בונפרטה)

חלק משיטת ניהול וניהוג המערכה בוחן ופועל באופן עיתי מול כלל רכיבי "שרשרת-הערך" במערכת היריבה. כך, לדוגמה, נגד פיתוח האמל"ח מתבצע מגוון פעילויות מבצעיות משלב הפיתוח ועד למחסן התחמושת בשטח. ההסתכלות השלמה על בניין הכוח של היריב מתאפשרת הודות לחיבור הבלתי אמצעי בין כלל גופי הביטחון, שנוצר כחלק מגיבוש תפיסת המב"ם. במצב זה ישנו מיצוי מיטבי ליתרונותיו היחסיים של כל ארגון במערכת הביטחונית ביחס למושאי הפעולה השונים, ובכך מתאפשרת שילוביות ברמה הגבוהה ביותר ובאופן מובנה בין כלל גופי הביטחון של מדינת ישראל.

6. "קצה קרחון" - על המב"ם שאנו רואים (מערכה גלויה, חסויה וחשאית) וכפתור העמימות

"העין חאה רק את מה שהמוח מסוגל להבין"
(אנרי ברגסון, פילוסוף צרפתי)

מהו מושג העמימות? מן המתואר עד כה ניתן להבין שהמב"ם היא תפיסת פעולה אחרת, שונה ממה שהכרנו, שהרי במהותה היא התקפית ויוזמת, אך מתנהלת תחת עיקרון פעולה ייחודי המחייב את מתכנני המבצע "לפעול מתחת לסף המלחמה", כך שהפעולה לא תוביל את הצד השני לפתוח במלחמה. לפיכך חלק ניכר מהפעולות מכוון ומבוצע כך, שלצד השני יהיה קושי לאתרן או להבין ממה, מתי וכיצד נפגע, או לחלופין מכוון לפגוע רק בתשתיות האמל"ח ולהימנע מפגיעה בחיי אדם. בכך מאפשרת התפיסה לבצע פעולות ב"מרחבים האפורים" (Berman and gray zones) (Friedman, 2017)¹¹ שבהם הפעלת הכוח הצבאי הסטנדרטי אינה יכולה להתקיים בשל מחיריה הגבוהים.

אסטרטגיית צה"ל הגדירה את הפעלת הכוח במב"ם באופן גלוי, חסוי או חשאי (אסטרטגיית צה"ל, 2018, עמ' 21). עיקרו של הרובד הגלוי קינטי (תקיפות של חיל-האוויר), ועליו אנו שומעים, וקוראים, בעיקר מפרסומים זרים. עיקר הדיון הציבורי-ביטחוני נסוב סביבו בהתייחס לכל פעולה - "האם המטרה נפגעה או שצה"ל החטיא? ומה תהיינה תגובות האויב?". לעומת זאת, המערכה שבין המלחמות היא במהותה בעלת אופי חשאי (מצב שבו היריב אינו יודע מי פגע בו), וחלק ניכר מהפעולות המבוצעות במערכה אינו ידוע ואינו יכול לבוא כלל לידי ביטוי בשיח הציבורי-ביטחוני. כך, למשל, ייתכן שבאמצעות פעולות חשאיות נפגע האויב במספר תחומים, דוגמת התחום הכלכלי, השפעה על תודעת היריב (חדירות ארגונית, חשיפת

¹¹ "אסטרטגיה שבה השחקן מנסה לשנות את הסטטוס-קוו באמצעות שיטות פעולה מתחת לרף המלחמה. בכך השחקנים משיגים יעדים שהיו יכולים להשיג בעבר רק דרך מערכה קונבנציונלית. האסטרטגיה הזו ננקטת כאשר אין רוצים מלחמה ורק להשיג יתרון על הצד השני. כך, למשל, השתלטות על איים על ידי סין או רוסיה נעשית ללא תמרונים והפעלת כוחות משמעותיים".

יכולות), פעולות סיכול טכנולוגי וסיכול ממוקד של מוקדי ידע או פעולות הנעשות במרחב הקיברנטי וכיוצא באלה. המשותף להן הוא סנכרון וביצוע תחת מטרה ורעיון מבצעי אחוד, המאפשרים הגברה ניכרת של התועלת המבצעית בכל פעולה. "כפתור העמימות" ההכרח לשלוט (ככל הניתן) בהסלמה, הוסיף לארגז הכלים הטקטי-אסטרטגי את "כפתור העמימות" המתקיים בכל מבצע במב"ם והמופעל כתלות בהקשר הייחודי של הפעולה. בבסיס עומדות השאלות האלה: האם מפרסמים את הפעולה או נמנעים מפרסום ומלקיחת אחריות? לשני המקרים יתרונות וחסרונות, כפי שנראה בהמשך. עוצמת "הכפתור" משקללת בין היתר את עייתי הפעולה והתדירות, המרחב, ומה נתקף - תשתיות או אנשים וכדומה. העמימות מאפשרת לשני הצדדים להכיל את האירוע ולהימנע מתגובה או לכל הפחות להגיב באופן מופחת (גינוי פומבי בתקשורת או במוסדות הבין-לאומית, איום או תגובה קינטית "קלה" שלא תוביל לסבב אלימות), שאינו מחשק את הצדדים ומונע הסלמה בלתי מתוכננת (גולן, 2020).

הפעולות הגלויות הן אותו "קצה קרחון" העלול להוביל להסלמה, ולכן מדיניות המב"ם היא להימנע ממתן פומביות ומנשיאה באחריות לפעולה ולתוצאותיה. עם זאת, לעיתים דווקא מתן פומביות לפעולה חשוב ובעל הישגים טובים יותר מהפעולה עצמה - זהו למעשה השימוש בכפתור העמימות ככלי נוסף בכלים המבצעיים הקיימים במערכה. כך, למשל, מסר פומבי לצד השני עשוי לסייע במניעת פעולה או ביכולת ההכחשה של הצד השני אם תינקט פעולה נגדו. על פי רוב, פרסום יזום של מי מהצדדים יהיה רכיב נוסף במערכה, בבחינת יכולת לגלות טפח ולכסות טפחיים. דוגמה לכך ניתן למצוא בדברי דובר צה"ל, שפרסם מאמר בכמה אתרי אינטרנט ערביים ובו קבע כך: "לבנון הפכה למפעל הטילים של איראן", ובכך למעשה הזהיר את הלבנונים כי איראן משחקת בגורלם [...]. שמטרתם העיקרית היא מניעת הקמת מפעלים איראניים לייצור ולהרכבה של טילים מדויקים בלבנון" (מלמן, 2018). דוגמה נוספת לאופן שבו ממומשת מדיניות העמימות היא זאת:

הרמטכ"ל אמר כי צה"ל תקף אלפי מטרות בסוריה, ראש הממשלה חשף כי ישראל היא שאחראית לתקיפה בדמשק בסוף השבוע - והרקע להחלטה לכאורה "לשבור את העמימות" נעוץ דווקא במתרחש בתוך איראן [...] בריאיון ל"ניו יורק טיימס" אמר הרמטכ"ל כי ישראל ביצעה אלפי תקיפות כאלה - מרביתן מהאוויר, ואחרות על ידי יחידות מיוחדות ועל ידי טילים קרקעיים. (בן ישי, 2019).

כך גם פרסום זה ודומיו:

"יותר מ-200 מטרות בשנה וחצי: צה"ל חושף את היקף התקיפות בסוריה [...] צה"ל תקף מאז 2017 202 מטרות בסוריה, כך חשפו היום (שלישי) גורמים בצבא, והוסיפו כי התקיפות שנועדו למנוע התבססות איראנית גרמו לכך שהאיראנים פינו בסיסים בסוריה, ועצרו הברחות נשק." (בוחבוט, 2018)

פרסומים אלה מאפשרים לנו לראות כיצד "כפתור העמימות" משמש כלי מבצעי המכוון את עוצמת הפעולה, ומאפשר לדרג המדיני והצבאי ייעול בציר קבלת ההחלטות בסוגיות זמן ומרחב בכל הקשור להחלטה אם לנקוט פעולה יזומה או דווקא להמתין ולהגיב בעיתוי ובתנאים משופרים אופרטיבית ואסטרטגית.

מה הם יתרונותיה הייחודיים של המערכה שבין המלחמות?

א. "ארבע חזיתות במקביל"

תפיסת המב"ם מאפשרת שליטה בהפעלת כוח צבאי בכל המרחב, באופן מדויק ותלוי הקשר ובעוצמה משתנה. במשך מספר שנים היה קיים "וקום תפיסתי" כתוצאה מיציאת כוחות צה"ל מרצועת הביטחון. לבסוף גובשה תפיסת המערכה שבין המלחמות.¹² המערכה לא נולדה בְּנֶלְיָה, ולמעשה ניתן לראות בהתהוותה תוצאה מהתלכדות של שני תנאים. הראשון הוא הכורח להמשיך ולפעול מול אויבנו מעבר לגדר בשטחם. השני הוא השתנות משמעותית ב"סביבה האסטרטגית",¹³ כפי שתוארה בתחילת המאמר. בפועל באמצעות מימוש המב"ם "הפסקנו להגן מקו השער", וכעת אנו משחקים על כל המגרש. בבסיס התפיסה עומדת הבנה (סמויה) שפגיעה באויב הרחק משטחנו מאפשרת הקרנת כוח וגם הגנה משופרת, טובה יותר, על אזרחי מדינת ישראל. כיום משמשת תפיסת "המערכה בין מלחמות" מסגרת תפיסית לפעולות צה"ל בשגרה (אסטרטגיית צה"ל, 2018, עמ' 23-24).

ב. **צמצום החיכוך המבצעי**

אופן הפעולה שננקט במב"ם מצליח לעקוף את שדה המוקשים (תרתוי משמע) בהתמודדות עם אויב המגן בשטחו¹⁴ באמצעות שיטות פעולה-מנגד - אווריות, קרקעיות (באמצעות כוחות מיוחדים) או בסב"ר - שעוקפות את החיכוך המבצעי ואת מערכי הגנת האויב. רוב הפעולות מבוצעות באופן כירורגי תוך ניצול מיטבי של איכות המודיעין ושל יכולות התקפיות מדויקות, ובכך מצטמצמים משמעותית מחירי החיכוך המבצעי בין הכוחות הלוחמים. כך גם יכול הצד השני להכיל את תוצאות הפעולה, בעיקר בהיעדר פגיעה באנשים (קובוביץ, 2020; מערכת פז"ם, 2020),¹⁵ וכך מונעים צעדי הסלמה ותגובה נרחבים.

¹² להרחבה נוספת ניתן לקרוא את המאמר של אלוף (מיל') ניצן אלון ודנה פרייזר-סוויירי (2019), "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב, המערכות שבין המלחמות בצה"ל", **בין הקטבים** 22-23, עמ' 13-31.

¹³ **תורת המבצעים**, מטכ"ל 3-תת-01, עמ' 51: "לסביבה האסטרטגית אין גבולות; לא במרחב; לא בזמן. יש לנתח ולהעריך אותה באופן מתמשך, להבחין בקשרים הקיימים והמתהווים בין מרכיביה, לבחון כיצד הם משפיעים ומושפעים הדדית".

¹⁴ רוב החיכוך המבצעי הוא בין מערכי ההגנה האווירית של האויב לבין כלי הטיס והחימוש שבדרכם למטרה.

¹⁵ תגבור הכוחות נמשך תקופה ארוכה מחשש לפעולת גמול או גביית מחיר של חיזבאללה. חודשיים לאחר הרג הפעיל פרסם חיזבאללה סרטון הקורא ל"עין תחת עין".

ג. שיבוש, צמצום ועיכוב התעצמות האויב

בשונה מכוחות צה"ל שפעלו ברצועת הביטחון בלבנון, ופעולתם הוגבלה למרחב גאוגרפי מסוים, בתפיסת המב"ם פועלים מול בניין הכוח של האויב ונגד כל שרשרת הערך שלו. כלומר לא פועלים רק להשמדה או לנטרול המחסן שאליו האמל"ח הגיע, אלא בוחנים מהיכן הגיע האמל"ח, מהן דרכי התנועה והמשלוח ובאליו מדינה ומפעל הוא יוצר. כך, כשרואים את התמונה המלאה, נוצרות הזדמנויות מבצעיות רבות יותר לפעולות סיכול, שיבוש והשמדת אמל"ח ותשתיות במגוון שיטות פעולה.

ד. צמצום "מחירי הביטחון"

הפעולות הכירורגיות, שמרביתן נעשות מנגד, מצליחות להימנע מתשלום מחירי הביטחון הגבוהים, כמו אלה שנדרשו כשצה"ל פעל ברצועת הביטחון בלבנון, לצורך החזקת מערך לוגיסטי נרחב (שיירות ממוגנות, אחזקת מוצבים, תספוק כוחות ועוד). ראוי להדגיש כי העלויות והמשאבים הדרושים למערכי איסוף המודיעין והחימוש המתקדם אינם מבוטלים, והם (כמעט) תנאי לביצוע המשימות במב"ם. למרות זאת אלה עדיין נמוכים משמעותית מעלויות התפעול והחזקת כוחות בשטח. יתר על כן, הם מאפשרים מזעור הסיכון לחייהם של הנמצאים בשטח כמעטפת שאינה לצורך ביצוע המשימה העיקרית.

ה. למידה מבצעית מתמשכת ומסונכרנת בין הזרועות והגופים הביטחוניים

שיטת הפעולה במב"ם יצרה התארגנויות חדשות בשולחנות התכנון והפיקוד. "השולחנות העגולים" מייצרים תובנות ויכולות מבצעיות חדשות, וכפועל יוצא מתפתח ידע רב שאינו בר־מדידה כספית, אך משמעויותיו חיוניות בעבור מערכת הביטחון. במקביל לכך נוצרים ומתהדקים חיבורים בין גופי המטה הכללי, אמ"ן, חיל־האוויר, אגף המבצעים ואג"ת לצד חיבור ושיח משמעותי עם גופי ביטחון מחוץ לצה"ל. כל זה נובע מהאמון שנוצר בתוך המערכת וכתוצאה מחיכוך מבצעי תדיר עם מערכי האויב. למידה זאת דומה ללמידה מהחיכוך המבצעי בפעולות צה"ל ברצועת הביטחון, אולם אז הלמידה והסנכרון התקיימו רק ברמת הפיקוד המרחבי וביחידות הקרקעיות שפעלו בשטח.

חלק שני - מחירי המערכה - מחירי מלחמת המנע

לאחר שעמדנו באריכות על מאפייני המב"ם, במיוחד על יתרונותיה והישגיה, בכדי שנוכל לנהל דיון אמיתי ומעמיק על התפיסה, עלינו לבחון זאת לאור העלויות והמחירים שצה"ל ומערכת הביטחון משלמים. קרי, האם בעוד מספר שנים או במלחמה הבאה נשלם את מחירי חוסר המוכנות של הצבא כתוצאה משגרת המב"ם?

1. כשירות מבצעית ובניין כוח לשגרת מב"ם נגד בניין כוח ומוכנות למלחמה עד כמה על צה"ל להשקיע במערכי לחימה לשגרה וכשירות מבצעית (תפיסות, אמל"ח, אימונים תשתיות, כוח אדם) או בשיפור המוכנות והכשירות למלחמה? השאלה מלווה את מקבלי ההחלטות בצה"ל מראשית הפעולות במב"ם, וככל הנראה תמשיך להידון גם בעתיד. התשובה אליה כמובן מורכבת וקשורה קשר הדוק לשאלה אל מי הופנתה (אל זרוע היבשה, חיל-האוויר, אמ"ן או הפיקוד המרחבי). מצד אחד, פעולות נגד תשתיות בניין הכוח של האויב, כשהן עוד בשלבי הקמתן, מעכבות, משבשות ועשויות אף למנוע את מימוש תוכניותיו. מן הצד האחר, לפעולות הללו יש תקורה גבוהה של משאבים, במיוחד משאב המודיעין, והן עלולות אף להסלים ולהוביל למלחמה. יתרה מכך, השקעה בבניין הכוח לצרכים המבצעיים של "כאן ועכשיו" פוגעת בהכרח במוכנות בניין הכוח לחירום. ניתן להניח ששיפור המוכנות והכשירות למלחמה יאפשרו לצה"ל לפגוש את האויב כשכוחותינו ערוכים

המערכה לא נולדה בְּן־לַיְלָה, ולמעשה ניתן לראות בהתהוותה תוצאה מהתלכדות של שני תנאים. הראשון הוא הכורח להמשיך ולפעול מול אויבינו מעבר לגדר בשטחם. השני הוא השתנות משמעותית ב"סביבה האסטרטגית"

ומוכנים טוב יותר. כאמור, בשני המצבים איש אינו יודע מתי ואם בכלל תתרחש מלחמה. כך שמן הצד האחד אין כל ספק שביצוע פעולות יזומות נגד האויב עלול לקרבו לנקיטת צעדים מלחמתיים; מן הצד האחר, אויב שיתעצם ללא מפריע עשוי לקבל ביטחון ביכולותיו וליזום את המלחמה, וזהו מצב שצה"ל מעדיף להימנע ממנו. הדיון בעניין שאלת מוכנות צה"ל למלחמה מתנהל ברמת המטה הכללי כל העת, ואחת מסוגיות הליבה עוסקת במשאב המודיעיני ובתעדוף משימותיו. כך לדוגמה, האם כלי האיסוף השונים יוכוונו לטובת משימות השגרה או למול מערכי האויב במלחמה. גם לשאלה זו אין תשובה אחת, והיא תלויה בהקשר הייחודי מול האויב. נוסף על כך, ישנה הנחה גלויה-סמויה שצה"ל נמדד (אך ורק) ביכולתו לנצח במלחמה - זו מטרתו וזה ייעודו. מכאן נגזרת השאלה האם המב"ם מסיטה, מזיקה או מפריעה לצה"ל להשיג יכולת זו, או שמא החיכום המבצעיים עם מערכי האויב בשגרה דווקא הם אלו השומרים על מוכנות צה"ל למלחמה ומשפרים אותה? **כמו כן, מוכנות למלחמה איננה סוגיה המורכבת ממשאבים גרידא אלא גם מהלך הרוח המתהווה.** כך, למשל, אגף המודיעין וחיל-האוויר הנמצאים בליבת העשייה במב"ם זוכים לקשב פיקודי ומשאבים רבי ערך ביחס למערכים האחרים. כמו כן, תהליך לימוד הלקחים והטמעתם כתוצאה מפעילות השגרה מעלה חשש שמא

יהיה זה לימוד מוטעה של התנהגות האויב. במילים אחרות, האם הניסיון הנלמד הוא הניסיון הנכון בעבור צה"ל ויכולתו לנצח במלחמה הבאה? נדמיין מבצע במב"ם שבו נתקפים מערכי האויב בעומק השטח באמצעות חדירת מטוסי חיל-האוויר את מערכות ההגנה האווירית של האויב. הם מבצעים זאת בהצלחה ואף מצליחים לבצע זאת פעם אחר פעם. על פי רוב, הפעולות במב"ם מתקיימות רק אם התקיים תכנון מבצעי ונוהל קרב סדור המגלם בתוכו "מודיעין מושלם". אך מצב דברים זה אינו יכול להיות במלחמה.

קל באימונים וקשה בקרב? רצף ההצלחות המבצעיות במב"ם ופעולה כמעט נטולת חיכוך מבצעי משמעותי, בשפת חיל האוויר פעולה "ללא אופוזיציה". זהו מצב העשוי להוביל את כוחותינו ומפקדינו ל"זחירות" ואף לזלזול ביכולות האויב. לכן מתחדדת השאלה האם מפקדינו ולוחמינו התרגלו לכך? האם יוכלו הכוחות לפעול בהיעדר מודיעין זמן-אמת איכותי ומדויק? האם יקרה לנו מה שקרה במלחמת לבנון השנייה, כשכוחותינו נכנסו למלחמת תמרון בשטח סבוך והררי בשעה שהלך הרוח והניסיון המבצעי היו של "עימות מוגבל" במאפייני שטח אורבני בשטחי יהודה ושומרון. לא זו אף זו, האם השימוש הרב שנעשה במב"ם באמצעי חימוש מונחה מדויק יוצר בעבורנו אשליית הצלחה בלחימה, והאם הצלחה כזו אפשרית בעת מלחמה? נוסף על כך, אזרחי ישראל עשויים להתרגל למלחמה בלי מחיר כתוצאה מהיעדר תגובה (משמעותית) של האויב.

מהי, אם כן, נקודת האיזון בין פעולות המב"ם ובין המוכנות למלחמה? והאם הנקודה הזו קיימת בכלל? נדמה שכמספר העוסקים במלאכה כך (לפחות) מספר הדעות, בפרט כשכל גוף מעמיד את צרכיו בראש סדר העדיפויות. כן, גם במתח הזה לא צפויה הכרעה. ובכל זאת פטורים בלא כלום לא ניתן לצאת, ולכן, כדי לענות על שאלת הכשירות והמוכנות למלחמה שהיא בבחינת לחם חוקו של צה"ל, נבחן במה תורמת הכשירות המבצעית בשגרה לצה"ל ולמערכי השונים ביחס למוכנותם למלחמה. כך, למשל, פעילות חיל האוויר והיכולת שלו להתמודד מול מערכי טק"א מתקדם של האויב בזירה הצפונית הובילו לשיפור מבצעי (תכנון שליטה מבצעית וטכניקת הביצוע) ולשיפור מודיעיני (טיוב הצי"ח, מחקר עומק ומודיעין זמן אמת ועוד). החיכוך המבצעי בשגרה מפתח שיטות וטכניקות לחימה רלוונטיות לצד אמון במערכת וביכולתה להתמודדות עם אתגרים חדשים. ידע מהסוג הזה לא יסולא בפז, וכשהידע מתורגם לשיטת פעולה מבצעית, ונוצרים חיבורים ומפגשים בלתי אמצעיים בין האנשים, הזרועות והארגונים השונים, הם מכפיל כוח - הן מבצעי והן ארגוני - שספק רב אם היה ניתן לפתח אותן ולהטמיעו רק באמצעות תרגילי הכשירות למלחמה.

כשירות צבא למלחמה היא סוגיה סבוכה ומורכבת, אך עם זאת ניתן לראות בפרמטר ה"חיכוך המבצעי" - מתי הלוחמים והמסגרות הלוחמות היו "תחת אש" - את אחד הפרמטרים החשובים בהערכת הכשירות. כך, למשל, מרבית הטייסות בחיל

האוויר לא התחכך עם התמודדות ירי טילי טק"א לעברם מחוץ למטווחי החיל בדרום הארץ. ניתן לראות כיצד הפעילות במב"ם שיפרה את כשירות המערכים להתמודדות עם האיומים הללו. כך גם מערכות ה"חץ" ו"כיפת ברזל", שיירטו טילים שנורו לעבר מדינת ישראל כתוצאה מהחיכוך המבצעי. לוחם שהתמודד עם עקת הקרב הוא לוחם טוב יותר, לא כל שכן מערכי הפיקוד והשליטה הנדרשים לתכנן ולשאת בתוצאות הפעילות. כל אלה משפרים את כשירותם למלחמה.

נוכח ההבנה שישנם מעט מערכים מבצעיים השותפים לפעילות במב"ם, עולה שדווקא כשירות מערכי הלחימה הקרקעית (חי"ר, שריון), האמורים לשאת ברוב נטל הלחימה במלחמה, כמעט אינה באה לידי ביטוי בפעילות המב"ם, ולכן נראה שמערכי הלחימה הקרקעית הם ה"סובלים" העיקריים מהתגברות מרכזיותה של תפיסת המב"ם במטה הכללי. הדבר מקבל ביטוי בכל הקשור להסטת משאבים להצטיידות בחימוש מדויק או להשקעה במודלים ופיתוח טכניקות לחימה לשגרה, שגוזלים זמן וכסף יקר ערך מהמערכים שאינם בליבת העשייה המבצעית בשגרה.

2. מוכנות המודיעין למלחמה

פגיעה נוספת במוכנות למלחמה קשורה למוגבלות היקף האיסוף ובמיקוד הצי"ח המודיעיני. כפי שתואר, לכל פעולה במב"ם יש תקורה גבוהה, בעיקר המשאב המודיעיני, כדי שהפעולה תהיה מדויקת ומוצלחת ותמנע הסלמה. הסטת הקשב והמשאבים המודיעיניים לאיסוף "כאן ועכשיו" פוגעת דה־פקטו במוכנות מערכי איסוף המודיעין לחירום.

3. הפעולה בשגרה משפרת את יכולות האויב

נראה שהמב"ם חידד ביתר שאת את "תחרות הלמידה" בין הצדדים. לאחר כל פעולה שאנו מבצעים אנו רואים כיצד הצד השני מתחקר, לומד, משפר ונהיה מתוחכם יותר – אנו עדים ל"מלחמת מוחות", להרמת חומות מודיעיניות ולהשלכה ישירה על האופן שבו הוא פועל. כך, לדוגמה, בחלק ממערכי הלחימה של האויב שנפגעו באופן תדיר על ידי ישראל, למד ועבר האויב מייבוא לייצור אמל"ח באופן עצמאי באופן מבוזר, נסתר וממוגן היטב.

4. סיכונים מדיניים

הקהילה הבין־לאומית מתנגדת באופן עקרוני לתקיפות מנע ועשויה לראות בהן תוקפנות ולא מהלך של הגנה עצמית. על כן, בתגובה לתקיפה ייתכנו עיצומים וצעדי ענישה בין־לאומיים שמחירים האסטרטגי גבוה. ראוי להדגיש שעד כה היו מספר אירועים בודדים שבהם ישראל נענשה או נדרשה להסביר פעולותיה במוסדות האו"ם או במוסדות בין־לאומיים אחרים (בית הדין בהאג ועוד).

חלק שלישי - האם המערכה מוצתה, או שמדובר באופן בו אנו בוחנים את הצלחתה?

אחת הטענות המהותיות נגד המשך המערכה (נוסף על מחיריה שפורטו לעיל) היא מיצוי התועלת המבצעית שבה. כלומר, היא אינה מוסיפה ואף גורמת נזק. זוהי טענה מהותית, ועל כן נרחיב עליה.

קולות רבים מבכירי המערכת הביטחונית (בסדיר ובמיל") תוהים האם תפיסת המב"ם מול ההתבססות האיראנית בסוריה מיצתה עצמה, האם הגענו לקצה התפוקה המבצעית האפשרית ביחס לסיכונים הגלומים בה, האם יהיה ניתן לנהל מערכה כזו על אדמת לבנון ביחס לפוטנציאל ההסלמה ולהסתכן במלחמה (ידלין, 2018, עמ' 104-110), האם נדרש שינוי בשיטת הפעולה (לימור, 2019) והאם יש להתמקד רק בפרויקט "דיוק הטילים" של חיזבאללה.

כדי לקבוע האם המערכה מוצתה או אם אינה אפקטיבית דיה, עלינו לבחון זאת ביחס ליעדים שהוגדרו לה. יש הגורסים (מקריאת חומרי ה"צד השני") שאינדוקטריניזציית המב"ם הישראלי נחלה עד כה כישלון חרוץ חרף הצלחותיה הנקודתיות (ברון ושפירא, 2020). מסקנתם נסמכת על כך שאין סימנים ברורים בשטח לשינוי התנהגות היריב או לשינוי בחשיבה, ויש בה ביקורת נוקבת ביחס למחירים שהוא משלם (מילשטיין, 2019, עמ' 63-75).¹⁶ טענה נוספת מתארת את "פער העוצמה" - **מדינת ישראל היא מדינה חזקה בעלת עוצמה צבאית, מדינית, טכנולוגית וכלכלית מרשימה, אך בפועל אנו מתקשים לתרגם את עוצמתה להשפעה אסטרטגית ולהשגת יעדי הביטחון הלאומי המרכזיים**. הדבר נובע מתועלתם המוגבלת של מהלכים צבאיים מול אויבי ישראל העיקריים. הגיעה העת להפנים את הרלוונטיות הפוחתת למתכונת הנוכחית של המב"ם ולפתח גם פתרון אופרטיבי שתכליתו מהלך ממוקד מול אותם רכיבי התבססות קריטיים - ובראשם "פרויקט הדיוק" (ידלין, 2020, עמ' 50).

הטענות העוסקות ב"מיצוי המב"ם" הן מהותיות, ויש לבחון אותן לעומק, שהרי עלינו להימנע ככל הניתן מלהחזיק באסטרטגיה שאינה תקפה יותר, וגרוע מכך, עלולה להוביל למחירים גבוהים ואף למלחמה. לכן **נעמיד מספר טיעוני בעד המערכה והכלים המאפשרים את המשכה**.

1. בחינת מיצוי המערכה לאור בחינת ההישג המצרפי

בחינת הישג בודד במערכה מתמשכת מוביל בהכרח לתוצאה מוגבלת שאינה מצדיקה את הסיכון בהסלמה ואת המשאבים הכרוכים בה. אולם זוהי בחינה נקודתית המתעלמת ממכלול השיקולים שהיו קיימים באותה עת (מה היו החלופות? האם היו חלופות?), ומההקשר האסטרטגי הייחודי. לפיכך בבחינת הצלחה או כישלון יש לבחון את התוצאה המצרפית הנובעת מסך הפעולות - הן הישירות והן ההשלכות

¹⁶ מילשטיין מציין שעלינו להמשיך ולפתח את הכוח לקראת המערכות הגדולות שאליהן יידרשו צבא יבשה ומערך עורף חזק ומשמעותי. לכן יש להימנע מהסטת משאבים מהיערכות למצבי חירום אסטרטגיים.

העקיפות שלהן. מערכת התשה מאופיינת בראייה ארוכת טווח שממנה נגזרים יעדים ריאליים של צמצום פעולות האויב ושיבושן.

בחינת הפעולות בהקשר של מערכת התשה רצופה ומתמשכת עשויה לשנות

את דפוס הפעולה שנקטנו עד כה. כך, למשל, אם נתכנן פעולה שתפגע בתשתיות או ברכיבים שערכיותם המבצעית מוערכת כבינונית או אפילו נמוכה, נמנע מלבצע אותה, שהרי התוצאה (האפשרית) אינה מצדיקה את הסיכונים הכרוכים בה. אולם בחינת ההקשר הרחב והאסטרטגי עשויה לראות דווקא בפעולה מעין זו פעולה ערכית וחשובה עוד יותר בשל ההקשר הייחודי שבו התקיימה (הקשרים מדיניים ואזורים). דוגמה נוספת היא ביחס ל"פעולות קטנות" השומרות על רצף מבצעי והיצרות לחץ. אלה עשויות אף הן להשפיע ולהוביל את האויב לעבור למצב מגננה. בכך נאט את קצב פעולותיו ונשבש את תוכניתו המבצעית.

כפי שכבר צוין, לכל פעולה במב"ם יש "השפעה עקיפה" המקבלת ביטויים שונים בחיזוק הקשר המדיני-אסטרטגי עם בעלות בריתנו לצד פיתוח שותפויות עם מדינות ערב המתונות באזורנו שיש להן אינטרסים דומים לשלנו. את כל אלו יש לראות כחלק מהתוצאה המצרפית של המערכה.

2. פעולה יזומה ו"עמימות"

קביעת עיתוי הפעולה ושמירה על "העמימות" מאפשרים לקברניטי המדינה גמישות רבה בקבלת ההחלטות בניהול המערכה. מצד אחד קיימת יכולת לפעול בצורה פרו־אקטיבית למימוש האינטרסים המדיניים אסטרטגיים; מן הצד השני היכולת לשקלל את עלויות המב"ם, כגון חשיפת מקורות מודיעין, חשיפת יכולות מבצעיות, הקצאת משאבים בשגרה על חשבון מוכנות למלחמה ואף השיקול של נטילת סיכון להסלמה למלחמה.

3. פרדוקס מלחמת המנע

קיים קושי לדעת האם הועילו פעולות המב"ם כל עוד האויב לא הוכרע בגינן. לכן קיים קושי אינהרנטי להצדיק ולתעדף את המשאבים במב"ם ביחס למוכנות למלחמה, הגם שבמקרה זה נדע אם היינו מוכנים אליה רק כשתפרץ. בה בעת תעמוד השאלה: האם פעלנו מספיק או האם יכולנו לעשות יותר כדי להחליש את האויב כשיכולנו.

חלק אחרון - תובנות - לאן ממשיכים?

1. תוצאות המב"ם גדולות מסך פעולותיה

תפיסת המב"ם אפקטיבית! אך יש לזכור שמדובר במערכה של התשה שבה אין "זבנג וגמרנו". נוכח התנאים המורכבים היא מצליחה לבטא ולממש אסטרטגיה צבאית ומדינית. זהו הביטוי האופרטיבי האפקטיבי ביותר (יחסי עלות-תועלת) שיש לנו כיום נגד אויבינו, מאז יצאנו מרצועת הביטחון ומרצועת עזה. **המב"ם מביאה**

לידי ביטוי את החוזקות הצבאיות שלנו, ונכון להיום אין לאויבינו מענה להן. זהו התגשמות חלום עבור כל אסטרטג צבאי ומדיני.

כך לדוגמה, כשנשאל ראש אמ"ץ אלוף חליוה בריאיון האם רואים את יציאת האיראנים מסוריה במספרים היום? השיב: "כן. אני חושב שיום אחד כשנראה את ההיסטוריה, המערכה שבין המלחמות הישראלית (הפעולות החשאיות) של השנים האחרונות וגם של העת האחרונה תירשם כנקודת הצלחה למדיניות הישראלית" (בוחבוט, 2020).

2. שולי ביטחון

ניהוג המב"ם מחייב השארת שולי ביטחון, מכיוון שכל פעולה "רגישה" לתגובת היריב, כך שהערכת חסר או לעיתים הערכת יתר של האויב עשויה להוביל להסלמה. יחד עם זאת, על קברניטי צה"ל להמשיך לפתח ולחזק את המסגרת התפיסתית של המב"ם, ולזכור שבדומה לכל מערכה יהיו אירועים שלא צפינו אותם. אם זה נובע מהערכה לא נכונה שלנו, ואם מהערכה לא נכונה של האויב את כוונותינו. **עלינו להתכונן לכך שהסלמה תתרחש, וזהו עניין של זמן וההקשר המתאים מבחינת האויב.** אז תישאלנה שאלות מהותיות על ערכה של אותה פעולה "בדידה" – זו שבגינה החלה ההסלמה. אך גם במצב זה עלינו לזכור שהלחץ והרדיפה המתמשכת אחרי אויבינו תוך פגיעה בהם בשטחם, במקום שבו הם מרגיש מוגנים ובטוחים, משמשים למעשה חלק מעוצמת המב"ם, ובזה חשיבותה. לכן, אפילו אם יהיו נפגעים בקרבנו, יש להמשיך ולפעול בשום־שכל ולא לרפות ידינו. האויב מגיב כשבאמת קשה לו ואין לו מוצא אחר, ובתגובתו הוא ירצה לשנות את כללי המשחק שאנו יצרנו, ואנו, מנגד, צריכים להמשיך לפעול ולעצב את הכללים שבהם נוה לנו לפעול ולשמור על האינטרסים של ישראל ועל חופש הפעולה המבצעי.

3. לכל מערכת גבולות ומגבלות

המב"ם פועלת אל מול הרתעת הצד השני ממלחמה. תכליתיה הן להתיש את האויב, להחלישו ולשבש את תוכניותיו, וכתוצאה מכך לשמר ולשפר את ההרתעה של מדינת ישראל וצה"ל, כמו גם להביא את צה"ל מוכן יותר למלחמה בעוד הצד השני נחלש. אין ספק שעם מוטיבציית האויב להמשיך ולהתעצם באמל"ח תמשיך השאלה באיזו עוצמה, ועלינו להמשיך לדון כל העת עד כמה החלשנו אותו (יהיה מי שיטען שדווקא פעולותינו הובילו ללכידות שורות בקרב אויבנו).

4. תחרות למידה וסימון חולשות - שכרנו בהפסדנו

מוטיבציה אינה פרמטר יחיד. חלק מטיעוני הנגד להמשך המב"ם נובעים מטענה בסיסית הגורסת שתקיפה אמל"ח מסוג אחד והשמדתו עשויות להביא במקומו אמל"ח אחר, שלעיתים אף יהיה משופר מזה שהיה קודם ברשות היריב, ובכך יצא

שכרנו בהפסדנו. יתרה מכך, בתקיפתנו סוג א' ולא סוג ב', ייתכן שאנו מסמנים ליריב את חולשתנו. לכן עלינו לזכור שהשתנות האויב נעשית לאור החיכוך והלימוד המבצעי שלנו מולו, אך הבשורה הטובה לכל אלה היא, **שאם נרצה, ניתן יהיה להשפיע על היריב להאט את קצב ויכולת הלימוד שלו את יכולותינו המודיעיניות והמבצעיות** (גלילי, 2019).

סיכום

אנחנו במלחמה! מלחמת מנע. [...] מלחמה זו יוזמים מתוך תפיסה שעומות צבאי שאין סכנתן מיידית הוא בלתי נמנע, ולכן כל דחייה שלו תגרור סיכון גדול מן הסכנה המיידית לאינטרסים החיוניים של המדינה היום". (המילון למונחי צה"ל, 1998).

מלחמת המנע משיגה את מטרותיה: דחיית המלחמה עם איראן ו"צבאות

הטרור" בתנאים הנוחים מדינית ואסטרטגית למדינת ישראל

עם זאת, עלינו לזכור שכל תפיסה תחומה בזמן ובהקשר, ולכן יש להימנע מהיאחזות ב"קרנות המזבח" ויש לבחון האם חלו שינויים בהקשר ובסביבה האסטרטגית. כמו כן עלינו להיזהר מההצלחות שחווינו בשנים האחרונות ומשיכרון הכוח, ולזכור שאנו פועלים במערכת סבוכה ומורכבת שבה לכל פעולה יש יותר מתוצאה אפשרית אחת. למרות זאת, ולצד אזהרות אלה, המב"ם מאפשרת חופש פעולה מבצעי ואסטרטגי רחב לדרג המדיני ולדרג הצבאי. היכולת ליזום או להגיב מול מספר חזיתות במקביל, לפעול רחוק מהגבול, להקרין עוצמה ולשכנע "שכנוע חמוש" את אויבינו בנחישותנו. כל אלה, לצד בחירת העיתוי המועדף לפעולה, מאפשרים לשלוט (ככל הניתן) בהסלמה. כמו כן, ניתן לראות כיצד המב"ם הנמיכה משמעותית את מחירי הביטחון ביחס לעלויות ששילמה כלל מערכת הביטחון, כשהיו חיילי צה"ל בעומק השטח הלבנוני (אבטחת שיירות, אחזקת מוצבים ואבטחתם ועוד...).

תפיסת המערכה שבין המלחמות לא מוצתה, אך עליה לעבור התאמות ביחס

להקשר חדש המתהווה כל העת. התפיסה מביאה לידי ביטוי את עליונות צה"ל ומערכת הביטחון, ומאפשרת לפעול כמערכת התשתית ומתמשכת מול האויב. יש להמשיך ולנהג אותה בשום-שכל תוך הבנה ברורה שבמוקדם או במאוחר יהיו מחירים ואף תהיה הסלמה אך עם זאת, יתרונותיה עולים על חסרונותיה. יש להעמיק ולשכלל את מלחמת המנע, וכמו בכל תפיסה במערכת צבאית-שמרנית, להמשיך לשאול ולברר: מהם יתרונותיה? מהם חסרונותיה? מהי התכלית האסטרטגית? השאלות צריכות להמשיך וללוות את העוסקים במלאכה. רק כך נוכל להשתפר לשנות ולהתאים את המערכה לגבולותיה החדשים.

רשימת מקורות

- אבנרי, אריה (1969). **פשיטות התגמול**. ספריית מדים.
- אורטל, ערן (2019). "את מי אנחנו מפחידים? התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה". **בין הקטבים** 19 עמ' 39-64.
- אורטל, ערן וידעי, תמיר (2013). "פרדיגמת סבבי ההרתעה – דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום". **עשתונות** גיליון 1, עמ' 1-23.
- אוריון, אסף ודקל, אודי (2016). "הערכה אסטרטגית לישראל 2015-2016", האם המענה והמוכנות של ישראל מתאימים לאתגרי הביטחון הנשקפים לה?". *INSS*.
- איזנקוט, גדי (2020) "עמוס ידלין מראיין את הרמטכ"ל היוצא, גדי איזנקוט". *INSS*.
- אייכנר, איתמר (19.7.18). "המוסד סייע בסיכול פיגוע איראני בצרפת". *YNET*.
- אלון, ניצן ופרייזלר-סוירי, דנה (2019). "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב, המערכות שבין המלחמות בצה"ל". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 13-31.
- איילנד, גיורא (2011). "סוף מעשה במחשבה תחילה". *INSS*, **צבא ואסטרטגיה** כרך 3, גיליון 3, עמ' 63-67.
- אמיר, נועם (21.7.19) "ישראל פיתחה מטבע וירטואלי ייחודי: מודיעין". **מקור ראשון**.
- אסטרטגית צה"ל (2018).
- בוחבוט, אמיר (29.04.2020). "ראש אגף המבצעים בצה"ל: הפעולות החשאיות בסוריה נמשכות, ודוחקות את איראן החוצה". **וואלה**.
- בוחבוט, אמיר (04.09.2018). "יותר מ-200 מטרות בשנה וחצי: צה"ל חושף את היקף התקיפות בסוריה". **וואלה**.
- בן ישי, רון (13.01.2019). "שוברים עמימות: ליידיע את האיראנים על מה שמחולל סולימאני". *YNET*.
- ברון, איתי ושפירא, איתי (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2019-2020", על סף הסלמה: ריבוי אתגרים מחייב אסטרטגיה חדשה". *INSS*.
- בר, נטע, סיריוטי, דניאל ושמואל אלמס, דין (20.11.2019). "תקיפה חריגה בהיקפה בסוריה: צה"ל פגע בעשרות מטרות של כוח קודס האיראני". **ישראל היום**.
- גולן, אודי (2020). "מלחמה בלי כוונה? הסלמה בלתי מתוכננת כגורם למלחמה במזרח התיכון". פרסומי מרכז דדו.
- גלילי, רוה (2019). "המב"ם והמאמץ הנעלם". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 75-92.
- דקל, אודי, ולנסי, כרמית ומזרחי, אורנה (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2019-2020", הזירה הצפונית: לקראת עימות רחב היקף". *INSS*.
- דקל, אודי ושוסטרמן, נועה (21.09.2020). "מאחורי הקלעים של הסכם אברהם, תובנות מקבינט המכון למחקרי ביטחון לאומי". *INSS*.
- המילון למונחי צה"ל. (1998).
- הנקין, יגיל (2018). "מחיר גבוה לדמנו, תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות התגמול ועד ל'צוק איתן'". **בין הקטבים** 15, עמ' 17-42.
- ואך, יהודה (2019). "מחויבי ברזל לחומה בצורה, "תסמונת הגדר" בגבולות ישראל והשפעתה על צה"ל". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 165-178.
- טל, דוד (1998). תפיסת הביטחון השוטף של ישראל – מקורותיה והתפתחותה, 1949-1956. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- ידלין, עמוס (21.03.2018). "דוקטרינת בגין – לקחי אוסיראק ודיר א'זור". *INSS*, **מבט על** גיליון 1037, עמ' 1-3.

- ידלין, עמוס (2018). "הערכה אסטרטגית לישראל". *INSS* 2019-2018, עמ' 104-110.
 - ידלין, עמוס (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2020-2019", על סף הסלמה: ריבוי אתגרים מחייב אסטרטגיה חדשה". *INSS*, עמ' 50.
 - לוטוואק, אדווארד (2002). **אסטרטגיה של מלחמה ושלוש**. הוצאת מערכות, עמ' 276-293.
 - לימור, יואב (7.11.2019). "בצה"ל מודים: "המערכה שבין המלחמות" - הסתיימה". **ישראל היום**.
 - ליש, גור (2019). "תפיסת הביטחון בשגרה". **בין הקטבים** 19, עמ' 119-131.
 - לסלוי, אוהד (2019). "השתנות תפיסתית או התאמות טקטיות? למידה והשתנות באזור הביטחון בלבנון בשנים 1996-1999". **יסודות** 1, עמ' 257-267.
 - מילשטיין, מיכאל (2019). "אל מערכה בין אל "חורוב" תפיסת המב"ם בעייני האויב". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 63-75.
 - מלמן, יוסי (2.2.18). "הרעשה כבדה: ישראל מגבירה איומיה לעבר איראן ולבנון". *Forbes Israel*.
 - סטיב רוזן (2019). "חדשנות צבאית והקרנת כוח". **בין הקטבים** 20-21, עמ' 33-45.
 - קובוביץ, יניב (23.7.2020). "על רקע הרג פעיל חיזבאללה, צה"ל תגבר כוחות סמוך לגבול הצפון". **הארץ**.
 - קוזין, יניר (25.06.2019). "פגישה משולשת של היועצים לביטחון לאומי: רגע קריטי במזרח התיכון". **מעריב**.
 - שיפטן, דן (2018). "הגיונה האסטרטגי של המערכה שבין המלחמות". **בין הקטבים** 15, עמ' 99-122.
 - תורת המבצעים, מטכ"ל 3 - תת - 01, עמ' 51.
 - תמיר, משה (צ'יקו) (2005). **מלחמה ללא אות**. הוצאת מערכות.
- Berman, Lazar and Friedman, Yaniv (2017). "Conflicts in the Gray Zone: A Challenge to Adapt "The Suppressed Sword: Legitimacy Challenges in Gray Zone Conflict". *Dado Center*.

ביקורת ספרות

פעולה במעגל שלישי

גל פרל פינקל¹

למן שנות האלפיים ניתן לסמן השתנות בטיב האיומים על ישראל. במעגל הראשון, המרחב הגובל בישראל, חלה ירידה באיום הקונבנציונלי על ישראל מצד צבאות מדינות ערב; ניכרה עלייה באיום התת-קונבנציונלי מצד צבאות טרור, דוגמת חיזבאללה וחמאס, ושאר הארגונים הצבאיים; איום הפלישה בקנה מידה רחב לישראל שהיה ממשי ב-1967, הפך לכמעט אנכרוניסטי. לעומת זאת התגבר האיום מצד הארגונים הצבאיים הלא-מדינתיים, אשר צברו אמצעי לחימה בכמות ניכרת, ובעיקר מערכי נשק תלול מסלול לסוגיו (איזנקוט, 2010, עמ' 23-32). במקביל חלה עלייה בחומרת האיומים על ישראל מן המעגל השלישי, המרחב שבו מצויות מדינות וישויות מדינתיות שאינן גובלות בישראל, במיוחד אלו הנובעים באיראן (הנדל וכך, 2011, עמ' 10-16).

עם זאת המיקוד של צה"ל היה לאורך כל שנותיו במעגל הראשון. בריאיון שנערך עימו, סיפר אלוף (מיל") יאיר גולן, סגן הרמטכ"ל לשעבר, כי בעת גיבוש התוכנית הרב-שנתית "גדעון" החליט המטה הכללי שברצונו בצבא "שמתמקד במעגל ראשון. צבא עם יכולת מחץ יבשתית, צבא שהיכולות ההגנתיות שלו צריכות להיות מאוזנות עם היכולות ההגנתיות". גולן ציין שנוכח הסכם הגרעין מיולי 2015 דורג האיום האיראני כחשוב: "אבל לא מקום ראשון. ולכן, בואו נראה שאנחנו יודעים להביס את החיזבאללה, יודעים להביס את חמאס, מאזנים את ההשקעות, שהיו השקעות ענק, בחיל האוויר ובזרוע המודיעין [על חשבון] ניוון מתמשך של זרוע היבשה, והיינו מאוד נחושים לשנות את זה" (פרץ ואבריאל, 2021).

יש להטיה זו למעגל הראשון סיבות נוספות, נוסף על הצורך להציב מענה מיטבי לאיומים במעגל הראשון. הפעולה נגד איומים במעגל השלישי מציבה בפני צה"ל שורה של אתגרים מורכבים בסוגיות של מרחק, מודיעין, כוחות ייעודיים, לוגיסטיקה ועוד. הצורך של ישראל להשקיע משאבים במענה מיטבי לאיום המידי, במעגל הראשון, שכולל כוח מחץ יבשתי, זרוע אוויר בעלת יכולת תקיפה בהספקים חסרי תקדים ויכולות הגנה אקטיבית, הביא אותה לבנות את הכוח באופן שיכלול

¹ גל פרל פינקל הוא חוקר במרכז דדו וסרן (מיל") בעוצבת הצנחנים "חיצי האש".

יכולות ורסטיליות שניתן להפעיל הן בפעולות במעגל הראשון והן במעגל השלישי. ורסטיליות זו באה לידי ביטוי, בעיקר בזרועות המודיעין, האוויר והים, אך גם בכל האמור בכוחות המיוחדים של צה"ל.

לאורך השנים בוצעו שורה של מבצעים במעגל השלישי שהתבססו על יכולות אלו ובהם מבצע "רגל עץ" ב-1 באוקטובר 1985 שבו תקפו עשרה מטוסי קרב מסוג 15F של חיל האוויר, בפיקוד סא"ל אבנר נווה, את מפקדות אש"ף בתוניסיה במרחק כ-2,300 ק"מ מישראל (טובי, 2021, עמ' 210), ומבצע "הצגת תכלית" ב-16 באפריל 1988 שבו הרג כוח מסיירת מטכ"ל, בפיקוד אל"ם משה "בוגי" יעלון, בסיוע שייטת 13, את ח'ליל אל-זויר (שכונה "אבו ג'האד") בתוניסיה. אל-זויר היה סגנו של יאסר ערפאת וראש הזרוע הצבאית של אש"ף (שור והלוי, 2020, עמ' 17-34). אבל מבצעים אלו תמיד היו בבחינת החריג ויוצא הדופן ביחס לפעילות העיקרית של צה"ל נגד אויבי ישראל במעגל הראשון.

בסקירת ספרות זו נבחן שלושה ספרים. שניים עוסקים בפעולות מיוחדות שבוצעו הרחק מגבולותיה של ישראל ואחד מתאר את הטרנספורמציה שעבר פיקוד המבצעים המיוחדים המשולבים (JSOC) של הצבא האמריקני שלכאורה אמון על משימות אלו בארצות הברית. הסקירה תדגים עד כמה מורכבת ומאתגרת לצה"ל הפעולה במעגל השלישי, שכן היא מותחת את משאביו ומחייבת אותו לאזן את בניין הכוח שלו בין מוכנות לאיומים במעגל הראשון לבין מענה לאיומים במעגל השלישי. נוסף על כך, תראה הסקירה כי לארצות הברית אין למעשה מעגל כזה, שכן היא בנתה יכולת צבאית שכוללת צי מלחמתי גדול המצויד בפלטפורמות המאפשרות לה בסיסי פעולה קדמיים ניידים ומרוחקים מן המדינה, וכוחותיה פרוסים במגוון בסיסים ברחבי העולם שמהווים גם הם "מקפצות" לפעולה בכל יעד שתבחר.

חילוץ בני הערובה מאנטבה

אחד המבצעים המרשימים ביותר שביצע צה"ל במעגל השלישי, הוא "מבצע אנטבה", מבצע "כדור הרעם", לחילוץ בני הערובה שנמל התעופה באנטבה, אוגנדה. ב-27 ביוני 1976 (יום ראשון) חטפו ארבעה מחבלים, שניים מהם גרמנים (חברי "תאי המהפכה") ושני האחרים פלסטינים (חברי החזית העממית לשחרור פלסטין), מטוס איירבוס מדגם A300 של חברת התעופה הצרפתית אייר פראנס, שהיה בדרכו לפאריס, בעת שערך חניית ביניים שנמל התעופה של אתונה. במטוס שהו באותה עת 248 נוסעים ו-12 אנשי צוות.

המטוס נחת לבסוף שנמל התעופה באנטבה. שם חברו לחוטפים מספר מחבלים נוספים. יומיים לאחר מכן (יום שלישי) ריכזו המחבלים את בני הערובה הישראלים והיהודים באולם הנוסעים של הטרמינל הישן שנמל התעופה ושחררו את יתר הנוסעים (צוות המטוס הצרפתי התעקש להישאר עם בני הערובה). דרישות המחבלים כללו את שחרורם של 53 מחבלים (בהם 40 מחבלים הכלואים בישראל) וכופר כספי

תמורת בני הערובה. אם לא יענו דרישותיהם עד ל-4 ביולי (יום שבת), יוצאו להורג שני בני ערובה בכל שעה, עד שדרישותיהם יענו או עד שכל בני הערובה ימותו. ישראל ניצבה מול אתגר מבצעי מורכב. היעד היה מרוחק כ-3,000 קילומטרים מישראל, המודיעין היה חלקי מאוד, ושורה של קשיים לוגיסטיים הקשו על פעולה לחילוץ בני הערובה. הספר **מבצע כדור הרעם** מאת ההיסטוריון אביגדור שחן הוא מסמך היסטורי מרתק שמתאר היטב כיצד התמודדה המדינה, ובתוכה צה"ל, עם האתגר.

אביגדור שחן, "מבצע כדור הרעם" (הוצאת מסדה, 1993), 320 עמודים

בישיבת הממשלה נדונה השאלה האם לנהל משא ומתן עם המחבלים על אף המדיניות הרשמית שאסרה כל מו"מ שכזה. שר הביטחון שמעון פרס מתח ביקורת על אפשרות זו, אך הוא לא הציע כל חלופה, והממשלה אישרה לשאת ולתת על שחרור בני הערובה. בסיכום הישיבה אמר ראש הממשלה, יצחק רבין: "אם וכאשר תהיה למערכת הביטחון תוכנית מגובשת, שהרמטכ"ל ימליץ עליה, היא תובא לדיון בפני הממשלה" (שחן, 1993, עמ' 75).

המבוכה הזו של צה"ל, בשל היעדר מענה צבאי, היא שהניעה את הגלגלים לפעולה. לימים סיפר סגן מפקד הכוח הפושט ומח"ט הצנחנים דאז אל"ם מתן וילנאי כי: "אנטבה נטעה בנו את התחושה שאנחנו יכולים לפעול הרבה מעבר לסביבתנו הקרובה, והרי זו מהות הצנחנות. השאיפה הזו באה מלמטה. הדוגמה הקלסית היא שאחרי שרבין חשב, די בהיגיון, שאיננו יכולים לעשות זאת, לא אמרנו לעצמנו "את שלנו כבר עשינו" - אלא המשכנו בהכנות למבצע" (וילנאי ומגל, 2019, עמ' 137).

בעת הדיונים המוקדמים, שבהם תהו במטה הכללי האם ישנה אופציה צבאית, אמר מפקד חיל-האוויר אלוף בני פלד: "שתוך 24 שעות מסוגל חיל-האוויר להביא לנמל התעופה באנטבה את חטיבת הצנחנים, ואלה יכבשו אותו, ישחררו את החטופים

ויחזירום ארצה" (שחן, 1993, עמ' 32). כאן למעשה נולד גרעין התוכנית. הוקם צוות תכנון מצומצם שהגה את תוכנית הפשיטה. נציג סיירת מטכ"ל בצוות היה רס"ן משה "מוקי" בצר, מפקד גדוד המילואים של היחידה (יחידת שלדג בראשיתה). בצר, יוצא סיירת צנחנים שבעברו שימש מ"פ בסיירת מטכ"ל ואימן את צנחניו של אידי אמין באוגנדה, היה בקי באופן ייחודי בזירת הפעולה ויכולות הצבא האוגנדי (שם, עמ' 17-18). בדיעבד קשה שלא לקבוע כי בהיעדר יכולת מבוססת הכוללת תורת לחימה, אמצעים והכשרה סדורים המענה שגיבש צה"ל התבסס על כשירויות בסיס בלוחמה בטרור, אלתור ותעוזה רבה.

הפיקוד על המבצע הוטל על תא"ל דן שומרון, קצין צנחנים וחי"ר ראשי (ולימים הרמטכ"ל). תחתיו פעל כוח מחטיבת הצנחנים, בפיקוד וילנאי, שעליו הוטל להשתלט על הטרמינל החדש, וכן כוח עתודה מחטיבת גולני, בפיקוד אל"ם אורי שגיא, שעליו הוטל לאבטח את בני הערובה מרגע שישוחררו. משימת ההשתלטות על הטרמינל

הצורך של ישראל להשקיע משאבים במענה מיטבי לאיום המייד, במעגל הראשון, שכולל כוח מחץ יבשתי, זרוע אוויר בעלת יכולת תקיפה בהספקים חסרי תקדים ויכולות הגנה אקטיבית, הביא אותה לבנות את הכוח באופן שיכלול יכולות ורסטיליות שניתן להפעיל הן בפעולות במעגל הראשון והן במעגל השלישי

הישן שבו הוחזקו בני הערובה, הוטלה על סיירת מטכ"ל בפיקוד סא"ל יוני נתניהו, שהייתה אז יחידת ההשתלטות העיקרית. נתניהו, יוצא הצנחנים, עבר כקצין לסיירת מטכ"ל ולחם בשורותיה בשורה של פשיטות בעומק האויב ובהן מבצע "אביב נעורים" ובמלחמת יום הכיפורים (שם, עמ' 114, 224).

ראש הממשלה רבין היה מוטרד מאוד מסוגיית הנפגעים האפשריים בקרב בני הערובה ובעיקר מטיב המודיעין (שם, עמ' 194-195). למרות שנעשו פעולות בידי אמ"ן והמוסד במטרה לסגור חלק מפערים אלו, ניכר כי התוכנית התבססה בעיקר על ההפתעה וההעזה שבעצם המבצע. ואכן, בתדריך ללוחמיו אמר יוני שהוא "בטוח באימונים, שהוא וחבריו הקצינים העניקו להם, יודע את יכולתם ומאמין אמונה שלמה במיומנותם ואומץ ליבם לבצע את משימתם. הוא הבהיר להם, שחיי החטופים בידיהם, ועיני עם ישראל נשואות אליהם ברגע קשה זה" (שם, עמ' 207). "והעיקר", אמר נתניהו, "כשנזנק מן הרכבים, רוצו בכל הכוח קדימה, אל הפתחים כל חוליה לפתחה ללא תלות בשנייה" (שם, עמ' 208).

למרות תנאי טיסה קשים הצליחו טייסי חיל-האוויר לנחות בחשכה בשדה

התעופה באנטבה. כוח סירת צנחנים, בפיקוד דורון אלמוג, קפץ מן המטוס הראשון בעודו נוחת על המסלול, הניח פנסים על מסלול הנחיתה על מנת להקל את הנחיתה בעבור המטוסים הנוותרים, אבטח את נחיתה המטוס הראשון ולאחר מכן השתלט על מגדל הפיקוח החדש, לאחר שנתקל בארבעה חיילים אוגנדים והרג אותם (כהן, 2017).

החפ"ק של תא"ל שומרון, מפקד המבצע, וכוח סירת מטכ"ל פרקו במהרה מן המטוס הראשון ונסעו אל הטרמינל הישן במספר ג'פים ובראשם רכב מרצדס שדימה את רכבו של אידי אמין. במהלך הנסיעה נתקל הכוח בשני חיילים אוגנדים. למרות אזהרת בצר שמדובר בתרגולת, נתניהו "מחליט ופוקד על גיורא "שלוף!" ושניהם יורים באוגנדי" (שחן, 1993, עמ' 239), משום שחשש בצדק מסיכון הכוח. לאחר הירי השקט נורה האוגנדי באש מקלעים. אלמנט ההפתעה נפגע, והרכבים האיצו לעבר הטרמינל. הלוחמים פרקו מן הרכבים במרחק קצר מן הטרמינל ורצו לעבר פתחי הכניסה. בעודם רצים צעק נתניהו "קדימה" והאיץ בכוחות (שם, עמ' 248). בעודם רצים נפגע נתניהו ונפצע אנושות מאש שירו חיילים אוגנדים במגדל הפיקוח. בהתאם להנחיית נתניהו בתדריך, הלוחמים הגיעו במהרה לפתחי הכניסה לטרמינל. אמיר עופר ומפקד הצוות שלו אמנון פלד פרצו ראשונים לאולם והרגו שלושה מן המחבלים. מייד לאחריהם פרצו לאולם לוחמים נוספים ובהם מוקי בצר. בני הערובה שכבו על רצפת אולם הטרמינל כשלפתע: "קפץ מחבל מאחורי עמוד והרים את נשקו לעבר העומדים בפתח, אך מוקי ועמוס ג' הקדימוהו וירו בו" (שם, עמ' 250). באותו הרגע למעשה הושלמה ההשתלטות על האולם שבו הוחזקו בני הערובה.

בחילופי האש נפגעו שלושה מבני הערובה. לאור פציעתו של נתניהו לקח בצר פיקוד על כוח ההשתלטות וביחד עם שומרון תיאם את תנועת בני הערובה למטוסי הפינוי. כוח גולני שעליו פיקד אל"ם אורי שגיא, אבטח את עליית בני הערובה למטוסים. כוחות מן היחידה הרגו מספר חיילים אוגנדיים, ריתקו באש את מגדל הפיקוח והשמידו שמונה מטוסי מיג שחנו בשדה התעופה. במקביל השתלט כוח חטיבת הצנחנים על הטרמינל החדש, שם נפצע קשה אחד הצנחנים בידי אדם בלבוש אזרחי ונותר משותק מהצוואר ומטה.

בתוך 55 דקות הושלם המבצע, והכוחות ובני הערובה המריאו לתדלוק בניירובי ומשם לישראל. לצה"ל היה הרוג אחד סא"ל יוני נתניהו, מפקד סירת מטכ"ל, וחייל פצוע. נוסף על בני הערובה שנהרגו במהלך ההשתלטות, נרצחה בקמפלה דורה בלוך בת ה-74, אחת מבנות הערובה, שאושפזה בבית חולים מקומי בטרם המבצע. הרצח בוצע כנקמה בהוראת שליט אוגנדה אידי אמין.

המבצע היה הצלחה חסרת תקדים, והכוחות המיוחדים הישראליים עדיין זוכים להערכה ברחבי העולם בגיננו. אדמירל ויליאם מקרייבן, יוצא הקומנדו הימי האמריקני ומפקד הפשיטה לחיסול בן לאדן בפקיסטן, הגדיר בספרו את אנטבה

כמופת של מבצע מיוחד (McRaven, 1996, p. 378). בצבא האמריקני לא יהפוך חייל בתוך שנה מיום שירותו למפקד כיתה בחיל הרגלים, ובוודאי שלא יישלח לאחר תקופה בת שנתיים לחלץ בני ערובה במרחק של מעל 3,000 ק"מ. בצה"ל כן. לצורך השוואה, החיילים שנשלחו ב-2011 לפשיטה שבה הרגו את בן לאדן, שירתו בקומנדו הימי מעל חמש שנים.

שחן הוציא מתחת ידו ספר מרתק לקריאה, תוצר של מחקר שארך כעשור, שכולל ראיונות עם רבים ממשותתפי המבצע, הדרג המדיני וכן בני ערובה. רבים ממשותתפי המבצע, בהם בצר ווילנאי, העידו לימים כי ספרו של שחן הוא המדויק ביותר שנכתב על המבצע. הקריאה בו מדגימה עד כמה מורכב היה מבצע בטווחים כאלה לצה"ל. בדיעבד, קבע אלוף (מיל') גיורא איילנד, שהשתתף במבצע כמ"פ בצנחנים, כי דווקא "הדרך הנועזת – נחיתה היישר ב'לוע הארי' – היא שהביאה להצלחה. ככל שהמבצע נועז יותר, כך האויב צופה אותו פחות" (איילנד, 2018, עמ' 84). יש בכך מן הצדק, אולם אין ספק כי במבצע נשען צה"ל, בלית ברירה, יותר על תעוזה מאשר על תרגולות ויכולות קיימות, ודחק את המעטפת רחוק מכפי שעשה בעבר.

תקיפת הכור העיראקי

חמש שנים לאחר מבצע אנטבה נדרש צה"ל שוב לפעולה מרוחקת, במעגל השלישי, ואם לפעולה הקודמת היו השלכות אסטרטגיות אל מול המלחמה בטרור, הרי שהפעם ניצבה ישראל מול איום קיומי פוטנציאלי. בספרו **הפשיטה על הכור** מתאר העיתונאי האמריקני רודג'ר ו' קלייר את אחת המשימות הנועזות והמורכבות ביותר שהוטלו אי פעם על טייסי הקרב של חיל-האוויר. קלייר ראיין את כלל משותתפי המבצע ותיאר את השתלשלות האירועים באופן כרונולוגי ומפורט.

בשנת 1975 חתם שליט עיראק סדאם חוסיין על עסקת רכש דרמטית עם ממשלת צרפת. שנתיים אחר כך כבר היה ברשות קהילת המודיעין הישראלית מידע מודיעיני, ולפיו צרפת סייעה לעיראק להקים כור גרעיני לשימוש צבאי (קלייר, 2005, עמ' 57). ראש הממשלה מנחם בגין ראה באפשרות שלעיראק ולרודן ששולט בה יהיה נשק גרעיני סכנה ברורה ומיידית לקיומה של ישראל (שם, עמ' 59). הוא הטיל על הרמטכ"ל רפאל "רפול" איתן להיערך לתקיפת הכור. במקביל הורה למוסד, שבראשו עמד אלוף (מיל') יצחק חופי, לפעול בכדי לעכב ככל שניתן את הקמת הכור. אומנם בניגוד לתקיפת הכור הסורי ב-2007, עיראק לא הייתה יכולה בתגובה לתקיפה לפתוח במלחמה, אולם המרחק הגדול ליעד הפך את השמדתו לאתגר מבצעי מורכב במיוחד. תחילה נבחנה חלופה: "להחדיר צוות לעיראק ולשלב הובלה דרך האוויר ותקיפה רגלית בנוסח פשיטת הקומנדו שנערכה על שדה התעופה באנטבה ב-1976" (שם, עמ' 78).

הרמטכ"ל איתן, יוצא הפלמ"ח שלחם "כמפקד הצנחנים בקרבות העקובים מדם ב-67" (שם, עמ' 30), היה חסיד של מבצעים מיוחדים ופשיטות. כהונתו כרמטכ"ל

אופיינה בפעולות רבות שכאלה ובהן "מבצע מנורה" (1978), פשיטה של כוחות צנחנים וגולני על בסיסי מחבלים ברמת ארנון שבדרום לבנון, מבצע "מתח גבוה", פשיטה של שיטת 13 על בסיס מחבלים בלבנון (1980), ומבצע "איש דמים" (1980), פשיטה מוסקת של חטיבת הצנחנים על בסיסי מחבלים בלבנון. אולם למרות השאיפה לפעול באמצעות כוחות מיוחדים מיקום היעד בעיראק הציב קשיים רבים ובהם המרחק, הלוגיסטיקה, התקשורת, אפשרויות החילוץ וטיב המודיעין העדכני שיוכל הצבא לספק לכוחות. הנימוק הסופי בדבר הצורך לתקוף מן האוויר ולא באמצעות כוחות מיוחדים ניתן עם כישלון הפשיטה שביצעו לוחמי כוח דלתא לחילוץ בני הערובה באיראן ב־1980. מפקד חיל־האוויר, האלוף דוד עברי, העריך כי "יותר מדי דברים עלולים להשתבש" (שם, עמ' 79).

רודג'ר ו' קלייר, "הפשיטה על הכור" (הוצאת אריה ניר, 2005), 224 עמודים²

בשל כך הוטלה המשימה על חיל־האוויר, בעיקר על שכמם של שמונה טייסים, מיטב טייסי ה־F16 של החיל, שנבחרו למשימה. מפקדם היה סא"ל זאב רז, בוגר מלחמת יום הכיפורים (שם, עמ' 85). המחבר ציין כי תכונותיו של רז ובהן המשמעת, הירידה לפרטים והיכולת לפקד ולהוביל אנשים לקרב הפכו אותו למפקד בולט בחיל. סגנו היה רס"ן עמוס ידלון, "טייס קרב ותיק" (שם, עמ' 116) שכמו רז לחם ב־1973. שלא כמו במבצע אנטבה, לחיל היה זמן רב להיערך למבצע, כמו מודיעין מקיף, עדכני ופרטני ככל שניתן. מנגד, המרחק הגדול אל היעד, שדחק לקצה את צריכת הדלק של המטוסים, הפך את המבצע למורכב מאוד.

בשל אתגר הטווח הושקעה, לצד האימונים על תקיפת היעד (מה שמכונה בשפה הצבאית "על היעד"), מחשבה רבה בכל האמור בדרך שתאפשר למטוסים לטוס ליעד (מה שמכונה בשפה הצבאית "אל היעד") ולשוב ללא צורך בתדלוק אווירי. מפקד

² *Raid on the sun* by Rodger W. Claire. יצא באנגלית בשנת 2004, תרגם לעברית: דן סגל

חיל האוויר, עברי, אישר לבצע באופן חריג ולמרות הסיכון בדליקה בטרם ההמראה "תדלוק חס", תדלוק שמתבצע בעת שהמנועים פועלים, ובכך לנצל את מלוא נפח מכלי הדלק במטוסים. נוסף על כך, צוידו מטוסי הקרב במכלי דלק נתיקים (בניגוד להוראת היצרן, שחשש מפגיעה בחימוש שנושא המטוס).

ב-7 ביוני 1981 הגיע הרמטכ"ל איתן לבסיס חיל-האוויר עציון ותדרך את הטייסים לפני התקיפה: "זאת מהות המשימה היום אחר הצהריים. הגנת המדינה. עתידה של ישראל תלוי בכישורכם וביכולתכם להרוס את הכור הגרעיני. אתם מוכרחים להצליח - או שתיגזר על עמנו כליה" (עמוד 151), אמר להם. בסיום התדריך חילק איתן לטייסים תמרים, הפרי הלאומי של עיראק. "קחו קצת", אמר, "תצטרכו להתרגל לזה במקום שאתם הולכים אליו" (שם, עמ' 151). אף שיש במחווה הומור שחור, היא תפסה את העניין כולו, שכן המבצע היה תקיפה במעגל השלישי, במרחק שאתגר את יכולות צה"ל ומתח אותן לקצה, ושניצל את כלל יכולות מטוסי הקרב שנבחרו.

לאחר טיסה ממושכת היו מטוסי הקרב מעל ליעד ותקפו. ידלין, שחשב שכשל כלשהו הפריע לרז, שהיה המוביל, לתקוף, החליט לתקוף מייד. הוא "סחט את הפיקל ומשך את מוט ההיגוי. הוא חש במתלים ששחררו את שתי הפצצות וכיצד נזרק מטוסו לפנים" (שם, עמ' 173). כשמטוסו שעט קדימה: "הוא הביט מעבר לכתפו לעבר אוסיראק, ראה כיצד חדרו שתי הפצצות שהטיל את מעטה הכיפה ונבלעו בתוכה, ואז נעלם משם כהרף עין וטיפס לגובה רב" (שם, עמ' 174). מייד לאחר מכן גם "רז שחרר את פצצות ה-900 קילוגרם ומייד שבר ב-90 מעלות שמאלה והחל בהיחלצות" (שם, עמ' 174). גם הוא פגע במטרה. מרבית הפצצות שהטילו שאר הטייסים פגעו, והכור הושמד. רז עוטר בצל"ש הרמטכ"ל על האופן שבו פיקד על התקיפה.

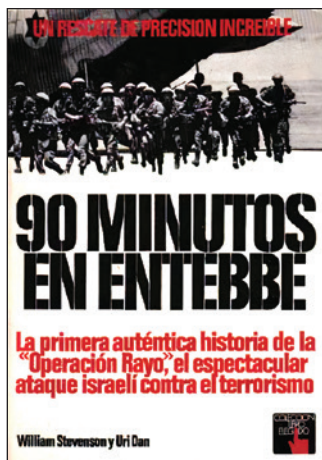
גם ספרו של קלייר, אף שהוא לוקה בראייה מעט רומנטית של האירועים, המחיש היטב עד כמה מתח המבצע את גבולות המעטפת של צה"ל. לא בכדי גם עשור מאוחר יותר, במלחמת המפרץ, נדרש צה"ל להתמודד עם שורה של אתגרים, והראשון בהם הוא המרחק אך גם הקושי בהשגת מודיעין המדויק והקושי לפעול בתיאום עם פיקוד המרכז האמריקני, שהיה בהם בכדי לגרום להסתבכות קשה של הכוח. גם אז היו יכולות צה"ל לפעול בעיראק מבוססות למעשה על היכולות שהופגנו במבצע אנטבה, בתקיפת הכור בעיראק ובמבצעי יחידת שלדג בסודן להעלאת יהודי אתיופיה בשנות השמונים, שבהם נחתו מטוסי הרקולס שאובטחו בידי לוחמי היחידה בלב המדבר והמריאו עמוסי עולים לעבר ישראל (לוי, 2014).

צה"ל נערך לבצע אחת משתי תוכניות מבצעיות במקביל לתקיפה נרחבת של חיל-האוויר. הראשונה כללה הטסת כוחות מחטיבת הצנחנים הסדירה ומחטיבת הנ"ט המובחרת במילואים, כמו צוותי תצפית והכוונת אש מיחידת שלדג, במטוסי התובלה מסוג הרקולס C130 והנחתתם במדבר העיראקי. על פעולה זו נועד לפקד

אלוף דורון רובין. במקביל נערך צה"ל למבצע מצומצם יותר, במתכונת דומה, שכלל כוחות מסיירת מטכ"ל ושעליו נועד לפקד תא"ל נחמיה תמרי. אך הסיכונים לכוח, הקשיים הלוגיסטיים (ובכלל זה היכולת לפנות נפגעים לישראל), והעובדה שהצלחת הכוח לפגוע במשגרי טילי הסקאד שאיימו על העורף הישראלי הוטלה בספק בשל היעדר המודיעין העדכני לפעולה – הביאו את הממשלה להחליט שלא לבצע אף אחת משתי התוכניות כמו את התקיפה האווירית (דרורי, 2016, עמ' 406-407).

פיקוד המבצעים המיוחדים המשולבים

הספר *Relentless Strike* שכתב שון ניילור, שעבד בשעתו ככתב צבאי בניו יורק טיימס ופוריין פוליס, תיאר את תולדות פיקוד המבצעים המיוחדים המשולבים (JSOC), שהוקם בעקבות כישלון מבצע "טופר העיט" ב-24 באפריל 1980, ושמטרתו הייתה לחלץ את הדיפלומטים האמריקנים שהוחזקו בטהרן כבני ערובה בידי הממשל האיראני. המשימה הוטלה על היחידה החדשה של הצבא ללוחמה בטרור – כוח דלתא. היחידה הוקמה בצבא היבשה שנתיים קודם לכן בידי הקולונל צ'רלס "צ'ארלי המסתער" בקוויט', קצין צנחנים וכוחות מיוחדים ("הכומות הירוקות") שלחם בווייטנאם וסופח ליחידת ה-S.A.S הבריטית כיחידה ייעודית ללוחמה בטרור (Naylor, 2015, p. 9).

Relentless Strike By: Sean Naylor,
St. Martin's Griffin, 2015, Pages: 540

תוכנית המבצע כללה הקמת בסיס פעולה בתוך איראן, אשר כונה "מדבר 1" ושונועד לשמש מנחת ארעי למטוסי התובלה מסוג הרקולס 130C ולמסוקים שבהם יגיעו הלוחמים. בעוד הכוחות נוחתים במנחת "מדבר 1", סופת חול נמוכה ובלתי צפויה הביאה להסטת שני מסוקים מן המנחת ולהתרסקות מסוק נוסף היישר על מטוס התובלה מדגם 130C. התאונה גבתה את חי 8 לוחמים ויצרה בשטח בלגן

לא נורמלי. בתנאים שנוצרו הורה בקווית' על פינוי מהיר מהשטח, ובמהלכו הותירו הכוחות מאחור גופות חללים, ציוד לחימה ומסמכים סודיים על אודות הפשיטה. בני הערובה שוחררו רק לאחר משא ומתן ארוך בינואר 1981.

מוטב היה לו מתכנני הפעולה היו דבקים דווקא במאפייני הפשיטה שביצע גדוד הריינג'רס ה-6 בפיקוד לוטננט-קולנל הנרי מיוסי על מחנה השבויים בקאבאנטואן שבפיליפינים במלחמת העולם השנייה, שכללה נוהל קרב זריז, בן יממה, הישענות על חיילות גבוהה, פשטות ואלמנט ההפתעה. כוח של כמאה ריינג'רס, בפיקוד המג"ד מיוסי והמ"פ סרן רוברט פרינס, פשט על המחנה, הרג כ-120 שומרים יפנים, וחילץ כ-500 שבויי מלחמה (McRaven, 1996, pp. 245-283). הצבא האמריקני ביקש לחזק את היכולות והעקרונות הללו, ומכאן שכפי שקורה לא פעם, הכישלון הפך למאיץ של השינוי הארגוני. לאחריו נערכו שינויים מבניים באופן הפעלת היחידות המיוחדות האמריקניות. בהמלצת צ'רלי בקווית' הוקמו פיקוד המבצעים המיוחדים המשולבים (JSOC), החטיבה האווירית ה-160 למבצעים מיוחדים וצוות 6 ללוחמה בטרור של הקומנדו הימי (Seal Team 6) שעליו פיקד ריצ'רד מרסינקו (Naylor, 2015, pp. 4-16).

תחת JSOC הוצבו כוח דלתא, צוות 6 של הקומנדו הימי, הטייסת הטקטית המיוחדת ה-24, החטיבה האווירית ה-160 למבצעים מיוחדים וכן רג'ימנט הריינג'רס ה-75 של צבא היבשה האמריקני. בשנים שבהם לחמה ארצות הברית בעיקר בעימותים מוגבלים, היה ל-JSOC תפקיד מוגבל, אך נפח הפעילות והחשיבות שלו גדלו בעקבות פיגועי ה-11 בספטמבר 2001 והמלחמה שניהלה ארצות הברית נגד ארגוני הג'יהאד העולמי (במיוחד נגד אל-קאעידה). אז בלט הפיקוד ביכולתו להוציא לפועל מבצעים מיוחדים בלוח זמנים מהיר, בכל נקודה על גבי הגלובוס. דוגמה בולטת למבצע שכזה הוא מבצע "קרנף". חודש לאחר הפיגוע במגדלי התאומים יזם הפיקוד שעליו פיקד גנרל דל דיילי, פשיטה נועזת באפגניסטאן בשם מבצע "קרנף" שכלל תקיפה של שני יעדים: מתחם מגורים בעיר קנדהאר (שם קוד "גקו") שבו נהג לשהות בעבר מנהיג הטאליבאן מולא מוחמד עומאר, ושעליו פשטו פלגה מכוח דלתא ופלוגת ריינג'רס; והשתלטות של כוח הריינג'רס מגדוד 3 על שדה-תעופה (שם קוד "קרנף"), המרוחק כ-60 מיילים דרומית-מערבית מקנדהאר.

רג'ימנט הריינג'רס שימר כשירות מבצעית ומיומנויות מקצועיות גבוהות מאוד מתוך הבנה של מפקדי הרג'ימנט את המשימות הצפויות להם ואת האפשרות שמצב הרגיעה ישתנה במהירות רבה. כשירות זו, לפי עדות קולונל ג'וזף ווטל, מפקד הרג'ימנט באותה עת ולימים מפקד JSOC, היא שיצרה את האמון בקרב מקבלי ההחלטות בדבר היכולת לבצע משימות מיוחדות בנוהלי קרב קצרים (כחודש לאחר הפיגוע בבנייני התאומים), על אדמת אויב ובמרחק אלפי קילומטרים מהבית (ווטל, 2020).

הפשיטה יצאה לפועל בליל ה-19 באוקטובר. כוחות הריינג'רס ודלתא המריאו

במסוקים מסיפון נושאת המטוסים "קיטי הוק" שבים הערבי. פלוגת ריינג'רס נחתה בקנדהאר ובודדה את מרחב הפעולה, ואז הנחיתו מסוקי צ'ינוק את פלגת כוח דלתא שנעה על גבי רכבי שטח מצוידים במקלעים כבדים. בעת שלוחמי כוח דלתא תקפו את הבית, הם נתקלו בפעילי טאליבאן, והתפתח קרב מטווחים קרובים שכלל ירי מנשק קל וממטולי רקטות מסוג אר-פי-ג'י. לוחמי כוח דלתא הרגו ופצעו כמה מפעילי טאליבאן, אך כמה מהם נפצעו בלחימה. לאור חשיפת הכוח וההבנה כי ליעד צפויים להגיע תגבורות מקרב פעילי טאליבאן הורה מפקד JSOC לכוחות לסגת, והם חילצו את הפצועים והתפנו במסוקים (Naylor, 2015, pp. 114-118).

במקביל הוטס כוח הריינג'רס העיקרי משדה תעופה באי מסירה שבעומאן במטוסי הרקולס 130MC לאזור המטרה. בעודם בדרך תקפו ממטוסי הפצצה חמקניים מסוג 2B ומטוסי הרקולס חמושים 130AC את שדה התעופה. בתקיפה נהרגו מספר פעילי טאליבאן. לאחר מכן צנחו 200 לוחמים מגדוד 3 של הריינג'רס סמוך לשדה התעופה. אחד הסמלים בכוח סיפר שלכוח הצונח הצטרף המח"ט ווטל בעקבות הערכתו שבשטח יהיה צורך במפקד בכיר כדי לשלוט בכלל הכוחות ולקשר בינם ובין מפקדת JSOC שבעורף. נוכחותו אפשרה למפקד גדוד 3 לוטנטט קולונל סטיבן באנאץ' להתמקד בקרב הקרקעי (Ibid, p. 109).

לאחר הצניחה נתקל כוח הריינג'רס בפעילי טאליבאן והרגו ואז השתלט במהירות על שדה התעופה. הכוחות נתקלו בהתנגדות מועטה. בקרי שליטה קרביים, אנשי יחידת מבצעים מיוחדים של חיל-האוויר, העריכו את מידת התאמת שדה התעופה לשימוש עתידי והכווינו מטוסי 130AC לעבר שיירה של רכבים ובהם פעילי טאליבאן, שנעה לעבר הכוח. השיירה הושמדה באש מן האוויר, והריינג'רס פונו מהשדה במטוסי תובלה מסוג 130MC. בפשיטה נפצעו 14 חיילים. בתקיפת המתחם של מולא עומר נפצעו 12 לוחמים מכוח דלתא, שלושה מהם באורח קשה, ושני חיילים נוספים, מכוח הריינג'רס שהוצנח, נפצעו קל כתוצאה מהצניחה (Ibid, pp. 114-118). אף שלא כל יעדי הפשיטה הושגו, הרי שהפעולה שימשה איתות מרתיע וברור לטאליבאן בדבר יכולתה של ארצות הברית לפעול צבאית וקרקעית בכל נקודה שבה תבחר באפגניסטאן. ב-25 בנובמבר השתלטו על האזור כוחות הנחתים והקימו באזור בסיס מבצעים שכונה על שם המבצע של הריינג'רס, בסיס "קרנף".

הבולט במבצעי הפיקוד שאותו ריכו והוביל ב-2011 מפקד JSOC דאז האדמירל ויליאם "ביל" מקרייבן, איש הקומנדו הימי, היה מבצע "חנית נפטון" - הפשיטה שבה הרגו לוחמי הקומנדו הימי את מנהיג ארגון הטרור אל-קאעידה ויוזם פיגועי ה-11 בספטמבר אוסאמה בן לאדן (Ibid, pp. 391-402).

ניילור הוציא מתחת ידו ספר מקיף שתיאר את התפתחות הפיקוד מאגד תיאום ופשיטה למפקדה, אשר כפופות לה יחידות עילית ולה מוטת שליטה המאפשרת לה לבצע במקביל מגוון מבצעים מיוחדים ברחבי הגלובוס. להערכתו הפיכת JSOC לקבלן מבצעים מוצלחים בהיקף גדול ביססה אותו לא רק בראש שרשרת המזון של

צבא ארצות הברית אלא גם בראש ההיררכיה של הסוכנויות והארגונים הביטחוניים של ארצות הברית (Ibid, P. 427). עם זאת, בחינה ביקורתית של הספר מלמדת על כך שכמעט תמיד נהנו כוחות JSOC מיתרון מהותי בדמות בסיסים קדמיים סמוכים ליעדים שאותם תקפו, בין שבסיסים אלו היו בסיסים של ממש במדינות סמוכות, כפי שאירע במבצע "חנית נפטון", ובין שבאמצעות בסיסים ניידים בדמות נושאות מטוסים, כפי שנעשה במבצע "קרנף". למעשה בזכות בסיסי הפעולה הניידים והקבועים שהקימה, אין לארצות הברית מעגל שלישי, וביכולתה לפעול בכל יעד בעולם כשכוחותיה נהנים מתמיכה לוגיסטית, מודיעינית, וכן מסיוע אש ומכוחות עתודה בהישג יד.

העובדה שצה"ל נדרש להשקיע את עיקר משאביו בבניין הכוח במענה לאיומי המעגל הראשון, הפכה את יכולתו של צה"ל לפעול ביעדים מרוחקים כל כך למוגבלת במידת מה. המענה שגובש היה לא פעם אד-הוק, לעיתים מאולתר, ונשען לא פעם על תעוזה גדולה והימור מושכל כמו גם על יכולות גנריות למעגל הראשון עם התאמות מסוימות

סיכום

מן הספרים שנסקרו כאן בקצרה ניתן ללמוד כי לאורך השנים פיתחה ישראל יכולת לפעול נגד איומים במעגל השלישי, אך היא נשארה בעיקר נחלתן של חלק קטן מיחידות צה"ל, רובן כאמור מזרועות המודיעין, האוויר והים כמו גם כוחות מיוחדים.

מאז מבצע אנטבה חלה התקדמות משמעותית ביכולות איסוף המודיעין של ישראל, במיוחד בתחום הטכנולוגי, גם הכוחות המיוחדים של צה"ל מקצועיים ומיומנים מאשר בעבר ופעלו בשורה ארוכה של מבצעים מוצלחים במעגל הראשון, דוגמת הפשיטה שביצעו סירת מטכ"ל ויחידת שלדג על יעדי חיזבאללה בבעלבק במלחמת לבנון השנייה (שלח, 2011), השני והשלישי, דוגמת חיסולו של אבו ג'יהאד בתוניס. גם חיל-האוויר הצטייד מאז תקיפת הכור בעיראק במטוסי קרב מתקדמים שיש להם טווחי טיסה גדולים יותר, ושיאפשרו פעולה בהיקף גדול יותר ביעדים מרוחקים יותר, ופיתח יכולות תקיפה מרשימות (הראל, 2017). אלו באו לידי ביטוי בעיקר בתקיפת יעדים מורכבים במעגל הראשון ובהם מבצע "משקל סגולי" במלחמת לבנון השנייה שבמהלכו השמיד החיל בתוך 34 דקות חלק גדול ממערך רקטות הפג'ר במתקפה אווירית, והשמדת הכור הסורי ב-2007.

אך העובדה שצה"ל נדרש להשקיע את עיקר משאביו בבניין הכוח במענה לאיומי

המעגל הראשון, הפכה את יכולתו של צה"ל לפעול ביעדים מרוחקים כל כך למוגבלת במידת מה. המענה שגובש היה לא פעם אד-הוק, לעיתים מאולתר, ונשען לא פעם על תעוזה גדולה והימור מושכל כמו גם על יכולות גנריות למעגל הראשון עם התאמות מסוימות.

פעילות זו מתחה בהכרח את יכולות ומשאבי צה"ל לקצה, תוך נטילת סיכונים מחושבים, בשל העובדה שלישראל, בניגוד לארצות הברית, אין "מקפצות" או בסיסי מבצעים קדמיים ניידים או קבועים. כך, למשל, למטוסים שהטיסו את הכוחות לאנטבה לא היה די דלק לטיסה חזרה, ובתחילה תוכנן לתדלק אותם במהלך המבצע בשדה התעופה, ובהמשך הצליחה הממשלה לקבל אישור ממשלת קניה לתדלק את המטוסים בשדה התעופה של ניירובי. לכן כל מבצע במעגל השלישי היה מבצע מיוחד בעבור צה"ל. יתרה מכך, גם בעימות אפשרי עם איראן, האיום המרכזי במעגל השלישי, סביר שרוב הכוח של צה"ל לא יהיה רלוונטי למערכה המרוחקת, והיא תישאר נחלתן של אותן יחידות.

ח"כ לשעבר עפר שלח קבע בשעתו כי: "האתגר העיקרי העומד בפני צה"ל, הן מבחינת הסיכוי להתלקחות והן מבחינת מידת הכוח שיידרש, הם הארגונים התת-מדינתיים החולשים על גבולותיה של ישראל, ובראשם חיזבאללה וחמאס. הם היום "אויב הייחוס" שמולו צריך צה"ל להיערך מבחינת עיקר מבנהו והכשרתו" (שלח, 2015, עמ' 57). לכן למרות שיש לפתח את היכולת לפעול במעגל השלישי, הרי שעיקר בניין הכוח של צה"ל נדרש להיות מוטה לאיומים במעגל הראשון.

מנגד, הלקח העיקרי שיש ללמוד דווקא מן הספר על פיקוד המבצעים המיוחדים המשולבים נוגע להבנה שהאיומים יכולים להשתנות. עד כה היה המענה הישראלי לאיומי המעגל השלישי מוגבל בהיקפו (יכולת תקיפה מוגבלת של חיל האוויר והכוחות המיוחדים, למבצע נקודתי בעיקרו דוגמת אנטבה או הכור בעיראק), בשל מגבלות המרחק. מוטב ללמוד מן האמריקנים ולפתח, בלי לוותר על התעוזה, הנחישות, היצירתיות והיכולת לחשוב מחוץ לקופסה שאפיינו את פעולותיה של ישראל במעגל השלישי בעבר, בסיסי מבצעים קדמיים שיאפשרו לה לפעול ביעילות גבוהה יותר גם נגד האיומים במעגל השלישי.

רשימת מקורות

- איזנקוט, גדי (2010). "השתנות האיום: המענה בזירה הצפונית". **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2 גיליון 1, עמ' 23-32.
 - איילנד, גיורא (2018). **לא נרדם בלילות**. ידיעות ספרים.
 - בצר, משה (2015). **לוחם חשאי**. כתר.
 - דרורי, זאב (2016). **מנהיגות שקטה**. ידיעות ספרים.
 - הנדל, יועז וכץ, יעקב. (2011). **ישראל נגד איראן**. כנרת, זמורה-ביתן.
 - הראל, עמוס (24.08.2017). "מפקד חיל האוויר הפורש, אמיר אשל, מסכם תקופה". **הארץ**.
 - וילנאי, מתן ומגל, יניב (2019). **ידעתי את ארצי**. ידיעות ספרים.
 - טובי, טל (2021). **בז להיסטוריה**. מודן ומערכות.
 - כהן, שמעון (05.07.2017). "הכוח הפתיע ותוך 2 דקות הכול נגמר". **ערוץ 7**.
 - לוי, שי (18.06.2014). "חשיפה: כך חולצו אנשי המוסד מלב המדבר בסודן". **מאקו**.
 - פרץ, סמי ואבריאל, איתן (08.08.2021). "יאיר גולן: לקרביים צריך לתת פנסיה נדיבה - לא לג'ובניקים". **זה מרקר**.
 - שור, אבנר והלוי, אבירם (2020). **סיירת מטכ"ל - המבצעים הגדולים של היחידה**. ידיעות ספרים.
 - שלח, עפר (01.06.2011). "מפקד אוגדת איו"ש: 'לא בטוח שלפלסטינים יש אינטרס לשמור על רגיעה'". **רשת 13**.
 - שלח, עפר (2015). **האומץ לנצח**. ידיעות ספרים.
- McRaven, William H. (1996). "Spec Ops: Case Studies in Special Operations Warfare: Theory and Practice." *Presidio Press*.

ראיונות

- ווטל, ג'וזף (2020). ריאיון.

תובנות מ"אורתודוקסיה גרעינית רוסית" מאת דימה אדמסקי

גל פרל פינקל¹

את רוסיה, טען בשעתו המשורר פיודור איבנוביץ' טיוצ'ב, לא ניתן להבין לגמרי באמצעות השכל (ביור, 2000, עמ' VII). אין זה אומר, כמובן, שלא צריך לנסות, נוכח עוצמתה הצבאית הכוללת גם ארסנל נשק גרעיני גדול. הצורך הזה מתחדד נוכח המתיחות הנוכחית בין רוסיה לאוקראינה, כמו בהקשר הישראלי בשל הנוכחות הרוסית בסוריה ותמיכתה במשטר אסד.

”אורתודוקסיה גרעינית רוסית” –
דת, פוליטיקה ואסטרטגיה” (הוצאת
מודן ומערכות, 2021), 306 עמודים

מאז נפילת ברה"מ הפכה רוסיה ממדינה שהכחישה את קיומו של כל אל זולת המפלגה, למדינה שבה הדת תופסת מקום מרכזי בתרבות השלטת. בספרו החדש **אורתודוקסיה גרעינית רוסית** (הוצאת מודן ומערכות, 2021) בחן פרופ' דימיטרי (דימה) אדמסקי את מה שראה כהליכי הדתה, ומצא כי הכנסייה האורתודוקסית

¹ גל פרל פינקל הוא חוקר במרכז דדו וסון (מיל') בעוצבת הצנחנים "חיצי האש". המחבר מבקש להודות לתא"ל ערן אורטל, מפקד מרכז דדו, על הערותיו הטובות למאמר.

הפכה לחלק חיוני בביטחון הלאומי של רוסיה ולאמנט מרכזי בפוליטיקה ובזהות של האזרחים הרוסיים, והיא אף משולבת בכל הנדבכים של הכוחות המזוינים של רוסיה, במיוחד בקהילת הנשק הגרעיני הרוסי, שבה חדרה הכמורה לכל רמות הפיקוד. נקודת המוצא של מחקריו של אדמסקי, מרצה וחוקר בבית הספר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה באוניברסיטת רייכמן, היא התפיסה המערבית ולפיה הפכה הפרקטיקה האסטרטגית של רוסיה במישור הגרעיני לאסרטיבית מאשר בעבר. ניכר כי המתכננים האסטרטגים הרוסים כוללים כיום כלי נשק גרעיניים בתוכניות הצבאיות, והם אף העבירו מסרים גרעיניים במהלך משברים בין-לאומיים על מנת לחזק את דימוי ההרתעה הרוסי באירופה.

ברור שהמדיניות הגרעינית ומדיניות החוץ של הממשל הרוסי אינן מושפעות רק מהכנסייה הרוסית, אך עם זאת האקלים המוסרי-רעיוני מספק לממשל הרוסי את מעטפת הלגיטימציה הנחוצה לו במימוש מדיניותו. יתרה מכך, נראה כי בעשור

הכנסייה האורתודוקסית הפכה לחלק חיוני בביטחון הלאומי של רוסיה ולאמנט מרכזי בפוליטיקה ובזהות של האזרחים הרוסיים, והיא אף משולבת בכל הנדבכים של הכוחות המזוינים של רוסיה, במיוחד בקהילת הנשק הגרעיני הרוסי, שבה חדרה הכמורה לכל רמות הפיקוד

האחרון מיצבה עצמה הכנסייה האורתודוקסית הרוסית: "כאחת משומרות הסף העיקריות של הפוטנציאל הגרעיני של רוסיה, וככזאת היא טוענת לתפקיד של אחת העקריות לביטחון הלאומי הרוסי" (אדמסקי, 2021, עמ' 22).

הספר פורסם במקור באנגלית ב-2019 בהוצאת אוניברסיטת סטנפורד היוקרית, וזכה בפרס ספר השנה של האגודה העולמית ללימודי יחסים בין-לאומיים בקטגוריה של דת ויחסים בין-לאומיים. זהו ספרו השלישי של המחבר, וכקודמיו הוא עוסק בקשר שבין תרבות לאסטרטגיה. נוסף על היותו מחקר מקורי וחשוב, הוא נשען על מקורות ראשוניים שרובם איננו מוכר לקהילה המערבית, בכלל זה מסמכים ממשלתיים ופרסומים כנסייתיים, ביטאונים מקצועיים צבאיים ודתיים, וכן ראיונות עם נושאי משרות בכירים בכנסייה ובצבא. יש לציין, והמחבר עשה כן, כי המחקר עסק בממד הגרעיני ואינו דן במפורט בתהליכי החדירה הדתית לשאר זרועות הצבא. הספר נוסף לשורת הספרים שפורסמו עד כה בעברית בתחום הנשק הגרעיני ובהם **נשק גרעיני ומדיניות חוץ** הקנוני מאת פרופ' הנרי קסינג'ר, היועץ לביטחון לאומי ומזכיר המדינה האמריקני לשעבר, **מלחמה גרעינית ושלום גרעיני** מאת אלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרכבי, **חימוש והשפעה** מאת פרופ' תומאס שלינג, כמו הספרים

שניתחו את מדיניות החוץ הרוסית מאז נפילת המשטר הסובייטי, ובהם **המלחמה הקרה החדשה** מאת אדוארד לוקאס. כמותם הוא מעלה תרומה להבנה טובה יותר של רוסיה ושל הגורמים המעצבים את מדיניות החוץ והאסטרטגיה שלה, כמו את נושא הנשק הגרעיני ומקומו בתחום הביטחון הלאומי בכלל וברוסיה בפרט.

מתודולוגיה

אדמסקי בחן את השפעת הדת על האסטרטגיה הרוסית וניתח את התפקיד חסר התקדים שהאמונה האורתודוקסית ממלאת בזהות, בפוליטיקה ובביטחון הלאומי הרוסי תוך מיקוד בקשרי הגומלין שהתפתחו בין הקרמלין, הכנסייה האורתודוקסית הרוסית וקהילת הנשק הגרעיני של רוסיה. את כל אלה הוא מכנה "אורתודוקסיה גרעינית רוסית". הספר מתאר את ההתפתחות ההיסטורית של קשרי כנסייה-גרעין, את השפעות "האורתודוקסיה הגרעינית" על מדיניות הביטחון הרוסית ואת ההשלכות הצפויות הרחבות יותר על מדיניות החוץ של רוסיה בעתיד.

עמוד השדרה המחקרי של הספר הוא מעקב אחר התפתחות האורתודוקסיה הגרעינית הרוסית מאז קריסת ברית-המועצות בשנת 1991. כל אחד משלושת פרקי הספר מתאר את התפתחות אחד העשורים תוך התייחסות להקשר הרחב ולאופן השתלבות הדת והאליטה המדינית-ביטחונית ולבסוף את הקהילה הגרעינית עצמה. הקהילה הגרעינית כוללת את מערך הטילים האסטרטגיים, את המפציצים האסטרטגיים, את מערך ההתרעה המוקדמת, את צי הצוללות הגרעיניות, את כוחות החלל, את המנהל הגרעיני של משרד ההגנה ואת תעשיית הנשק הגרעיני.

הפרק הראשון מתמקד ביצירת הקשרים בין הכנסייה לתשלובת הגרעינית בראשית שנות ה-90 של המאה ה-20. הפרק השני, שעוסק בשנים 2000-2010, מתאר את תהליך ההדתה של התשלובת הגרעינית הרוסית שהתרחש במקביל לעליית חשיבות הדת בפוליטיקה הרוסית - מהלך שהחל מלמטה למעלה ובהמשך התהפך בכיוון מעלה-מטה. הפרק השלישי, שמתמקד בעשור האחרון, מתאר את שיאו של תהליך ההדתה ביחסי המדינה הרוסית והכנסייה. תקופה זו מכונה במחקר גם "עשור המבצע", ובו הפך מאגר הנשק הגרעיני של רוסיה לאחד המכשירים העיקריים של ביטחונה הלאומי ואילו הדת הפכה יוצאת דופן בחשיבותה באידיאולוגיה הלאומית. פרק הסיכום חשוב במיוחד לקורא הישראלי, שכן בו מציג אדמסקי תובנות תאורטיות שמהן ניתן להשליך גם לזירות אחרות בכל האמור בתפקידה המתפתח של הדת בצבאות מודרניים ברחבי העולם, ומגבש תובנות רחבות יותר בנוגע לקשר בין אמונה לאסטרטגיה. התובנות המוצעות בספר ישימות גם למדינות אחרות שברשותן נשק גרעיני ולכאלו המבקשות להשיגו. נוסף על כך, במטרה לספק כלים כדי להתמודד טוב יותר עם רוסיה בשורה של סוגיות גאופוליטיות, ניתח המחבר את מידת החשיבות שהממשל הרוסי "מקנה לאידיאולוגיה הדתית ולכלי הנשק הגרעיניים ביוזמות דיפלומטיות וצבאיות עתידיות" (אדמסקי, 2021, עמ' 27).

מסקנות המחקר

המחקר מצביע על המנגנון של כניסת הכנסייה הרוסית האורתודוקסית אל החלל שנתר בתום העידן הקומוניסטי שבו חיפשו רוסיה כולה, והקהילה האסטרטגית גרעינית שבתוכה בפרט, זהות לאומית ומקצועית חדשה. וזאת תחת הקשר של איום מוחשי – "הכנסייה האורתודוקסית הרוסית, שביקשה להרחיב את בסיס השפעתה, ראתה בתשלובת אובדת העצות מטרה מזדמנת נוחה" (אדמסקי, 2021, עמ' 102).

נקודה אחרת היא התרומה של הנשיא הרוסי ולדימיר ולדימירוביץ' פוטיין לחיזוק מעמד הדת ברוסיה בכלל ובתשלובת הגרעינית בפרט. סגן ראש הקג"ב ניקולאי לאונוב טען כי פוטיין: "הוא כנראה המנהיג הדתי ביותר מאז 1917" (אדמסקי, 2021, עמ' 111). למרות שמומחים מערביים רבים הטילו ספק באותנטיות רגשותיו הדתיים ורואים בקרבתו לכנסייה ברית פוליטית, ניכר כי למן תחילת הקריירה שלו הצטייר פוטיין כמקורב לכנסייה האורתודוקסית הרוסית וטיפח באופן אקטיבי וקבוע את דימויו הציבורי כאדם דתי ומאמין.

הן לפוטיין, ולזרם הפוליטי שהוא מייצג, והן לכנסייה יש קווים רעיוניים משיקים, דוגמת חששם מהליברליות המערבית ואי־נחת מהתפיסה המערבית של דמוקרטיה וזכויות האדם: "נקודת מפגש משותפת נוספת של פוטיין והכנסייה הייתה ברעיון של 'הדמוקרטיה המרוסנת', המבטיחה יציבות באמצעות מרכזו השלטון ומהווה תרופה נגד הכאוס שחוללה 'הדמוקרטיה הבלתי מרוסנת'. על רקע זה, רוב המשקיפים רואים את הדתיות של פוטיין כמניפולציה של 'צ'קיסט'² מקצועי" (אדמסקי, 2021, עמ' 111). תובנה נוספת היא תיאור התהליך שבו הפכה הדת לשחקן מרכזי בקהילה האסטרטגית הרוסית. בעשור 2000–2010 הפך תהליך ההדתה הגרעינית למדיניות של ממש. הדת תפסה נפח ותפקיד הולכים וגדלים בפוליטיקה הרוסית, והחיבור בין ההנהגה לדת התחזק. במהלך העשור השיב הממשל הרוסי לכנסייה רכוש, הנהיג מחדש את מוסד הכמורה הצבאית וחזק את מעמדה ואת תפקידה של הכנסייה האורתודוקסית הרוסית בנושאי החברה, החינוך והחופ.

עד 2010 "הפכה הכנסייה האורתודוקסית הרוסית לבשר מבשרה של ההיררכיה הגרעינית, והחזרה בתשובה וההדתה הגיעו לשיא בכל זרועותיו של 'השילוש הגרעיני'. מפקדי הזרועות הגרעיניות ובכירי התעשייה הגרעינית הרוסית חתמו על הסכמי שיתוף פעולה עם הכנסייה וביססו קשרים הדוקים עם הפטריארך והכמורה" (אדמסקי, 2021, עמ' 197). יתרה מכך, ברחבי הציבור התבססה אמונה שזכתה לתמיכתו של הנשיא פוטיין, וגרסה: "שכדי לשמר את אופייה האורתודוקסי – על רוסיה להבטיח את היותה מעצמה גרעינית חזקה, וכדי לערוב למעמדה הגרעיני – עליה להיות אורתודוקסית באמת ובתמים" (אדמסקי, 2021, עמ' 197).

² ה'צ'קה" הוא כינויה של המשטרה החשאית הסובייטית הראשונה, "צ'קיסט", אם כן, הוא איש המשטרה החשאית. יש לציין כי פוטיין שירת כקצין מודיעין בקג"ב. תחילה הוצב בלנינגרד ועסק במעקב וטיפול בדיסידנטים (מתנגדי שלטון) פוליטיים, ומכאן שהכינוי מתאים לו. בהמשך פעל כקצין איסוף בדרזדן שבגרמניה המזרחית.

בעשור האחרון "הפך מאגר הנשק הגרעיני לאחד המכשירים העיקריים של הביטחון הלאומי הרוסי, ואילו הדת רכשה לעצמה חשיבות בלתי מעורערת באידיאולוגיה הלאומית" (אדמסקי, 2021, עמ' 277). בסיוע הממשל גברה הכנסייה האורתודוקסית הרוסית על כל מתנגדיה בצבא, בחברה ובפוליטיקה. למערך הגרעיני של הצבא חדרו כמרים: "לכל רמות הפיקוד, טיפחו את הפטריוטיות והמורל ולקחו על עצמם תחומי אחריות בתוכניות המחייבות מהימנות אנושית. הכמורה הצבאית השתלבה גם ברמות הטקטיות־מבצעיות לכל רוחבן של זרועות 'השילוש הגרעיני': כמרים גרעיניים נוכחים בקרבה מיידית לכלי נשק, משתתפים בתרגילים ובפעילויות מבצעיות ונוטלים אחריות על מצבם המורלי־פסיכולוגי של מפעילי הנשק הגרעיני במהלך פעילותם המבצעית" (אדמסקי, 2021, עמ' 277).

נוכח האיום הנשקף מאיראן, נשאלת השאלה כיצד תגיב על פעולה שכזו מדינה שבה ישנם קשרי גומלין הדוקים בין הדת למדינה ולצבאה, במיוחד בכל הקשור למערכי הנשק הגרעיני,

אדמסקי מציין במחקרו כי תהליך ההדתה שעברה הקהילה האסטרטגית הרוסית עלול להשפיע על משכם של עימותים צבאיים כמו גם על דינמיקות ההסלמה: "שכן ההנחה היא שהכמורה הגרעינית הרוסית נוטה פחות לבלום עימותים; אדרבא, היא אף עשויה להקל החלטה בדבר הסלמה, וזאת באמצעות מתן הכשר למהלך מדיני לוחמני והבטחת תמיכה ציבורית בו" (אדמסקי, 2021, עמ' 29). יתרה מכך, הממשל הרוסי עשוי לנצל את הדימוי שנוצר לו כשחקן אסטרטגי המונע בין היתר מאמונה דתית לצורכי כפייה והרתעה יעילים יותר בכל האמור באסטרטגיה ובמדיניות הביטחון הלאומי של רוסיה.

המשמעויות לישראל

גרעין, דת ושחקנים אזוריים אגרסיביים אינם נושאים זרים לאסטרטג הישראלי. חשיבות המחקר של אדמסקי לענייננו נעוצה בכמה נקודות. ראשית, העיסוק בתהליכי הדתה כשלעצמם. הדת חוזרת לשחק תפקיד מרכזי בפוליטיקה הזהויות של המאה ה־21. מקרה המבחן הרוסי הוא אומנם ייחודי, אך החיבור בין היסטוריה דתית־לאומית עמוקה, קריסת אידיאולוגיה חילונית שלטת ובסיס מעצמות־גרעיני הוא ללא ספק מיוחד. עם זאת, הדת הפכה לשחקן דומיננטי בעימותים באזור שלנו, בפוליטיקה של מדינות המערב וכמובן גם אצלנו. מקרה המבחן הרוסי, שמתאר אדמסקי באופן קולח ועשיר בו־זמנית, מאפשר לקורא להרהר בתפקיד הדת בעיסוק הביטחוני־אסטרטגי באופן כללי יותר.

שנית, הספר מאפשר הבנה מלאה יותר של השחקן הרוסי, שמעורבותו באזורנו הפכה לתופעה קבועה ומשמעותית. אדמסקי מציין כי בין הסיבות שהביאו למעורבות הרוסית בסוריה, הייתה גם סיבה דתית (אם כי מומחים רבים, ובהם ד"ר אנה גייפמן, בחרו להתעלם מכך או לראות בה מסך עשן). ישנו נרטיב רוסי שניתן לכנות "רומא השלישית", הרואה את מוסקבה: "כמרכז הרוחני האחראי לישועת העולם הנוצרי והאנושות כולה כאחד" (אדמסקי, 2021, עמ' 219). הכאוס ששרר באזור, ובכלל זה מלחמת האזרחים בסוריה, התרחשו במקביל לצמיחתו המחודשת של הנרטיב הנ"ל, ושימשו הזדמנות מושלמת בעבור הממשל הרוסי: "לנצל את הפוטנציאל הגאופוליטי של המצב. רוסיה ראתה עתה אפוא את מעמדה כמעצמת-על כמשלב אחריות לשמש גם פטרונית של כוחות האור נגד כוחות החושך, במיוחד כשהמערב לא הציג חלופה אחרת להושעת ההמונים" (אדמסקי, 2021, עמ' 220).

בעבור ישראל, כתבו ד"ר ענת שטרן ואלוף אמיר ברעם, רוסיה היא בבחינת עמיתה־יריבה (Frienemy): "המנהלת קשרים עם כל השחקנים במזרח התיכון, ובהם גם בעלי אינטרסים מנוגדים" (שטרן וברעם, 2021, עמ' 5). רוסיה משמרת את האינטרסים הגאואסטרטגיים שלה במזרח התיכון בכלל ובסוריה בפרט תוך שילוב בין רכיבים צבאיים ושאנים צבאיים, ובהם מנגנוני פיוס והשקעות כלכליות (שטרן וברעם, 2021, עמ' 6). הדת היא רכיב נוסף בסל הכלים שלה.

שלישית, החיבור בין דת, פוליטיקה וגרעין מאפשר לנו לקרוא על הרוסים אבל לחשוב גם על האויבים שלנו. החיבור האיראני בין אידיאולוגיה דתית במובהק, חתירה לגרעין ומדיניות חוץ אגרסיבית מספק בסיס מתבקש ללמידה השוואתית, בזהירות המתבקשת כמובן. בהקדמה לספר כתב ד"ר עוזי ארד, ראש אגף מחקר במוסד וראש המל"ל לשעבר, כי החשש הגובר מפני נשק גרעיני בחזקת מדינות מוסלמיות מקורו בעובדה שבחלק מהן יש משטרים פונדמנטליסטיים קיצוניים וקיימת תרבות של עירוב הדת והפוליטיקה. בהתאמה, אף שאיראן חתרה להשיג נשק גרעיני עוד בימי השאה, הרי שמאמציה העיקריים בתחום התרחשו תחת שלטון האייתולות. באיראן, הדגיש: "יש פוטנציאל להתגברות הקיצוניות של תופעה זו בשל יומרותיה האזוריות" (אדמסקי, 2021, עמ' 17).

ישראל התמודדה בעבר עם תוכנית גרעינית מדינתית שלא הושפעה מגורמים דתיים, כשהתברר לקהיליית המודיעין בראשית שנת 2007 כי סוריה בונה כור גרעיני למטרות צבאיות. הרמטכ"ל גבי אשכנזי סיפר לימים כי היה ברור לו: "שאנחנו נצטרך לטפל בכור הזה, ואנחנו נצטרך לטפל בזה באופן שנמנע מלחמה, אבל להיות מוכנים לנצח בה אם היא תקרה" (אשכנזי, 2021). לצד הכנות חיל האוויר לתקיפת הכור, קיימה זרוע היבשה תהליך מואץ של שיפור כשירות ומוכנות הכוחות למקרה שנשיא סוריה יגיב ותפרוץ מלחמה ברמת הגולן. עם זאת, גובשה באמ"ן הערכה שאם ישראל תשמיד את הכור בפעולה חשאית ותימנע מלקיחת אחריות רשמית שתשפיל את הנשיא הסורי, הוא יכיל את האירוע וימנע מתגובה (ברון, 2022, עמ' 163).

בדיון הקבינט המכריע נדרש הרמטכ"ל אשכנזי לתת את המלצתו: "אנחנו צריכים לתקוף הלילה, הוא השיב ללא היסוס. אנחנו מוכנים למבצע, והצבא מוכן לכל מה שעשוי לקרות בעקבותיו" (כץ, 2020, עמ' 158). בליל ה-6 בספטמבר 2007 תקפו מטוסי קרב של חיל האוויר את הכור הסורי והשמידו אותו (כץ, 2020, עמ' 163). הנשיא אסד בחר לנצל את 'מרחב ההכחשה' והכיל את האירוע (ברון, 2022, עמ' 164). "תקיפת הכור בסוריה", כתב אלוף (מיל) גיורא איילנד, "הייתה מבצע מרשים" (איילנד, 2011). היה בה מענה צבאי אפקטיבי וניתוח נכון של האינטרסים ושל השיקולים של האויב, ואלו אפשרו לתקוף ולהסיר את האיום בלי להידרדר למלחמה. עם זאת, נוכח האיום הנשקף מאיראן, נשאלת השאלה כיצד תגיב על פעולה שכזו מדינה שבה ישנם קשרי גומלין הדוקים בין הדת למדינה ולצבאה, במיוחד בכל הקשור למערכי הנשק הגרעיני. מקרה המבחן הרוסי שהוצג בספרו של אדמסקי מאפשר להבין טוב יותר כיצד קשרים אלו באים לידי ביטוי.

נשאלת השאלה, כתב אדמסקי, מהי השפעתן של אמונות דתיות על אפקטיביות ההרתעה: "האם אדיקות דתית של צד אחד לפחות במשוואת ההרתעה פוגמת בה או מעצימה אותה? האם הבחירות האסטרטגיות של האדוק בדתו שונות מאלו של החילוני, במה שנוגע להתמודדות עם סוגיות של חיים ומוות?" (אדמסקי, 2021, עמ' 286). נוכח האיום האיראני, שאלה זו מחייבת בירור כמו גם גיבוש מענה מתאים.

רשימת מקורות

- איילנד, גיורא (17 בפברואר 2011). "סיום כהונת הרמטכ"ל גבי אשכנזי - הערכה". **מבט על**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 242.
- ביוור, אנטוני (2000). **סטלינגרד**. יבנה.
- ברוך, איתי (2022). **מעליונות אווירית למהלומה רב-ממדית**. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- כץ, יעקב (2020). **קוד אריזונה**. כנרת-זמורה-דביר.
- שטרן, ענת וברעם, אמיר (2021). "פתח דבר". בתוך: שטרן, ענת (עורכת). **דב הצפון: עיונים בפעולתה של רוסיה במלחמת האזרחים בסוריה**, מערכות, עמ' 4-7.

ראיונות

- אשכנזי, גבי (2021). ריאיון.

על הכותבים

- **אלוף (מיל') עמוס גלעד** - ראש המכון למדיניות ואסטרטגיה ויו"ר כנס הרצליה באוניברסיטת רייכמן. בעברו כיהן כראש האגף הביטחוני-מדיני במשרד הביטחון, כראש חטיבת המחקר באגף המודיעין ומתאם פעולות הממשלה בשטחים.
- **סגן-אלוף ד"ר איתי חימיניס** - ראש ענף פיתוח ידע מערכתי במרכז דדו. העורך הראשי של כתב העת **בין הקטבים**. בעל תואר דוקטור במדעי המדינה מאוניברסיטת בראילן.
- **אלוף (מיל') יעקב עמידרור** - עמית בכיר במכון על שם אן וגרג רוסהנדלר במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון. בעבר כיהן כראש המטה לביטחון לאומי, ראש חטיבת המחקר באגף המודיעין, המזכיר הצבאי לשר הביטחון ומפקד המכללות הצבאיות. בעל תואר ראשון כללי באוניברסיטת תל-אביב ותואר שני במדעי המדינה באוניברסיטת חיפה. בוגר המכללה לביטחון לאומי ובוגר המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה בצה"ל.
- **תת-אלוף ערן אורטל** - מפקד מרכז דדו. שירת בעבר כקצין איסוף קרבי ובמגוון תפקידים במטה הכללי בתחומי תכנון, בניין הכוח והפעלתו באגף התכנון ובאגף המבצעים. בעל תואר שני בלימודי ביטחון מאוניברסיטת תל אביב ובוגר המכללה לביטחון לאומי.
- **תת-אלוף (מיל') ד"ר מאיר פינקל** - ראש תחום המחקר במרכז דדו. בתפקידו האחרון שימש כמפקד המרכז וקודם לכן, במלחמת לבנון השנייה, פיקד על עוצבת "מרכבות הפלדה". במשך שבע שנים שימש כראש מחלקת התפיסות ותורת הלחימה בזרוע היבשה. בעל תואר דוקטור בביולוגיה אבולוציונית מאוניברסיטת חיפה, תואר דוקטור במדעי המדינה מאוניברסיטת בראילן ותואר דוקטור נוסף בארכיאולוגיה פרה-היסטורית. בוגר המכללה לביטחון לאומי.
- **אע"צ שמואל שמואל** - ראש המכון למחקר במרכז דדו. בתפקידו הקודמים שירת כקצין ביטחון מידע צבאות המערב וכראש תחום הצבאות הזרים במחלקת תורת לחימה בתוה"ד. בוגר תואר ראשון ושני בהיסטוריה כללית מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

- **תתיאלוף רן כוכב** - דובר צה"ל. כיהן בעבר כמפקד מערך ההגנה האווירית וכקצין המשטרה הצבאית הראשי. בעל תואר ראשון בתקשורת ומנהל עסקים מהמכללה למנהל, בעל תואר שני בלימודים אסטרטגיים מטעם Air University של חיל האוויר האמריקאי במונטגומרי, אלבמה, וכן בעל תואר שני נוסף מטעם אוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי במדעי המדינה.
- **סגן-אלוף (מיל') ד"ר משה אלבו** - חוקר במרכז דדו. כיהן בתפקידו האחרון בצה"ל בתפקיד ראש זירה בחטיבת המחקר. מתמחה במחקר אסטרטגי של הזירה האזורית והבין-לאומית, ובמסגרת זאת סוגיות הקשורות לביטחון, יציבות וחברה.
- **סגן-אלוף ע' -** ביצע מגוון תפקידי מודיעין ומטה בדרג השדה והמטכ"ל. קצין מודיעין במרכז לאימונים ביבשה. בעל תואר ראשון ושני במדעי המדינה, ותואר שני בביטחון לאומי וטרור.
- **רב-סרן אושרי בריגיל** - ראש מדור מחקר טכנולוגיה ודיגיטל במכון הצבאי למחקר יישומי במדעי ההתנהגות. בתפקידיו הקודמים היה ראש מדור פיתוח הדרכה במפקדת כוחות אוויר מיוחדים ומפקד גף פיתוח הדרכה ביחידת אופק. בעל תואר ראשון ושני בפסיכולוגיה מהאוניברסיטה העברית. כותב את עבודת הדוקטורט ביחידה ללימודים בין תחומיים באוניברסיטת בראילן, על נקודות המפגש בין האנשים, הטכנולוגיה והארגון הצבאי.
- **סגן-אלוף ח' -** ראש ענף ההתקפה בסייבר ב־8200. ביצע בעבר תפקידים שונים ב־8200 ובחטיבת ההגנה באגף התקשוב וההגנה בסב"ר. בעל תואר ראשון במדעי המדינה ולימודי ארץ ישראל מאוניברסיטת חיפה ותואר שני בפוליטיקה ממשל וסייבר מאוניברסיטת תל אביב.
- **רב-סרן (מיל') ת' -** מתודולוג סייבר בחברה ביטחונית. בעברו, קצין בחטיבת המחקר ובמטה אגף המודיעין. בעל תואר שני במינהל ציבורי וביקורת מאוניברסיטת בראילן ובוגר הסמכות אבטחת מידע מובילות.
- **דנה פרייזלר-סוויירי** - חוקרת בכירה במרכז דדו. עבדה בעבר במכון "ראות", שבו הובילה את התחום המדיני-ביטחוני ועסקה בתפיסת הביטחון הלאומי. בעלת תואר שני בלימודי ביטחון מאוניברסיטת תל אביב; כתבה עבודת מחקר בנושא מדיניות המניעה הגרעינית של ישראל. דוקטורנטית במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בראילן.
- **סגן-אלוף (מיל') רווה גלילי** - בתפקידו האחרון שירת כראש ענף פיתוח ידע מערכתית במרכז דדו, היה ראש מדור בחטיבה האסטרטגית באגף תכנון ובניין

כוח רביזרועי וראש מדור במחלקת תכנון המערכה בחיל האוויר. בוגר תואר ראשון במשפטים ומנהל עסקים מהמרכז הבינתחומי בהרצליה, ותואר שני בלימודי דיפלומטיה וביטחון לבכירים מאוניברסיטת תל אביב.

- **סרן (מיל') גל פרל פינקל** - חוקר במרכז דדו. בעבר שימש כחוקר צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) והפעיל את הבלוג המדיני-ביטחוני "על הכוונת". שירת בצנחנים ועבד במשרד ראש הממשלה. בעל תואר ראשון במדעי החברה מטעם אוניברסיטת בראילן ותואר שני בדיפלומטיה וביטחון מטעם אוניברסיטת תל אביב. כתב תזה בנושא השינוי במערך המילואים הישראלי לאור האתגרים האסטרטגיים במאה ה-21. כיום דוקטורנט במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בראילן.

מאמרים זוכי פרסים שפורסמו ב"בין הקטבים"

מבוכו של המיניטאור (גיליון 3) מאת **ליאור בר לב**, מקום שני בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2015.

קץ להזחקה – **עידן שישי בלוחמת יבשה** (גיליון 6) מאת **ערן אורטל**, מקום ראשון בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2016.

כך נהגנו תמיד (גיליון 8) מאת **דניאל ברן**, מקום שני בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2016.

במקום בו אין אנשים – **האתגרים הצפויים לצה"ל מהשימוש הגובר בכלי נשק בלתי מאוישים** (גיליון 9) מאת **סמואל בומנדיל**, מקום שלישי בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2017.

לראות את הנולד – **שילוב יכולות בינה מלאכותית לשיפור העוצמה האווירית** (גיליון 11-12) מאת **נורית כהן-אינגר וליאור זכרון**, מקום ראשון בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2017.

אסטרטגיה בעידן הבינה המלאכותית – תהליך תכנון אסטרטגי למגמות טכנולוגיות משבשות (גיליון 18) מאת **דוד שורש**, מקום ראשון בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2018.

מכיפת ברזל ל"תקרת זכוכית" (גיליון 16-17) מאת **שלומית רודניצקי**, מקום שני בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2018.

מבוא ל"עליונות מודיעינית" – **פוטנציאל ייחודי לתחילת "מהפכה בענייני מודיעין" במסגרת תר"ש "תנופה"** (גיליון 28-30) מאת **אל"ם ד', סא"ל א', רס"ר (מיל') ר',** מקום ראשון בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2020.

"עליונות ספקטראלית" – **הספקטרום האלקטרומגנטי כממד לחימה** (גיליון 28-30) מאת **אל"ם א', אל"ם נ', סא"ל ל', סא"ל א', אל"ם (מיל') י'**, תעודת הערכה בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2020.

דיפלומטיה ימית (גיליון 24-25) מאת **דובי רז ונרית לנג**, מקום שלישי בתחרות פרס הרמטכ"ל לכתיבה צבאית, שנת 2020.

גיליונות קודמים

ספר - עיון בהתהוות האתגר בגבולות	גיליון 1
שינוי והשתנות - על גמישות צבאית במציאות מתהווה	גיליון 2
סייבר - אתגר והזדמנויות במרחבים חדשים	גיליון 3
עורף והגנה - עיון מחודש	גיליון 4
רשתיות וחשיבה רשתית - על עולמות שטוחים ומה שביניהם	גיליון 5
בניין הכוח - חלק א'	גיליון 6
בניין הכוח - חלק ב'	גיליון 7
המטה הכללי - חלק א'	גיליון 8
בניין הכוח - חלק ג'	גיליון 9
המטה הכללי - חלק ב'	גיליון 10
עוצמה אווירית - יובל למבצע מוקד	גיליון 11-12
משחקי מלחמה	גיליון 13
המטה הכללי - חלק ג'	גיליון 14
ביטחון שוטף - חלק א'	גיליון 15
יבשה - 70 שנה לצה"ל	גיליון 16-17
דיגיטל 2.0	גיליון 18
ביטחון שוטף - חלק ב'	גיליון 19
בדרך לטרנספורמציה צבאית	גיליון 20-21
ביטחון שוטף - חלק ג'	גיליון 22-23
דיפלומטיה צבאית	גיליון 24-25
בניין כוח אדם - חלק א'	גיליון 26-27
עליונות צבאית ותור"ש "תנופה"	גיליון 28-30
יבשה - חלק ב'	גיליון 31-32
מצביאות	גיליון 33
בעקבות שומר החומות	גיליון 34

הגיליונות הבאים

נשים - הפונטציאל המערכתית

הלוחמות החדשות

עוצמה ימית

קוראים המעוניינים להצטרף לשורת הכותבים של **בין הקטבים**

מוזמנים לשלוח אלינו הצעות למאמרים

dadocenter1@gmail.com

הגיליון הנוכחי, מספר 35 של כתב העת **בין הקטבים**, הוא הראשון המתמקד בבחינת האתגר עימו מתמודד צה"ל ב"מעגל שלישי" נגד איראן.

תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית, זו שעיצבה את דמותו של צה"ל, גובשה בעולם שבו מדינות ערב שעל גבולות ישראל היו את האיום המיידי והעיקרי עליה. כתגובה לאיום זה, נבנה צה"ל כצבא שעיקרו יבשתי, בגיבוי יכולות מודיעין ואוויר מעולות. גישת המענה הבסיסית הייתה העברת המלחמה לשטח האויב, לאחר שלב מגננה קצר, והכרעת צבאות ערב האחד אחרי השני, תוך ניצול יתרון הלחימה בקווים פנימיים. **מאז גובשה תפיסה זו, השתנה האזור ללא הכר.** הסכסוך הישראלי-ערבי פינה את מקומו להתלכדות ערבית ישראלית כנגד איראן. רוב מדינות האזור מכירות בסכנה האיראנית לסדר האזורי, ומייחסות לישראל תפקיד אזורי מרכזי בהתמודדות עם הסכנה.

כיצד צריך להתאים עצמו צה"ל למצב החדש? מהם הכלים ושיטות הפעולה אותם עליו לפתח על מנת למלא את תפקידו בצורה מיטבית? האם צה"ל ישכיל לנצל את הנסיבות הגאופוליטיות הייחודיות של התקופה הנוכחית? האם צה"ל יצליח כבעבר להשתנות - תפיסתית, ארגונית וטכנולוגית - כדי להתמודד בצורה טובה יותר עם האיום מצד איראן?

גיליון זה מהווה ניסיון ראשוני להתמודד עם השאלות שמציבה התקופה הנוכחית בפני צה"ל, ומבקש להציע כיווני חשיבה מגוונים.